EX LIBRIS
WALTER MUIR
WHITEHILL JUNIOR
DONATED BY
MRS. W. M. WHITEHILL
1979

WHITE HILL
COLL.

The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
Toronto, Ontario

BUTLLETÍ

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/butlletdelcentre19cent

BUTLLETÍ

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

1909

VOLUM XIX.È

BARCELONA
Tipografia «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24
1909

Any XIX Barcelona, Janer de 1909 Núm. 168

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

UNA EXCURSIÓ A LA REGIÓ LACUSTRE Y CIM DE CARLIT

Era a mitjans d'Agost, d'aquest temps en que les nostres serres pirenenques semblen reviure deixondint-se del seu somni ivernenc, quan, junt ab altres companys, decidírem anar uns dies a montanya, a gosar de la vida lliure de les nostres serralades, a fruir en la contemplació de ses innombrables belleses, a respirar la flaira sanitosa de ses boscuries y a enfortir nostres conviccions patriòtiques ab el coneixement del terrer de nostra aimada Catalunya.

An aquest fi sortia de la joliua vila de Ribes ab mon amic y company senyor Danés y Vernedas a primeres hores d'un matí hermosíssim, de cel blau y fresc ventijol, quan el sol encara no iluminava ab sos raigs esplendorosos els alts cimals de les vehines serres que formen aquella riallera vall. Vorejant sempre'l bonic rieral, remontàrem el Freser fins endinzar-nos en son estret engorjat poc abans d'ajuntar-se ab el riu de Nuria, sota del típic poblet de Queralps, situat gayament en un espadat contrafort de la serra.

Els raigs del sol naixent començaven a calentar nostres espatlles y colorejaven diversa y atractívolament tots aquells prats y turonades, quan arribavem al peu de la presa del canal que ha de portar la força motriu a llunyanes terres. D'aquí en avant el paisatge cambía per complet a nostra vista. La plana s'havia anat allunyant, amagant-se completament darrera les vehines montanyes; els prats havien desaparegut ab sa verdor sempre escayenta; el riu s'havia anat encaixonant entre l'alt murallam que a cada banda forma aquella encinglerada serralada; y ses aigues anaven estimbant-se formant hermosos saltants y variades cascades, rublertes de blanca escuma y escampant arreu les seves veus remorejantes o estrepitoses. El camí s'havia perdut del tot per entre'l rocatam desprès de les altures y tot contribuía a donar un to de tristesa y anyorament an aquella encontrada d'aspecte tètric, encara que majestuós.

Deixant el curs de l'aigua y enfilant-nos per relliscosa pendent, avancem de mica en mica per aquells penosos indrets, que aviat deixem enrera al sortir de l'engorjat, a l'aixamplar-se la vall y trobar-nos a Coma de Vaca, extens planell format en l'enforcament del Freser y el petit riu d'aquell nom, cobert de verdosa catifa en la qual hi pasturejaven grans ramades, y tancat al Nord pels enlairats cims de la Vaca, que'ns calia escalar tot seguit, y a sos costats per les alteroses serralades que coronen els espadats cims de Balandrau y Torreneules.

Eren prop les dèu del matí quan deixavem el fondal de Coma de Vaca, emprenent la pujada cap dalt la carena que'ns separava de l'hermosa comarcada de Carençà, on nosaltres ens dirigiem. Passant per la Jaça dels Pastors, que s'estaven al peu de sa porta ajeguts mandrosament de panxa al sol, tot fitant l'extensa vacada que per allí estava pasturant fent sentir el to monòton de ses variades esquelles, arribàrem al repeu de la dreta pujada; y després d'esguardar sos cimals y pendre un xic d'alè, al crit d'«amunt jovent!», donat per un dels guies, començàrem aquella ascensió, emprenent-la poc menys que a dret fil. Prop de dugues hores estiguerem bregant ab aquell pedruscall que forma grans clapisses, dificultant aquella fadigosa ascensió, que tinguerem de fer ab varies reposades y en mitg d'un silenci realment imposant, sols interromput pels esquelleigs de la ramada o bé pel brunsir d'alguna au montanyenca que ab tota furia atravessava l'espai pel damunt de nostres testes, encenent més nostres desitjos d'arribar aviat a la collada per seguir ab la vista son vol lleuger que no para may.

Era al bell punt del mitg-dia quan posavem nostres petges sobre la carena desitjada, que'ns férem nostra pel lloc més alterós, al costat de l'espadat cim o pica del Gegant, que allí s'aixeca ab tota sa altivesa. Després de pegar llambregada a nostre entorn y despedirnos ab una darrera mirada d'aquelles desolades valls del Freser, emprenguerem la davallada cap a l'aterrador y descarnat desert de Carençà, quals estanys s'oviraven allí a nostres peus envoltats d'encinglerats penyals y grosses esllavissades que fan difícil arribar fins vora ses tranquiles aigues, que jauen enmitg d'aquella desolació y soletat que de debò corprèn y encisa a tot vianant que tinga la sort de trepitjar aquelles belles encontrades.

Pel mitg d'aquelles ruines naturals davallem vers els estanys, situats al peu d'aquella colossal carcanada de formes ferrenyes y que escorren tranquilament ses aigues cap a l'aspra ribera de Carençà fins a llençar-se després, per entre boscuries d'aspecte fantàstic, vers

les enasprades gorges de bellesa sens igual dins nostra terra, y que nosaltres resseguim entusiasmats ab l'aspecte d'aquell conjunt corprenedor, y que fa que un se senti agradosament impressionat y que, tot enlairant l'esguard, dirigeixi fervorosa pregaria a l'autor de tanta magnificencia y sublim grandiositat; pregaria no teixida maquinalment per altri, sinó eixida directament de nostre cor, com a fruit de nostra mateixa pensa y sana imaginació, seguint el majestuós compàs que'ns ofereix la propia naturalesa ab el remoreig de ses aigues rondinaires, la fressa dels suaus ventijols, el xisclejar de les aus montanyenques y el fresseig de les arbredes, qual remor llunyana s'oeix com avís que puja desde'l pla.

Eren les quatre de la tarda quan, seguint mitg d'esma'l camí que van marcant-nos els guies capdavanters, arribem a la Jaça de Carençà, prop l'encreuament ab la Coma de Bassibés, y, seguint deliciosa arbreda en que abunden els avellaners y altres arbres de gran ufana y verdós fullam, ens endinzem per les espadades gorges y abruptes reconades, fins arribar, al caient de la tarda y quan començava a fosquejar, a la vistosa vall del Tet, rublerta de prats verdois y grans noguerars que envolten el petit poble de Thués, airosament situat a cada banda de riu y al peu d'un bell turonet en que hi ha la seva encastellada iglesia.

Haviem arribat sortosament al fi de la jornada, cosa que'ns convenia, perquè portavem catorze hores de caminar per aquells deserts y hermosos encontorns.

Aquesta passejada'ns serví d'entrenament a l'amic Danés y a mi pera l'excursió que a l'endemà haviem d'empendre junt ab altres companys, y que ara passem a ressenyar.

Al matí del següent dia sortiem de Thués, abandonant el míser hostal en que'ns haviem hostatjat y que rumbeja pomposament el nom de Grand Hotel de Carençà. En l'agradosa companyia de diversos amics, socis en sa majoria del Centre Excursionista, que havien passat la nit a Vilafranca del Conflent, arribant-hi per la via francesa, emprenguerem la via incòmodament colocats en dugues *voitures* que, abandonant aquell pintoresc poble, situat a 810 m. d'alt., y seguint per bona carretera, ens portaren fins a Fontpedrosa, deixant a l'esquerra'l torrent del Barret, que davalla del pic de Gallinàs. Les cases de Fontpedrosa estan escalonades entre'l riu y la carretera a l'enfront de la ribera de la Sorda; més enlairadament s'ovira'l poble de Prats de Balaguer, qual ribera's veu davallar de sota'l pic d'Eyna.

En havent esmorzat, y cambiades les cavalleries, reprenguerem la marxa per sota enlairats penyalars per entre'ls quals s'obra pas la carretera, tot guanyant la forta pujada per medi de continuats giravolts que donen lloc a variats y esplèndits panorames. Pel camí tinguerem ocasió de veure les adelantades obres del tranvia elèctric actualment en construcció y properes a donar-se per acabades. Després de forta pujada passem per Montlluis, a 1.609 m. d'alt., deixant a l'esquerra la carretera de La Cabanassa y a la dreta la del Capcir y el camí de Fontromeu. Aquí's deixa'l curs del riu per entrar al Pla de la Perxa, ovirant a nostra esquerra'ls pobles de La Cabanassa, Planés y Sant Pere dels Forcats, que deixem enrera com abans hi haviem deixat als de Fetjes y Sautó. Al caseriu de La Perxa, rodejat de verdosos prats aglebats y a més de 1.620 m. d'alt., deixem a l'esquerra la carretera de Sallagoça y Puigcerdà, seguint nosaltres la que va vers Angustrina y Les Escaldes, tot ovirant hermós y dilatat panorama desde aquell planell partió d'aigues de dos rius y de dos comarques.

Tot planejant per l'enlairada carretera que té als seus peus l'hermosa plana de la Cerdanya y que nosaltres veyem junt ab les enasprades valls d'Eyna y de Llo, que s'enfilen per aquella bandada, deixem Bolquera y arribem a Odelló, situat a 1.596 m. d'alt. y que té una iglesia romànica del sigle XI ab una bonica portada. Aquí deixem els carruatges y emprenem a peu l'erm y trist camí de Fontromeu, fins arribar a les hermoses boscuries que'l rodegen. El santuari està a 1.775 m. en una bonica clotada que forma la serra, tota coberta de colossals pinoses y abetars. A poca distancia hi ha'l conegut Calvari, dalt d'un petit turó que es una bella balconada sobre tota la Cerdanya, que s'ovira desde'l pla de La Perxa fins al Forat de La Seu, limitant l'esguard les serres de Canigó, Puigmal, Cadí, Pedraforca, Maranges y Carlit, y les montanyes dels Isarts, d'Aude, de la Calma y de Bolquera, que enronden aquella vall.

Res direm d'aquest santuari y vall de Fontromeu, com tampoc ens havem entretingut en descriure'ls paisatges y itineraris fins ara recorreguts, per no ser aquest el nostre propòsit y per haver-ho ja fet, entre altres, nostres companys en Manuel Font y Torné y en Josep M.ª Roca desde les planes d'aquest mateix BUTLLETÍ, y en César August Torras desde les de les *Memories* de l'«Associació Catalanista d'Excursions Científiques».

Anem, doncs, a circumscriure-ns a la regió lacustre y serralada de Carlit, sense pretendre, emperò, afegir res de nou a les completes

descripcions del Comte Russell, d'en Brousse, d'en Companys, d'en Pierre Vidal y altres; proposant-nos solament descriure una excursió realisada y completar lo dit en aquestes planes, anys enrera, per D. Joaquim de Gispert, tot donant una cabal idea del territori trepitjat durant nostra excursió.

Eren les quatre de la tarda quan deixavem aquella molt vistosa encara que petita vall de Fontromeu pera endinzar-nos serra enllà.

Erem allavors una bona colla de decidits companys, y ab tot entusiasme y coratge emprenguerem la pujada cap a Coma Miró, Camp d'en Llivi y Mata Gallinera, pera atravessar el pla de Clots y, pujant pel serrat del mateix nom, arribar fins a la Serra de la Mola, aont hi férem un xic de parada, tot contemplant aquell bell panorama ovirador a nostre enfront y limitat per l'enlairada serra que coronen el Puig Carlit y Puig Peric, que'ns mostraven tota sa descarnada ossamenta com retant-nos a fer-nos nostres els seus atrevits cimals. En cambi a nostres peus hi teniem tot l'extens Pla de les Hores entre'l serrat de Mollet y'l de Pradelles, en el qual hi jauen els importants estanys de Pradelles, Negre, Malniu, Els Pesquers y altres, tots ells hermossejats per la Natura y per la Tradició, que li han abocat les seves belleses més preuades.

Baixant ja al pla citat, ple d'argelagues, escardots y cardines, y deixant a nostra dreta les míseres barraques y notables treballs de Les Bulloses, anavem seguint la nostra caminada en aquella hora trista en que Natura sembla endormiscar-se, entrant tot en un quietisme verament encisador.

Anavem a entrar, per dir-ho aixís, en plena regió d'estanys, arreu escampats per aquella encontrada formant diversos collars que envolten la gegantesca serralada de Carlit, que s'emmiralla graciosament en ses aigues estancades.

En el pla de les Bulloses pot dir-se que's forma'l riu Tet, ja que'ls aiguamolls de la Gran Bullosa, La Bulloseta y la Bassa dels Anecs són el recull de les aigues d'aquelles vessants y la confluencia de diverses torrenteres que davallen de dalt la serra y de diversos estanyols. Allí realment se forma aquell riu nascut en el terrer granític de Puig Peric y aplegament de les aigues dels dos estanys Blaus y del Recó y de les vessants de la Pica Roja, que poc més amunt de Les Bulloses s'ajunten ab les de les tres torrenteres que venen de les serres y estanys de La Grava a sa dreta, y de l'Esparver y de La Llosa a la seva esquerra.

Nosaltres deixàrem aquella regió, dirigint-nos vers la serra de Les Llebres y vessants del Segre.

Erem ja al capvespre; el to grisenc de les vehines serralades anava confonent-se en un tot homogeni; els termes llunyans desapareixien a la nostra vista, mostrant-nos un infinit insondable,

Clixé de Juli Soler

L'ESTANY LLAT

quan ab pas reposat y enmitg d'agradosa y animada conversa anavem avançant camí.

Ab tota admiració anavem contemplant aquell enfilall d'estanys que en nombre verament notable's troben per les reclotades d'aquell bell país, y, passant per entre'ls estanys Negre y del Viver, el Sec y el de la Comassa, arribavem a l'estany Llat aprop les vuit del vespre.

L'impressió que'ns causà la contemplació d'aquell lloc y an aquella hora no podia esser més agradable y encisadora, y crec jo que sempre'n servarem feliç recordança.

Sota'ls enasprats y cantelluts cimals de la gran serralada que teniem al nostre dessobre hi jeya l'hermosíssim estany Llat, d'aspecte pintoresc, envoltat de gros rocam sense rastre de vegeta-

ció y lluint la seva extensió de més de dos kilòmetres en aquella altitut de 2.150 metres sobre'l nivell del mar. La lluna, ab tota sa esplendidesa, iluminava de ple les grisenques aigues de l'estany, donant-li un to marcadament platejat molt en armonia ab l'hora grisa d'un capvespre de ple estiu; y tot, absolutament tot, contribuía a extasiar-nos ab gran fermesa, atrayent-nos a la vora de l'estany ab encís sens igual, com si esperessim que les fades y dònes d'aigua de que'ns parla la Tradició resurgissin d'entre les tranquiles aigues pera començar ses dances esbojarrades a l'entorn nostre y pera apresar-nos amorosament ab ses mirades atractívoles y ses fantàstiques riallades.

Més també la prosa hi té cabuda en aquells bells encontorns, y la mateixa prosa's fa agradosa y estimable. Allí, a la vora de la cabana del pescaire y del refugi del Club Alpí, a ple ras, envolcallats ab nostres mantes y sense més llum que'ls dèbils resplendors de l'astre de la nit, acampàrem mandrosament, preparant-nos un sopar de montanya: una sopa ben calenta, unes truites del mateix estany que feya poques hores encara hi corrien tot enjogaçades, un bon traguet, y, sense anyorar per re les comoditats de nostres cases y els refinaments de les grans ciutats, ens ho repartírem ben amistosament y sense embuts de cap mena.

Després poca cosa més férem: una darrera ullada a l'astre que's banyava al bell mitg de l'estany y entràrem a les cabanes; una darrera salutació, un bona nit dirigit a cadascú dels demés companys y ens deixàrem caure sobre'l tou jaç d'herba tendra que allí teniem preparat.

A les quatre del matí de l'endemà tothom estava a peu dret, y a la mitja hora deixavem ja la barraca de l'amable pescaire, y, després de pendre-n comiat, començàrem la pujada costa amunt ab tot dalit y plens de coratge, passant pels estanys Llong, El Bayell y de Les Dugues, colocats en els esgraonats de la serra. Fins a les sis no paràrem pas un sol moment; haviem deixat ja enrera tot el desgabellat pla de Carlit y teniem sobre nostra testa, a tret de fusell, l'esquerpa Pica, fita desitjada de la nostra excursió.

Després de deixar enrera'l darrer dels citats estanys, començàrem la veritable ascensió per entre aquell descarnat pedregam, sols interromput per l'existencia d'algun nou estany, entre ells els de Castellà, Goberna, Trebens y Subirans, y la d'alguna congesta de les que queden per record del temps ivernenc.

De desde un petit coll situat en l'escaire de pregona timba'ns

Clixé de Ll. Llagostera

ESTANYS DE CARLIT

paràrem uns instants pera contemplar tot el desert que anavem abandonant, veyent-lo allavors en tota la seva gran extensió y ovirant a vol de aucell tota aquella riquesa d'estany, ens els quals els raigs del sol naixent hi joguinejaven tot batent-t'hi de ple a ple.

Dúyem ja prop d'una hora de penosa pujada y ens semblava que anavem allunyant-nos del cim desitjat. A nostre enfront teniem tota aquella gran carcanada surmontada de SO. a NE. pels pics de Coll Roig, la Pica, Castell-Isart y de la Grava, que l'uneix ab la serra de La Llosa: al nostre darrera un pahorós estimball que fa fredat d'ovirar-lo, ab sa gola que realment sembla exercir pressió a nostres passos, y que no para fins al mateix pla que tot confosament veyem a nostres peus. La pujada per tots aquells grenys no pot esser més dificultosa y pesada; allò es una veritable escalada que un no deixa de fer ab cert temor y recansa fins a petjar l'aresta d'aquella serra, en qual moment un crit de satisfacció y de victoria s'escapa de nostres goles extenuades.

Clixé d'E. Morató

PUJANT AL CARLIT

Per últim, atravessant nova canal, en qual fons s'hi acumulen les despreses roques d'aquells grans cimals, ens fem nostre'l cim benhaurat, el punt culminant de tota aquella serralada y de tots els nostres Pireneus orientals; el que domina orgullosament al fatxander Puigmal, que s'aixeca a l'altra bandada de Cerdanya. Eren les vuit en punt.

El temps era hermós; el sol lluía ab tota sa esplendidesa, destriant les naixents y vergonyoses boirades que intentaven formar-se, y sols algun que altre núvol, ben dibuixat, es destacava sobre la blavor del firmament. La temperatura era agradosa y tot convidava al repòs en aquelles altituts de 2.922 m., tot esplayant nostra vista per tots indrets, descobrint y recordant arreu llocs y encontrades ja visitats en altres excursions. Desde aquí veyem ben remarcades les fites naturals de nostra terra de desde l'emboirada plana del Rosselló fins als grans cimalts de l'Alt Pallars; de desde'l joliu Canigó a les alteroses Montanyes Malehides; de desde nostra costa mediterrania a les serres de l'Ariège y llunyanes Corberes. Y, limitant més nostre esguard, veyem tot el maciu del nostre Pireneu oriental, del qual sen destaquen airosament sos enasprats cimals; y, a nostres peus, les valls de Lanós y desert de Carlit, que acabem de visitar.

Desde aquest cim podem completar lo que ja havem vist y reconstruir en nostra pensa tota aquesta interessant encontrada que podem considerar dividida per la serra de Carlit en dos regions diferentes: vessant o vall de Lanós y vessant de Carlit, ab son desert o regió lacustre, y vall Maran, compartint-se germanívolament les aigues entre'l Segre y la Tet, divisió no d'acord ab l'anterior, com ja veurem.

Aquestes dugues regions ja hem dit que estan separades per la serra de Carlit, originada sobre Portà pel Punxó (2.586 m.), y corrent després de NO. a E. cap a la serra de Bac d'Ortells, Pics de Coll Roig, Carlit, Castell-Isart y Les Xemeneyes, per ajuntar-se a la serra en el pic de la Grava. D'aquí trenca vers ponent cap al pic de Lanós, y, formant amfiteatre, continua vers Vesinelles, Pics Pedrós, Comador y Puimoren; però abans, en el coll de Les Vessines, se desprèn un petit contrafort vers el Pic de Fontviva y penyalars de Roca Negra y Roc de les Roquetes, que ve a caure sobre Porté, formant tot junt la vall de Lanós y ribera de Fontviva. De sota'ls pics de Lanós y de la Grava s'originen dugues corrents que van als estanys de Lanoset y Gran de Lanós, que recull directament totes les vessants de Vesinelles y de les Xemeneyes, y el torrent de les Encantades, que baixa desde la canal del Carlit; a la sortida de

l'estany se li ajunta l'important torrent dels Forats, que davalla de la Portella de Carlit y estany Rodó. Sortint de Lanós, y després de vistosa cascada, queda formada la ribera de Coma d'Urlú, que recull més avall el torrent o desaigua de l'estany de Fontviva; abans de Porté se li ajunta la ribera del costat de Cortal Rossa, que ve de la Portella de Querfort y pic de Comador; y poc després de dit poble troba la ribera de La Vinyola, que, naixent sota'ls pics de La Baye-

Clixé d'E. Morató

MACIU DE CARLIT (2.922 m. alt.)

ta y Fontfreda, torç cap als estanys de La Vinyola y torrent Roquer, quedant allavors ben format el riu d'Asabó o Carol, que recull a sa dreta les riberes de Campcardós, y a l'esquerra la del Salit, que ve del Punxó, enforcant ab el Segre prop de Talltorta y Pont d'en Soler. Aquesta es tota la vessant de Lanós.

Del pic de la Grava continua la serra vers llevant cap a la Pica Roja y Pics de Camporeils y de la Llosa, pera davallar pels pics dels Isars y Aude cap a les montanyes de Fontromeu. Dins d'aquest cercle o vessant de Carlit hi va compresa tota la vall Maran y el desert de Carlit propiament anomenat. La primera, o vessant de la Tet, nascuda, com ja havem dit, sota'ls cims de La Grava y Pica Roja, es el recull de les riberes o torrents dels estanys Blaus, de La

Grava, de La Llosa y de l'Esparver, que, ajuntats en el pla de Les Bulloses, formen el riu Tet, que davalla vers el Conflent. La segona, o regió lacustre de Carlit, es propiament vessant del Segre. Pot veure-s l'originada per les riberes dels estanys Subirans, Trebens, Governa, Castellà y de Les Dugues, dit aixís perquè té dugues sortides: una que pels estanys Sec y del Viver va cap a les Bulloses, donant aigues al Tet, y altra que va vers els del Bayell, Llong y

Clixé d'E. Morató

Vista desde'l cim de Carlit

Vessant de Lanós

Llat, recullint també les aigues del de La Comassa, del del Forn de Cals y Nou, per ajuntar-se a la Bassa d'en Gombau en una fondalada plena d'aiguamolls rublerts de plantes aquàtiques, formant la ribera de Mesclant d'Aigues, que, després de recullir les torrenteres que davallen de la Portella de Carlit y pic de Coll Roig, s'ajunta ab la de Bac Arissal, que ve de l'estany Negre y part dels de Pradelles, formant el riu d'Angustrina al trobar les riberes de Carlit y dels Estanyols, el que cambía'l seu nom per riu Raur, després de recullir les aigues de La Rivereta, de Juell, de Brangolí y de Vena, totes a sa dreta, per ajuntar-se al Segre entre Puigcerdà y La Guingueta.

Totes aquestes regions, enclavades entre les comarques de Conflent, Capcir, Llenguadoc, Andorra y Cerdanya, ab sos enasprats pics y altes montanyes, ab ses descarnades ossamentes y hermosos estanys que arreu les poblen, les vèyem exteses a nostres peus, extasiant-nos per llarga estona y esperonant nostres desitjos de visitar ben prompte tots els llocs per nosaltres desconeguts d'aquelles encontrades, vers les quals volava la nostra imaginació.

Tornant a la trista realitat, tinguerem de pensar en la davallada, y, desfent nostres passos, arribàrem al caire de la canal abans citada, ont ens paràrem temorosament al pensar que per allí haviem de passar, ja que no estavem disposats a fer la volta tot carenejant cap a la Solana Blanca y Coll de La Grava. Feta la decissió, començàrem a davallar per l'estreta y vertical pendent ab tot cuidado de no fer rodolar alguna pedra sobre nostres companys davanters, de lo qual no poguerem pas lliurar-nos en absolut. Arrapats fortament a la penya que'ns oferia sa descarnada ossamenta en ajuda de nostra feliç davallada, y apuntalant ben bé'ls nostres alts bastons, anàrem deixant enrera aquell cimal que agafava formes atrevides a mida que anava allunyant-se. Feta ja la part més difícil del camí, ens paràrem al peu de grossa congesta que s'extenia airosament per sobre aquella interminable tartera que no para fins a les vores dels estanyols que jauen al pla. Allí estavem reparant un xic les nostres forces després de més de sis hores sense apenes menjar y ab la perspectiva d'altres tantes que'ns tocava fer abans de donar la jornada per acabada, quan una remor llunyana ens féu aixecar la testa, ovirant grossa nuvolada que, empenyuda per favorable airejada, se'ns venia al bell dessobre, engroixint-se y fent-se amenaçadora per moments. Encara que bon xic cansats y quan més ens convenia'l repòs, ens donàrem coratge l'un a l'altre, y, perseguits per la turbonada, continuàrem avall, avall sempre sense parar.

Més res nos hi valgué: el cel anà tapant-se sobtadament, y al cap de poca estona, quan ja vèyem les barraques dels pastors com a refugi segur pera guardar-nos de les inclemencies del temps, una gotellada pesanta'ns avisà de que la tempesta anava acostant-se a passos de gegant, y tot seguit, després d'un tro que les vehines serralades anaven repetint fins a confondre-s en remor llunyana, començà a caure sobre nostres espatlles una pedregada seca y seguida que anava esperonant-nos, fins que, pegant forta correguda, no paràrem fins a trobar-nos ajaçats dins miserables barraques que semblava havien d'enrunar-se d'un moment a l'altre sobre nos-

tres cossos. Més abans vaig tenir ocasió de fruir d'un espectacle verament corprenedor: quan més forta's desfeya aquella tempesta, quan la pedregada rebotia més furienta per sobre aquell terrer, un raig de sol més potent que sos companyons estripà de sobte aquella nuvolada, anant a endinzar-se dins part de les blavoses aigues de l'estany de Lanós, que brillaren ab tot esplendor, reflectant en la vehina serralada, mentres l'altra meitat de l'estany, de to marcada-

Clixé de Juli Soler

Estany de Lanós

ment grisat, anava rebent sobre ses riçades aigues el copeig de la furienta pedregada, que feya remoure ses poc abans tranquiles aigues. Hermós contrast, digne per sí sol de rebre'l tribut d'una tempesta ab que Natura volgué coronar la nostra excursió pera que gaudissim de totes les impressions de la vida de montanya.

Era més de la una quan deixavem aquelles tristes barraques, dirigint-nos a la vora de l'estany de Lanós, el més gran de tot nostre xamós Pireneu, a una altitut de 2.154 m. El temps continuava ennuvolat; una pluja menuda més seguida anava cayent pausadament, y una boirada baixa'ns anava pujant de la plana.

Encara no haviem recorregut els tres quarts que's necessiten

per seguir la vorera de l'estany, que la pluja, arremetent de valent, ens obligà a refugiar-nos dins la barraca del pescaire que hi ha prop la sortida del mateix estany. En cambi, allí, al bell defòra, s'estava a peu dret y vigilant l'escampada ramada un pastor gabaig,

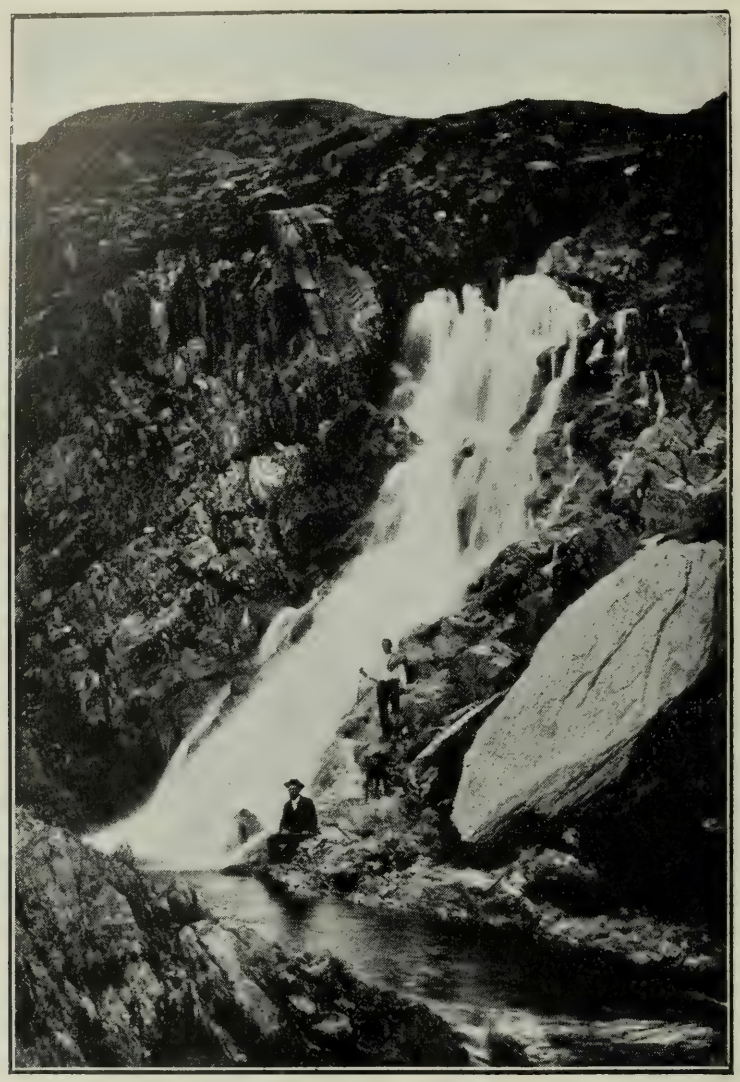

Clixé de Juli Soler

CASCADA DE LANÓS

cobert ab son groixut capot y apoyat en son gayato, com retant a la tempesta ab tranquilitat absoluta, o tal volta anyorant sa casa y sa familia enmitg d'aquella soletat.

Aixís que la pluja tornà a minvar, sortírem de nou del nostre amagatall, continuant la ruta per entre aiguamolls y herbatges tot seguint l'accidentada carrera del riu, que va desprenent-se y saltant

de rocam en rocam, formant cascades com la gran de Lanós y la de Coma Joan, que són realment encisadores, ab son cayent de blanca escuma y la remor de ses destriades aigues a l'anar rebotent per sos variats replans.

Pujant y baixant seguidament per salvar els naturals accidents del terrer, arribàrem a Coma d'Urlú (2.100 m.), bonic planell ont

Clixé de Juli Soler

El Carlit vist desde la regió de Lanós

tinguerem d'aixoplugar-nos novament pera seguir després cap als pasturatges de la Devesa, tot tenint a nostres peus l'estany de Fontviva y'l joguinós rieral, y a sobre nostra testa'ls espadats cims del Peiraforca y Puig Pedrós dominant l'ampla vall de Campcardós. Per últim, deixant enrera'l torrent dels Graus y els penyalars de Roca Negra y Roc de les Roquetes, arribàrem a terra conreuada, y, atravessant la ribera de Cortal Rossa, vegerem fumejar les xemeneyes de Porté, situat a 1.610 m. d'alt., entre les riberes de Font-

viva, Cortal Rossa y Vinyola y al peu de la carretera de Cerdanya a Ax y Tolosa pel coll de Puimorens, ont prest arribavem pera sofrir un nou desengany.

Poc abans d'acabar l'ascensió al Carlit se'ns havia perdut un dels guies que portavem, home quasi desconeixedor d'aquell país, qual desaparició'ns feya estar ansiosos a més de l'inconvenient de ser ell qui'ns duya les provisions; en sa busca haviem enviat a altre dels homes que ab nosaltres venien. Això feya que, un xic decaiguts, ansiessim arribar a Porté per reparar nostres forces y dirigir-nos a Puigcerdà ab els carruatges que allí haviem de trobar preparats. Doncs bé: degut a una mala inteligencia, els carruatges no existien enlloc, y en tot Porté no's trobà un sol cotxe pera fer les quatre hores que'ns separaven de la capital de la Cerdanya. Aquest fou el nostre desengany. Ab tot, després de breu discussió, y trobant-nos encara ab forces y dalit suficients, resolguerem fer via avall a peu per la ben construida carretera que, seguint la vall del Querol, ens portà a les vores del Segre després de llarga caminada en aquella hora tranquila, tot ovirant entre la vesllum del capvespre les poblacions de Portà, Torres de Querol, Qués, Riutés, La Tour y Enveitg, que anavem deixant enrera, tot passant-hi quasi maquinalment.

Eren les dèu del vespre que, duent més de tretze hores de caminada, arribavem a Puigcercà en cerca de repòs, ont trobàrem els nostres homes deixats al Carlit que ja'ns estaven esperant. Aquí donàrem per acabada la nostra excursió per les regions lacustres de Carlit, quals belleses ja estavem anyorant, y a l'endemà, mentres els uns se quedaven per visitar aquell hermós troç de la Cerdanya y altres se dirigien dreturerament vers Ripoll y Barcelona, la majoria dels companys emprengué la caminada cap a Nuria y Ribes a fi d'allargar un dia més l'agradosa estada per aquelles montanyenques encontrades en que un hom tant venturosament frueix de la vida a plena Natura.

E. VIDAL Y RIBA

SENYORIU DE LA VESCOMTAL FAMILIA MIRÓ

Fa cosa d'un parell d'anys que'l meu bisbe, doctor Benlloch, l'enamorat de les arts belles, va fer-me l'encàrrec d'ordenar l'Arxiu episcopal de Solsona, quals treballs ara he tingut de deixar, al mitg de la feina, pera continuar les meves investigacions en els arxius de Bagà y Pobla de Lillet, que per ordre superior havia hagut d'abandonar tres anys enrera.

Es l'arxiu de Solsona nomenat episcopal sols per esser custodiat en les oficines de la mitra; més eix nom es equivocat, puix més propiament es l'arxiu del monestir de Santa Maria de Solsona, de Canonges Reglars de Sant Agustí, ja que gairebé tots els documents en pergamí, únics que he estudiats, an ell se refereixen, y pertanyen la major part als sigles del IXe al XIVe.

A últims del sigle XVIIIe va esser estudiat aquest arxiu per primera vegada pel frare llec Miquel Histerri, familiar del bisbe Lasala, y el notari de Solsona Josep Ceriola Font. Havent mort aquell en 1789 sense haver terminada l'obra, l'encarregà'l bisbe Lasala, entregant-li'ls manuscrits d'aquell, a Mossèn Domingo Costa y Bafarull, qui deixà manuscrit un volum de més de cinccents folis titulat *Memorias de la ciudad de Solsona y su Iglesia. Catálogos de sus antiguos Prelados, esto es, Prepósitos, Abades y Obispos*, que's conserva original en l'arxiu de la confraria de la Mare de Déu del Claustre. N'existeix una copia en l'arxiu municipal, treta pel secretari de l'Ajuntament Domingo Valls, y el setmanari *El Montañés* va publicar una part d'aquestes Memories en el seu folletí. Lo publicat es la part més interessant de l'obra, però es digne de tota censura, per esser plena d'errades de copia y d'impremta.

Per aquest autor sabem que era importantíssim aquest arxiu pels cartularis y llibres-copies d'escriptures antigues y multitut de documents que ell esmenta, avui els més desapareguts.

L'arxiu y rica biblioteca[1], durant les passades guerres civils, foren cremats per coure'l ranxo, y a l'abandonar els soldats el palau episcopal, que feren servir de quartel, forçats pels carlins, els nacionals hi ficaren foc pera completar la seva obra de destrucció. No obstant, en un recó de la golfa, aont eren llençats com a

1) Sols el bisbe Lasala l'havia dotada ab més de tres mil volums. *La diócesis de Solsona*, pàg. 56.

trastos vells, varen salvar-se de l'incendi uns quants plecs de pergamins, que són els que havia començat a ordenar. Hi ha cosa d'uns dos mils documents, dels quals n'he llegits y extractats mil cent cinquanta, que he aplegats per ordre alfabètic de localitats a que's refereixen y ordenats cronològicament ab un número provisional, que es el que cito en mes notes. Els que falten extractar estan ja, encara que no ab tota exactitut, ordenats alfabèticament per pobles.

Era'l meu plan publicar en conjunt tot lo d'alguna importancia contingut en l'arxiu; més, havent-lo d'abandonar, he volgut imprimir algunes notes històriques extretes del mateix pera mostrar la seva importancia. D'ell són els treballs *Senyoriu feudal sobre'l castell de Malgrat* y *Notes històriques d'Olius,* ja publicats. El que ara presento ve a ser les notes històriques d'alguns llocs de la Ribera Salada y comarca de Navés.

Senyorejava en aquests llocs una noble familia nomenada Miró. Suniari Miró d'Abella y Ermessen procrearen a Ramon Miró, qui emmullerà també ab una tal Ermessen. Al trobar a Ramon Miró y Ermessen ab el títol de vescomte en el document que transcric al parlar d'Altet, vaig creure que's tractava del fill de Suniari, ja que aquell tenia possessions senyorials al mateix lloc que aquest, lo que m'induí a titular aquest treball *Senyoriu de la vescomtal familia Miró*[1], per consistir en les notes històriques dels llocs aont senyorejava la familia d'aquest nom, quals llocs gairebé tots són esmentats en el testament de na Ermessen, esposa de Suniari Miró d'Abella.

Més, acabat el meu treball y estudiats tots els documents, estic dubtant si'l Ramon Miró vescomte y'l Ramon Miró fill de Suniari són un sol o dos distints personatges.

Si són dos, serà'l vescomte que'l senyor Miret y Sans, en son meritíssim estudi sobre'ls vescomtes de Castellbò[2], fa fill de Miró Guillem y de Gerberga, existent al mateix temps (1079-1114); y si un sol, vindrà a ser un lloctinent dels comtes d'Urgell en el pago Lordense, el qual ja comprenia part de les terres de Lavansa, tota la comarca de Navés y començaments de la Ribera Salada, en quals llocs eren els dominis de la familia que'ns ocupa.

1) Al dir familia vescomtal no es que vulla significar un títol hereditari. Li dono solament per haver-lo trobat en un membre de la familia.

2) *Investigación histórica sobre'l vizcondado de Castellbó*, pàgs. 57 y següents.

Les causes del meu dubte són el que en cap altre document, exceptat el d'Altet, se dóna'l títol de vescomte a Ramon Miró, y'l veure que aquest se fa feudatari d'altre senyor, com se veu al tractar de Navés, essent aixís que sa mare li havia llegat aquest lloc en propi alou, a no ser també que'l Ramon Miró, feudatari de Pons Ug, no sigués el fill d'Ermessen. No obstant, com el meu fi es, ans que genealògiques, publicar les notes històriques d'aquests llocs, ho he deixat com si'l vescomte Ramon Miró sigués el fill de Suniari y Ermessen, deixant explicat el meu dubte pera que no puga generar confusions.

ALTET

El títol de vescomte he trobat que, al 12 d'Agost de l'any 1109, el donava'l bisbe d'Urgell Bernat Guillem a Ramon Miró[1] y a sa muller Ermessen al donar-li, durant la vida d'aquest, la quarta part del castell d'Altet, reservant-se'l domenge, qual castell havia pervingut al bisbe per Galindo Jaginti[2].

Aquesta part del castell la posseí després Bernat d'Alòs, qui al 12 de Juny de 1174 en féu donació irrevocable, pera després de mort, junt ab les altres honors que posseía a Anglesola y «Alerida»,

1) Aquest nom l'escric unes vegades Mir, altres Miró, indistintament, com ho porten els documents del sigle XI, encara que crec que ells pronunciaven Mir y que'l llatinisaven ab Miró, onis. Es prova d'això'l document primer transcrit al parlar d'Abella.

2) «Ad noticiam tam presentium quam futurorum omnium deducere uolumus . qualiter Raimundus mironis uicecomes adeptus est castrum de alted . per manum domni bernardi guillelmi urgelitane sedis episcopi. Cuius quarta pars castri aduenit bernardo predicto pontifici uoce galindi iaginti. Ex iusticia siquidem quam in predicto castro cum suis pertinenciis. iam dictus episcopus bernardus adquisiuit . dedit raimundo mironis potestatem in quarta parte illius castri. et de seruitio illius quarte partis .IIII. pernas que inde exierint. et medietatem decimarum quarum ipsi homines dabunt . et quartam partem placitorum. Et hec omnia superius scripta dedit episcopus raimundo uicecomiti in uita sua. Predictus uero episcopus retinuit in predicto castro dominicaturam galindi iaginti cum sua decima . et cum tribus partibus placitorum. Et si quid poterit inposterum meliorari retinuit episcopus sibi . et non dedit aliud uicecomiti. Hanc nimirum adquisicionem superius comprehensam . raimundus mironis uicecomes propalauit auctorizauit et manifestauit in conspectu uicecomitisse ermessindis uxoris sue hominumque suorum aliorumque inferius subscriptorum. Actum est hoc .II. idus . augusti . Anno .II. ledouici regis. Sig✠num Raimundi uicecomitis. Sig✠num berengarii raimundi. Sig✠num Petri guitardi. Sig✠num Raimundi bernardi. Sig✠num Geraldi mironis. = Petros Leuita Rogatus scripsit . die et anno ✠ prefixo.»

al monestir de Solsona, per quant els seus fills no l'havien volgut servir ni ajudar. «...Non potuit mutare meam uoluntatem de ista donacio. Per talem facio istum donum quod filios meos non uoluit seruire nec ad iuuare michi bernard de alos...» Y al mateix any vengué a Willem de Castelló, per 110 sous barcelonesos, una vinya que tenia al terme d'aquest castell, al lloc anomenat Poquibò, reservant-se'l senyoriu ab el cens d'una gallina, una fogaça y mitg quarter de vi, també per la mateixa causa de no haver-lo volgut acorre'ls seus fills. «... Sed istam uendicionem fecimus per sofraita quam habemus quare filii nostri nolunt nobis acurere...»

En 1312, Ramon Ugo, senyor del castell de Ça-Cardosa, vengué, entre altres castells, la quarta part del d'Altet al pabordre de Solsona Berenguer[1], qual possessió no volgueren regonèixer Gueraua, viuda de Pere d'Olivella, y llur fill Pericó, senyors dels castells d'Altet y Lluçà y llur procurador Mateu d'Ulujes, fins que'l pabordre'ls hagué mostrades les cartes de compra.

A més d'aquesta part de senyoriu, el monestir de Solsona hi posseía l'iglesia parroquial de Sant Pere, com consta per moltes col·lacions que's guarden en aquest arxiu desde'l sigle XIIIe y que havien fetes els pabordres[2].

ABELLA

Era'l vescomte Ramon Miró fill del noble cavaller Miró Suniari d'Abella y de na Ermessen, qui en 1094, 22 d'Octubre, otorgà'l seu testament, en el qual llegà al seu fill Ramon Miró l'honor de Navés, — d'ell parlaré a continuació, — el castell d'Ugern al fill Gerbert y al fill Pere Miró (deixant apart molts llegats piedosos) les compres fetes pel seu marit en Abella y Lavansa, volent que després de la mort d'aquest passessin a l'iglesia de Santa Maria de Solsona, en la qual vol que li sia celebrat un perpetuu aniversari[3].

1) A. E. de S., plec de Figuerosa, núm. 372.

2) A. E. de S., plec d'Altet, núms. del 34 al 44.

3) «In dei eterni et saluatoris nostri domini xpi. ego ermesen iaceo in lectulo meo inegritudine timeo penas inferni. et cupio peruenire ad gaudia paradisi. Vt sit deus propicius. Amen. Et unusquisque homo uel femina qui rem suam distribuere uoluerit manumessores eligere debet. Et ego iam dicta ermesen sic facio meos prouocatos. id sunt Ramon mir filio meo. Et gerbert mir. Et pere mir et guillem altemir. Preco uos manimessores mei per deum et sanctis suis ut simors michi aduenit ante quam alium testamentum faciam. plenam potestatem habeatis ipsum meum auere mobile aprehendere et dare pro anima mea. Inprimis ad gerbert mir de pane et vino de ugerno ipsa me-

El 15 de les calendes de Febrer de l'any XXXVII del rei Felip (1097) féu en Pere Mir carta de regoneixement, a favor de Santa Maria, de que'ls llegats de sa mare, mort ell, havien de passar al referit monestir. Diu que aquests alous eren compres y plantacions de vinyes, oliverars y altres arbres fetes en diversos llocs pel seu pare Mir Suniari d'Abella, dintre'ls termes d'aquest castell que senyala ab les següents afrontacions: a sol-ixent, ab la serra de Pyno; a mitg dia, ab els termes del castell Llordà; a sol-ponent, ab els de Conches y Basturz; y a septentrió, ab el de Vilanova y Rocha-Spana.

dietate. et ipsos debitos siant persolutos insimul. et ad guillem sacer dimito tona .I. et pels .I. Et ad ipso clericos deozro. tona .I. et tina .I. Et ad filia mea maienza. pellica .I. et oues .V. et quarta .I. deor. Et ad maria quat .I. et quarta .I. deor. Et ad adaleiz. trapo .I. et quarta .I. deor. Et ad gerbert mir quat .I. et guadenga .I. et colcedra .I. et plomaz .I. cetero qui remanet. pane. uino. lane. et lino. bestias maiores uel minores. uascula maiore uel minore. omnia usibilia que adusum hominis pertinent totum donate pro anima mea. in quale mercede melius extimare potueritis. et siat deus inter nos et uos. et mando d'ipsos meos alodes uel d'ipsa honore quod uirum meum me dimisit. Inprimis mando lexare. ipsas compras et ipsas plantas. deabela. et delauanza ad pere mir in uita sua et que faciat aniuersarium pere mir pro me ermesen. unumquemque annum. et post obitum suum remaneat ad sancta maria de solsona. et ad ramon mir filium meum dimitto ipsa honore de nauazes. cum kastro et kastris et kastellis cum suis terminibus. et cum suis aiacenciis. et cum suis pertinenciis. queadipsa honore pertinent. aquis aquarum uie ductibus. uel reductibus. fontanulis siluis atque garricis. petras mobiles uel immobiles. molendinis cum capud aquis. et omnia que ad honore ista pertinent. et cum ipsas parroquias defeu et dealauz. Et habent afrontaciones. ipsas honores et ipsas parrochias .I. parte in chapolat. et dealia in castel tort. de .III. in flumen de casdosner. et de .IIII. in cardona. Quantum infra istas afrontaciones includunt. et isti termini continent. sicdimitto ipsa honore ad filium meum. Ramon mir. quomodo uirum meum medimisit. sine blandimentum de nullum hominem. nec de nulla femina. sic remaneat ad filium meum ramon ad suum proprium alaudem. et ipso alaude deodera cum ipsas uineas ipsa medietate. sicdimitto ad filia mea maienza cum ipsas arbores qui ibidem sunt. et ad sancta margarita ipsa uinea qui fuit de oliba isarn. cum ipso ortal deuiladearcos. et ad sancta maria de solsona ipsas uineas de ipsa plana deozro. Et ad sancti iuliani ipsa uinea de iunent. cum ipsa medietate de ipso ortal deozro. Et dimitto ad filium meum gerbert. ugern cum kastro et castrellis et suis agacentiis et suis pertinenciis. et suis terminibus. et suis directis. et habet afrontaciones ipsum kastrum et ipsum kastellum cum suis molinis intermino decastelar uel ad ipsa tinela. et de duas partes intermino de frexa uel deanno. et de tercia parte inuliana uel deautes. et de .IIII. parte. in termino demadrona uel deozro. et quomodo ipsa salsa habet suis terminis. Quantum infra istas afrontaciones includunt. et isti termini continent. Sicdimitto ipsum kastrum quomodo est supra scriptum cum siluis. atque garricis. fontanulis. petras pratis. pascuis molendinis cumcapud aquis ubi aqua possumus. prendere usque ad terminum de chastelar. et ad

La situació estratègica d'aquest lloc en un pas imprescindible a tant extensa comarca faria que'ls comtes d'Urgell hi fitessin ses mirades, volent que aquella aspra terra esdevingués sobradament poblada. En 1157, a 30 d'Agost, el comte d'Urgell Ermengol, el de Valencia, y sa muller na Dolsa, Bernat Stapaniani y demés senyors d'Abella, concediren com una carta de població, donant als homes d'Abella y a llurs successors tot el terme d'aquest lloc, exceptada la «domenegatera» dels senyors, devent tant solament pagar-los el delme y primicia, y quiscun any un quarter d'anyell, dos fogaces, una mitgera de vi y una «fanequa» de civada; y al carlà un parell de gallines, dues fogaces, una mitgera de vi y quatre almuts de civada, sense que pogués ser-los exigida cap altra prestació[1].

sancti saturnini de ipsa salsa dimito ipso ortal qui est subtus ecclesia et teneat gerbert mir. adlaboracionem et donet ipsa medietate ad ipsa lumen ad sancti saturnini. et dimito ad baro mir. solidos .V. per missas que illum debet. et adpere ioçbert. sollidos .II. et adponc mir sollidos .II. et adpere ramon similiter. et ad guillem similiter. et adarnal uidal et adclericos deboxols. sollidos .II. et adarnal uiues. sollidos .II. et ad arnal guillem similiter. et ipsum kastrum deugerno quomodo supra scriptum est sic dimito ad filium meum gerber sine blandimentum de nullum hominem nec denulla femina adsuum proprium alaudem. et adpere mir dimitto ipsos molinos deodo. qui iam fuit sine blandimentum denullum hominem uel denulla femina. et aduenit mii de comparacione degonbal. et dimitto ad sancti pauli et ad sancti saturnini de lauanza medietate de ipso orto cum medietate de ipsos oliuers. Et dimitto ad sancti iuliani ipsa casa deozro. Et si quis contra istum testamentum frangere uoluerit. inprimis iram dei inueniat et anathema fiat. Factum istum testamentum. XI kalendas septembris. Anno XXXV. Regnante philipo Rege. ✠ gnumermesen qui istum testamentum mandauit scribere et testes firmare rogaui. Sig ✠ num bernard ollemar. Sig ✠ num Mir ollemar. Sig ✠ num berenger surier. = Vilelmos sacer Rogatus scripsit et subscripsit ✠ die et anno quod supra».

A. E. de S. Aquest document se troba per duplicat en aquest arxiu, un al plec d'Abella, núm. 4, y l'altre al plec d'Altés, núm 19. Aquest es l'original, encara que la copia sembla també dels mateixos temps.

1) «In xpi. nomine Ego Ermengaudus Comes Urgellensis et Dulcia Comitissa et Bernardus Stopaniani et aliis senioribus Albelle donamus omnibus hominibus Albelle ipsum terminum de Albella totum ab integrum preter ipsa domenegatera de predicto Comite et de Bernardo stapaniani atque de aliis senioribus Albelle donamus vobis et illi qui venturi sunt post vos ad decimam et primiciam et per vnum quemque annum faciant tale seruicium de vno quarter de ariete et dues fogaces et vna migeria de vino et fauequa vna de ciuada. Et ad castellanum de predicto Castro albelle faciant per vnum quemque Annum seruicium vnum parell de gallines et dues fogaces et una migera de uino et quatuor almuts de ciuada. Et dono vobis omnibus hoc totum suprascriptum vt istos supradictos census faciatis per vnum quemque Annum et aliis preter istos supradictos census non faciatis uos nec posteritas vestra

Aquest privilegi ha sigut observat ab algunes modificacions fins a la passada centuria, en tota la baronia, havent sigut verament la causa de la molta població d'aquest lloc, ab relació ab els vehins, segons declaració de les autoritats de la mateixa, escrita en 26 de Janer de 1842: «El = Cura = Párroco de la Baronía de Abella con los Vicarios sufragáneos, el Curado de Boixols y el conductivo de San Román: los Alcaldes constitucionales de dicha Baronia, á saber el de la villa de Abella, su capital; los de los Pueblos de San Román y Boixols y el del lugar de la Rua: los Individuos que componen los Ayuntamientos de los referidos Pueblos etc... Congregados en el sitio acostumbrado de la Morera etc... Certificamos: Que, segun tradicion y fama pública nunca desmentidas por causa ni noticia algunas tuvo origen la Baronia de Abella en la circunstancia de ser el *Paso de dicho nombre* una posición innaccesible y formidable que comunica la Conca de Tremp y territorio bajo con la alta montaña; por cuyo motivo, y en ocasion de hallarse en guerra el Conde de Foix con el de Barcelona, fué condonado por éste el Paso de Abella á un particular del país con todo el territorio que hoy comprende esta Baronía, empero con la obligacion de fortificar el Paso y defenderle de las incursiones desoladoras que por él verificaba el conde Foix y de poblar el territorio concedido: Que este primitivo Dueño y Baron del Paso y Territorio de Abella construyó en seguida un fuerte Castillo sobre el Paso y río que debia defender, cuyos restos existen aún, una Capilla más abajo, que con el tiempo ha llegado á ser la espaciosa Iglesia Parroquial de la Baronia; y algunas casas para los hombres de defensa que se le habian unido: Que estas casas fueron multiplicándose por medio de la permision que concedia el Baron á la gente forastera para edificar y señalarse terrenos para su cultivo, sin más reserva de parte del Señor ni obligacion de parte del particular que la de pagar á aquél el diezmo de los frutos que cogiese, llevándoselos el prestador á los troges y oficinas

Actum est hoc facta ista carta III kalendas Septembris Anno ab incarnacione domini. M.C.lvii. Sig✠num Ermengaudus comes urgellensis et dulcia Comitissa et Bernardus stopaniani et aliis senioribus Albelle qui ista carta mandamus scribere et testes firmare firmarique rogamus sig✠num gombaldus de ribelles Sig✠num Rollandus de gauasa Sig✠num Arbertus de tarauall isti sunt testes visores et Auditores Arnaldus leuita scripsit et hoc sig✠num fecit.»

Es copia de principis del sigle XV. Arxiu Episcopal de Solsona, plec d'Abella.

del castillo. Que por efecto de esta facultad se formó el pueblo de San Román; empezando por la afamada casa de Bifart, que, segun concepto público, llegó á ser antiguamente muy poderosa, de la cual se conservan todavia algunos vestigios: Que del mismo modo fueron edificándose el pueblo de Boixols y el Lugar de la Rua, apareciendo en el decurso y con el tiempo la multitud de casas de Campo que se observan en todo el extenso Territorio de la Baronia de Abella: Que en tanto esta tradicion y convincion de los habitantes es fundada como que: 1.°, ningun vecino de dicha Baronia ha pagado jamás laudemio ni otro derecho alguno por el traspaso y venta de sus bienes; 2.° Ni tampoco censos ni otros derechos Señoriales más que el diezmo anteriormente expresado, pues que si algunos particulares pagan censos á la casa del Baron, es público y manifiesto que estos tales los pagan por haberles cedido los anteriores Barones casas ya edificadas y tierras desmontadas reducidas á cultivo y plantadas como olivares y viñas; casas y tierras que todos conocen y tienen por salidas del patrimonio de los referidos Barones; 3.° Que ninguno de los pueblos y casas solares de la misma Baronia tiene division de territorio marcada y separada, sino que cada vecino puede indistintamente leñar, pastar, desmontar y edificar en cualquier sitio, paraje y extremo de la Baronia que mejor le acomode; solamente que para evitar confusiones se estableció que cada vecino no pudiese, como no puede, tener en los pastos de la Baronia más de ciento cincuenta cabezas de ganado menor; 4.° Que los antiguos Barones, al conceder esta facultad y comunidad de pastos, se reservaron la de tener doble número que los vecinos. Y, finalmente, declaramos que á este benéfico sistema establecido por los primitivos Barones de Abella, por el cual los hijos de familia de los habitantes con sólo señalarse ellos mismos el terreno que quieren desmontar ú otro forastero que case con hija de Vecino de la Baronia, se encuentran dueños de la estension de cultivo que les conviene, favoreciéndose estraordinariamente de este modo los matrimonios, se debe el que el territorio que comprende la mencionada Baronia sea el más poblado y el más abundante de ganados que hay en la Conca de Trem y alta montaña de la Provincia de Lérida»[1].

JOAN SERRA VILARÓ, PBRE.

(Acabarà)

1) Arxiu particular del Baró d'Abella, a Cardona.

NOTES

Les grans exploracions. — El darrer any de 1908 ha sigut ben aprofitat per l'excursionisme montanyenc: a més de nombrosos nous itineraris pels Pireneus y els Alps, y d'importants ascensions pel Caucas y les Montanyes Rocoses, s'han practicat noves exploracions de resultats importantíssims per les regions polars, per les serres africanes y pels macius del Tibet y de l'Himalaya. Per aquestes darreres regions, y completant els estudis de Mr. Longstaff, el darrer istiu hi han realisat importants exploracions el doctor W. Hunter Workman, arribant als 6.500 m. d'alt. per les encontrades d'Hispar y del Karakorum; y el doctor Sven Hedin, que hi ha portat a cap molts estudis científics. El nostre CENTRE EXCURSIONISTA, que creu fer obra meritoria divulgant el coneixement y resultats d'aquestes notables exploracions, està organisant una tanda de sessions encaminades an aquest objecte y de les quals oportunament parlarem en aquestes planes.

Nous ferro-carrils montanyencs. — Va aumentant la llista de les vies ferrades que han de facilitar en gran manera les excursions alpines. Per la vinenta primavera s'anuncía'l començament del ferro-carril de Torre-Pellice a Bobbio, que facilitarà la visita a les valls del Querpas y del Pellice; a més, els treballs de la vía Fayet-Mont Blanc avancen ràpidament, assegurant-se que'l vinent istiu podrà explorar-se ja fins al coll de Voza; y, per últim, en el Tirol austriac acaba d'inaugurar-se'l primer ferro-carril aeri d'Europa pera transport de passatgers. An aquest pas les grans ascensions se convertiran de mica en mica en fàcils y agradosos passatemps a l'alcanç de totes les naturaleses.

Els esports d'hivern pera 1909. — Sembla que aquest hivern serà molt animada la pràctica y els concursos d'esports hivernencs per totes les encontrades en que'ls mateixos estan ja aclimatats. Pels Vosges, pel Delfinat, pel Jura, els Alps y els Pireneus se preparen ja pera les properes campanyes; a Cauterets, Luchon y Aigues Bones hi regna gran animació; a Bardonnèche l'«Ski Club Torino» hi organisa un concurs internacional; y el Club Alpí Francès celebrarà'l seu tercer Concurs Internacional de Skis a Morez (Jura) durant els dies 31 de Janer y 1 y 2 de Febrer pròxim, ab curses nacionals y internacionals; civils y militars; de guies, d'aficionats y de dames; de salts, etc.; a més d'altres actes y festes y excursions que prometen veure-s molt concorregudes. Les companyies ferroviaries franceses han acordat ab aquest motiu la reducció del 50 per 100, y són oferts hostatges pera aquells dies al preu de 30 y 24 francs, segons els hotels. Hi hauran trineus pera fer excursions a Gex, Nyon, Saint Claude y altres punts per un preu aproximat de 30 francs per tres persones; y tot fa preveure uns dies d'agradosa animació y estada en aquella bonica població escullida pel concurs oficial d'aquesta hivernada.

Federació de Societats Pireneístes. — Com ja indicàrem temps enrera, el pròxim Congrés tindrà lloc el dia 21 de Març d'enguany a l'important ciutat de Tolosa. En ell se tractaran, entre altres assumptes de general interès, el referent a la revisió dels estatuts de la Federació y l'esculliment de lloc pera 'l concurs de skis de 1910, fixat als Pireneus pel Club Alpí Francès. Igualment se reunirà la Comissió de Topografia y Toponimia.

Ab aquest motiu s'estan organisant a Tolosa festes y excursions diverses en honor y obsequi dels senyors congressistes, havent sigut demanada a la Compagnie du Midi la reducció de mitja tarifa individual pera tots ells. Tot fa suposar que aquest congrés serà digne continuador dels altres celebrats per la Federació Pireneísta. El nostre CENTRE EXCURSIONISTA, que forma part de la mateixa, no deixarà de concorre-hi ab una nodrida representació.

La primera estació catalana de meteorologia pirenenca. — Era una necessitat sentida, una aspiració constant, un ideal forjat, que avuy veyem convertit en realitat viventa mercès al desinterès y abnegació de nostre bon amic y entusiasta pireneísta l'enginyer D. Juli Soler y Santaló. La formació d'una xarxa d'estacions meteorològiques a Catalunya, y especialment al peu y a lo llarg de nostra gran carena pirenenca, havia de ser un fet un dia o altre; y aquí, com en tot, l'iniciativa y els cabals particulars han tingut de ser els que comencessin aquesta obra en aquest país espanyol quals necessitats socials y científiques són constantment desateses pels seus governants. Al bell mitg de la comarca aranesa, el seu enamorat y expert coneixedor de totes ses belleses, nostre intrèpit excursionista en Juli Soler, hi ha posat la primera pedra, aixecant ab ses soles forces y recursos la primera estació catalana de meteorologia pirenenca, quals observacions y pràctics resultats ha posat desinteressadament a la disposició del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, que s'ha apressat a prestar tot el seu apoy a tant lloable iniciativa, felicitant ben coralment al senyor Soler pel seu desprendiment y per les seves constants proves d'amor vers la cultura de nostra patria.

En aquest mateix número se complau aquest BUTLLETÍ en començar la publicació de sa Secció Meteorològica, que continuarà en lo successiu, insertant el resum mensual de les observacions de l'Estació de Viella, tot esperant que a no tardar puga ampliar-les ab les rebudes de les altres estacions que es de desitjar no tardin a formar-se fins a constituir aquella xarxa de que parlavem al començar aquestes ratlles.

Troballes arqueològiques. — Als descobriments arqueològics de Calaceite y Empuries, que revesteixen gran importancia y dels quals un altre dia parlarem extensament, s'hi han d'ajuntar les darreres troballes de Serinyà, que igualment tenen importancia, havent despertat l'atenció y l'interès de nostres arqueòlecs. Efectivament, en les Coves dels Barbuts y dels Encantats d'aquell terme municipal y altres llocs de la rodalia, s'hi han

fet diferentes excavacions y desenrunaments per part dels senyors Bonsoms, conseguint l'arreplec de nombrosíssims objectes y utensilis de banya, òs, marfil, fustes, metall, terriça, sílex y restos animals, que dits senyors han recullit cuidadosament, procedint a la formació d'un museu particular, força interessant pera'ls aficionats als estudis arqueològics y a la pre-historia de nostra terra. Un altre dia'n parlarem més detingudament, donant compte de totes aquestes troballes.

REVISTA DE REVISTES

A semblança de lo fet l'any anterior, publicarem mensualment en aquesta secció'ls sumaris de les més importants revistes nacionals y extrangeres ab les que tenim establert cambi y que estan en relació ab la finalitat del nostre BUTLLETÍ, fent igualment un extracte de tots aquells treballs que per sa importancia o per referir-se a la nostra terra mereixin especial menció. Heus-aquí'ls sumaris de les rebudes darrerament.

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Novembre de 1908.

Carta geogràfica de la Comarca de Bages, article en el que's dóna compte dels treballs realisats pera la definitiva publicació d'un plànol y una monografia de dita comarca, de qual obra benemèrita n'es l'ànima Mossèn Josep Guitart, que's proposa dur-la a terme ab tota la perfecció possible; *Excursió a Viver y Serrateix,* per Dionís Ubiñana, ab un gravat; *Excursió al Pont de Cabrianes,* per Josep Esteve; *Conferencia sobre'ls jueus a Manresa,* pel senyor Serret y Arbós, extracte per N. M.; *Cançonística Popular Comarcana,* trasllat de la cançó popular *Pau Gibert.*

Butlletí del Centre Excursionista de Lleyda, nombre corresponent al Juny de 1908.

Excursió a Verdú, per Enric Arderiu, ab un gravat; *La casa encantada de Pinyana,* per Mossèn Anton Navarro, ab un gravat; *Notes folk-lòriques del Segrià,* per J. Estadella Arnó; *Bibliografia; Noves.*

Boletín de la Real Academia de la Historia, Desembre de 1908.

Informes sobre: *Récits d'Afrique par M. Paul Azan,* per J. Suárez Inclán; *Embajada á Marruecos en el siglo XVI,* pel Marqués de Laurencín; *Inscripciones romanas en el valle de Otañes,* per Fidel Fita; *Indices de los códices procedentes de los monasterios de San Millán de la Cogolla y San Pedro de Cardeña,* per C. Pérez Pastor; *La Exposición de Brujas,* pel Marqués de Laurencín; *Epigrafía romana y visigoda de Alcalá de los Gazules,* per E. Romero de Torres; *Faune quaternaire de Saint-Sebastien et de la*

province de Santander per Edouard Harlé; *Noticias; Indice del Tomo LIII.* Conté diversos gravats.

Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón, Setembre-Octubre de 1908.

Estaciones prehistóricas, per Santiago Vidiella, y *Hallazgos arqueológicos,* per Joan Cabré Aguiló, donant compte de les excavacions y troballes realisades a la montanya de San Cristóbal de Calaceite. Publica, ademés, diferents gravats y sa secció de *Variedades.*

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Novembre de 1908.

Por tierras de Flandes, per F. Hernández y Alejandro; *Las antiguas Ferias de Medina del Campo,* per C. Espejo y J. Paz; *El Tríptico de Juan II y otro del Bautista, del Museo de Berlín, procedentes de Miraflores de Burgos,* per Elías Tormo; *Sobre Colón en Valladolid,* per J. Agapito y Revilla; *Noticias;* un gravat y una làmina solta.

Boletín de la Sociedad Española de Excursiones, IIII trimestre de 1908.

Escultura en Madrid desde mediados del siglo XVI hasta nuestros dias, per E. Serrano Fatigati; *Basílica de San Tirso de Oviedo,* per F. de Selgas; *Monumentos artísticos de Vizcaya,* per P. Vázquez; *Bibliografía; Indice del tomo XVI.* Acompanyen al número diversos gravats y més d'una vintena de remarcables fototipies de la casa Hauser y Menet, administradora d'aquesta publicació.

Annuaire de la Section des Alpes Maritimes du Club Alpin Français, 1907.

Publica unes notes sobre'l Club Alpí Francès y la secció dels Alps Marítims; la seva Crònica ab indicació de totes les excursions realisades colectiva o individualment, y la llista dels individuus que componen l'esmentada Secció.

Revue des Alpes Dauphinoises, Novembre 1908.

D'Ubayette en Ubaye, ressenya d'excursions als pics de Meyna y de Sautron, per R. Godefroy, ab tres gravats; *Cronique des Sociétés Alpines; Nouvelles; Informations;* y *Bibliographie des Alpes Françaises.*

Touring, Desembre 1908.

La nostra Rivista, per J. Vigliardi-Paravia; *Il congresso degli Albergatori,* per Bladinus; *Narce,* per L. V. Bertarelli; *Natale,* per Silio Carpani; *Escursioni Invernali,* per L. Brasca; *L'avvento del turismo aereo; I proverbi topici,* per A. Scarlatti; *Lo sport del volo,* per E. Cianetti; *Il gran premio 1909 del A. C. F.; La vetturetta nel 1909; Il porto Parigi,* per M. Beret-

ta; *Il Congresso della strada,* per M. Tedeschi; *L'attualità nell' imagine; Lo Sport in Sicilia; Rivista delle Riviste,* etc.; ab profusió de gravats y noves esportives.

Alpi Giulie, Novembre-Desembre 1908.

Salita del Monte Stol, per Guido Brizio; *Dalla Verna a Vallombrosa,* per A. Torti; *La torre del Sabbioni,* per A. Zanutti; *Un alpinoide sul Mangart,* per Ing. Coretti; *Pozzo di Dignano,* per E. Boegan; *Bibliografia* y *Notizie.* Acompanyen al text diferentes reproduccions fotogràfiques.

Mitteilungen des Deustschen und Osterreichischen Alpenvereins, 15 Desembre 1908.

Die Südwand des Innerkoflerturms, per Guido Mayer; *Eine neue Kaisertour,* per F. Nieberl; *Verschiedenes; Literatur und Kunst,* etc.

La Montagne, Desembre 1908.

La Région d'Estom-Soubiran, estudi d'aquesta encontrada pirenenca, ab sos llacs y cimals, fet per G. Ledormeur, que presenta'ls principals itineraris a realisar per dita regió, acompanyant el seu treball ab varies reproduccions fotogràfiques; *Vingt-quatre heures dans le Maderanertal,* ressenya d'una excursió alpina feta per Paul Matter, ab dos gravats; *Les grandes stations Françaises d'hivernage,* descripció de la vila y encontorns de Morez, situada en l'Alt Jura, y en la qual enguany s'hi celebrarà'l tercer gran concurs internacional de skis organisat pel C. A. F., escrita per A. Vuillet y E. Perrad y acompanyada de dos nous gravats; *Les chemins de Montagne,* per H. Vallot; *Chronique Alpine* y *Chronique mensuelle.*

Havem rebut igualment *L'Excursionista,* de Turin; la *Revista de Menorca;* el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana,* de Palma de Mallorca; *El Viajero, Hojas Selectas* y altres de nostra ciutat.

E. V. R.

SECCIÓ OFICIAL

SOCIS INGRESSATS DURANT EL QUART TRIMESTRE DE 1908

SOCIS RESIDENTS

D. Josep Rovira y Mestre. — D. Pacià Ross y Bosch. — D. Francisco López. — D. Manuel Blanqué y Puig. — D. Joaquim Coll y Salieti. — Comte de Llar. — D. Josep M. Marfà y Esquerra. — D. Martí Miret y Ferrer. — D. Mateu Culell y Aznar. — Santiago Brugarolas y Canals. — D. Guillem Brugarolas y Canals. — D. Joan Blanc Gaillard. — D. Josep Pons Escriges. — D. Timoteu Colominas y Coll. — D. Josep Jené y Con-

gost. — D. Adolf Florenza. — D. Damià Lizaur. — D. Pelay López y Martín Romero. — D. Santiago Costa Gota. — D. Pere Xirinachs Degà. — D.ª Maria Vidal y Riba. — D.ª Francisca Santaló y Marquès. — D. Joaquim Sellas. — D. Josep Puntas Teusen. — D. Ciriac Bonet. — D. Feliu Hernández Giménez. — D. Antoni Camilleri Calduch. — D. Josep M. Miró Guibernau. — D. Josep Castellà Rares. — D. Gaspar Homar Mesquida. — Don Josep Fiter y Inglès. — D. Josep Gifreda y Morros. — D. Joaquim Arenas y Fraginals. — D.ª Montserrat Vidal de Solano. — D. Artur Gual y Vázquez. — D. Lleó Formiguera. — D. Domingo Solé. — D.ª Anita Solé. — D. Joan Maria Gibert Romeu. — D. Frederic Casanovas. — D. Ricart Tuyet y Bosch. — D. Josep Tuyet y Comella. — D. O. Kaufmann. — D. Hugo Herberg. — D. Daniel Socarrats. — D. Josep Guilera y Villarreal. — Don Enric Matas Ramis. — D. Jaume Mercadé. — D. Manel Rosselló. — Donya Teresa Castañs. — D. Joaquim Font Pedrosa. — D. Manel Maspons Anglasell. — D. Josep Serra. — D. Ramon Lupresti y Comas. — D. Josep Biosca Juvé. — D. Manuel Verdaguer y Burés. — D. Joaquim J. Matas y Ramis. — D. Ramir Planas Cañameras. — D. Octavi Velez y Guasch. — D. Francisco Blasi. — D. Josep M. Vergés. — D. Manel Coll. — D. Rodolf Palomo Nogués. — D. Antoni Palomo Nogués. — D. Angel Barnadas. — D. Frederic Goula y Plandiura. — D. Rossend Moncunill Baucells. — D.ª Josepa Sagarra. — D.ª Maria Sagarra. — D. Francisco Cabot y Ribot. — D.ª Remey Roca y Umbert. — D.ª Maria Roca y Umbert. — D. Enric Mora Gosch. — D. Esteve Porta y Nolla. — D. Joan Jenés. — D. Joaquim M.ª Casas y Ros. — D. Vicens Vilarrubias y Volls. — D. Ricart Martin. — D. Josep M.ª Rovira y Viza. — D. Ignasi Serra. — D. Josep Pujol Cercós. — D. Lluís Salvat. — D. Albert Llucià Vidal. — D. Joan Ortelli. — D. Antoni Sivilla — D. Salvador Capdevila. — D. Francesc Sagués Busquets. — D. Ramon Mugica y Leceta. — D. Josep Gaillard. — D. Enric Goig Bert. — D. Albert Hebrard de Castellví. — D. Antoni Samsó Bozzo. — D. Pelay Mas. — D. Pere Castellet Pons. — D. Lluís Rocamora y Pi. — D. Juli Nogués. — D. Eduard Baqué y Llargués. — D. Alexandre Turró Aymà. — D. Jesús Pinilla y Fornells. — D. Amadeu Torner. — D. Xavier Nualart Palet. — D. Josep Figuerola. — D. Bruno Fournier y Cuadros. — D. Francisco Camprubí y Mallol. — D.ª Emilia Ballés. — D. Antoni Rivas y Bardera.

SOCIS DELEGATS

D. Enric Solé y Lozán, a Mora d'Ebre. — D. Pau Mir y Ràfols, a Sant Sadurní de Noya. — D. Josep Cuatrecasas, a Camprodon. — D. N. Esquirol, a La Escala. — M. Louis Monillart, a Cauterets. — D. Gonzalo Reparaz, a Tànger. — D. Esteve Casanovas, a Bellver.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

De D. Hermenegild Carreras y Miró: un exemplar de *Trilogia del cor*,

aplec de poesies originals del donant; *La nissaga dels Rouredas*, drama, traducció del mateix, y *Topografía Médica de Santa Coloma de Queralt*, memoria escrita pel propri donador.

De D. Aureli Capmany: dos exemplars de les cançons catalanes *Los Segadors* y *Mariagna*, publicacions del donador.

De Mossèn Josep Gudiol: un exemplar de la monografia *Mestre Joan Gascó*.

De M. Jules Delpont: el fullet *Les Catalans de l'Alguer*, escrit pel mateix donador.

De D. Lluís Marian Vidal: un exemplar de la memoria *Investigaciones de Hidrología subterránea en la comarca de Bañolas*, escrita pel donador.

Del Dr. Schädel: *Relació sobre la filologia catalana*, escrita pel mateix donador.

De D. Francisco Monsalvatje: un volum *Nomenclator histórico de las iglesias parroquiales y rurales, santuarios y capillas de la provincia y obispado de Gerona*, del propri donador.

De D. Felip Bertran de Amat: un exemplar de l'opúscol *Del origen y doctrina de la escuela romántica*, etc., escrit pel mateix donador.

Del «Touring-Club de France»: *Manuel de l'Eau*.

De la societat tipogràfica cooperativa «La Neotipia»: un volum ab articles de notables escriptors.

De Mossèn Norbert Font y Sagué: *Historia de les Ciencies Naturals a Catalunya*, escrita pel propri donador.

De M. Haguet: *Le Reseau du chemin de fer de Paris à Orleans*.

Del «Ateneo Barcelonés»: un exemplar de la *Sessió Pública del Curs Acadèmic de 1908 a 1909*.

De D. Eusebi Bosch y Humet: un exemplar del volum de *Cançons Populars*.

De M. Lucien Briet: l'opúscol *Le Clocher de Charly-sur-Marne*.

Dos volums sobre la *Defensa presentada por D. Luis Claramunt y Furest en el expediente sobre abusos*, etc.

CRONICA DEL CENTRE

DESEMBRE DE 1908

EXCURSIONS

SECCIÓ D'ESPORTS DE MONTANYA. — Tal com anunciàrem en el número prop-passat, durant les passades festes de Nadal va tenir lloc l'inauguració de les tasques d'aquesta novella secció fa poc creada en el nostre CENTRE. En el tren de dos quarts de dugues de la tarda del dia 24 sortiren nostres companys Josep Amat, Enric Goig y Albert Santamaria cap a Man-

resa y Berga, ont feren nit. A l'endemà, després de donar les oportunes disposicions pera la rebuda y hostatge dels companys que devien arribar a Corbera, se dirigiren vers aquell santuari y Rasos de Peguera, coberts d'una capa de neu de poca gruixaria, sobre la qual començaren a fer pràctiques de luges y skis fins a entrada de fosc, en que un nou temporal de vent y de neu els tragué d'aquelles altituts, uns 2.000 ms. sobre'l nivell del mar. Al retornar a Corbera trobaren ja als senyors Castelló, Tatxé y Enric Parera, del «Centre Excursionista de Bages» el darrer, junt ab els que retornaren l'endemà als Rasos, trobant la neu al sortir mateix del santuari. Vers el mitg-dia hi arribaren nostres consocis senyors Bombach, Balcells, Creus, Galceran, Miret, Roig (Joan y Gabriel) y Tey (Manuel y Ramon), formant tots plegats una bona colla, la majoria dels quals anaven provehits de luges y skis que s'apressaren a exercitar, constituint un vistós conjunt aquell formigueig humà per les nevades pendents. No sense recança, a entrada de fosc se donà novament l'ordre de retirada, retornant a Corbera, ont s'ajuntaren ab nostres companys Massó, Ribera, Rigol, Riera, Sala y Tristany y els senyors Schlesinger y Schaible, dos amables alemanys que en companyia dels anteriors havien feta l'excursió cap a Peguera y serra d'en Cija, pujant a més d'una vintena'ls socis que aquella nit dormiren a Corbera. El dia 26 se formaren varies colles, anant els uns cap a la Roca d'Huró y Cim d'Estela, altres cap al Pla de Campllonc y altres directament a Berga, ont se retrobaren tots pera tornar a Barcelona, lo qual feren molt complaguts d'aquesta primera sortida, a la qual prompte'n seguiran d'altres.

SECCIÓ DE FOLK-LORE. — Durant els dies 5 y 6 d'aquest mes els senyors Cuyàs, Kirchner, Martinez Pasapera y Serra y Pagès feren una excursió a Montserrat pera assistir a la tradicional festa del Bisbetó, que tingué lloc en aquell monastir, y de la qual oportunament parlarem en aquestes planes. Nostres companys tornaren agradats d'aquella senzilla festa y agrahits de les atencions de que foren objecte durant sa curta estada a Montserrat.

CONFERENCIES

ICONOGRAFIA DE LA PORTALADA DE SANTA MARIA DE RIPOLL. — Els dies 4 y 11 d'aquest mes Mossèn Josep Gudiol, l'erudit conservador del Museu episcopal de Vich, va donar unes notabilíssimes conferencies sobre l'interpretació iconogràfica de la magnífica portada del monastir de Ripoll, completant y modificant en part la personal interpretació del malaguanyat Pellicer sobre aquest mateix tema. El treball de Mossèn Gudiol es un estudi conciençut y ben fonamentat en l'examen detingut d'aquell monument y del text de les sagrades escriptures en relació ab aquelles reproduccions esculptòriques. No insistim més sobre aquest interessant treball perquè tenim pensat publicar-lo en un dels pròxims nombres d'aquest BUTLLETÍ. Sols hem d'afegir que pera seguir y mellor compendre les explicacions de Mossèn Gudiol fou projectada una nombrosa serie de clixés foto-

gràfic de tots els compartiments y detalls d'aquell grandiós monument.

BALLS POPULARS DEL PALLARS. — El dia 12 el senyor Kirchner, president de la Secció de Folk-lore del nostre CENTRE, va llegir el treball sobre *Balls populars del Pallars,* escrit per l'Enric Vigo y que obtingué premi en la darrera «Festa de la Música Catalana». Les melodies foren executades al piano pel mestre senyor Josep Masó y Goula.

Com a complement, el senyor D. Miquel Gatuellas donà la primera de les sessions de son *Aplec de Cançons Populars,* que cantà la senyora Vila de Masó acompanyada pel propi senyor Masó y Goula.

DE LA PLANA DE VICH AL COR DE LES GUILLERIES. — El nostre consoci D. Josep Massot y Palmers va donar el dia 18 d'aquest mes la primera de les seves conferencies ressenyant una serie d'excursions portades a cap pel propi conferenciant per boniques encontrades de la plana de Vich y hermoses Guilleries, y que anà acompanyada ab la presentació d'una important colecció de projeccions fotogràfiques.

L'INVENTARI GRAFIC DE CATALUNYA. — El dia 31 D. Geroni Martorell, president de la nostra Secció d'Arquitectura, va donar una interessant conferencia sobre la necessitat y importancia de procedir a la preparació y confecció de l'inventari gràfic de tot lo realment notable que hi ha publicat y que vindrà publicant-se referent a nostra Catalunya. En el pròxim número publicarem íntegra l'esmentada conferencia.

CURS D'ARQUEOLOGIA

El dia 7 de Desembre D. Pelegrí Casades y Gramatxes reanusà ses converses sobre Arqueologia, fent un resum de les que, relatives a les *Hispanies ante-romanes,* donà en el curs de l'any passat, havent quedat sospeses en 15 de Juny darrer. Recordà les immigracions que, anteriors al período de la dominació romana, se succehiren en nostre país (Vascons, Ibers, Fenicis, Grecs, Cartaginesos y Celtes); les influencies y records que deixaren en el continent y en les illes vehines; monuments arquitectònics que revelen l'estada de dits pobles en nostres territoris (arquitectura militar, religiosa y funeraria; esculptura), y el doble aspecte oriental y helènic dels exemplars artístics y industrials.

Conversa XCV (dia 14). — Onzena de les Hispanies ante-romanes. — Ceràmica. Sa importancia. — Productes indígenes y d'importació. — Motius ornamentals geomètrics, florals y d'essers vivents. — De les preteses influencies micèniques en la decoració de la ceràmica trobada en les Hispanies.

Conversa XCVI (dia 21). — Dotzena de les Hispanies ante-romanes. — Continuació de l'estudi de l'ornamentació de la ceràmica dita ibèrica y de son probable origen. — Formes y tècnica. — Examen dels exemplars desco-

berts a Elx, *Cerro de los Santos,* Osuna y altres punts de la regió sud-est de la Península.

Conversa XCVII (dia 28).—Tretzena de les Hispanies ante-romanes.—Acabament del mateix assumpte.—Judici crític de l'opinió de M. Pierre París, Albertini y altres arqueòlecs sobre la ceràmica hispànica primitiva.—Exemplars grecs y púnics trobats a la regió de la Bètica (Andalusia).—Estudi de la ceràmica descoberta a Numancia, del període ante-romà.

Aquestes *Converses* foren ilustrades ab exemplars gràfics.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

El fi essencial de l'excursionisme científic es l'estudi integral y raonat de les comarques o regions; més per això cal tenir abans fet el coneixement de tots y cada un dels factors que integren dit estudi. El primer factor que s'ofereix a aital consideració es el clima, o sia la zona distintiva a cada lloc, y caracterisada pel conjunt d'observacions que són objecte de la Meteorologia.

Es forçós tenir, doncs, en tots els casos, aquest recull d'observacions, y que s'obtenen per l'instalació y funcionament dels observatoris o senzillament estacions meteorològiques. Per dissort, en nostra terra aquesta classe d'estudis estan bon xic atraçats, y encara tractant-se de comarques poblades y de fàcils comunicacions.

Què direm d'això quan se refereix a llocs allunyats dels centres y ab difícils medis de transport? Un complet desconeixement d'aquesta qüestió regna allí, y mercès encara a que un ridícol empirisme no vinga a desconcertar l'observador. Tal succeeix ab les comarques que s'esglaonen al redós de l'important carcanada montanyosa que constitueix els Pireneus.

La Meteorologia Pirenenca, malgrat esser un estudi a fer, de capdal importancia per la vida vegetativa y social dels pobles, està encara per començar. A la xarxa d'estacions y observatoris, ja de caràcter oficial, ja particular, que avuy se van esglaonant al llarg de les vessants septentrionals dels Pireneus, rematats per l'atrevit observatori del Pic du Midi de Bigorre (2.877 m.), y que són la constant preocupació del gran estat y poble francès, no podem nosaltres oposar-los cap similar en la vessant meridional, perquè si bé algunes de les estacions oficials espanyoles, com les de Vitoria, Osca, Figueres, etc., y alguna particular de modesta categoria, no estan mal instalades, no poden per sa situació comparar-se ab

les franceses, per estar les nostres situades en regions subpirenenques.

Veus-aquí plantejada la necessitat de la creació d'una xarxa d'estacions meteorològiques al llarg dels Pireneus catalans, emplaçades ja en els poblats o bé en deserta montanya, dotades de tot l'instrumental necessari y regentades per homes de provat amor a l'humanitat y a la ciencia.

Compresa aquesta necessitat per la Junta Directiva d'aquest CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, sempre amatenta per complimentar el primer article dels seus estatuts, no ha dubtat en apoyar l'iniciativa particular, si bé modesta, no menys digna d'esser imitada, ab l'instalació de la primera Estació Meteorològica en els Alts Pireneus catalans, en la vila de Viella (Vall d'Aran), y donant aculliment en aquest BUTLLETÍ, son portant-veu oficial, de les observacions que d'aquella 'n pervinguin.

L'Estació Meteorològica de Viella, ja en ple funcionament, ha quedat emplaçada en aquella vila, la capital de la Vall d'Aran, situada en la secció mitja de la Vall y a 980 metres d'altitut sobre 'l nivell del mar. Per sa situació en el cor dels Alts Pireneus catalans, y per sa remarcable altitut, pot respondre al plan de formar un esglaó de la xarxa pirenenca catalana en projecte, ensems que per son emplaçament al centre de la Vall d'Aran facilitarà temps a venir l'estudi climatològic de la comarca fins avuy més olvidada de nostra terra y la més digna d'esser coneguda.

L'instalació d'aquesta estació s'ha fet en el domicili del Col·legi de Sant Josep, situat aquest en la plaça de la susdita vila, y son funcionament ha quedat encarregat a l'ilustrada comunitat de relligiosos francesos que regenten dit Col·legi.

Composen per avuy el material de l'instalació un abric a ple aire, model Montsouris, adaptat, que cobeja un termòmetre tipo; un íd. de màxima y altre íd. de mínima, tots tres construits per la casa Casella (London) y comprovats en el «National Physical Laboratory» (London). Hi ha, ademés, en un anexe, el pluviòmetre y un anemòmetre-penell, construit per la casa Shot & Masson (London). Dins l'estatge del Col·legi susdit, y degudament instalat, hi ha un baròmetre de cubeta model Tonnelot (París) y comparat pel «Bureau Central Météorologique» de París. A mida que'ls medis materials ho vagin permetent, s'hi anirà ajuntant-hi altre material, com el termòmetre-reflector, el psicròmetre, etc., etc., aparells que acabaran de completar l'estació.

Les fulles d'observacions que's van obtenint són remeses cada

mes an aquest CENTRE, aont són sotmeses a les correccions necessaries, y, després de degudament extractades, aniran insertant-se en el BUTLLETÍ. Les persones que desitgin enterar-se dels quadros d'observacions mensuals, poden passar per l'estatge social d'aquest CENTRE, aont les trobaran exposades.

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE DESEMBRE

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
1°.46	2°.54	15°.5 (dia 2)	—6°.5 (dia 31)	679'66 mm.	679'85 mm.

ESTAT DEL CEL				
Dies serens . .	7	Dies de pluja. .	20
» nuvulosos.	6	» de neu . .	9
» coberts. .	18	» de glaçada.	13

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 225'4 mm. || VENTS DOMINANTS: **NE-N-NW**

OBSERVACIONS PARTICULARS.—Tempestats de neu: dia 11 (neu fondenta); dia 12, —0'07 mts.; nit del 28 al 29, —0'33 mts.; dia 30, —0'05 mts.

J. S. S.

AVÍS

Se comunica a tots els senyors suscriptors d'aquest BUTLLETÍ que, a partir d'aquest número, se'n tiraran uns quants exemplars en paper de fil, que se serviran als que ho demanin ab un augment de *quatre pessetes* anyals. Els que desitgin rebre un exemplar en paper comú y un altre en paper de fil, hauran d'abonar la suscripció anyal de *dotze pessetes* els socis del CENTRE y *quinze*'ls que no ho siguin.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona.—Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24.—Telefon 115

Any XIX Barcelona, Febrer de 1909 Núm. 169

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

ELS ESPORTS D'HIVERN A CATALUNYA

Clixé de J. M. Co

Un «skieur» al Montseny

Fa un any just que en aquestes mateixes planes publicavem un article sobre'ls esports d'hivern, acabant-lo fent vots y expressant nostres desitjos pera que ben prompte s'extengués entre nosaltres la pràctica d'aqueixos esports, ja que no havien de faltar-nos llocs a propòsit en nostres vehines serres y xamoses encontrades pirenenques. Un any fa tot just, y avuy ens complavem en poder ja donar compte de varies sortides realisades aquesta hivernada ab tal objecte, les que s'han vist molt concorregudes y han despertat molt entusiasme entre'ls nostres excursionistes montanyencs.

La creació de la novella «Secció d'Esports de Montanya» de nostre Centre obeía a una necessitat sentida, a un desitg fervent; avuy ella'ns ofereix ja'ls seus fruits primerencs, que no dubtem anirà recullint animosament complint la finalitat per la que ha sigut creada.

Es de desitjar y esperar que dintre de poc el nostre Centre Excursionista de Catalunya puga presentar un bon apiec de decidits pireneístes y experts *skieurs* pera ajuntar-se als de nostres amics que desde Bagnères de Bigorre, Cauterets, Luchon, Pau, Burdeus, Tolosa y altres llocs venen recorrent a plena hivernada totes les valls y montanyes pirenenques, dedicant-se a agradosos passatemps y organisant concursos de pràctica utilitat que porten

Clixé de G. Roig

RASOS DE PEGUERA

vida y animació a poblacions somortes y a solitaries encontrades.

Aixís ens ho fa esperar l'empenta y l'entusiasme ab que ha començat ses tasques la novella «Secció de Esports de Montanya», creada aquest prop-passat estiu en nostra mateixa Barcelona, de quals sortides passem a donar compte lleugerament, tot acompanyant la reproducció d'unes quantes fotografies obtingudes durant el transcurs de les mateixes, per diferents dels nostres companys.

Apenes se tingué noticia certa de la caiguda de les primeres intenses nevades en nostre Pireneu català, que ja no's pogué contenir la natural impaciencia de nostres consocis, disposats a començar ses sortides esportives per les nostres alteroses serralades. Triats els Rasos de Peguera, a una altitut de més de 2.000 m. sobre'l nivell del mar, com a lloc a pròposit, els dies 24 y 25 del passat Desembre sortiren cap aquelles serres de l'Alt Bergadà una vintena de ben equipats excursionistes proveits de *luges* y *skis* ab que poder córrer per aquells indrets. La neu no era molta, ni en gaire bon estat; però, ab tot, els exercicis y les pràctiques van realisar-se ab tot èxit y entusiasme durant els dies que nostres com-

Clixé de J. M. Co

CURSA DE LUGES AL MONTSENY

panys van estar per aquells encontorns, resseguint tots els Rasos, les valls de Campllong y de L'Estany, el planell de Peguera y l'enlairada serra d'en Cija.

La primera sortida estava ja realisada; nostres amics havien sapigut fer despertar la curiositat y l'interès per la comarca visitada, essent coralment rebuts y afalagats a Berga y a Manresa, a son

Clixé el senyor Comte de Llar

PER LES BOSCURIES DE LA MOLINA

pas pera'ls Rasos de Peguera, quals pendents seguiren vertiginosament ab les corredores *luges,* creuant-les per tots indrets la colla dels nostres novells *skieurs.*

El nostre vehí Montseny es també camp ben assaonat pera la pràctica dels esports d'hivern, tant per sa proximitat a nostra capital, com per sa altitut y estructura topogràfica. Reconeguent-ho aixís, la Junta de la «Secció d'Esports de Montanya» organisà pera'l primer de Janer altra sortida hivernenca, que va portar-se a cab ben feliçment.

Desde Balenyà, sobre la via fèrrea de Ripoll y Sant Joan de les Abadesses, van dirigir-se nostres amics, a la nit mateixa, cap al Brull, torrent de la Pomereta y Camp de Cinc Sous, ont se para-

ren, veyent sortir el sol desde aquella altitut de 1.250 m., sota les vessants de Matagalls y prop els encreuaments dels camins de Sant Segimon, Collformic y Pla de la Calma. An allí la neu cobria completament el terrer y pogueren dedicar-se a fer passejades ab *skis* y curses ab *luges*, retornant a Barcelona aquella mateixa tarda,

Clixé del senyor Comte de Llar

VALL DE LA MOLINA: VISTA VERS ELS RASOS D'ALP

després d'haver passat agradosament unes hores per aquells indrets del nostre hermós Montseny.

A mitjans de Janer van rebres-s noticies de que per tot el Pireneu les nevades havien sigut ben copioses, incomunicant a moltes de ses comarques y interceptant els passos y collades de ses altes carenades. A Cerdanya's deya que la neu hi era en abundor, y que les seves sortides pel coll de la Perxa, per la collada de Toses y per Puimorens estaven tancades al trànzit rodat. Comprovades en part aquestes noticies, els dies 14 y 15 sortien cap a la vila de Ribes uns quants de nostres companys capdavanters, als que seguiren altres durant els dos següents. Els dies transcorreguts y la paorosa furia y empenta del torb que seguí a les darreres nevades havien escombrat bastant la neu, que romania arreconada pels cims y part ubaga

de la serra; una brigada de prop de cent cinquanta homes havia obert pas per la carretera, apilotant a ses bandes una groixuda y alta capa de neu y restablint la comunicació ab Puigcerdà y tota la Cerdanya. Ab tot, cap dalt la serra la neu encara hi abundava, y vers ella's dirigiren nostres amics, escullint com a punt de refugi y centre d'excursions La Molina, qual vall y montanyes que l'en-

Clixé de M. Mirct

BOSC DE SALTEGAT Y SERRES DE CERDANYA

ronden estaven completament cobertes per la neu, que s'extenia indefinidament per aquelles clotades y boniques boscuries.

Tot el dia 16 estigueren voltant per aquells encontorns, fent llargues passejades ab *skis*, trayent nombroses fotografies y gaudint de la vista de bells panorames que per tots indrets s'oferien a l'esguard dels excursionistes. La serra d'Alp y del Padró de Quatre Batlles per un costat, y les d'Andorra, Maranges y Capcir per altre, presentaven un hermós cop de vista realment corprenedor. A La Molina foren nostres consocis francament rebuts y hostatjats per aquella senzilla gent que habita son petit hostal. Aquella vall, a més de 1.400 m. d'alt., es bonic y apropiat camp pera la pràctica dels esports d'hivern, com tingueren ocasió de comprovar nostres companys durant sa bonica passejada per aquells faldars y barran-

Clixé de M. Miret

PLA D'OVELLA MORTA

cades coberts d'espessos abetars y atapaídes pinoses, com en les vehines boscuries de Saltegat y Baga del Paborde, que resseguiren en quasi tota sa extensió.

A l'endemà sortiren de La Molina y dalt mateix de la collada de Toses (1.800 m. d'alt.) se trobaren ab altre aplec de consocis que, sortits de Barcelona'l dia abans, se dirigien vers aquella alta carenada. Tots junts seguiren serra enllà, passant per l'emboscada vessant nord els que portaven *skis*, y pel fil de la carena'ls que sols estaven proveits de raquetes y crampons. Deixant de vista la vall del Rigart y ovirant sempre a l'altra vessant de Cerdanya les montanyes de Maranges y del Carlit, anaren remontant la serra en direcció al coll de la Creu de Mayans (2.025 m. d'alt.), frontera entre Espanya y França, ont se pararen breus moments, descansant una estona y contemplant el panorama ovirador. La serra fronteriça que s'enlaira vers els Rasos de Palau y les boscuries que rivejen el torrent de Saltegat, estaven ben rublertes de neu, que escassejava un xic per la carena.

Clixé de J. Roig

PLA DE LES SALINES

Després d'haver despatxat amigablement un frugal dinar de montanya, seguiren nostres excursionistes cap avant, pujant per la dreta pendent que'ls separava de l'arrodonit Pla d'Ovella Morta, a més de 2.200 m., y per ont passa'l camí que pel coll de la Bassa va a Vilallobert y Puigcerdà, distant unes tres hores, després d'ajuntar-se al coll d'en Mercé ab el que puja de la Creu de Mayans.

Clixé de J. Roig

Davallant del Pla de Les Salines

En ses vessants ubagues es formen les riveres del Bosc de les Furies y de les Pegueres, que la neu cobreix fins ben avall. Ab una pitrada més són al Pla de les Salines, que recorregueren en tota sa llargaria.

Llàstima que'l temps curtejava y tenia de pensar-se en el retorn abans la foscor no'ls atrapés per aquells alterosos indrets. El Pla de les Salines, a una altitut de 2.230 a 2.275 m., en un extens planell de prop de dos kilòmetres, obert en el llom mateix de la serra y que s'extén fins a la serra del Gorra Blanc y Puig de Dorria, que, abaixant-se novament al Pas dels Lladres, se redreça a la Tossa, agafant sa major altitut en el vehí Puigmal, que, junt ab el de Segre, Finestrelles y Eyna, limiten l'horitzó per aquell indret, deixant entreveure tant sols per son extrem y al bell dessobre l'esvelta silueta

de les serres canigonenques. En ell la neu hi era abundosa, encara que un bon xic glaçada, fent ressaltar encara més la bellesa d'aquell paisatge y dilatat panorama que s'extén desde les montanyes de Capcir fins les del Pallars, ab son seguit d'ondulacions y reconades. Decidit el retorn a Ribes, nostres amics saltaren a trobar el camí que baixa de la Creu de Mayans, prop el torrent de Palós, seguint-lo fins a Dorria (1.555 m. d'alt.), desde ont saltaren a la carretera, arribant a Ribes ben entrat el vespre, donant per acabada aquesta excursió.

Tals han sigut les sortides organisades fins avuy per la nostra «Secció d'Esports de Montanya» a fi de practicar-se en el maneig dels *skis* y procurar l'aclimatament en nostra terra dels esports d'hivern, que ab tant bon peu han sigut iniciats. An aquestes sortides n'aniran seguint d'altres que no dubtem se veuran igualment concorregudes. A l'escriure aquestes ratlles, y degut a l'escalf y entusiasme de les primeres excursions efectuades, se n'estan realisant altres dugues cap a la vall de Nuria y cercle d'Ull de Ter, sense comptar diferentes altres sortides vers les valls y cims del Montseny.

Per sa activitat y per l'èxit obtingut ens cal felicitar a tots els que composen aqueixa «Secció d'Esports de Montanya», y en especial a la colla de sos novells *skieurs*, senyors Amat, Balcells, Castelló, Creus, Comte de Llar, Miret, Pizzala, Santamaria y Tey (Manuel y Ramon), que són els que han realisat, junt ab altres companys, aquestes primeres sortides.

A tots ells els desitgem que segueixin cumplint animosament els seus propòsits, y tant de bo que a l'any 1910, ab motiu del concurs internacional del Club Alpí Francès, que haurà de celebrar-se al Pireneu, y aprofitant els avantatges que oferirà l'existencia del Xalet-refugi d'Ull de Ter, poguem invitar a nostres amics els alpinistes extrangers a acabar una setmana esportiva en nostra terra sota'ls cims de Bastiments y Costabona, acompanyant-los en ses excursions y correries.

PIRINEU. Al Pic de [illegible] — A la Vall de la Molina

PIRINEU. La [illegible] de Núria

PIRINEU. Pujant a [illegible] — Gorges de Llobral

Al Coll de la Creu de Matarà. Frontera francesa — MONTSENY. Pel camí de Cinc Sous

ALT BERGADA. Alts Rasos de Peguera [illegible]

Bosch de Mirabens, [illegible] — ALT BERGADA. Corrent pels Rasos. Llugs

[illegible] de Amat, [illegible] Gemic de Lar, Miret Roig, Santagrada i Tarté

A la Cadena de Matagalls — Baixant cap al Coll Formic

Pels Barets de Pedraforca

Sais — Entrant al Morral

[illegible]

L'INVENTARI GRAFIC DE CATALUNYA[1]

DAVANT de l'Exposició de postals de Catalunya que en aquest CENTRE EXCURSIONISTA tenim organisada, va despertar-se en nostre esperit viva y vigorosa una aspiració altres vegades sentida, un desitg que voldrien veure satisfet molts aimants de la cultura de nostra terra: la de fer, la de que faci aquest CENTRE EXCURSIONISTA l'inventari gràfic de Catalunya.

Fàcil es demostrar la conveniencia d'aquesta obra, el seu alt interès científic y patriòtic. En ella la geografia, les ciencies naturals y l'historia trobarien un element valiosíssim pera llur progrés; per ella l'amor sentimental a la patria, tant extès, tant intens entre nosaltres, ajudariem a fer-lo més conscient, més fonamentat en el coneixement real de la mateixa.

L'imatge, la reproducció fotogràfica o pel gravat, el dibuix a la ploma o ab llapiç, són considerats avui elements indispensables pera l'estudi dels pobles y de les civilisacions. La natura y l'art, la terra y l'home, els fruits de la terra y les obres dels homes, han sigut comparats y analisats ab èxit creixent, mercès a la representació gràfica. Sense aquesta, ¿quantes investigacions estariem encara per fer, quants descobriments haurien sigut impossibles?

La geografia, totes les branques de l'historia, les ciencies naturals, — ja ho hem dit, — treuen grans beneficis de la reproducció gràfica, però qui d'una manera més concreta la necessita es l'historia de l'art, l'arqueologia.

Fa pocs dies en Pierre París explicava que l'haver vist una fotografia d'un vas o gerra trobada a Espanya, prop de Saragoça, li havia suggerit l'idea de l'existencia d'una escola de ceràmica ibèrica ab influencia miceniana, teoria de gran interès, que desde aleshores ha anat desenrotllant.

El croquis, la petita fotografia ensenyada per l'amic, publicada incidentalment ab altre objecte, ha senyalat moltes vegades orientacions a seguir, l'origen de trascendentals estudis.

Intentarem posar en evidencia l'utilitat que tindria la formació d'un inventari artístic-gràfic de Catalunya. Y lo que d'una manera indubtable creyem serà admès com a cosa convenient, respecte l'historia de l'art, fàcilment esperem que, per la semblança de les

1) Conferencia llegida en el CENTRE'l 31 de Desembre de 1908.

aplicacions, se considerarà d'adaptació estimable a altres ordres de coses y coneixements.

«Dia vindrà — ha escrit l'André Michel — que l'historia de l'art consistirà en una serie de *corpus,* d'albums d'imatges ben classificades.»

Vet-aquí la millor defensa de nostres propòsits, el més fort argument en favor seu. El mestre ha definit ab frase justa l'ideal modern de l'historia de l'art. La seva aspiració es conèixer el major nombre d'exemplars possible, posar unes obres al costat de les altres y presentar les relacions que entre elles existeixen, no ab comentaris, sinó gràficament. Teorisar lo menos possible; citar exemples, fets. Es aquesta la tendencia actual de l'arqueologia: adoptar un mètode científic semblant al que se segueix per classificar les especies dels regne animal y vegetal. Cada exemplar té entre les seves variants un lloc precís; se fixen les seves característiques, s'en fan agrupaments, s'ordenen metòdicament. Com més extensa siga la colecció que s'en conegui d'una manera més precisa, podran relacionar-se, podrà fer-se l'historia de l'art.

Lo primer que necessita aquell que's proposa estudiar una especialitat artística es tenir noticia de les obres que puguin referir-se a l'objecte perseguit. Per això les simples explicacions parlades, les notes escrites, fent constar l'existencia de dites obres, han sigut sempre d'un valiós interès. Per això'ls butlletins de nostres societats excursionistes fins avuy publicats, tenen gran apreci. En ells s'hi troba com un índex de lo més granat que desde'l punt de vista artístic presenta Catalunya; plana a plana han sigut fullejats, trayent-ne anotacions, base de llibres ja publicats y en preparació.

El dato escrit, ocupant potser mitja ratlla del vells butlletins excursionistes, ha fet empendre llargs viatges: era precís comprovar aquelles indicacions que podien tenir importancia. Y a voltes l'home estudiós que això va fent, se troba ab coses molt diferentes de les que esperava.

El dato gràfic té grans aventatges, condicions molt superiors a la descripció parlada o escrita; són més difícils les sorpreses, les divagacions. Per això la ciencia arqueològica rebria grans beneficis de l'existencia de l'inventari gràfic de Catalunya. ¡Quantes noves d'interès pera un estudi determinat podria proporcionar! ¡Quantes visites inútils, quant temps, quants diners estalviaria! ¡Com serien més fàcils els estudis arqueològics entre nosaltres!

Un exemple exposaré pera demostrar la conveniencia d'aquest inventari gràfic.

Si comparem l'ornamentació romànica dels principals monuments de Catalunya, observem essencialíssimes diferencies; els procediments, l'escola, les influencies, són diversos. Sembla que hi hagi entre uns y altres absoluta independencia. Sant Benet de Bages, Ripoll, Santa Maria de l'Estany, Sant Cugat, Lleida, Tarragona, presenten uns cambis de factura extraordinaris. Obres capdals de l'esculptura romànica en temps molt distants, queden en part justificades tals diferencies. Més no van néixer dites obres per generació espontania: en els centenars de monuments romànics existents a Catalunya s'hi han de trobar per força'ls antecedents o bé les conseqüencies.

Aquelles grans obres han de tenir necessariament relació ab altres d'importancia secundaria. No s'hi arriba d'un salt a les altures. Els mestres de la terra que varen fer-les tingueren en altres llocs d'ensajar-se; els forasters que'ns dugueren nous sistemes formaren deixebles, y com jamay l'obra artística ha aparegut isolada, existeixen, sens dubte, obres posteriors de les mateixes mans.

Establir la cronologia, les relacions existents entre l'esculptura romànica de nostres monuments, es assumpte de gran importancia. Doncs bé: fins que s'hagi aplegat un bon nombre de fotografies de detalls romànics no serà possible precisar l'historia de l'esculptura ornamental a l'Edat Mitjana a Catalunya.

Y lo que diem de l'esculptura romànica, pot també aplicar-se a la pintura gòtica, aquesta manifestació tant vigorosa de la personalitat artística catalana. Molts exemplars s'en coneixen, molts han sigut publicats y estudiats, més encara en romanen d'ignorats en les antigues iglesies.

Fa pocs dies una colecció de postals d'Esparraguera que arribà a les meves mans va fer-me avinent l'existencia, en l'ermita del Puig, propera a la vila, d'un retaule d'interès, en qual compartiment principal s'hi troba representada, de singular faisó, l'imatge del Pare Etern. Y aquesta admirabilíssima pintura, també gòtica, de la Mare de Déu de la Llet, a Torroella de Montgrí, que la present exposició de postals ens ha fet conèixer, ¿no es aixís mateix altre exemplar ben digne de que's vulgarisi'l seu coneixement?

L'historia de nombroses branques de l'art, l'orfebreria, els ferros forjats, l'indumentaria, y altres, trobarien en la constitució de l'inventari gràfic de Catalunya un medi poderós pera'l seu progrés.

La present exposició, ab tot y no haver sigut organisada ab tal objecte, permet fer-ne de comparacions, en presenta de noticies valioses pera l'historia del nostre art.

Aixís són de notar l'absis de Sant Esteve de Bas y el claustre del monastir de Gualter, d'un romànic molt primitiu, entre les construccions relligioses.

Interessantíssim es l'agrupament de torres, castells y cases fortificades; caldria que s'hi fixés en aquest punt l'atenció. Mereixen esment la casa-castell de Cornellà; la torra rectangular de can Vilà, a Vallgorguina del Vallès; la dels Encantats, a Caldetes, de planta circular, semblant a moltes altres de la costa; els castells de Verdú, Bellcaire, Maldà, Gelida; les fortificacions de Torroella de Montgrí.

També resulten apreciables els datos referents a l'art barroc. Aixís les fatxades de Caldes de Montbuy, Sant Martí de Maldà y la de l'iglesia de Sant Celoni, ahont s'hi troben majestuosos esgrafiats; l'altar de Sant Antoni a l'iglesia de Sant Francisco de Berga y altre de Bagà; els grandiosos retaules de Palafrugell y Caldes de Montbuy; y la capella, de gust exquisit, de l'Universitat de Cervera. Respecte arquitectura civil del Renaixement y barroquisme, trobem les cases de la vila de Cervera, Tàrrega y Agramunt, exemples valiosos de l'època.

Y les creus de pedra de Santa Coloma de Queralt, Balaguer y Castellnou de Seana a l'Urgell; y les pintures romàniques y gòtiques de les valls d'Aneu, en iglesies cobertes ab fusta, y ferros romànics de decoració de portes, y el campanar gòtic rural de Ventolà a la Vall de Ribes, y tantes y tantes altres noticies, algunes inèdites.

Y com a parèntesis, perquè'm seria després difícil referir-me altre cop a la present exposició, vui esmentar algunes postals que figuren en aquesta, que no són d'assumpte artístic, com tampoc les esplèndides marines y paisatges de les encontrades més belles de Catalunya, però que han sigut contemplades ab plaer y tindran també algun dia valor documental. Me refereixo als tipos y costums populars. Aquella *filadora*, ab el covet de llana al costat, no té preu. Aquell llenyater d'Andorra, aquell pastor dels cims de Malandrau, aquells pagesos llaurant l'artiga del pla de les Arenes, la barraca de Carboners a Sant Hilari, la tornada dels sardinals a La Escala, la mort del porc a Artesa de Segre y, per fi, el típic Consell General de la Vall d'Andorra, ab les seves singulars capes y tricornis, són un conjunt preciós de tipos y escenes arrancades de la vida catalana, que seria convenient guardar per sempre. Tornem al nostre tema.

Les nacions civilisades s'en preocupen de la formació d'inven-

taris gràfics de les obres d'art, que procuren desenrotllar ab esplendidesa. Catàlecs, arxius de clixés y fotografies, museus de reproduccions, museus nacionals, són el medi de que's valen els pobles cultes pera inventariar les seves riqueses artístiques y fer-ne l'historia.

A França, sota la dependencia del Ministeri d'Instrucció Pública y Belles Arts, hi ha la Comissió de Monuments Històrics, que cuida de reunir clixés reproduint l'art del país. Més d'onze mil fotografies figuren en el magnífic catàlec editat per donar a conèixer dites coleccions. Allí's troba tot lo que té algun interès, ampliant-se continuament. Monuments arquitectònics en conjunt y detall, elements de fusta y ferro, tresors d'iglesies, vestits y teixits, pintures murals, vidrieres de colors, etc.

A Espanya també se n'ha preocupat el Govern d'inventariar per escrit les obres d'art. L'inventari escrit es el complement de tot inventari gràfic; es més fàcil de fer y, per tant, pot esser més complet. Per R. D. del 1.er de Juny de 1900 va disposar-se la formació del catàlec monumental y artístic de la nació. Una persona entesa quedava encarregada en vuit mesos de temps y per 800 pessetes mensuals, ab les quals devia pagar gastos de viatges, de fer l'inventari de cada provincia; després allargaren el temps fins a dos anys; de manera que per acabar l'obra s'haurien de menester 98 anys. Posteriorment s'aumentaren un xic les consignacions y el nombre de persones encarregades de la feina; l'any passat se deya que eren fets, després de sis anys de treball, els catàlecs d'Avila, Salamanca, Zamora y Córdoba: total quatre provincies. Fins a 49... La feina es llarga.

La veritat es que una obra d'aquesta naturalesa es difícil. Si, d'acord ab la protecció oficial, no s'han publicat per endavant monografies y llibres d'historia de l'art; si no existeixen catàlecs d'especialitats, inventaris regionals, fets pels particulars y corporacions locals; si l'Estat ho té d'improvisar tot, quasi es impossible pensar conseguir tant bon propòsit.

Aquesta feina de preparació, pera que Catalunya tinga un catàlec de les seves obres d'art, complet, precís, perfecte, es la que crec que deu fer el CENTRE EXCURSIONISTA, portant a terme l'obra de l'inventari gràfic. Obra que en sí pot esser valiosa, obra que'ns ha d'ajudar a fer-ne altres de més grans, avuy ideal, avuy aspiració, per pocs sommiades, per pocs volgudes, però que han d'esser: l'Historia de l'Art Català, el Museu Nacional de Catalunya.

¿Com té d'executar el CENTRE EXCURSIONISTA l'obra de l'inventari gràfic?

La feina no es del tot nova: ja es començada. Existeixen en aquest CENTRE dos seccions que d'algun temps hi treballen, encara que hagi sigut sense una finalitat ben determinada. La Secció de Fotografia, ab el gran aplec de clixés pera la projecció, que aquests darrers anys ha anat coleccionant; la Secció d'Arquitectura, ab els centenars de proves fotogràfiques que guarda en ses carpetes, han fet ja bona cosa en tal sentit.

Doncs bé: no's tracta més que d'ampliar aquest treball, de seguir ab major força y activitat, ab més intenció y mètode, la recullida d'imatges, de reproduccions gràfiques, de les obres d'art de Catalunya.

Estic segur que algú dels que m'escolta pensarà que'l meu propòsit es molt modest; que, donades les forces del CENTRE EXCURSIONISTA, els seus socis corresponsals, la seva historia, podria fer una cosa més gran, més completa. Per què fer sols un inventari gràfic? ¿No podriem empendre l'obra del catàlec escrit de l'art català? Y per què limitar-nos a l'art? No podriem extendre-ns desde ara a l'historia natural, a l'agricultura, a l'industria, al comerç? No pot fer el CENTRE EXCURSIONISTA'l diccionari geogràfic complet de Catalunya? Potser sí. Més les dificultats creixerien, l'organisació de l'obra necessita molta més gent y diners.

Crec que de moment ja podriem donar-nos per satisfets si conseguissim empendre ab calor l'obra de l'inventari gràfic. Aquesta es una part d'aquella més completa de que parlavem, però que en sí sola ja té valor absolut.

D'altra banda es d'urgencia començar-la. Les edicions d'imatges que's publiquen, moltes ja no's repetiran; si ara no les arrepleguem, may potser podrem fer-ho. Hi ha coses que desapareixen; la seva reproducció arxivada, serà un dia inapreciable.

La feina es fàcil.

Tots aquells que aneu pel món, que seguiu Catalunya senzillament per fruir del seu espectacle, ¡quant bé podrieu fer si pensessiu en l'obra de l'inventari gràfic que hem de desenrotllar en aquest CENTRE EXCURSIONISTA!

Aquelles postals que compreu, aquells clixés que impressioneu sense objecte, poden tenir important aplicació. Y els editors ens negaran, pera tant enlairat fi, un exemplar de les publicacions, de les postals que publiquin?

Tingueu-ho present. El gravadet més insignificant, la fotografia més torta, més desfocada, el dibuix més fet a correcuita, l'imatge del recó més amagat de Catalunya, poden tenir un interès gran

pera l'inventari gràfic. Porteu-ho tot aquí, doneu-li tot lo que feu, tot lo que trobeu, al CENTRE EXCURSIONISTA. Ho anirem arxivant, classificant, y temps a venir la síntesi valiosa de l'esforç de tots serà fondament estimat, fondament agrahit pels homes estudiosos que vindran a investigar-hi. Haureu fet, com deya al començar, obra científica y obra patriòtica.

Donaria també ocasió aquesta recullida de fotografies y impresos a una serie d'exposicions de lo que s'anés rebent, que no hi ha dubte podrien tenir constantment, ab la seva varietat, atractiu.

¿Y aont millor que en el CENTRE EXCURSIONISTA pot iniciar-se y desenrotllar-se l'obra de l'inventari gràfic? Creyem poder-ho dir molt alt, que bé poden alabar els novament vinguts aquí, la respectabilitat del CENTRE, obtinguda per l'esforç dels que'ns han precedit en molts anys. L'historia, l'ambient d'aquesta casa, es el més propici a l'èxit de l'obra.

Un altre argument a favor de l'idea exposada: hi ha escampats per Catalunya innombrables objectes artístics que són de dret de la nació, de la colectivitat; que, heredats dels avant-passats, en tenen els seus posseidors sols l'ús-de-fruit, no la plena propietat. Tals els del comú, de les iglesies, de certes corporacions. Doncs bé: la manca de catalogació, el que consti d'una manera certa la seva existencia, permet la venda indeguda d'aquests objectes. Tot lo que ha sigut publicat, catalogat, inscrit en un registre, es més difícil d'enagenació. Nostre inventari gràfic serviria per impedir l'exportació de nostre patrimoni artístic, per rescatar potser algun dia lo indegudament venut.

En resum: voldria que, com a síntesis d'aquesta conferencia, els presents recordessin, y espandissin força entre'ls aimants de Catalunya, les següents idees:

1.ª El CENTRE EXCURSIONISTA té empresa ja de temps, y's proposa desenrotllar ab major força, l'obra de l'inventari gràfic de Catalunya.

2.ª L'inventari gràfic es format d'imatges, obtingudes per qualsevol procediment, de coses d'interès de Catalunya: dibuixos, gravats, fotografies, postals, clixés pera projecció.

3.ª El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA agrahirà fondament tots els donatius que se li facin ab destí a l'inventari gràfic.

GERONI MARTORELL

SECCIÓ DE GEOGRAFIA FÍSICA Y GEOLOGIA

Aquesta Secció, de poc creada en el nostre CENTRE, ha fet circular arreu un qüestionari ben pràctic, referent a l'assumpte y objecte que's desprèn de la carta que l'acompanya y que trascrivim a continuació, no afegint res respecte la seva importancia y gran utilitat perquè la mateixa ja's desprèn del seu contingut:

«Honorable senyor: La Junta de la «Secció de Geografia física y Geologia del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, desitjant contribuir al progrés que en tots els ordres s'es iniciat a Catalunya, ha encarregat als qui sotscriuen la realisació d'una obra que, de resultar tal com volem, pot ser de gran trascendencia: el fonament de l'higienisació de nostra terra.

»Anem a empendre l'estudi hidrològic de Catalunya en ses relacions ab l'higiene, tasca colossal, realisada ja en alguns dels països que són els capdavanters de la civilisació.

»No creyem que se us amagui, honorable senyor, l'importancia de semblant obra donada la vostra ilustració. Desde la més llunyana antiguetat que l'aigua ha sigut considerada com un dels elements més importants baix el punt de vista sanitari, y l'aigua per beure sobre tot, per sa absorció, per sa penetració dins l'organisme y son contacte íntim ab els teixits de l'economia, ha sigut mirada, ab molta raó, com un agent actiu en l'etiologia de moltes malalties. La moderna teoria microbiana ha vingut a remarcar més la cosa descobrint en l'aigua 'l principi específic d'algunes d'elles.

»Un plan tant ampli cal fer-lo per parts, per comarques naturals, havent determinat començar per la Plana de Vich, entre altres raons per ses condicions topogràfiques y climatològiques, per la regularitat de ses formacions geològiques y hidrològiques, y més que tot perquè sabem prou que sos habitants paguen un delme horrorós a les malalties infeccioses, sobre tot les considerades com d'origen hídric.

»Nostre plan es estudiar química y bacteriològicament les aigues de totes les fonts y pous de la Plana, situació y aprofitament de les mateixes, relació entre'ls datos obtinguts y els de la mortalitat en quiscun nucli de població, etc., etc., pera posar, com se diu vulgarment, el dit a la llaga, senyalar als Ajuntaments, metges y particulars ont tenen el perill, pera que, coneixent-lo, s'en valguin. Però'l nostre desinterès arribarà més enllà: volem indicar els remeis, en quant sia possible, pera'l millorament sanitari de la comarca, manera de sanejar les aigues contaminades, punts ont poden trobar-se les aigues en mellors condicions de potabilitat, etc., etc.

»Tenim ja arreplegats un sens fi de datos, y anirem personalment pels pobles a recullir-ne més; però en una obra de tanta importancia ens cal el

concurs de tothom, y per això'ns dirigim a vós per si voleu fer la caritat d'ajudar-nos-hi per poc que pogueu, contestant a totes o alguna de les adjuntes preguntes. Vos preguem que sols contesteu lo que sapigueu bé.

»Feu-ho per Catalunya, pel bé dels vostres comarcans, per vostres germans, per vós mateix.

Barcelona, Janer de 1909.

NORBERT FONT Y SAGUÉ, PBRE. FRANCISCO NOVELLAS Y ROIG

A nosaltres no'ns toca més que recomanar a tots els nostres consocis y a tots els bons patricis en general que no deixin de cooperar a mesura de ses forces y coneixements an aquesta meritoria obra, accedint al prec desinteressat de nostres amics, als quals ha estat encomanada tant difícil tasca.

NOTES

Esportiva. — Del 23 al 30 del passat Janer va celebrar-se la Gran setmana d'hivern organisada pel Touring Club Francès, que ha vist coronat per l'èxit la seva atractívola empresa. Pera inaugurar-la va fer-se una bonica y interessant excursió, realisant una travessia pels Alps, en la qual prengué part nombrosa caravana, seguint l'itinerari Grenoble, Monastir de Clermont, la Grande Chartreuse (per quals engorjats va passar-hi una corrua de 33 trineus), coll de Sappey, Albertville, Fayet-Saint Gervais y Chamonix, ont se reuniren uns quants centenars de turistes.

A Chamonix varen celebrar-se concursos de skis (salts y velocitat); luges y *bobsleighs;* patinatge, excursions en trineu y *match* internacional de *foot-ball* y *hockey*, en que prengueren part agrupaments tcheques, suissos, belgues, francesos y inglesos; cridant poderosament l'atenció y interès dels concurrents y aficionats els notabilíssims exercicis de l'equip militar noruec y la presentació de trineus automòbils y motobobs.

En la cursa de fond skis per *amateurs* va guanyar el primer premi A. Conttet, que féu els 12 kms. en 57'36"; la de velocitat la guanyà Durban Hansen, que féu el recorregut en 12'17". En les curses pera dames guanyaren els primers premis Mlle. Simond (skis) y Mme. Lecaron (luges); y en el campionat de luges pera la premsa, que tingué lloc per les pendents del Brévant, resultà vencedor M. Richmann, del *Monde Illustré,* que anà a una velocitat de 60 a l'hora.

Durant aquests dies y festes que's celebraren va regnar gran animació per aquelles encontrades, principalment a Chamonix, que ve convertint-se en un gran centre sportiu y d'atracció de forasters.

Per les noticies rebudes al CENTRE EXCURSIONISTA 's veu que'ns trobem a plena temporada hivernenca, regnant per tot arreu gran animació y bullici. A Davos, Saint Moritz, Grindelwald, Engelberg, Morez, etc., y en especial per totes les encontrades del Isère, Saboya, Delfinat y tota l'Engandina, hi han acudit gran nombre de forasters, celebrant-s'hi concursos y festes varies. Del gran Concurs Internacional del C. A. F. celebrat a Morez-du-Jura ne parlarem en el pròxim número.

Pel Pireneu va cundint també l'afició als esports d'hivern. Darrerament el Comitè creat per aquest objecte a Cauterets va celebrar el 31 del Janer passat una festa ab curses de skis, luges y bobs, ab més de 300 skieurs, resultant vencedor M. Bordenaue, campió del Vignemale.

De nostra terra res direm: en altre lloc ens en ocupem ab la deguda extensió.

Necrològica. — A darrera hora'ns enterem per la premsa diaria de que a Biarritz acaba de morir el conegut y intrèpit excursionista'l Comte Henri Russell-Killough, quals escrits y descripcions tant coneguts són per tots els aimants del nostre Pireneu y de les grans montanyes, ja que sa fama, ben conquistada, es ben general y extesa per tots els países y nacions.

Al córrer de la ploma, y sens perjudici d'ocupar-nos un altre dia ab més detenció publicant una completa biografia de l'ilustre escriptor, recordarem avuy que'l Comte Russell era un dels homes que més havien seguit y coneixien el Pireneu, a quals cims hi havia realisat moltes atrevides ascensions. Entre elles sols cal fer remarcar que'n portava fetes 31 al Vignemale, una d'elles en ple hivern, passant en altra temporada tres mesos en una de les grutes que ell mateix havia fet construir en aquell maciu; 6 al Mont Perdut, dos d'elles completament sol, passant una nit al cim, y altra a la Bretxa de Roland; 5 al pic d'Aneto, passant en una d'elles, tot sol, la nit al cim; 3 al Posets. En 1864 va fer la primera ascensió al Carlit y en 1877 la primera a la punta NO. del pic de la Malehida. Portava, ademés, realisades les ascensions al Montblanc y al Breithorn.

Havia fet importants viatges per Amèrica, visitant els Estats Units, Canadà, Perú y Cuba, entre altres regions; altres cap a Asia, entrant-hi per Russia, y seguint Siberia, Xina, Japó, Shangaï, Hong-Kong y la India; coneixent, ademés, Turquia, Austria-Hungria, Italia y la majoria de países europeus.

Tenia un temperament barreja de robustesa física y ànima de poeta; sa divisa era «Marcher et sentir».

Les seves obres més notables són: *Les grandes ascensions des Pyrénées* (1866), *Souvenirs d'un Montagnard* (1858-1888), *Pyrenaica* (1902) y *Seize mille lieues à travers l'Asie et l'Océanie* (1859?). Al morir tenia 75 anys y era cavaller de la Legió d'Honor, membre de les Societats geogràfiques de França y Inglaterra; del «Alpine-Club» de Londres y de la Societat Ra-

mond; membre honorari de la Societat d'Estudis de Comminges y titular de la geogràfica de Toulouse y de tots els Clubs Alpins d'Europa. (E. P. D.)

REVISTA DE REVISTES

Butlletí del Centre Excursionista de Lleyda, corresponent al Juliol de 1908.

Excursió a Verdú (continuació), per D. Enric Arderiu; *Notes folk-lòriques del Segrià*, per J. Estadella Arnó; *Documents pera l'historia de Lleyda*, per E. A.; *Bibliografia; Noves.*

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, corresponent a Novembre de 1908.

Vida social comarcana; acabament de l'*Excursió a Viver y Serrateix*, per Dionís Ubiñana; *L'excursió al Puig de Sant Valentí; Gacetilles curioses*, per J. Sarret y Arbós; *Cançonística popular;* y *Paremiologia Comarcana.*

La Montagne, Janer de 1909.

Chaîne méridienne de précision de Savoie et Réseau primaire de Haute-Maurienne, continuació de les notes sobre la sisena campanya geodèsica portada a cap per Paul Helbronner per les regions dels alts Alps francesos; la *Chronique Alpine*, ab indicació de noves curses y ascensions, noves sobre refugis y esports d'hivern, y altres noticies d'interès; *Bibliographie; Météorologie* y *Chronique du C. A. F.*

Bulletin de la Section du Canigou, darrer trimestre de 1908.

Chez nos voisins, ressenya d'unes excursions per F. Albar, per la Cerdanya, Alt Urgell y Ripollès, acompanyada de diversos gravats. En aquesta primera s'ocupa de l'itinerari de Puigcerdà a la Sèu d'Urgell per la via natural Bellver, Martinet, Sant Vicens, descrivint lo més important de La Sèu.— *Dans le Massif de Carençà*, ressenyes d'altres excursions, per J. Deixone, seguint els itineraris Oleta, Nyer, Portella de Mantet, Esquena d'Ase, Ull de Ter, Fresers, serres de la Vaca, Noucreus, Noufonts, Prats de Balaguer, Fontpedrosa y Oleta; Gorges de Carençà, Noufonts y Nuria; Puigmal, Pic d'Eyne y retorn a Oleta. — *Forêt des Fanges, Vallées de l'Aude et de l'Ayguette, Col de Jou*, per E. König; *De Brides en Maurienne par le Col de la Chambre*, per F. Sacaze; *Rügen*, per R. Gally; *Alpinisme et Photographie*, per F. Guillet; *Mélanges de Toponymie Catalane*, per Pierre Vidal; etcètera.

Bulletin Pyrénéen, Novembre-Desembre de 1908.

Les officiers topographes aux Pyrénées (continuació), per H. Beraldi;

Sur les trois pointes de l'Ossau, per Marcel Bourdil; *Ascension de la Pique,* per Maurice Gourdon; *Course d'entraînement,* per P. Dive; *Bibliographie; Échos; Chronique.*

Revue des Alpes Dauphinoises, Janer de 1909.

A vol d'oiseau, ressenyes d'excursions esportives per O. Sonnensen, *Sociétés françaises de Sports d'Hiver,* y diverses notes y informacions.

Spelunca, Novembre de 1908.

Les Grottes de Sabart. Niaux et ses dessins préhistoriques (Ariège), pel comandant Molard, ab un apèndix d'E. A. Martel.

Touring, Janer de 1909.

L'Albero, per L. V. Bertarelli; *Le Langhe e il Montferrato,* per G. C. Abba; *Il viaggio dei Re Maghi,* per S. Carpani; *La fotografia, il turismo e gli sports,* per Simons; *Gli Sports de la montanga; Biblioteca,* etc.; ab profusió de gravats y noticies esportives.

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardijkskundig Genootschap, Janer de 1909.

De vormig van den Dollart on de terpen in Nederland, per J. C. Ramaer; *De drie buiten-eilanden der Bandagroep,* per H. Ph. Th. Witkamp; *De drie opvaarten der Mamberano,* per G. P. Ronffaer; *Mededeelingen; Litteratuur; Nieuws.* Acompanyen aquest número diversos mapes de les regions descrites.

Mitteilungen des D. und O. Alpenvereins, 31 Desembre de 1908 y 15 Janer de 1909.

Die Hornspitze im Räticon, per J. Baum; *Anfruf! Alpinen Museums des D. und O. Alpenvereins; Eine Ersteigung des Cimone della Pala von Südwesten,* per P. Hübel; *Sport, alpinismus und Schilauf,* per E. Oertel; *Verschiedenes;* etc.

Zeitschrift des D. und O. Alpenvereins.

Havem rebut aquest anuari corresponent a l'any 1908, que en res desmereix dels anteriors. Forma un volum de prop de 400 planes, ab profusió de gravats y 30 làmines soltes, que acaben d'avalorar el seu contingut. Entre 'ls treballs que publica cal citar els següents: *Wie die Kunstler die Alpen dargestellt,* per E. W. Bredt; *Lawinen und Gletscher in ihren gegenseitigen Beziehungen,* per F. Frech; *Hochtouren in den Zentral Pyrenäen,* per H. Bertram y H. Renner; *Im Alpachtale,* per J. Mayr; *Aus der Firnwelt des Montblanc,* per K. Blodig; *Aus den Ammergauer Alpen,* per W. Fleischmann; *Die Brentagruppe;* etc. En el treball dels doctors Bertram y Renner, referent a varies excursions pels Pireneus Centrals, s'ocupen de les regions pirenenques de les valls de Lys y de Venasc, pics de Malpas,

Tuca Blanca, Malibierna, Aneto, Russell, Malehida, Mont Perdut, Marboré y cercle de Gavarnie.

També s'han rebut durant el mes y entre altres: *Revue Catalane, Revue des Langues Romanes, Revue de Provence et de Langue d'Oc,* que inaugura una nova serie; *Bulletin de Dialectologie Romane, O Instituto, Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana, Revista de Menorca, Hojas Selectas, Fotografía Pràctica, Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón, Revista de Geografía Colonial y Mercantil,* etc.

E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

JANER DE 1909

EXCURSIONS Y VISITES

«SECCIÓ D'ESPORTS DE MONTANYA»

AL MONTSENY.—Els dies primer y darrer d'aquest mes varen efectuar-se dugues noves sortides de dita Secció vers les encontrades montsenyenques. La primera, ab assistencia dels socis senyors Amat, Amigó, Co de Triola, Gener, Llongueras y Santamaria, que per Balenyà y el Brull se dirigiren vers el pla o Camp de Cinc Sous, a fi d'efectuar-hi un xic de pràctiques esportives ab luges y skis. La darrera la varen realisar els senyors Bombach, Llatas y Roig (Gabriel y Joan), anant a dormir la vigilia a Balenyà pera sortir el citat dia per la drecera cap al Pla de Cinc Sous y cim de Matagalls (1.700 m. d'alt.), retornant el vespre a Balenyà; trobant pel camí molta neu d'espessa gruixaria y molt tova que, cobrint desde molt avall tots aquells indrets, dificultava un xic l'ascensió per aquelles dretes pendents.

A LA VALL DE LA MOLINA Y PLA DE LES SALINES. — Al tenir noticies de les darreres nevades caigudes pel Pireneu, va organisar-se seguidament altra excursió per les altes vessants de Cerdanya y Vall de Ribes, trobant-se reunits el dia 15 a dita vila nostres consocis senyors Amat, Comte de Llar, Pizzala y Santamaria, que, junt ab el servent del segon de dits senyors, ben proveits y equipats, anaren a dormir a l'hostal de La Molina (1.400 m. d'altitut), fent a l'endemà una bonica y aprofitada correria per aquelles nevades boscuries, mercès als skis de que anaven proveits tots cinc excursionistes.

El dia 16 sortiren de nostra capital cap a Ribes els senyors Miret y Maymir, Roig (Joan y Gabriel), Lluís Valls y Vidal y Riba, que al matí de l'endemà's trobaren dalt la collada de Toses ab els demés companys ja esmen-

tats; fent tots junts la travessia cap al coll de la Creu de Mayans y pla de Les Salines (2.270 m. d'alt.), retornant el vespre a Ribes passant pel camí de Dorria y Planés. Tota la carena y part ubaga de la serra estava ben coberta per la neu, com tots els cims pirenencs vehins y oviradors desde aquells llocs, presentant un bell cop de vista sobre totes aquelles encontrades. En altre lloc d'aquest mateix número ja parlem més extensament de dites sortides, acompanyant alguna reproducció de fotografies obtingudes per diferents de nostres companys.

«SECCIÓ D'ARQUITECTURA»

Aquesta Secció ha realisat durant aquest mes les següents visites: el dia 16, als tallers de cerralleria y fosa artística d'en Ballarin; el dia 23, a la Catedral y obres que en la mateixa s'estan realisant; el dia 31, a la torra feta pel malaguanyat Gallissà a Esplugues de Llobregat. Totes elles s'han vist molt concorregudes, especialment la de la Catedral, durant la qual el senyor Martorell, president de la Secció, va ilustrar als concorrents ab atinades y erudites explicacions.

CONFERENCIES

RESSENYES D'EXCURSIONS. — El dia 8 nostre consoci D. Josep Massot y Palmers va donar la segona de ses conferencies, *En ple Guilleries*, ressenyant una excursió de desde la plana de Vich al cor d'aquelles abruptes encontrades, presentant una bonica colecció de fotografies d'aquells indrets que acompanyaren l'explicació del senyor Massot.

Durant els dies 15, 22 y 29 nostre company D. Josep Puntas donà tres conferencies ressenyant una excursió per ell y altres consocis realisada de *Desde'l Bergadà a la Vall d'Aran*, passant per Cerdanya y l'Ariège, y fent l'escalada al pic de la Furcanada y altres cimals d'aquella interessant regió pirenenca. Per medi de projeccions lluminoses el senyor Puntas va exhibir una hermosa colecció de vistes fotogràfiques per ell obtingudes durant sa interessant excursió.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

En la sessió del dia 2 el president d'aquesta secció, senyor Kirchner, va donar a conèixer una part d'una notable colecció de *Folk-lorisme igualadí*, recullit cuidadosament per nostre soci delegat senyor Castellà y Raich, constituint un bell aplec de remarcable interès y valua comarcal. En la mateixa sessió's llegí'l treball de la senyoreta Mercè Ventosa, *Ulises y Polifem en la Rondallística catalana;* treball ple d'erudició, revelant un complet estudi fet ab tota cura, y completat ab la lectura de diversos fragments de l'*Odissea*, d'Homer, y el reconte de varies rondalles catalanes

manifestament influides per aquelles llegendes gregues. La conferencia fou acompanyada ab la projecció de diversos dibuixos del senyor Vila.

La vida dels pastors va esser el tema desenrotllat per D. Rossend Serra y Pagès en les dugues sessions celebrades els dies 16 y 30 d'aquest mes.

En la primera conferencia, començament d'una serie que'n té anunciades respecte dit assumpte, complement a les lliçons de Folk-lore, va tractar de l'importancia social de la cria del bestiar transhumant com a primer pas envers la civilisació; y començant per traçar el quadro dels arians de l'època vèdica, va anar fent l'historia de l'epopeya pastoral, considerant-ne la Biblia com son millor monument. Va estudiar el pastoreig desde'l punt de vista de la mitologia clàssica, fent remarcar la figura del grec Pan, déu dels pastors, identificat pels romans ab Inuus y Faunus; l'influencia marcada que va tenir en la literatura creant el genre bucòlic (èglogues, idilis, novela y drama), referint-se als clàssics Teòcrit y Virgili, ab els imitadors successius, sobre tot en la literatura provençal (pastorcles, vaqueres, aubades, etc.), catalana y castellana, y el rebrotament ab el neo-classicisme, donant origen a l'art fals, personificat sobre tot en en Watteau a França en el sigle XVIII.

A l'ocupar-se de l'influencia de la vida pastoral en el Folk-lore, va fer arrencar-ho, per lo que a la nostra civilisació's refereix, del cristianisme, ocupant-se de Jesús considerat com al *bon pastor*, y de l'anunciació de son naixement feta precisament als pastors, assumpte que l'Iglesia y l'art ha anat repetint constantment, fent-lo tema obligat dels primitius drames sagrats cristians, descrivint-ne alguns dels celebrats a l'Edat Mitjana en les iglesies de França, Alemania y de Catalunya, aont se conserva encara a Massanet de Cabrenys.

Com a derivació dels esmentats drames, va tractar de les representacions populars catalanes dels *Pastorets,* fetes en la plaça pública y en els teatres, y de les cançonetes de Nadal, acabant ab algunes consideracions referents a la veneració dels pastors, per llur patró Sant Gil.

La conferencia va ser ilustrada ab varies peces de música dels antics drames sagrats, representacions populars, cançonetes de Nadal y goigs, acompanyades al piano pel mestre en J. Massó Goula y cantades per na Maria Vila de Massó.

En la segona conferencia sobre *La vida dels pastors* el senyor Serra va començar a estudiar la vida material dels pastors, explicant els vestits típics, com fan l'aprenentatge de l'ofici, la distinció entre pastors de galorça y de tranuyta, els goços d'atura, llurs companys inseparables, els de remada, que ja van extingint-se, les pletes, jaços y barraques de l'alt Pireneu, les menes de bestiar y formació de les remades, l'anada a montanya, els llocs de pasturatge durant els dos mesos y mitg d'estiu que s'hi passen, y l'organisació dels pastors baix el comandament del majoral. Com a complement va projectar-se una serie interessantíssima de clixés dels senyors C. A. Torras, Juli Soler, Juli Vintró, Lluís Paluzíe y Enric Cardellach.

CURS D'ARQUEOLOGIA

Resum-programa de les lliçons explicades durant el mes per D. Pelegrí Casades y Gramatxes:

Conversa XCVIII (dia 4). — Catorzena de les Hispanies ante-romanes. — Ceràmica descoberta a Empuries y altres llocs de Catalunya. — Caràcters de la fabricació indígena y de la d'importació grega y púnica. — Estudi de les figuretes de terra cuita trobades a la Península. — Sa importancia arqueològica.

Conversa XCIX (dia 11). — Quinzena de les Hispanies ante-romanes.— De les figures y altres objectes de terra cuita trobades a les necròpolis d'Ibiça, Numancia y Calaceite. — Dels ídols de bronzo ibèrics.

Conversa C (dia 18).—Setzena de les Hispanies ante-romanes.—Examen de les figures de bronzo de l'Iberia (continuació).

Conversa CI (dia 26). — Disetena de les Hispanies ante-romanes. — De l'orfebreria ibèrica.

Totes aquestes converses han anat acompanyades ab la presentació de projeccions fotogràfiques.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE JANER

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
— 2°.69	— 1°.25	12°.9	— 12°.5	683'44 mm.	683'29 mm.

ESTAT DEL CEL			
Dies serens . .	14	Dies de pluja. . . .	13
» nuvulosos.	3	» de neu	9
» coberts. .	14	» de glaçada. . .	31
		» de glaçada total.	1

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 84'9 mm. | VENTS DOMINANTS: **S-SSW**
» DE NEU » 55 cc.

OBSERVACIONS PARTICULARS.—A la nit del 8 al 9, tempestat violenta de neu y torb (observacions impossibilitades); nit del 9 al 10, tempestat de neu, de menys intensitat.

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona.— Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24.— Telefon 115

Any XIX Barcelona, Març de 1909 Núm. 170

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

SENYORIU DE LA VESCOMTAL FAMILIA MIRÓ

(Continuació)

La comtessa d'Urgell na Dolça, d'acord ab son marit, concedí, al 15 de les calendes d'Agost de 1171, al monestir de Solsona, el delme de tots llurs senyorius en aquest lloc, qual donació fou novament confirmada en 1197, a 9 de Juliol, pel comte Ermengol, el de Sant Hilari[1].

1) «Laudabilis est scripture custodia que emergentibus occurrit calumpnis et...(?) seriem in conmutabili loquitur ueritate. Et quem ad fallendum prona presens erans(?) firmata infirmare contracta plerumque discuciare nititur hanc donacionis seriem dignum ducimus exorare, sciant igitur presentes et futuri quod ego Ermengaudus gracia dei Vrgellensis Comes, diuino caritatis intuitu bono animo spontanea voluntate, ob remedium anime mee et patris mei siue parentum meorum, per me et per omnes successores meos, laudo atque concedo domino deo, et ecclesie beate Marie Celsone, et petro dicti loci Celsone, et omnibus canonicis ecclesie presentibus et futuris, liberam prepositi eleccionem sicut a bona memoria papa eugenio et clementem dudum predicte ecclesie sine vindicta alicuius persone concessa est, et priuilegiis suis coroborata. Et quem eleccionis hanc libertatem asede romana censeat debita celebracione fuisse coroboratam, Volumus et promittimus eandem eleccionem per nos et omnes nostros liberam firmam et inconuulsam nullius hominis iugo obnoxiam omni tempore Inuiolabiliter obseruari, vt melius dici et intelligi potest, ad oppus et utilitatem Celsone ecclesie predicte et eiusdem loci canonicorum presencium et futurorum, Ita quod nemo ausu temerario contra presens factum venire presumat, sed semper firmum stabile et irrebocabile permaneat et perempniter valeat, preterea laudamus et concedimus et firmiter stabilimus, quod neque nos, nec successores nostri moriente preposito, omnes honores, et omnes res et possessiones ecclesie mobiles et immobiles, non emperemus, nec aliquam forciam, uel toltam ibi faciamus sed semper manuteneamus et deffendamus tam mortuo preposito, quam viuente cum omni integritate ad honorem et vtilitatem predicte ecclesie, Insuper etiam laudamus et concedimus, per nos et per omnes nostros sepe dicte Ecclesie Celsone et canonicis omnem decimam tocius nostre dominicature, quam nos habemus in toto termino de albella integre et sine aliqua diminucione, et hoc totum quod habemus in ipso

Es curiosa aquesta carta per una altra concessió que fa a l'iglesia de Solsona.

L'elecció de prelats y grans dignitats de l'Iglesia feta pel clero y poble, havia degenerat en avalots y sedicions, que havien causat grans trastorns a l'administració eclesiàstica. El IV concili de Constantinopla ja havia prohibit l'ingerencia laical; més, malgrat ell y l'arreglo de la tristament cèlebre qüestió de les investidures, fet per Calixte II, encara continuaven, ab el pretext de patronat, els grans senyors pertorbant la pau de les iglesies, singularment dels monestirs. Els comtes d'Urgell, seguint la costum general, mort el pabordre, s'emparaven de totes les rendes, honors y utilitats d'aquesta iglesia. Vetlladors celosos, els Papes, del remat que Déu els confià, no s'acontentaren ab les disposicions generals mentades, sinó que corrien també en busca de l'ovella esgarriada. Els papes Eugeni y Climens — serien Climens II y Eugeni III — concediren privilegi a l'iglesia de Solsona de que'ls eclesiàstics de la mateixa fessin l'elecció del pabordre llur sense intervenció de laica persona, y ells sols s'administressin llurs béns durant la vacant. En aquest document el comte d'Urgell estableix, per ell y pels seus successors, que, mort el pabordre, totes les honors, totes les coses y possessions de l'Iglesia, tant mobles com immobles, no serien emparades, ni cap força ni tolta hi seria feta, ans sempre les mantindrien y defendrien, tant viu com mort el pabordre, a honra y utilitat de la predita iglesia, y no s'immiscuirien en les eleccions, procurant fossin fetes en plena llibertat.

Els senyors feudals d'aquest lloc foren els nobles barons del mateix títol que ab tanta honra se troben citats en alguns passatges

manso de dominico den Arbull, qui est in albella, cum decimis et censibus et vsanciis et seruiciis districtibus atque mandamentis, questiis, atque pregariis vt semper hoc tantum habeat iamdicta ecclesia et canonici ad faciendam omnem eorum voluntatem, sine aliquo retento quod ibi non facimus, vt melius potest dici et intelligi ad oppus et vtilitatem predicte ecclesie et canonicorum remoto omni enganno, Acta carta libertatis et concessionis vii ydus iulii Anno domini Millesimo centesimo nonagesimo septimo Sig✠num Ermengaudi Comitis qui hec laudamus et concedimus et propriis manibus firmamus testibusque firmare precipimus Sig✠num Vicecomitis Cardone Sig✠num petri de podio viridi, Sig✠num Guillermi de petra alta, Sig✠num Arnaldi destopaniano Sig✠num Raymundi de ribellis, Sig✠num Gombaldus de ribellis Sig✠num Guillermi de belueçer Sig✠num bernardi de granana istius facti testes sunt, Berengarius de vilasicha qui hoc scripsit et hoc signum ✠ apposuit».

Es trasllat autèntic fet al 1425 pel notari Jaume Lupper, ciutadà de Barcelona, qui'l copia d'altre ídem del 1312. — Arxiu Epal. de Solsona.

de l'historia de Catalunya. Tenien en son escut «lo camper de or, sus ell 4 pals viureas de sabba», segons diu Mossèn Jaume Vila Ortiz y de Cabrera, en sa *Armeria Catalana*, llibre II, fol. 40. Faig aquesta cita per donar a conèixer tots els cognoms d'aquest autor, no referits per en Torres Amat en sa obra *Diccionario crítico de los escritores catalanes*. Escrigué sa obra en 1600, la qual se conservava en 1804 en el monestir de la Murtra[1], y actualment a Barcelona, en poder de persona intelligenta y amanta de la seva conservació[2].

Els documents d'aquest lloc se guarden en l'Arxiu episcopal de Solsona, comprenent els números del 4 al 11[3].

UGERN

A l'onzena centuria no n'hi hauria prou ab escriure'l testament en presencia de testimonis y ab la subscripció dels mateixos, sinó que, mort el testador, era precís que aquells prestessin sagrament sobre un altar en presencia del jutge, com en la llegislació goda, ab lo que's veu cal distingir el testament del sagrament entre'ls documents d'aquella època, essent aquest l'autorisació d'aquell.

Hem vist al parlar d'Abella'l detallat testament de na Ermessen, el qual sembla hauria d'esser suficient pera donar tota fè; més, morta al mes de Setembre de l'any següent a la seva otorgació, els marmessors Ramon Mir, Gerbert Mir, Pere Mir y Willelm Altemir, al 4 de les calendes d'Octubre de l'any XXXVI del rei Felip, prestaren sagrament, jurant per Déu sobre l'altar de Sant Salvador d'Ugern, en presencia dels testimonis Bernat Ollomar, Mir Ollomar y Berenguer Suniari, qui ja ho foren en el testament, y per ordre del jutge Willelm, qui fou el receptor del sagrament «ordinante et recipiente uuillelmo iudice». Diu també que havien

1) Arxiu particular del Baró d'Abella, a Cardona.

2) Bonsoms: *Fragmentos de la Fiammetta y del Decamerone*, etc., en el *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, año VIII, pàg. 386.

3) Quan ja tenia acabades aquestes notes he trobat un document, de l'any 1506, en l'arxiu parroquial de Linya, segons el qual el donzell Pere de Brolio, senyor del castell d'Abeylla, y sa muller Sibila, establiren en enfiteusis una «baranda» de terra y vinyes d'aquest castell. Confrontava ab els masos de Duocastella, Anglerill, el camí que va de Linya a Berga y'l cingle gros que hi ha sota'l castell d'Abeylla. Aquest document me fa dubtar si'l Suniari Miró d'Abella prenia'l nom d'aquest castell, en qual país tenia grans alous, y no l'Abella de la Conca de Tremp, si bé que les possessions de Pere Mir, fill de Suniari, en l'Abella, eren en la de la Conca.

d'haver complert el testament dintre sis mesos «quitutores sumus et hunc iuramentum iuramus et infra VI. menses uentilauimus».

Aquest document m'inclina a creure que'l castell d'Ugern era'l lloc de residencia d'aquesta noble familia[1].

Sembla que a l'iglesia de Sant Cerní d'Ugern hi hauria hagut un cisma: un capellà posat pel senyor Ramon Ugbert y un altre pel bisbe Sant Dot. Aquell s'empararia dels delmes y primicies de l'iglesia, y d'aquí s'originarien les lluites entre'ls senyors y el bisbe. Al 8 d'Abril de 1111 el senyor Ramon Ugbert, sa esposa la senyora Adagnès y Bernat Rolan y sa muller Adalen, per ells y per tots els homes aleshores estants en el castell y vila d'Ugern, prometeren a Déu Nostre Senyor y a l'humil Verge Santa Maria'ls delmes y primicies de llurs senyorius, y fins dels propris nodriments, y que otorgarien els seus testaments ab llur capellà de Sant Cerní, y que pera remei de ses ànimes donarien dels bens mobles a les iglesies lo establert per llur bisbe Hodo.

Es molt comú en els testaments dels sigles XII y XIII trobar-hi petits llegats de mitg a dos sous, ordinariament, a quiscuna de les capelles incloses dintre la diòcesis o parroquia gran, no bisbat, a la qual estarien sotmeses moltes altres parroquietes, avui insignificantes capelles, lo qual seria probablement degut a una llei eclesiàstica establerta per Sant Dot, a la que sembla fer referencia aquest document. Aixís s'explica que poguessin viure'ls preberes y clèrics que residien en la multitut de capelletes, aleshores parroquies, que poblaven nostres montanyes.

Prometen també que ells no posaran capellà en la propria iglesia de Sant Cerní, y que sols hi tindran el posat pel bisbe, al qual donaran tots els drets y honors corresponents a un capellà, y senyalen a la llur iglesia trenta passes a l'entorn per sagrera, en propri alou de la mateixa. Les paraules «nostra ecclesia» y «sacrarium ad nostram ecclesiam» semblen indicar que ells l'havien construida, y de més a més senyalant-li'l troç per cementiri. Aquesta proprietat seria la causa per la qual voldrien posar-hi'l capellà, com a patrons, prescindint del bisbe, qui, no sé per quin motiu, s'hi oposava. Al confirmar en mans del bisbe'l delme de senyoria pera l'iglesia senyalen els termes d'aquesta, y són els següents: del terme de La Salsa cap a Vilaplana, cap a la Bena, coll de Guardiola, y passant pel camí públic pujava vers al coll de Ohadar(?) y fins a la Roca Sorigera, y davallava vers al riu d'Altés,

1) Arxiu Epal. de Solsona, plec d'Ugern. No es numerat encara.

quals aigues són la riquesa d'aquell poble agrícol per l'hermosa y fèrtil horta que ab elles cultiva[1].

Tot això'm fa creure que'l bisbe's trobaria en aquest lloc pera consagrar l'iglesia, per aquells construida, ja que aquest document

1) «Hoc est translatum bene et fideliter factum .III. nonas Marccii. Anno ab incarnatione domini .M.CC.XXX.IIII. Igitur in dei nomine. Ego domnus Raimundi ugbert et coniux eius domna adagnes. et Bernadus rodlan et coniux eius adalen. nos insimul per nos et per omnes nos nostros et omnes alii homines qui stant hodie uel in antea in uillam in castrum ugerno. Damus et concedimus et promitimus domini dei et beate Marie quod de ista hora in antea donemus decimas et primitias Sicut melius eas dare debemus de totos nostros dominicos et de nostro nodrimento siue de aliis hominis dicti de castrum ugerno et fatiamus ei nostros testamentos cum capellano nostro de Sancti Saturnini. et quando de nobis minus uererit aprendamus nostram partem de nostro mobile et donemus per nostras animas quomodo noster episcopus hoc stabiliuit per ipsas ecclesias nomine hodo. et concedimus similiter quod de ista hora in antea non mitamus capellano in nostra ecclesia Sancti Saturnini nec retineamus nisi illum quem episcopus nobis dederit, et quod illum libenter accipiamus et donomus ei totos suos directos quomodo capellamus melius eos debet habere et quod teneamus eum ad suum honorem Secundum nostrum posse et quod non tollamus ei nullam causam de suis rebus in uita neque in morte. et nos supra scripti seniores damus sacrarium ad nostram ecclesiam. Sancti saturnini .XXX. passos ecclesiasticos ingirum ad suum proprium alodem. Confirmamus itaque et concedimus ad supradicta ecclesia Sancti saturnini omnem decimum de nostros dominicos in manu et potestate domni odonis episcopi. Constituimus ei terminos idest salsa et peruenit auila plana. et uenit ad ipsa bena. et peruenit ad collo de guardiola. et peruenit per uia publica. et peruenit ad collo de ohadar(?). uel in roca sorigera et in flumine de altes. Quantum uero affrontationes includunt et isti termini ambiunt omnes qui infra os terminos laborauerint cum omnes decimas et primitias de omni re quod nominari potest dantur ad Sancti saturnini et ad suis clericis. et nullus omo uel feminas qui infra terminos constitutos. decimas au primitias usurpet. iram dei inueniat et cum iuda traditore in inffernum demergat set semper integras perueniat ad nostram ecclesiam Sancti saturnini quisquis usurpare et furauerit decimas et primitias omnia accepta reddat in quadruplum et si contemserit excomunicatus sit et aliminibus Sancte dei ecclesie sit extraneus. facta carta ista. et ipsa donatio .VI. idus aprelii. anno tercio regnante leouico rex. Sig✠num domnus Raimundi ubert. Sig✠num domna adagnes. Sig✠num Bernat Frodlan. Sig✠num domna adalen. Sig✠num Raimundius Guillelmi. Sig✠num Guillelmi. de peguera. Sig✠num Ricard cleranensium. Sig✠num Odoni episcopi. nos mandauimus ista carta donatione scribere et testes firmare rogamus. Sig✠num dalmat. Bernat. Sig✠num Mir, giribert. Sig✠num petro. Mironi. Sig✠num Oromir. testes sunt uisitores et auditores = Bernadus Sacer rogatus Scripsit ✠ die et anno quod supra. Arnaldus de tolone capellanus de altes qui hoc translatum scripsit. et hoc Sig✠num impressit. G. presbyter de ourone qui istum translatum firmaui et hoc sig✠num impressit. Sig✠num bernardo capellano dessalssa ✠».

Arxiu Epal. de Solsona, plec d'Ugern. No es numerat encara.

ve a ser com una carta de dotació, y el senyalar els trenta passos per sagrera acostumava fer-se en aquestes solemnitats. Mostra clarament aquest document les divergencies ab el bisbe, les quals serien, tal volta, solament per disputar-se'l dret de patronat.

LA SALSA

En el mateix plec de documents d'Ugern n'hi ha dos del poble vehí La Salsa, que no vull passar per alt.

En 1025, al 24 de Setembre, Galindo, «monacus et sacer», va donar al cenobi de Sant Andreu de Sentelles — quals ruines poden visitar-se avui encara en la pagesia que hi ha sus l'aiguabarreig del Segre ab les aigues que s'escorren per la vall de Lavansa — el propri y franc alou que posseía en el castell y termes de Salsa y en la vila de Saranana, ab ses cases, horts, arbres, vinyes, llinars, canamars y tots y sengles drets que hi posseía, ab lo qual mostra que en aquesta fetxa ja seria ben repoblada aquesta montanya, o sia'l territori comprès entre les valls de Lavansa y les de la Ribera Salada. Suscriu el document el comte Ermengol[1].

En 1133, 2 idus Abril, el bisbe d'Urgell Pere va donar a l'iglesia y canònica de Santa Maria de Solsona l'iglesia de Sant Cerní d'aquest lloc, junt ab la de Sant Martí de Guspí, ab les

1) «In nomine domini ego galindus monachus et sacer. facio karta elemosinaria ad domum sancti andree apostoli cenobii. sentelles. manifestum est enim quia placuit in amis meis et placet nnullius quogentis ingenio. set es propria es pontanea hoc elegi bona uuoluntas. ut facio karta elemosinaria ad domum sancti andree. de ipsum meum alaudem proprium franhum. qui mihi atuenit de parentorum. uel. de comparacione. uel. de quaqumque uoces. Et est in comitatum urgellensis. in kastrum salsa. uel. in suas fines. uel. in sara. nanna. id sunt. kasasas kasalibus. ortis. ortalibus. arboribus. terras. et uineas. linares kannamares. cultum. uel. erenum. et sua superposita. cum exio et regresio. et petras petraribus. propter remedium anime mee in tali uidelicet racione dum uixero ego galindo. sic teneo in seruicio sancti andree. et afronta ipsa ehc omnia de parte orientis. in serra auichone. et de occiduo. in ipsa uia qui pergit ad ipsas churtes. et de circi in ipssa uilla de sarannana. et de meridie in riuo autès. Quantum infra istas afrontaciones includunt sic dono..... ipsum meum alaudem. ad domum sancti apostoli. et a fratres ibi seruientes ab omni integritate. et est manifestum. si quis contra ista karta uenerit ad inrumpendum. non ohc ualeat uindikare. sed in duplo uobis componat. et in antea ista karta firma et stabilis permaneat omnique tempore. Facta ista karta donacionis. uiii. kls. occtuber anno xxuiiii regnante rotberto rege. = Sig ✠ num galindo qui ista karta ragoui scribere et testes firmare. = Sig ✠ num mir. = Sig ✠ num salamone. = Sig ✠ num uuitardo. = ✠ ERMENGAVDVS CHOMES ✠ = Oruc prbr. scripsit ✠ die et anno quod supra.»

demés iglesies sufragànies, de consell dels canonges d'Urgell y parroquians d'aquests llocs[1].

Com el cenobi de Sant Andreu havia arribat a una gran pobresa[2] y tal volta en aquesta data ja era extingit, no podrien servir l'iglesia de l'alou de La Salsa, per qual motiu els parroquians acudiren a llur bisbe, qui, pera que sigués millor servida, l'entregà al monestir de Solsona.

MADRONA

En 1559, en Joan de Josa y Cardona's titula senyor de les baronies de Madrona, Altés, Ciuró, Ugern, Castellar y Pinós[3], y la de La Salsa, segons altres documents, de quals baronies en Guillem Ramon de Josa y de Peguera, en 1680, per la seva mare, na Marina, viuda de Joan de Josa, domiciliats a Barcelona, féu cabrevar els rèdits[4].

Encara que del castell de Madrona, que formava part de les referides baronies, no n'he trobades noticies en aquest arxiu, mereix un record per l'esvelt temple, sobre qual espatller s'apoiava

1) «In omnipotentis dei nomine. Ego petrus dei disposicione urgellensium presol. per hanc scripturam mee donationis. dono ecclesie S. marie celsone et eius canonice. ecclesiam S. martini de albespi. simul cum ecclesia Sci. saturnini de salsa. cum omnibus aliis ecclesiis que infra terminos istius castris sunt uel in antea erunt. cum consilio canonicorum sedis urgelli. et cum consilio parrochianorum istorum honorum. Dono quidem prephatas ecclesias iam dicte S. marie celsone et eius canonice. hoc est cum, terris et uineis. cum decimis et primiciis. seu cum oblationibus uiuorum uel defunctorum. nec non cum stabilimento clericorum. et seruiciis eorum. Sicut superius scriptum est indominium et potestatem trado prenominate Sce. marie celsone et canonicorum eius ad habendum et possidendum omni tempore. Si quis contra hanc cartam uenerit ad inrumpendum non hoc ualeat uendicare sed componat in quadruplum. quod nitebatur aufferre. set semper habeat eas S. maria celsone salua reuerencia sedis urgelli et episcopi et canonicorum eius. = Actum est hoc .II. idus aprilii. Anno .M.C.XXX.III. incarnacionis xpi. Sig ✠ num petri episcopi. Qui hanc scripturam scribere iussit et manu propria firmauit et subscriptis testibus firmare mandauit. Sig ✠ num petrus guilelmi archi diachoni. Sig ✠ num bernardi de benauent. Sig ✠ num guilelmi de torroia. Sig ✠ num Geraldi archidiachoni. Sig ✠ num berengarii. Sig ✠ num Raimundi umberti. Sig ✠ num Guilelmi filii eius. Sig ✠ num Petri berengarii. Sig ✠ num arnalli Berengarii. Sig ✠ num Raimundi udalgarii. Sig ✠ num ermesendis uxoris eius. = Arnallus presbyter qui hoc scripsit ✠ die et anno notatus superius.»

2) Villanueva: *Viage literario*, etc., vol. XXII, pàg. 18.

3) Arxiu parroquial de Madrona.

4) Arxiu Episcopal de Solsona, «Capbreu de la Baronia de Ugern y la Salsa».

l'antic castell, convertit avui en pagesia, del qual sols roman una presó, que en sa primitiva forma no tenia altre accés que la llosa que cloía la part superior de la cúpula, ni altre respirall que'l forat d'alçar la llosa. Es aquella, obra romànica del sigle XII^è, segons sembla, ab pintures murals de la següent centuria, que acaben de perdre-s, y té la particularitat de donar-nos noticia de l'arquitecte

ANTIGA IGLESIA DE MADRONA

que va construir-la, anomenat Miró. En una cariàtide, única que en forma de pelmode sostén l'arc de la cripta, s'hi llegeix «MIRVS ME FECIT».

Aquest temple al sigle XVIII^è fou exacrat, per haver-sen construit un altre de més espaiós a uns doscents metres de l'anterior. En 1771 se féu el contracte ab el mestre d'obres, al qual donaren mil siscentes lliures pel treball de picar y atallantar la pedra, transportar-la y aparedar-la. La calç, cíndrics y demés treball de fuster, anava a càrrec de l'obra de l'iglesia. Devia haver-la terminat en quatre anys, lo que segurament no cumpliria, puix en la fatxada hi ha la data de 1776, y en la casa rectoral, que fou feta en altra contracta, la de 1787[1].

1) Arxiu parroquial de Madrona.

ALTÉS

El castell d'Altés, del qual prenia'l nom la Ribera Salada, anomenada antigament d'Autés, diu un document de principis del sigle XII que estava dintre'l terme del d'Ugern, y un altre de cent anys més ençà ja'l circumscriu dintre'ls termes dels de Montpolt, Frexa, Pampa, Castellar y Ceuró.

Aquest castell, qual nom se troba escrit ab les variants d'Aotés, Autés, Adtés, Azautés, Adaltés y Altés ja al sigle XIII, havia estat també del senyoriu de la familia Miró.

Al 27 d'Octubre de 1118, Arnau Guitart y sa muller Karitat donaren a la canònica de Solsona l'iglesia construida en aquest castell baix l'advocació de Sant Pere, ab totes les iglesies construides y construidores en el seu terme, ab els alous de Gavarnet, Creixell y el de Guillem Galindo, qual donació suscrigué'l bisbe d'Urgell Pere, y volent esser sebolit honrosament en la mateixa[1]. No sé si aquesta donació no arribaria a efectuar-se corporalment o bé'l monestir de Solsona tornaria a vendre-se-la, ja que cinquanta anys més ençà Arnau d'Altés, en 1172, tornà a fer donació de la mateixa al monestir de Solsona. Es curiosa aquesta donació, per quant hi estableix una especie de patronat a favor seu y dels parroquians, ja que vol que'l clèric, que tots temps hi sia posat pels canonges, sia ab l'aprovació d'aquells «... ad laudamentum Arnalli et aliorum paroquianorum...»[2].

1) «In Dei Omnipotentis nomine Ego Arnallus guitardi et uxor mea karitas Donatores sumus ecclesie Sancte Marie celsone et eius canonice. ecclesiam Sancti Petri de castro azautes cum omnibus aliis eclesiis que sunt aut erunt in antea in terminibus iam dicti castri cum omnia que hodie habet uel in antea deo adiuuante adquirere potuerint, etc... Sunt namque hec omnia quod superius resonat incomitatu urgelli siue infra terminos iam dicti castri azautès. siue in terminos castri ugerni. Sicut superius scriptum est de nostro iure in dominium et potestatem tradimus omnia suprascripta predicte Sancte Marie et eius canonice ad habendum ac possidendum omni tempore sine ulla inquietudine. Et ob hoc facimus ut ipsa dei genitrix intercedat pro nobis ad dominum ut omnibus nostris culpis dimitat in hoc seculo atque in futuro. et corpus meum quando obierim ex hoc seculo ibidem loco siam sepultus ad honorem. etc... Hoc totum quod superius est insertum dimito ut in omni tempore faciant canonici Sancte Marie bene et non male in loco illo. = Acta est ista carta donationis .vi k. nouembris, Anno .XI. Ledouici regis. etc... Sig✠num Raimundi guitardi prepositi Sancte marie. etc... Sig✠num Petri episcopi urgellensis ecclesie...»

2) «Sit notum cunctis tam presentibus quam futuris Qvaliter ego Arnallus de altés dono. difinio. laudo et concedo. domino deo et S. Marie celsone et

Al 7 de les calendes de Maig de l'any 1215, na Bruna y el seu fill Guillem de Rochafort vengueren a Bernat de Zodró tots els drets que tenien al castell d'Altés «...cum introitibus et exitibus suis et cum omnibus uocibus et directis et cum aempriuis et cum redditibus et exitibus... et cum senioratico et cum omnibus iuribus que nobis uel nostris pertinent...» per trescents trentacinc sous barcelonesos. Però'l verdader senyor feudal era en eixos temps Bernat de Cornellana, qui en 1228 va entregar-lo a Berenguer de Gradano pera que'l posseís en feu, com els seus antecessors l'havien posseit pels d'aquell, junt ab lo que'l cavaller d'aquest, Ramon de Prenyanosa, per la donació que'ls seus pares Berenguer y Dolça de Cornellana havien feta a la muller del referit Ramon, na Romana. Va donar-li ab tots els censos, usatges, serveis, districtes, manaments y ab tot dret y domini, reservant-se pera sí'l dret y domenge de senyor, per qual concessió va rebre del mentat Gradano cent setanta sis sous de bona moneda d'Agramunt[1].

canonicis eiusdem loci. ecclesiam Si. Petri de castro adaltes cum decimis et primiciis ei oblacionibus tam minorum quam mortuorum. et cum uniuersis que predicta ecclesia usque hodie adquisiuit. uel in antea deo adiuuante adquirere poterit. Tali uidelicet condicione ut petrus clericus qui modo tenet ipsam ecclesiam habeat eam in uita sua per Sanctam Mariam et domnum prepositum et canonichos. S. Marie ad seruicium eorum et ipsi canonici habeant capellaniam de predicta ecclesia sicut unquam melius habuerunt. Post obitum uero petri mittant ibi clericum canonici S. Marie qualem uoluerint ad laudamentum Arnalli et aliorum parochianorum ipsius eclesie. Preterea ego Arnallus prenominatus dono et concedo domino deo et S. Marie celsone et canonicis eiusdem loci in perpetuum. omnia alaudia mansos. terras vineas decimas uel omnia que sancta maria habet infra terminos de altes. ut habeant canonici Sancte Marie francum et legitimum omni tempore. Sicut superius scriptum est sic dono prefata omnia Sancte Marie celsone et canonicis iamdictis. ob remissionem peccatorum meorum et omnium parentorum meorum. ut Sancta dei genitrix sucurrat mii in omnibus neccessitatibus meis. et ut ipsi canonici diligant et honorificent ecclesiam superius nominatam. et clericos qui ipsam ecclesiam seruierint. = Factum est hoc .III. kalendas Julii. Anno .M.C.LXX.II. incarnacionis Xi. Sig✠num Arnalli. Qui hoc mandaui scribere et firmari. et testes ut firmarent rogaui. Sig✠num bernardi de altes. Sig✠num Cvatimos decampa badal. Sig✠num bernardi de puiol. Sig✠num Carbonel de qual. Sig✠num Arnalli de pug. = Sig✠num raimundi canonici. Sig✠num mauriui. Testes sunt. Sig✠num Petri clericus de altes. = Gvilelmus pbr. qui hoc scripsit et hoc signum impre✠sit.»

1) «Notum sit cunctis quod Ego bernardus de corneliana per me et per omnes meos Dono. Laudo. et Concedo atque Reddo. et cum hoc presenti instrumento publice confecto Corporaliter trado. uobis Berengario de gradano et uestris. ipsum Castrum de altés. sicut antecessores uestri tenuerunt et abuerunt per antecessores meos in feudum. cum hoc quod Raimundus de prinio-

Grans danys hauria causat en Pere de Josa al noble en Peramola en els castells de Cambrils y Montpolt, ja que per ressarcir-los-hi li assegurà dos mil sous malguresos en el castell d'Altés o d'Odró (Ceuró), y també ab els mateixos li assegurà la fiança de doscents morabatins que per ell havia feta'l comte d'Urgell, y també li respongué de tots els danys que per aquesta se li haguessin poguts seguir. Cap d'abdós castells posseía encara en la data del document a que'm refereixo, 11 Juliol 1212, y no sé per quin títol, diu que'n posseirà un solament, a coneixença d'en Guillem Ramon de Josa, Pere de Llobera y Ramon Galceran, batlle de Solsona, y aquell que sia serà l'entregat an en Peramola. Diu que aquest sols podrà posseir-lo quan sia satisfet de la referida cantitat, a coneixença també dels mentats cavallers, tot lo qual prometé fer mantenir contra tothom el vescomte de Cardona Ramon Folch[1].

nosa miles uester ibi tenebat et tenere debebat per uos et antecessores uestros. et per me et cum hoc quod berengarius de corneliana pater meus et mater mea Dulcia dederunt Romane uxore Raimundi de prinionosa. Hec omnia superius dicta. laudo et concedo uobis et uestris ut semper ea teneatis et habeatis in feudum per me et per omnes meos. cum potestate ipsius Castri de adtes. et cum Censibus et vsaticis atque seruiciis. districtis atque mandamentis. et cum omni iure et dominio. quod ibi debetis per me habere et tenere. et cum omnibus aliis superius dictis que Raimundus de prinionosa et uxor eius Romona ibi tenebant per me et per uos. ut semper teneatis et habeatis ad faciendam omnem uestram uestrorumque uoluntatem in perpetuum. saluo tamen meo iure et dominio in omnibus. Et promito esse inde uobis et uestris. fidelem et legalem guirens. bona fide et sine omni enganno. ut melius potest dici et intelligi ad opus et utilitatem uestram uestrorumque remoto omni uestro enganno. Recepi a uobis pro predicta concessione et donacione .C.lxx.vl. sol. bone monete acrimontensis. De quibus mee uoluntati bene paccatus fui. et ideo renuncio omni excepcioni non numerate peccunie et doli. = Quod est actum .XII. k. Madii. Anno domini .M.CC.XX.VIII. Sig ✠ num bernardi de corneliana qui hoc laudo et firmo. Sig ✠ num berengarii de corneliana. Sig ✠ num Dulcie de corneliana matris eorum Qui hoc laudamus et firmamus testibus que firmare rogamus. Sig ✠ num Accuti baiul. R. fulchoni in celsona. Sig ✠ num arnal donzelli. Sig ✠ num Petri Arnaldi geraldi. Testes sunt. Sig ✠ num arnaldi de pradel qui hoc laudo et firmo: = Berengarius de guanolor Qui hoc scripsit cum literis superpositis in .IIII. linea et hoc signum ✠ apposuit.»

1) «Nouerint vniuersi quod ego petrus de Josa per me et per omnes meos auctoritate presentis pagine publice confecte. debeo uobis enperamola et vestris et quibus uolueritis pro bono uestro postulantibus duo Millia sol. margl. ratione maleficii quod feci aput cambrils et mont polt. pro quibus duobus millibus sol. margl. obligo. et in returno uobis etiam in presenti assigno et uestris. castrum dautes. uel de odro. Illud scilicet castrum de istis duobus quod habere potero. Quod castrum de istis duobus quod habere potero ad cognicionem. Guilelmi Raimunde de Josa. petri de luparia. et R. gaucerandi baiuli celsone tantum et tandem teneatis usquequo de pre-

No serien de llarga durada les paus entre les cases senyorials de Peramola y de Josa, potser tal volta perquè aquell voldria estar massa temps en possessió del castell, que tindria per en Pere de Josa, ja que al 3 dels idus de Juny de 1295, acompanyat del notari de Bagà y dos testimonis, se presentà en aquesta vila Bernat de Josa, de part de Guillem Ramon de Josa, y requerí a Galceran de Pinós perquè'l valgués de guerra contra'ls seus enemics, segons s'ho tenien promès en document fet entre'ls dos, y encontinent Bernat de Josa donà a Galceran de Pinós una lletra partida per alfabet, que deya com se segueix: «Denos en. G. R. de josa. salut e amors. fem uos saber qe moltes vegades vos auem reqest e pregat e demanat ab letres nostres e per mesatge. qe uos nos valguessets. ens defenessets. de nostres enemics edaqels qe nostre dret no uolguessen pendre o fer enons ho ayats ben ates. per qe encaraus pregam

dictis duobus millibus sol. margl. uobis et uestris plenius extiterit satisfactum. Et etiam si uos predictus peramola amplius mii accomodaueritis totum illud castrum quod de predictis duobus habere potero similiter obligo et assigno uobis et uestris pro illo mutuo. quod castrum etiam teneatis usqueque illa solucio uobis facta extiterit ad cognicionem similiter predictorum. Et si uos predictus enperamola incurratis aliquod dampnum uel grauamen super illa fiducia quam fecistis pro me domino comitti urgellensi. de ducentis morabatinis. totum habeatis uos et uestri super castrum dautes. uel castrum de odro, quod alterum duorum habere potero. et restituatis uobis et uestris absque aliqua contradiccione. sicut superius est expressum. Et quantum ad hec omniapredicta et singula obseruanda ego dictus .p. de Josa. obligo uobis predicto peramola nobili et uestris omnia bona mea mobilia et immobilia habita et habenda uita et morte. Renuntiando omni iuri scripto ac non scripto. ecclesiastico aut ciuili. Et ad maiorem securitatem uestram uestrorumque saluamentum facio uobis dicto peramola homagium corporale. atque etiam iuro per deum et hec sancta quatuor dei euangelia. coram me posita. mea propria manu tacta; hec omnia predicta et singula attendere et adimplere. et nunquam in aliquo contrauenire. vnde nos Guilelmus Raimundi de Josa ad preces dicti .p. de Josa instituimus nos legalem fidemciam quod omnia predicta et singula faciam attendere et adimplere predicto .p. de Josa. Quod nisi faceret ero uobis dicto peramola et uestris coadiutor et vilitor ad dictum .p. de Josa constringendum omnia predicta et singula obseruare. et hoc sub obligacione omnium bonorum meorum mobilium et immobilium. Ita quod de hoc nulla racione ualeam excusari. Nos uero. R. dei gracia vicecomes Cardone. conuenimus et promittimus uobis emperamola et uestris. quod castrum dautes. uel castrum de odro alterum quorum dictus .p. de Josa nobis assignat pro omnibus et singulis supradictis faciemus tenere et habere in bona pace contra cunctos. Actum est hoc .v. Idus Julii. Anno dni .M.CC.lx. Secundo. Sig✠num petri de Josa debitoris Jurantis. Sig✠num Guilli. Raimundi de Josa. Sig✠num Guilli. arnaldi de bessora. Sig✠num Berengarii de Besora. Sig✠num bng. de sco. iusto. Sig✠num R. de pinello. Testium.=Theobaldus de hemon duulla qui hoc scripsit vice bng. de fonte. et hoc signum✠apposuit.=Signum✠mei bng. de fonte Qui hoc scribi feci.»

eus reqerim tant com podem qe ues nostre cors si fer opodets tots uostres caualers e home de peu nos trametats ab pa. a .x. dies. Eqens sien de dimenge primer vinent a .viii. dies. que sera lo dimenge ans de sent Johan de jun al loc de cambrils. com mils arreats puxen per tant com uolem fer mal a homes de pera mola. ean Gauceran de lobera qe no uolen pendre dret de nos e de nostres ualedors e qens han feyt mal. si no eazo fer nouolets. zo qe no creem. auriem uos ademanar la pene de D morabatins. qe es la conuinenza feyta entra uos enos ab carta. Esive (?) uolets manat ho. Dades afornols v. idus junii anno domini .M.CC.XC.V.». Contestà en Galceran de Pinós que faria tot allò a que estava obligat per en Guillem Ramon de Josa, però que no havia d'anar contra la conciencia, «contra animam suam», puix no's recorda bé de dites convinences, per haver ja passats tants anys, qual nombre no puc expressar per estar esborrat en el document d'aont trec la referencia[1].

Les íntimes relacions entre les families Pinós y Josa eren degudes, a més de la proximitat d'abdós senyorius, al matrimoni efectuat dos anys abans d'aquest requeriment entre Bernat Ramon de Josa y Elionor de Pinós, qui tingué, en 1308, un fill pòstum del seu espòs, pel qual, ab motiu de l'herencia, tingué llargues qüestions y lluites ab Maymó de Josa, component-se a l'últim pagant-li aquest tres mil sous barcelonesos de tern, y renunciant ella per sí y els seus descendents a tots els drets que pogués tenir per raó del seu fill als béns de son difunt espòs[2].

Les noticies sobre aquest castell que no porten referencia particular són tretes de l'Arxiu episcopal de Solsona, plecs d'Altés, del núm. 20 al 33.

CEURÓ

Un dels castells de la Ribera Salada més bellament y estràtegica situats pera les lluites mitgevals es el castell d'«Ozró u Ozoró o Zouró», com en diferents documents es anomenat, que encara conserva alguns antics murs de contenció y l'esvelt temple romànic de l'onzena centuria, baix l'advocació de Sant Julià.

D'aquest temple'ns parla ja la mare de Ramon Miró, Ermessen, en el seu testament de 1094[3], pel qual sabem que hi residien un

1) Arx. mun. de Bagà, man. del not. Carpí, vol. II, fol. 69.
2) » » » » vol. XI, fol. 27.
3) A. E. de S., núms. 4 y 19.

«sacer» y diferents clèrics, als quals fa'l seu primer llegat «et ad guillem sacer de ozro . tona .I. el tina .I. ..... et ad sancti iuliani ipsa uinea de iunent . cum ipsa medietate de ipso ortal de ozro».

La fatxada d'aquest temple va ser destruida per un llamp en 1905.

En ell s'hi conserven dos retaules, pintats, en 1640, per Josep Fretó, qui, encara que tinguen molt que desitjar ses obres, seria

CEURÓ

pintor de gran renom pels molts de l'encontrada que poden esser atribuits an ell per l'estil, y ab tota certesa puc assegurar, com a obra seva, un altre de Pampa y l'altar de Santa Llucia del santuari de Santa Maria de Ça-Vila, que havia sigut l'altar major de Sant Julià de Ceuró, d'ont fou trasladat a l'actual lloc que ocupa en 1880, en qual data fou construit l'actual retaule.

De la familia senyorial n'he trobades noticies al parlar d'Altés en la convinença entre en Peramola y Pere de Josa y en la persona del cavaller Bernat de Zodró, qui era emmullerat ab una tal Sibilia y féu son testament al 3 de les idus de Maig de 1250[1]. No obstant,

1) A. E. de S., plec de Pampa, núm. 1.057.

aquests el posseirien en feu per l'iglesia de Solsona, a la qual el donaren en Guillem y Bernat de Lavansa, al 3 de les calendes de Maig de l'any XIII del rei Lluís [1].

N'Arnau de Coria, qui tenia aquest castell per l'iglesia de Solsona, sa negava a prestar homenatge al pabordre Bernat. Aquest, en 1342, 2 de les idus de Janer, acudí per apoderat a l'infant en Jaume d'Aragó, comte d'Urgell, clamant justicia. Al 15 de les calendes d'Octubre de l'any següent el comte expedí ses lletres en Balaguer manant a Arnau que regonegués y fes l'homenatge al pabordre. Havent obeit, el pabordre li donà l'investidura del referit féu, ab els corresponents títols, a 4 de les calendes d'Octubre del mateix any [2].

En Ramon de Perdigués, senyor útil del mas d'aquest nom, que posseía per l'iglesia de Solsona, va barallar-se en termes del mas Feixa ab en Bernat de Vilella, habitant d'aquest mas, que pertanyia a la jurisdicció del comte d'Urgell Pere d'Aragó. Guillem de les Feixes, batlle d'An pel referit comte, acudí per administrar justicia, y Perdigués, advertint que estava fòra de la jurisdicció de l'iglesia de Solsona, va fugir posant-se en saul. Volent-lo'l batlle empresonar, va assaltar la seva casa y embargà'ls seus béns. L'iglesia de Solsona ocorregué a l'atentat del batlle d'An pera que llevés l'embarc, per ser fet contra justicia y contra dret. Havent-ho refusat, el bisbe d'Urgell, a precs de l'iglesia de Solsona, excomunicà a tots els qui intervingueren en la violació dels drets de la mateixa en son vassall en Perdigués. Per fi, convingudes les parts, deixant lliure an en Perdigués y a tots els seus béns, declarant pertànyer tots al domini de l'iglesia y revocant y anulant tot lo practicat pel batlle, el bisbe d'Urgell alçà les excomunions [3].

ÇA-VILA

A l'enfront de Ceuró, a l'altra banda de la riera, ja desde'ls principis de la colonisació d'aquesta comarca, va establir-s'hi l'alou de Perdigués, construint el casal en un turonet, sobre'l qual encara avui se conserva senzilla, pobra, mitg ensorrada, la masoveria del mateix nom. Mitg kilòmetre més avall, vers la riera, en lloc més bell, més ufanós, més fèrtil, aprop d'una font, els senyors de Perdi-

1) A. E. de S., plec d'Ugern.

2) A. E. de S., plec de Ceuró, núms. 1, 2, 3 y 4, citats per Costa y Bofarull, *Memorias de Solsona*.

3) A. E. de S., lloc cit.

gués varen bastir una vila, la Vila de Perdigués, que avui encara es una de les més grans pagesies d'aquella encontrada, en la qual se respira una agradosa sentor de vellesa, ab ses groixudes voltes y llar rodona iluminades ab les típiques teyeres.

Una vila, una gran vila, encara que pagesívola, requeria allavors una capella.

Enfront de la mateixa s'alça un turonet solt, esbelt, com fet exprés pera pedestal d'un temple, y sobre d'ell construiren la capella ermitana de la vila, baix l'advocació de Santa Maria de Ça-Vila.

La primera noticia històrica que n'he trobada es del 13 de Maig de 1250, en el testament de Bernat de Zouró, en el qual fa un llegat de cinc sous a Santa Maria de «Zauila»[1]; y, per la lipsanoteca, avui conservada entre trastos vells, y l'imatge, abdós d'igual temps, arqueològicament mirats, m'inclino a creure que no havia existit gaire abans d'aquesta centuria, y més que més no havent-se trobat cap anterior referencia entre'ls molts documents que he llegits d'aquell vehinat. L'imatge, verdadera joia d'art, es una d'aquelles gòtiques verges d'ivori que alguns arqueòlecs fan néixer al sigle XIII, per obrir nou horitzó, nova escola, a l'art esculptòric.

Arribats els temps de les comoditats, el collet de l'Oratori, o de Santa Maria, com avui es anomenada la serradeta sus la qual fou edificada la capella de la vila, era massa lluny encara, — uns set o vuitcents metres, — y, podent-la bastir de nou ab les moltes almoines ab que'ls faels l'havien enriquida, determinaren posar-la més aprop, la meitat més, al peu del camí, sobre la font de la Mare de Déu, perquè sigués més visitada y més còmodament servida.

En Josep Vila y Llavall, amo de la vila, obtingué del bisbe de Solsona Lasala, estant de santa visita en Ceuró, en 1775, permís d'executar el traslado, que's féu, en solemne processó y acompanyament de les parroquies vehines, el 13 de Novembre de 1781, essent colocada l'imatge en una capella provisional, avui capella lateral de Santa Llucia en el mateix santuari, fins a ser completat, en 1788, ab els mateixos carreus de la capella destruida, l'hermós temple que encara avui se conserva ab molta veneració dels faels.

En el lloc de l'antic temple, en memoria, hi edificaren un oratori o pilastra ab un petit ninxo en la part superior pera ser-hi colocada una imatge.

Al ser colocada aquesta en el temple nou abans d'esser acabat,

1) A. E. de S., lloc cit.

y ab el fi de poder utilisar els carreus del vell, fa creure que aquest ja amenaçaria ruina.

El poble que no té historia se la fa, inventant rondalles. Ignorants els ceuronesos de l'historia de llur venerada imatge de Santa Maria, l'han inventada. El nom de Ça-Vila, en els temps moderns castellanisat, fou escrit Savilla, que de boca en boca passà a ser pronunciat Sevilla, qual nom els ha donat la clau de tota l'historia.

Un soldat venint de la guerra, de la guerra de Sevilla, — d'aquí'l nom de l'imatge, — força fadigat, s'aturà al peu de la font per refrigerar sa gola assedegada. A propòsit o per descuit, va deixar-hi, entre unes mates, l'imatge de Santa Maria, trofeu de ses victories y conquestes. Va trobar-la un pastor de la vila, se la ficà al capell del gambetu, y, alegre y cofoi, va dur-la a casa. Explicà a tots la rica troballa, que escoltaren devots y embadalits, y a l'abocar-se tots a mirar el capell per contemplar-la, era buid: la Verge havia desaparegut, Déu havia obrat un miracle. Tornà a cercar-la a la font per tres vegades, y altres tantes, malgrat lligar bé la boca del capell, tornaren a trobar-lo buid sense l'imatge. Avisat el rector, l'hi edificaren un oratori al collet que porta avui el nom de Collet de Santa Maria, aont fou portada processonalment, ab gran solemnitat; més, com un pobre oratori no era digne de tant preciosa reliquia, tornà a la font altra vegada. Li feren vot de construir-li una capella, si no's movia de l'oratori, aont permanesqué fins que li fou construit l'actual temple.

Aquesta llegenda, de les més contradictories en el seu genre, se conserva ben viva entre'ls comarcans y escrita en un llibret de l'arxiu parroquial de Ceuró, baix el títol *Memoria sobre la invenció de la miraculosa imatge de Nostra Senyora de la Vila, que's venera en la parroquia de Ceuró, bisbat de Solsona,* de qual arxiu trec també les dates històriques que he donades sobre aquest temple.

JOAN SERRA Y VILARÓ, PBRE.

(Continuarà)

Clixés de l'autor

EL CASTELL DE SANTA FLORENTINA

A vint minuts de Canet, riera amunt, se troba una de les construccions més notables de la Catalunya moderna. Part antiga dels segles XI y XII està admirablement combinada ab crugies suara construides ab art exquisit y riquesa enlluernadora.

L'antic castell dels Canet y Montaner ha sigut adaptat a la vida dels temps presents, ampliant-lo convenientment. L'actual propietari, D. Ramon de Montaner, volia deixar unes construccions que recordessin el seu nom: ho ha conseguit. Ajudat per l'arquitecte D. Lluís Domenech y pel seu gendre D. Ricart Cammany, el castell de Santa Florentina ha d'esmentar-se avuy com a una de nostres joyes artístiques més admirables.

El CENTRE EXCURSIONISTA, que ja l'havia visitat en altra ocasió, va creure oportú repetir la visita. L'èxit extraordinari de la mateixa demostrà ben clar la justa nomenada que Santa Florentina ha adquirit.

Exteriorment l'aspecte del castell es seriós: ningú endevinaria els tresors que tanca a dins. Parets llises, ab senzilles finestres; torres emmarletades; silueta escaienta, més sobria y tranquila.

Passada la porta, entre-mitg de dos torres, se troba'l vestíbol. A l'esquerra hi ha la capella, ab daurat altar barroc, tancada per hermosa reixa. Una font raja a un costat, en bonica taça de pedra, sobre la qual, en una planxa de marbre, s'hi llegeixen aquests versos d'en Verdaguer, dedicats a Santa Florentina:

Naix una font cristallina
de nostra capella al peu,
símbol de l'aigua divina
de que Vós sou dolça dèu.
¡Oh font dolça y regalada,
de vostres aigues del cel
donau-men una tirada,
que la del món es de fel!

Atravessant un reixat y les arcades del fons s'arriba al pati. Allí la vista s'encisa davant d'hermós conjunt. La galeria gòtica del Priorat del Tallat, transportada pedra a pedra desde la Conca de Barberà, se troba allí perfectament instalada. Finestrals gòtics del segle XVI, l'estatua de la Verge Maria de pedra, procedents del mateix lloc, embelleixen els nous panys de paret.

La galeria dóna entrada, per l'extrem més allunyat, a les cambres, aont hi ha majestuoses xemeneyes de pedra picada, y per la porta del final de l'escala se passa al gran saló. Aquest, que recorda l'històrica Sala d'Armes dels castells feudals, té una estructura d'arcades apuntades que divideix el sostre en elements d'alçada diversa. El sostre es de fustes policromades y daurades, y els paviments són de marbres y mosaics. La nota dominant de la sala es la

grandiosa llar de foc, tota de marbre, ab nombroses figures esculpturades. Aranyes de ferro, penjant del sostre, animen l'espay. Al costat d'aquesta gran sala hi ha'l menjador, ab altra xemeneia.

Ens manca dir alguna cosa de la cripta, construida sota la part antiga del castell. Es també d'estructura gòtica, ab els aristons de

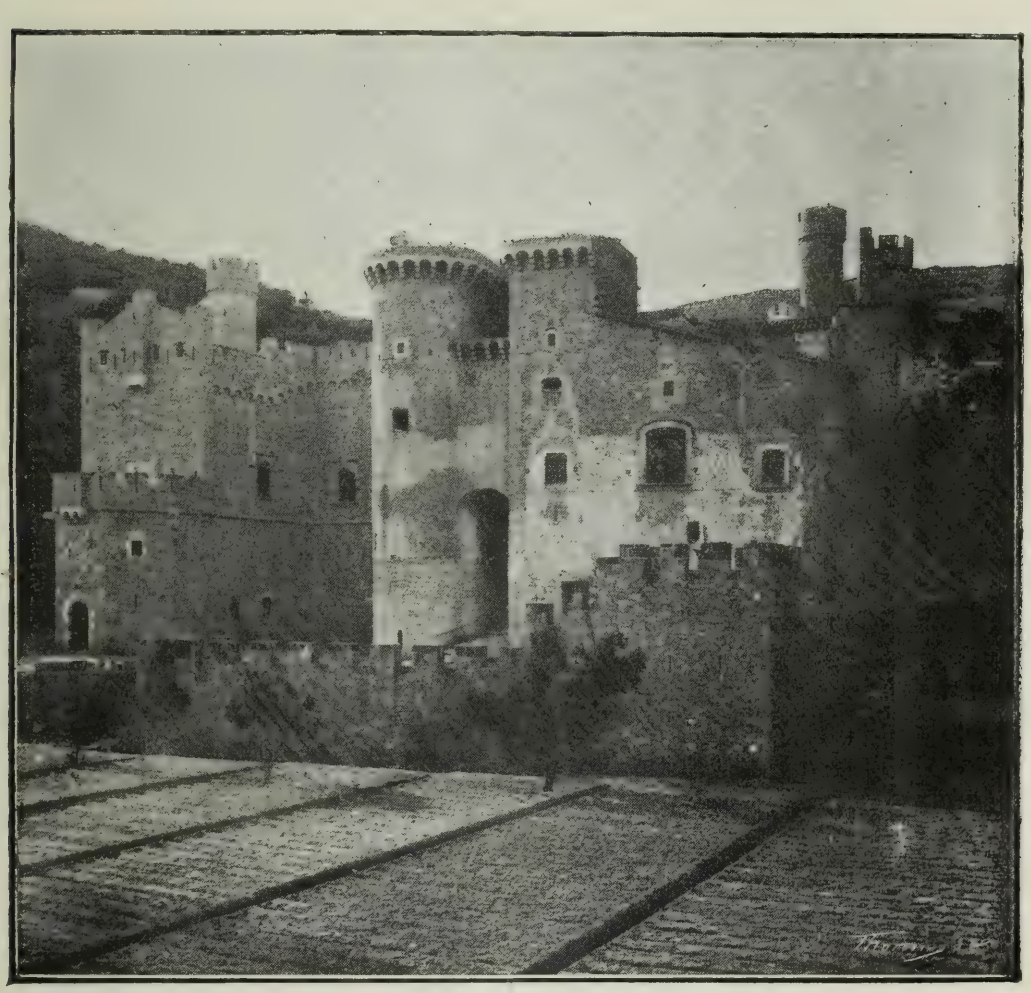

Vista general del castell

les voltes de marbe, ornats ab grans calats. Les canyes de les columnes són de pedra caliça de Girona. Les parets estan vestides ab planxes de marbre. Els capitells representen escenes de guerra, de la vida de Santa Florentina y dels primers cristians.

En el lloc d'honor de la cripta reposa'l cos de l'esposa del propietari, sobre'l qual nostre esculptor Blay hi ha posat una de les millors obres del seu cisell. L'estatua jaient sembla dormir; ab les mans sobre'l pit, té agafades unes flors.

Contrasta la sumptuositat de lo explicat ab la senzillesa de la part antiga del castell, que, per esser ho, té també interès. Cal també visitar aquestes cambres. Mobles antics, arques, rellotges,

INTERIOR DEL GRAN SALÓ

cornucopies, retaules, quadros de les èpoques gòtica, renaixement y barroquisme, formen un petit museu.

Els expedicionaris, que foren rebuts a l'arribar a Canet per D. Marian Serra y els socis del «Foment Catalanista», que'ls acompanyaren en la visita, quedaren complaguts y meravellats davant de tanta magnificencia. D. Ramon de Montaner va oferir la seva casa als socis del CENTRE EXCURSIONISTA d'una manera franca y completa, podent-ho veure y contemplar tot a plaer.

Acabada la visita, y després de la missa dita en la capella del castell, s'inicià'l retorn y passeig cap a l'hotel Mont Calvari, d'Arenys, l'edifici tant bellament emplaçat sobre les roques de la platja.

Després del dinar va esser visitada la «Granja Avícola» que D. Salvador Castelló posseeix a Arenys; y es feu un passeig per la vila, completant-se aixís la jornada. En diversos trens tornaren a Barcelona'ls socis del CENTRE que concorregueren an aquesta bonica y animada excursió. — G. M.

Clixés de N. Cuyàs

APLEC DE BALLS POPULARS DEL PALLARS[1]

BALL DE LA CARINGOSSA

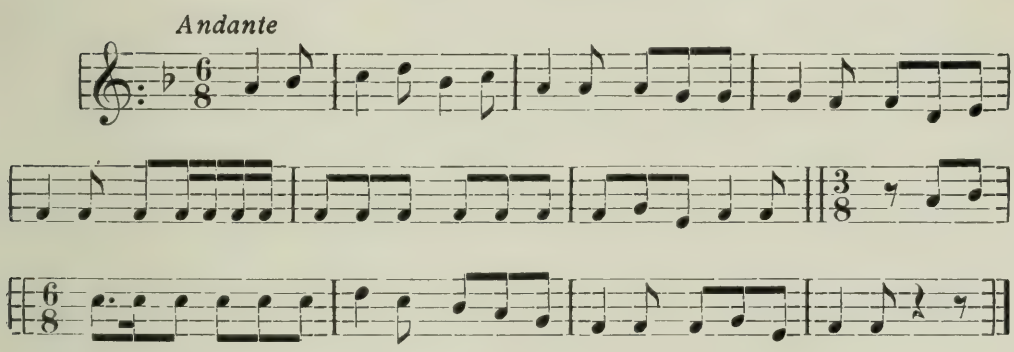

S'hi canta aquesta lletra:

Si la'n quieres por bailar,
saltar y brincar y andar por el aire,
esta es la caringossa del fraile.
Com soy Caringossa
aunque vey que lo baile sea mora.
1.ª Déjala'n sola, déjala'n sola.
2.ª Prengue compaña, prengue compaña.

Per ballar la Caringossa surt una parella sola al mitg de la plaça o sala; tots canten al compas de la música la referida posada, y la parella, ballant, va marcant ab els peus totes les notes. Quan diuen «prengue compaña», la que balla sola va a buscar un jove, y allavores ballen tots dos fins que's canta «déjala'n sola», en que la balladora fuig, y el jove va ballant sol fins que sent «prengue com-

1) Aquest aplec es el que obtingué'l premi ofert pel CENTRE en la «Festa de la Música Catalana» de 1908.

paña», y va a buscar a una balladora; y aixís van ballant tots fins que estan cansats.

Aquest ball se balla per tots els pobles de l'alta montanya de la provincia de Lleida. A la provincia de Girona també's balla, havent-hi molt poca diferencia ab la música y la lletra, que es la següent:

Salga V., salga V., salga V.,
que yo la quiero ver bailar,
saltar y brincar y andar por el aire.
Esta sí que es la Caringosa de un fraile.
Como soy Caringosa,
¡ay qué bien que la bailas, hermosa!
Aunque *vei* que lo baile sea mora,
déjala sola, déjala sola.

Se balla sense donar-se les mans.

L'HEREU DE RIERA O BALL DELS BASTONS

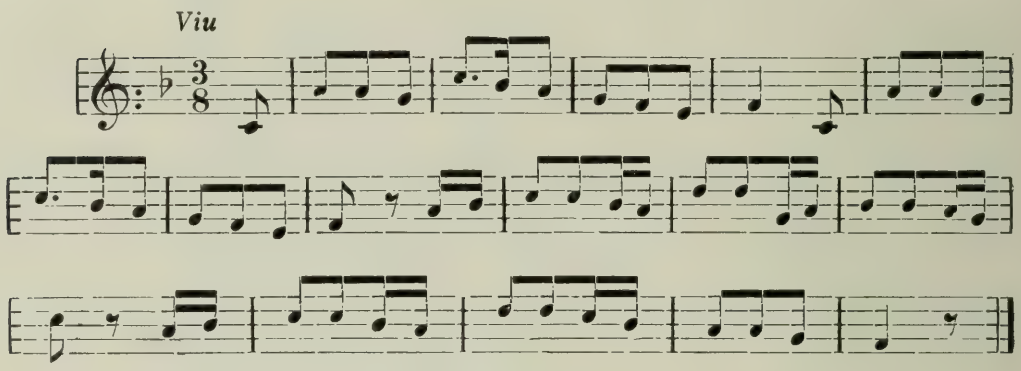

Se balla per tots els pobles del Pallars.

Se posen dos bastons a terra en creu. El ballador o balladora se coloca de manera que li vingui un cap de bastó entremitg dels peus. Comença a tocar la música y va repicant tota la primera part, marcant ben bé les notes ab els peus; al ser a la caiguda posa'l peu dret en el segon angle que forma la creu, començant a comptar pel primer de l'esquerra, y el peu esquer en el primer angle de la mateixa banda; després posa'l peu dret en el primer angle de la dreta, y el peu esquer en el segon angle de la dreta, ballant aixís tota la caiguda y tenint compte de quedar-se a l'última nota a l'altre cap de bastó per fer la primera part de la música, y aixís donarà'l volt per tots quatre caps fins a tornar al cap d'aont ha començat.

Si's toca'l bastó ab els peus, paga penyora, y, si no, surt un altre a ballar.

A Isona (Conca de Tremp) posen un got ple de vi al mitg de la plaça y la creu damunt del got. Si ballant no'l giren, el ballador se beu el vi; però si toca'l bastó ab el peu, se gira'l got y no se'l pot beure, fent-li pagar penyora per càstic.

Al poble de Besuy el vaig veure ballar a dos a la vegada a dins de la creu.

A Caldes de Bohí diu que'l ballen fent-hi molts *dibuixos* y combinacions.

Aquest ball tant el ballen els homes com les dònes.

L'origen d'aquest ball diu que es de l'alegria tinguda per l'hereu Riera al veure a sa promesa curada per intercessió del Sant Crist, que'l va incitar a ballar al voltant de la creu.

LA MORRA

Temps de marxa

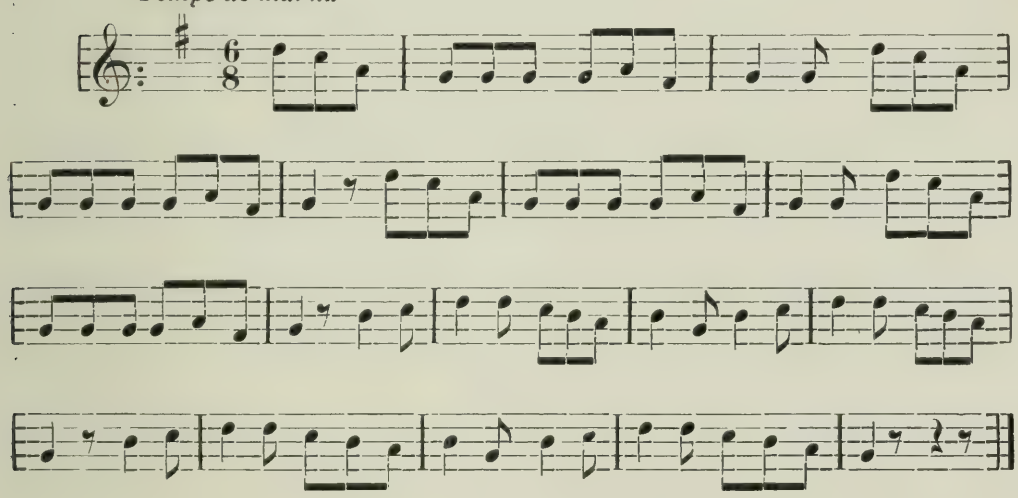

Se balla de dos en dos. Se posen l'un davant de l'altre, anant picant ab la mà'ls tantos.

Quan un guanya se gira cap a l'esquerra, aixecant la cama de dita banda, mentres ab la dreta sembla que va coixejant y va cantant:

Tum la y la, lan fa viroleta,
tum la y la, lan fa virolà.

El que perd no balla.

Mentres juguen van dient:

Un a la morra,
lan fa viroleta;
cinc a la morra,
lan fa virolà, etc.

Aquest ballet el ballen bastant els traginers pels hostals del Pallars. Jo l'he vist ballar a Hostalnou y Casovall.

Les noyes, en alguns pobles, també hi juguen els dies de festa, apostant-s'hi agulles.

ENRIC VIGO

(*Acabarà*)

NOTES

Concursos internacionals de skis. — Als dies anunciats varen celebrar-se'ls concursos y excursions ivernenques de Morez y d'Aigues Bones, ab regular assistencia y animació. En aquest darrer punt varen efectuar-se interessants curses internacionals, de velocitats, salts, militars, de dames, etc.; y exercicis de luges, toboggans y bobsleighs, a més de diferents altres actes, festes y excursions pels voltants de Pau, Laruns y Aigues Bones. Van assistir-hi, entre altres personalitats, el campió noruec M. Durban-Hansen, el tinent Orre, M. Wilbur Wright, que's troba a Pau fent proves ab el seu aereoplà, y S. M. Alfons XIII, que hi assistí ab caràcter de mer espectador.

Al concurs de Morez va haver-hi també força animació, fent-se les curses de velocitat y salts per aficionats, guies, dames y militars, assistint-hi equips francesos, italians y noruecs; fent se salts de més de 30 metres (Durban Hansen, fòra concurs) y velocitats de 18 kms. per hora. Les carreres de luges y bobs se feren ab dificultat a causa de l'estat de la neu. Va haver-hi, ademés, un match d'hockey y diferents festes oficials.

Un de nostres socis delegats, nostre bon amic el Comte de Saint Saud, ens escriu haver assistit a quatre concursos de skis celebrats darrerament. A primers de Febrer es trobava, junt ab ses simpàtiques filles, a Morez; el 14 assistia com a membre del Jurat al concurs de Campan, organisat per les societats de Turistes de Tarbes y Bagnères de Bigorre, baix la direcció de M. Le Bondidier; els dies 20 y 21 se trobava a Aigues Bones; y els 23 a 25 estigué a Gavarnie ab una quarantena de socis del C. A. F., Secció de Burdeus, presenciant diverses curses y les lliçons donades per M. Gélinet y el professor suís M. Bugnon.

També'ns diu el senyor Comte de Saint Saud que l'Ski-Club de Burdeus té projectada pera la vinenta Pasqua una sortida a les valls aragoneses de Sallent y Panticosa; y que per allí han causat excelent efecte les recents excursions realisades per la Secció d'Esports de Montanya del nostre CENTRE EXCURSIONISTA.

Congrés interpireneísta de Tolosa. — Tal com ja indicàrem en un de nostres darrers números, el dia 21 se celebrarà a Tolosa'l Congrés de la Federació de Societats Pireneístes, organisat per la Secció dels Pireneus Centrals del C. A. F. y per la societat «Sports d'hiver Association». El programa acordat es, en resum, el següent: el dia 20, arribada y reunió de la Comissió de Toponimia y Topografia, y a la nit conferencia per l'enginyer M. Juppont sobre *Els Pireneus pintorescos y industrials,* ab projeccions lluminoses per M. Lassalle. El dia 21, sessions del Congrés, recepció a l'Hôtel de Ville, gran banquet oficial, visita a la població y representació al Teatre del Capitoli. El dia 22, excursions a Saint Ferréol y al castell de Foix. En l'ordre del dia s'hi ha afegit el tractar de la creació d'un monument al Comte Russell, de qual mort varem donar compte en el número darrer.

Conferencia important. — En la Secció Excursionista del «Centro de Lectura», de Reus, va donar-hi darrerament una interessant conferencia D. Joan Ferraté sobre *L'espeleologia en la provincia de Tarragona*, exposant ab tot deteniment la formació de les grutes, avencs y coves existents en aquelles encontrades, y formant el seu catàleg espeleològic, en el que arriben a 72 el nombre de coves y grutes, o sia algunes més que les senyalades per Mossèn Font y Mossèn Faura en els seus respectius catàlegs.

El reyal pati de Santes Creus. — En la darrera visita realisada an aquest antic monastir per la Secció d'Arquitectura del CENTRE va sorpendre l'atenció dels visitants l'avençat moviment de ruina que presenta'l pati reyal. La galeria gòtica del pis s'inclina enfòra de manera alarmant, y si bé per evitar sa caiguda s'han apuntalat carteles y arcs, això no es prou. Cal una seriosa restauració de dit pati. El Govern espanyol, que va declarar-lo monument nacional, deu demostrar que aquesta calificació es quelcom més que un títol honorífic.

Cursa de luges al Montseny. — La Secció d'Esports de Montanya del CENTRE EXCURSIONISTA està organisant, pera celebrar-lo dins del mes de Març, el primer concurs de luges que s'efectuarà al Montseny, pels macius de Matagalls. Ab aquest motiu es gran l'animació que regna entre nostres joves *sportmen*, essent alguns els que s'han apressat a inscriure-s per pendre part en les curses de salts y velocitat que hauran de realisar-se, havent-se enviat a buscar a dit objecte altra partida de luges, que arribarà de Suissa d'un dia a l'altre. No dubtem de l'èxit d'aquesta primera tentativa, de qual resultat informarem als nostres llegidors.

Nova secció excursionista. — També a Vich hi va cundint el moviment excursionista. Ens consta que la societat «Catalunya Vella» acaba d'organisar una Secció d'Excursions, que molt prompte celebrarà la seva inaugural. Benvinguda sia.

REVISTA DE REVISTES

Butlletí del Centre Excursionista de Lleyda, número corresponent a Agost de 1908.

Excursió a Verdú (acabament), per E. Arderiu; *Excursió a Poblet,* per Alfred Pereña; *Bibliografia; Noves.*

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Janer de 1909.

Los Calderones y el monasterio de Nuestra Señora de Portaceli (continuació), per J. Martí y Monsó; *Por tierras de Flandes,* per F. Hernández y Alejandro; *Las antiguas ferias de Medina del Campo,* per C. Espejo y J. Paz; *La fiesta social,* per L. Pérez Rubin; *Sección oficial.*

Revista de Geografía Colonial y Mercantil, Janer de 1909.

Publica, entre altres, una traducció del treball de Lucien Briet *Los Pirineos y la Espeleología; La Crónica Geográfica,* etc.

Boletín de la Real Academia de la Historia, Janer de 1909.

Entre sos informes publica'ls següents: *Lápidas visigóticas de Carmona y Gines,* per F. Fita; *La Ermita de los Santos en Medinasidonia,* per E. Romero de Torres; ademés de ses seccions de *Variedades* y *Noticias.*

Bolletino dell'Alpinista, Juliol-Desembre de 1908.

Lutto d'Italia; Appunti turistici sull' epoca del Concilio di Trento, per Andrea Galante; *Congresso della Soc. Alp. Trid.; Nel Gruppo del Cevedale,* per G. Lorenzoni; *Nel Gruppo di Brenta,* per Lares; *Francesco Guardi,* per G. Silvestri; *Il Congresso di Trento; Cima d'Asta,* per Mario Scotoni; *Da Ziano alla Marmolata,* per L. Marchetti; *All' inaugurazione del Rifugio «Carducci»,* per L. Parisi; *Osservazioni metereologiche.*

Alpi Giulie, Janer-Febrer de 1909.

Il Civetta dal ghiacciaio, per N. Cozzi; ressenya descriptiva d'aquella montanya y regió, ab datos ben interessants y varis gravats. Publica, ademés, la *Cronaca Alpina,* diferentes noticies, una crida pera'l XXVII Congrés General, y la secció de *Bibliografia.*

Touring, Febrer de 1909.

Inserta, entre altres, els següents treballs: *I terremoti della Calabria e della Sicilia,* per A. Mori; *La trasformazione dei sepulcri nella bassa Etruria,* per L. V. Bertarelli; *Il Concorso internazionale di sky a Bardonecchia; Il Reno,* per Mario Beretta; *Motivi di paesaggio bresciano-veronese,* per G. C. Abba; etc.

Bulletin Pyrénéen, Janer de 1909.

Desde aquest número apareixerà cada mes. Conté'l següent sumari: *Nécrologie; Les officiers topographes aux Pyrénées*, per H. Beraldi; *Un pyrénéiste inconnu*, per H. Durand; *Pyrénées Asturiennes et Alpes Dolomitiques*, per P. Labrouche; *Les Monts Maudits*, per L. Le Bondidier, y el programa publicat pel «Comité des Sports d'Hiver» de Pau.

Bulletin Hispanique, Janer-Març de 1909.

Les camps de Scipion à Numance, per A. Shulten; *Algunas antiguallas del habla hispano-americana*, per R. J. Cuervo; *Cienfuegos*, per E. Piñeiro; *Lord Byron's Experiences in the Spanish Peninsula in 1809*, per Ph. H. Churchman; *Variétés, Enseignements, Bibliographie* y *Chronique*.

La Montagne, Febrer de 1909.

La montagne en hiver, per A. L. Meurice; *Trois lettres de Mlle. d'Angeville au capitaine Markham Sherwille*, per H. Mettrier; *Quelques notes sur le III Concurs International de Ski*, per R. Gélinet; *Chroniques*, *Bibliographie* y *Météorologie*. Publica, ademés, diferentes ilustracions y una vista panoràmica de la Punta de Méan-Martin, per acompanyar el treball de M. Helbronner, insertat en el darrer número d'aquesta important publicació.

Havem rebut igualment varies *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes*, *Revista Musical Catalana*, *Hojas Selectas*, *La Fotografía Práctica*, *Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales*, *Boletín de la Real Sociedad Geográfica*, *Revista de Menorca*, *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, *Revue Catalane*, els butlletins de la Societat Húngara de Geografia y del Club Alpí de Crimea, *L'Excursionista*, y algun altre.

E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

FEBRER DE 1909

EXCURSIONS Y VISITES

EXCURSIÓ PARTICULAR A JACA Y A LA VALL D'HECHO (Pireneus d'Osca), efectuada per D. Juli Soler y Santaló'ls dies 20 a 28 de Febrer. — Dit senyor sortí de Barcelona'l dia 27, en el primer tren, vers Lleida, Tardienta y Osca, arribant-hi a la mateixa tarda. L'endemà, a les dèu del matí, tornava a sortir ab el ferro-carril de Jaca, y, baixant a l'estació de Riglos, y després d'un recorregut a peu de 4 kilòmetres, arribà al mitg-dia al poble del mateix nom. Durant les vintiquatre hores que hi féu d'estada allí, contemplà'ls imposants Mallos, que encapsalen el pintoresc poblet, resseguint-los en tota

llur extensió, per llur base, ja que gairebé tots són inaccessibles, desde'ls capritxosos Galochos, vers sol ixent, fins a la colossal agulla monolítica anomenada de Firé, cap al ponent. Visità, aixís mateix, les venerades imatges de la Verge del Mallo y la de Carcavilla, notables exemplars de l'art romànic, existents a l'iglesia; la curiosa capella de Sant Martí, y son magnífic altar gòtic.

Reemprenent la marxa, ab el ferro-carril se trasladà a l'extrem de la línia, a la ciutat del riu Aragon, la pirenenca Jaca, aont hi arribà a poc més de la una de la tarda del dia 22.

A fi d'aprofitar el bon temps que hi feya, marxà l'endemà de Jaca, y ab el cotxe diligencia recorregué 20 kilòmetres de la carretera de Pamplona, vorejant sempre'l riu Aragon o de Canfranc. Algunes dificultats s'oferiren en el trajecte, aont les geleres s'hi extenien en les ubagues de la carretera. A l'hostal del Pont de la Reina deixà'l cotxe y la carretera de Navarra, y ab un carruatge particular sortí per la carretera que condueix a la Vall d'Hecho, remontant sempre la conca del riu Subordan; trànsit bon xic penós, tenint de baixar molts troços, y fins ajudar a la cavalleria, per causa de trobar-se la carretera ben tapada per les glaçades congestes. Fets els 23 kilòmetres y entrada la nit, arribà a la vila d'Hecho, capital de la vall.

Allí hi feu estada curta, a fi de completar l'aplec de datos y fotografies que havia començat en el viatge del passat istiu per aquell típic país. Ab el mateix objecte passà al vehí poble de Siresa, visitant més detingudament l'antiquíssim monestir.

El dia 25 sortí de Siresa, y, acompanyat de dos guies del país, se dirigí a la regió alta de la vall, vers els Ports, seguint els hermosos congostos del Castell y d'Oza, en aquell temps rublerts d'endurida neu; y els espessos boscos d'abets y faigs. El riu Subordan, que s'escola pel fons de la gorja, se trobava ben glaçat, permetent son pas a gual y a peu aixut.

La forta jornada fou dificultada per l'estat de la neu. Malgrat això, pogueren assolir l'extrem N. de la gorja, envistes de l'oberta ribera de Guarrinza, ovirant desde aquell lloc un espectacle ben atrayent, ab l'alterosa serralada dels ports de l'Acherito y del Palo, ab llurs vessants cobertes per groixuda nevada. El fort vent que hi regnava, aixecant fi polsim de neu, els féu recular, y, desfent el camí, retornaren al poble de Siresa, aont hi arribaren ja de nit

Complert el plan de l'excursió, y després d'una curta aturada a Hecho, se trasladà, nostre amic, per la mateixa ruta de l'anada, a Jaca, ont hi féu altra parada; y desde allí, per Osca, retornà a Barcelona, aont hi arribà'l matí del dia 28.

SECCIÓ D'ESPORTS DE MONTANYA

A NURIA Y SERRA DE NOUCREUS. — Ab el primer tren del dia 31 del passat Janer sortiren cap a Ripoll y Ribes els nostres consocis Josep Amat,

Enric Pizzala, Albert Santamaria y Manuel Tey, els quals, ben equipats y provehits de skis, se dirigiren aquella mateixa tarda vers la vall y santuari de Nuria, ont arribaren prop les dèu del vespre. La neu, que arribava fins a Ribes mateix, era molta y tova, dificultant el poder fer camí; en cambi, dins l'engorjat del Cremal hi havien varies pales de neu glaçada que augmentaven aquelles dificultats. Després de passar la nit a Nuria, ont regnava una temperatura excessivament freda (10 graus sota zero), van sortir l'endemà cap a la serra de Noucreus (2.800 m. d'alt.), passant per la fondalada y per la comarca de Les Mulleres, desde ont, a causa del temps invertit en l'ascensió y del fort vent que hi regnava, emprengueren el retorn a Nuria y Ribes, ont arribaren ja ben entrada la nit, retornant a Barcelona l'endemà.

A CAMPRODON, SET CASES Y MURENS. — En els mateixos dies que's realisava l'excursió anterior, altre agrupament, format dels senyors Gosch, Tatxé, Tristany y Vila, sortia cap a Sant Joan y Camprodon, arribant a la nit mateixa del dia 31 al poble de Set Cases ben envoltat de neu, que igualment cobria totes les planes de Vilallonga, Llanàs y Camprodon. A Set Cases hi feya una temperatura de 13 graus sota zero. El dia 1, de bon matí, sortiren els nostres amics cap a la vall de Carlat y Estret de Murens, passant per la font del Sauc y arribant un poc més amunt del Pla dels Hospitalets, no sent-los possible arribar a Ull de Ter pel mal estat de la neu, reculant vers Set Cases, ont entraven a hora ben avançada de la nit. Malgrat anar tots provehits d'alts bastons, piolets y raquetes, l'excessiva quantitat de neu tova y la força del torb els va impedir avançar. El dia 2 retornaren a Barcelona junt ab l'amic Balcells, que s'havia quedat a fer pràctiques de skis pels voltants de Camprodon.

A CAMPRODON, ULL DE TER Y RIBES. — Realisades les dugues excursions anteriors sense poder atravessar l'alta carenada que separa les valls o vessants del Ter y del Freser, va organisar-se altra sortida an aquest fi, que feliçment va aconseguir-se. A tal objecte van sortir el dia 21 els companys senyors Amat, Castelló, Santos Mata, Santamaria y Ramon Tey, ben provehits de skis, raquetes, piolets y crampons, arribant fins a Set Cases sense grans dificultats. A l'endemà matí's dirigiren tots ells, menos el senyor Castelló, que havia de retornar a nostra capital, cap a la Vall de Carlat y estret y recons de Murens, ont toparen ab dificultats, podent de totes maneres arribar al Xalet-refugi d'Ull de Ter per allà les cinc de la tarda. La neu, arremolinada a la part davantera del mateix, tapava casi per complet les seves dugues portalades, per lo que'ls nostres companys tingueren d'obrir-se pas com pogueren, saltant aixís al seu interior, ont passaren la nit al voltant d'un bon foc. El dia 23, a les nou del matí, deixaven el Xalet, enfilant-se vers el coll de la Marrana (2.490 m. d'alt.), que tingueren d'escalar a cops de piolet y ajudats pels crampons; desde la Coma de Fresers baixaren ab skis cap al planell de Coma de Vaca, seguint després tot el difi-

cultós engorjat del Freser, arribant a Ribes aquell mateix vespre y a Barcelona l'endemà, dia 24.

AL MONTSENY. — Varies han sigut també durant aquest mes les excursions realisades a les diferentes encontrades del Montseny pels nostres amics de la Secció d'Esports de Montanya. Entre elles mereix especial menció l'efectuada a primers de mes pels senyors Badia, Massó y Sala, que, sortits de Barcelona ab el tren de les cinc del matí, se dirigiren vers Gualba, Gorc Negre, ont trobaren ja les primeres neus, y Santa Fè, ont era molt abundosa, alcançant arreu una gruixaria de prop de dos pams, y ont arribaren a les onze tocades. Aprop l'una sortien vers la carenada del Turó de l'Home, pujant ab dificultats per entremitg d'aquells boscos d'abets y faigs, coberts per una capa de neu tova de quatre pams, per la que anaven ensorrant-se, fent penosa aquella ascensió. A causa de lo tard que era y de la boira que s'havia ensenyorit dels cims, deixaren d'arribar al turó esmentat, y pel coll de Santa Elena, Fogàs y Campins arribaren a Sant Celoni ben justos per agafar el darrer tren, que'ls retornà a Barcelona.

SECCIÓ D'ARQUITECTURA

AL CASTELL DE SANTA FLORENTINA, CANET Y ARENYS DE MAR. — Va realisar-se'l dia 2 d'aquest mes, ab assistencia de més de 150 senyors socis, entre'ls quals figuraven varies senyores. Son objecte principal era visitar la mansió senyorial o castell de Santa Florentina, propietat de D. Ramon Montaner, y del qual ja parlem en altre lloc del present número a l'acompanyar unes reproduccions fotogràfiques de sa vista general y interior del seu gran saló.

A SANTES CREUS, POBLET, TARRAGONA Y TORTOSA. — Organisada per la mateixa Secció d'Arquitectura va tenir lloc dita excursió durant els dies 21, 22 y 23, ab algunes variacions en el plan anunciat. El primer dia'l dedicaren a Santes Creus, fent nit a Valls; el segon a Poblet, arribant cap al tard a Tarragona; y el tercer, mentres part dels expedicionaris se quedaven an aquella històrica ciutat, arribant fins a l'aqüeducte romà o Pont de les Ferreres, altre's dirigia a Tortosa, fixant-se especialment en sa catedral y palau episcopal, mereixedors de detingut estudi.

A LA CASA DE D. ANTONI M.ª GALLISSÁ. — Com a tribut d'admiració a la memoria del gran mestre y per ensenyança sempre feconda, el dia 28 d'aquest mes la Secció va visitar la casa que en vida habità'l malaguanyat artista, per ell arreglada ab gust exquisit. L'escala, el despaig, el menjador, l'habitació d'aquell gran arquitecte, foren devotament examinats pels visitants, acompanyats de nostre consoci senyor Moragas, membre de la familia Gallissà, qui va mostrar a tots ells nombrosos dibuixos y fotografies de varies obres, quedant molt agraits de les atencions rebudes.

SESSIONS Y CONFERENCIES

TROBALLES PREHISTÒRIQUES A LA GARROTXA. — El dia 5 D. Josep Bosoms y Managal va donar una important conferencia ressenyant tots els més notables objectes arqueològics darrerament descoberts en diferentes coves del terme de Serinyà y altres encontrades, dels que ja parlàrem en una nota del nostre passat número de Janer. El senyor Bosoms va exposar tots els treballs realisats per ell y el seu senyor pare sense altra ajuda que sos propis coneixements y entusiasmes, donant lloc a un petit museu força interessant, que dits senyors han montat en sa propia casa de Serinyà. Durant la conferencia varen presentar-se diverses projeccions fotogràfiques dels principals objectes trobats y aspectes de les sales ont estan instalats.

LA FOTOGRAFIA EN COLORS.— El dia 12 nostre company D. Geroni Martorell va presentar una serie de proves fotogràfiques obtingudes per D. Gaspar Homar sobre plaques autocromes pel sistema dels germans Lumière de París. Durant la projecció de les diverses vistes de paisatges, flors, retaules y retrats, el senyor Martorell féu avinent les series dificultats d'aplicació d'aquests sistemes fins avuy empleats pera l'obtenció de les fotografies en colors, exposant tot el seu procés y operacions a que han de subjectar-se.

DE LA PLANA DE VICH AL COR DE LES GUILLERIES.— Durant els dies 19 y 26 nostre consoci D. Josep Massot y Palmers va donar les seves darreres conferencies ressenyant varies excursions per ell efectuades per aquelles encontrades de La Plana y abruptes Guilleries. En la primera descrigué especialment Sant Pere de Casserres y el Castell de Sabassona, y en la segona la vila de Sant Julià de Vilatorta y sos pintorescos encontorns, com també diferentes de ses més típiques costums. Se projectaren gran nombre de vistes fotogràfiques dels llocs ressenyats.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

LA VIDA DELS PASTORS. — Els dies 13 y 27 nostre consoci D. Rossend Serra y Pagès va seguir les seves series de conferencies sobre aquell tema. En la primera va tractar de les tries del bestiar, de les arreplegues y fires, acabant d'explicar ab minuciositat de detalls l'organisació dels pastors, la formació dels remats y la festa patronal de Sant Gil en el santuari de Nuria. Una serie molt notable de clixés deguts als senyors Torras, Soler, Paluzie y Cardellach varen ilustrar la conferencia.

En la darrera conferencia sobre *La vida dels pastors* va referir-se'l senyor Serra a les diverses especies folk-lòriques que'n tracten reflexant-la exactament, unes com sortides dels mateixos pastors, y altres que denoten un veritable desconeixement, venint a ser pel folk-lore lo que'ls quadros d'en Watteau, que per idealisar la vida pastoril en feya una cosa completament ficticia. Va ocupar-se després de diferents proverbis, modismes y

supersticions de pastors; d'algunes corrandes y de l'antic poema bucòlic *La vida dels pastors,* que, tot guardant el bestiar, reciten desde fa sigles, acabant fent una sintesi del caràcter moral dels protagonistes, entrant en detalls corresponents a llur avaricia, llestesa, insociabilitat y caràcter venjatiu d'alguns. Com l'hora era ja ben avançada, el senyor Serra indicà que anava a acabar ab unes quantes consideracions respecte'ls demés punts que faltava tractar; però, a precs del nombrós públic que l'escoltava, accedí a deixar per una darrera conferencia la continuació de l'exposició de tant interessant assumpte.

CURS D'ARQUEOLOGIA

Conversa CII (dia 1). — Divuitena de les Hispanies ante-romanes. — L'orfebreria ibèrica (continuació).

Conversa CIII (dia 8). — Dinovena de les Hispanies ante-romanes. — Les fíbules y armes ibèriques.

Conversa CIV (dia 22). — Vintena de les Hispanies ante-romanes. — Numismàtica.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE FEBRER

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0° Y AL NIVELL DEL MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
— 3°.7	— 1°.3	14°.3 (dia 22)	— 11°. (dies 14, 15 y 27)	768'6 mm.	767'4 mm.

ESTAT DEL CEL				
Dies serens . .	15	Dies de pluja. . . .	6
» nuvulosos.	4	» de neu	7
» coberts. .	9	» de glaçada. . .	28
		» de glaçada total.	1

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 11'5 mm.
» DE NEU » 100 »

VENTS DOMINANTS	
8 MATÍ	8 TARDA
SSW.	NE

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona.— Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24.— Telefon 115

Any XIX Barcelona, Abril de 1909 Núm. 171

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

ICONOGRAFIA DE LA PORTALADA DE RIPOLL

Vinc a parlar-vos de la portalada del monestir famós de Santa Maria de Ripoll. Vinc a entretenir-vos enraonant d'un monument sens dubte'l més conegut de nostra terra. Els tractats d'Arqueologia y d'Art parlen d'aquesta fatxada, els extrangers que volen donar a entendre que saben l'existencia del poble català entre'ls que han bastit y edificat, si no s'ocupen d'altra de nostres construccions, al menys donen a entendre que han vist una fotografia reproduint bé o malament la solemne porta de l'iglesia monacal de Ripoll. La pintura, el dibuix, el gravat en boix, la fotografia y els diferents procediments de reproducció industrial o mecànica han prodigat mil y mil vegades, en conjunt, fragments o detalls, y en totes dimensions y formes, el monument de que vaig a ocupar-me.

Sens dubte que ha de semblar-vos un atreviment pretenciós venir a parlar, dient quelcom de nou, de la portalada de Ripoll. Pensareu potser que res d'original pot dir-se després de lo que se n'ha escrit per centenars de vegades. Tots la coneixeu aquesta obra que ha sigut anomenada *arc de triomf del cristianisme;* tots l'heu vista y vos heu encantat en l'admiració dels seus relleus historiats y ornamentals.

Un dels problemes de més difícil solució que planteja la portalada de Ripoll es, sens dubte, l'averiguació de la data en que fou construida y treballada. En això hi ha hagut parers ben diferents, desde'ls que la creuen de l'època de la consagració, feta pel bisbe abat Oliva l'any 1032, fins als que sostenen esser obra de la segona meitat del segle XII.

Els que volen que la portalada sia obra de finals del primer terç del segle XI o començament del vinent, tenen un dato bastant ferm en el document de consagració de l'iglesia del famós monestir

que sembla indicar clarament que'l lloc sant era complet y ben ornat. L'acta que's conserva per la copia de l'arquebisbe Marca[1] diu que Oliva havia enderrocat una iglesia més antiga, massa petita ja, edificant la nova ab gasto y treball, *majori sumptu et opere aedificavit.* Tot lo del vell edifici fou arrasat fins a terra, y, refent-ho desde'ls fonaments, resultà acabat ab gran treball y obra admirable, mitjançant l'auxili de Déu. *Omne enim superpositum ejusdem Ecclesiae solo tenus coaequavit, et a fundamentis estruens, multo labore et miro opere divina juvante gratia ipse complevit.* La paraula *complevit*, completà, acabà, apar donar lloc a pensar que'l bisbe-abat deixà del tot llesta l'iglesia, que sense portalada no podia esser completa. Aquesta sembla fins esser indicada ab l'expressió de *miro opere*, obra admirable, usada en el document.

També tenim que l'iconografia de la portalada ripollesa, ab sos variats relleus historials, trets en bona part del Vell Testament, té tot l'aire d'esser d'una època en que no estava pas ben establert y fixat lo que'n podriem dir el cànon de molts tipos iconogràfics.

Igualment s'ha d'afirmar que en aquesta tant interessant obra sembla retratar-s'hi'l pensament del bisbe-abat Oliva. Les múltiples facultats d'aquest y ses idees estan conformes ab l'enteniment que discorregué y arranjà'l plan que avuy veyem executat, notant-se també com a dintre'l monestir de Ripoll, precisament en temps de l'Oliva, tant esplendorós, es quan hi havia gent a propòsit per secundar y fer executar la concepció del superior del claustre ripollenc.

Els relleus y esculptures d'aquesta portalada semblen d'un treball tosc y dur, y a primera vista resulten acreditar més velluria de la que realment tenen. De primer entuvi un s'en va a atribuir-los una alta antiguetat; però, mirant, mirant, un va adonant-se de que de la finura y perfecció que primitivament devia ressortir-ne un no pot pas fer-sen ben bé càrrec per la part anterior de la portalada. La delicadesa de l'obratge, la riquesa y minuciositat dels detalls, sols poden endevinar-se pels adornos y figures que hi ha en lo que es propiament portal, puix aquest, encara que sofrí molt en la crema de la porta l'any 1835, ab el no rebre tant directes les glaçades y humitats, avui deixa compendre com devia esser el reste quan els esculptors varen deixar-lo per llest y definitiu. Les figures presentaven abundant plegat de robes y sovint riques y ben detallades orles; els motius ornamentals resulten encara avuy fets ab

1) *Marca Hispanica,* apèndix CCIX.

una habilitat y bon gust realment dignes de nota. L'idea de les vestes y draperies mullades s'acut a l'espectador, que sovint sota d'elles hi endevina un cert coneixement de l'esquelet y l'esforç per consignar el garbós moviment.

Això comença a induir a creure que tal portalada no correspon a l'estat de nostre art a principis o durant la primera meitat del segle XI. Y això va fent-se més clar y resulta quasi indubtable quan s'observa la disposició general del monument y es compara el cos que avança sobre la fatxada de Ripoll ab el que presenten tantes iglesies de nostre Pireneu y de la terra plana fins a Valencia. Si fos de l'època del bisbe Oliva l'obertura del portal ab els seus set arcs concèntrics, tindriem de dir que l'artista de Ripoll s'avançà a son temps y construí lo que ningú havia pensat encara, essent el mellor esculptor d'aquesta part de l'Occident.

Perxò cada dia vaig inclinant-me més a creure la portalada de Ripoll de finals del segle XI o de principis de la dotzena centuria. Si comparo'ls treballs dels capitells que anaven a l'interior de la soperba iglesia ab els de la portalada, hi ha una ben oviradora diferencia. Els primers són ensaigs deduits de les formes clàssiques; entre'ls segons n'hi ha d'inspirats en un art exterior, en sa major partida, vegent-se en ells els motius orientals, trets dels teixits que'l comerç portava cap ací. Els uns són d'un poble que's constitueix y aprofita la tradició y formes antigues; els altres són d'una nació refinada que està ja en estat de buscar a fòra lo que sa riquesa li exigia. Els capitells de dins y els de fòra completen la noció de l'art en la primera y segona meitat del segle XI; noció que acaben y completen els de la galeria claustral pròxima a l'iglesia, ja corresponents a ple segle XII, en alguns dels quals hi ha ja totes les filigranes de composició y execució exigides per un art que havia arribat a sa plenitut; puix, segons revela una inscripció, són del temps de l'abat Ramon de Berga, que començà en 1173.

La portalada de Ripoll s'ha de concedir que val més com a element decoratiu, com a conjunt arquitectònic ben entès per ornar l'entrada de l'iglesia, que pels seus detalls. Es un tot d'una grandiositat imponent, per més que en els detalls, especialment en les representacions humanes, hi hagi molt que objectar. L'artista que concebí y els executors, dic executors en plural, puix en figures, detalls y alfabets crec notar-hi al menys dues personalitats diferentes, no's preocupaven pas respecte a proporcions, maneres d'agrupar les figures y conjunt de les composicions. Res de perspectives ni de mirar prim en posar de costat figures de diferentes mides. La

qüestió, per ells, era desenrotllar una idea, y an això se sacrificava tot: lo que no hi cabia gran s'hi entaforava en petit; qui no hi podia esser per enter hi seria en fragment: la qüestió era fer patents y recordar als que entraven a l'iglesia les histories del Vell y del Nou Testament.

S'ha dit que la portalada de Ripoll havia sigut pintada, però avui no's veuen pas indicis d'aquesta pintura. Essent-ho o no (com crec més verossímil), y abrigada primitivament per coberta de fusta ab pilars que devien esser d'aquesta materia, puix l'actual atri o *galilea* apar esser del segle XV, y es de creure que substituí a un cobert no tant permanent com el fet de sustentàculs de pedra, de totes maneres correspon a la magnificencia de l'iglesia de cinc naus ab les laterals dividides per pilars y columnes isolades y ab l'imponent creuer ab set absis. Es l'element del vell monestir que'ns ha arribat en mellor edat de conservació y sobre'l que no fa necessaries interpretacions respecte al seu destí y configuració.

Y al parlar-vos del seu relativament bon estat de conservació, no puc deixar de planye-m de la manera com està paulatinament llençant-se a perdre. Ab la crema selvatge que sofrí l'iglesia, seguida dels anys en que estigué a l'intemperie a mercè de les humitats y glaçades, la pedra s'es anada ressecant y escrostonant, perdent-se en moltes parts ja del tot els detalls, y quedant en altres com una película o crosta de pols que al tocar-se cau y s'esmenuça. El tant erudit y admirable P. Villanueva sembla indicar que en el seu temps la portalada aquesta estava en molt bon estat, perquè diu que la pedra de que es feta *es molt sòlida*[1]. Avui aquesta solidesa no pot pas ponderar-se, y tot demostra com en cosa d'un segle l'interessantíssim portal ha perdut molt. Fins comparant les fotografies fetes anys enrera ab les fetes avui, s'hi nota ja la desaparició de molt detall. Perxò la prudencia diu que l'esplèndida obra no pot tocar-se de com està, ni tant sols netejar-se gaire ab el bon fi de descobrir el sentit de les inscripcions y escenes que en estat més o menys satisfactori han perdurat fins ara, y que si fossin enteres o ben llegibles permetrien desxifrar en absolut alguns detalls que, haig de confessar-ho, no sé trobar satisfactoriament explicables.

La disposició de la portalada de Ripoll respecte a lo demés de l'edifici tots la coneixeu bé y sabeu que es ben *nostra*. Ve a esser una d'aquestes riques entrades que trobem fins en els més senzills edificis religiosos, formant com un cos sortint a la línia de la fat-

1) *Viage literario á las iglesias de España*, vol. VIII, carta LX.

xada, puix per donar sumptuositat a la porta, y a fi d'orlar-la pomposament ab arcs creixents, columnes y pilars, nostres constructors no'n tenien prou del gruix de les parets de l'iglesia y adossaven com un reforç, donant-los major groixudaria.

Lo que hi ha es que en aquesta portalada de Ripoll l'artista volgué esser més esplèndit que no ho havien estat ni ho foren mai els altres constructors. Y en això hi tenim un dels motius que fan més digna d'esment aquesta obra, que bé pot calificar-se d'*única* en el seu genre. Un francès, entusiasta rebuscador sobre nostre art antic, ha dit que no hi ha a França cap fatxada romànica que puga passar com prototip d'aquesta muralla de baixos relleus[1]. Cal pendre nota d'aquesta afirmació tant laudatoria pel monument de Ripoll.

Es veritat que'l mateix autor a que acabo de fer referencia vol buscar-li una filiació y referir-la a una altra que ha d'anar a cercar a Italia, la de Sant Zenó de Verona; però un no sab pas veure-hi aquesta semblança de disposició que preté l'arqueòlec francès, ni res que tinga relació entre l'art que produí l'obra veronesa y el que'ns deixà la portalada de Ripoll. El monument català apar de totes maneres més antic, y aixís mal pot esser imitat de l'altre. La portalada de Verona té'ls relleus posats com les portes d'un políptic, dues a cada costat del portal, y, a més d'esser d'estil ben divers, té l'iconografia del tot dessemblant al monument català, puix en aquella hi ha figurada la creació, infancia de Jesús, diferents animals, una cacera y la fi de Teodoric. Diu en Venturi que aquesta bella portalada italiana fou acabada envers l'any 1139 per mestre Nicolau[2].

Un altre arqueòlec francès torna a parlar dels mestres italians, o, mellor, dels llombarts, referint-se a nostra portalada. Diu que'ls artistes de Como, *maestri comacini*, del Llenguadoc passaren a Catalunya, y que les torres de Ripoll pertanyen a sa manera d'obrar, podent-se dir altre tant de la gran portalada d'aquesta iglesia mateixa, ab ses columnetes reposant sobre lleons y les esculptures en faixes superposades que l'acosten y recorden Sant Miquel de Pavia o la Catedral de Mòdena[3]. Vistes les fotografies

1) Émile Bertaux: *La sculpture chretienne en Espagne des origines au XIV siècle*. Article en el vol. II, part segona, de l'*Histoire de l'Art*, dirigida per l'André Michel.

2) *Storia dell'Arte Italiana*, vol. III, pàg. 195.

3) *L'Architecture romane*, llibre I, cap. V, § VIII, de l'*Histoire de l'Art* d'en Michel.

d'aquestes iglesies y comparades ab Ripoll, un s'adona de que la recordança y similitut es massa llunyana pera treure-n una inducció. La disposició en faixes horitzontals de relleus que apareix a Ripoll es realment a Sant Miquel de Pavia, però aquí les faixes historiades estan interposades ab grans paraments llisos y la disposició general es bén diversa.

Per això pot dir-se que nostre monument es una cosa inusitada, diferenciant-se no sols de les portalades italianes més riques pertanyents a l'art romànic, sinó també de les franceses tals com Sant Tròfim y Sant Gil d'Arlés y Nostra Dòna de Poitiers, de les alemanyes, de les que n'es model la de Ratisbona, dita Sant Jaume dels Escocesos, y de les de l'altra part de l'Ebre, entre les que sobresurt la d'Avila, y principalment el cèlebre pòrtic dit *de la gloria,* de Santiago de Compostela, obra que apar fillola de les d'Arlés y que's diu esser deguda a un mestre Mateu que treballava en 1168 y 1188.

La portalada ripollesa, ab son posat de retaule, fins entre totes les de nostra terra, es l'única que's presenta vestida y per tot arrebossada de representacions històriques y ornamentals, essent alguna cosa més que'ls relleus que a voltes veyem sobreixir y sobrar de l'adorno dels arcs de la porta, o que'l coronament arquitectònic ab ample fris historiat que apareix en el cos sortint de l'entrada de certes iglesies. Perxò en Lampérez, un tractadista benemèrit d'art espanyol, en una obra digna d'estima que acaba de publicar, diu que ha de colocar la portalada de Ripoll com una especialitat quals caràcters no encaixen en cap agrupament, permaneixent aillada y sense nous exemplars ab que reunir-se, no formant escola que s'inspirés en ella[1].

Jo no sé per què hem d'anar busquejant vanament per cercar lluny de casa l'origen, si aixís pot dir-se, de nostra soperba portalada ripollesa. Es una obra ben pirenenca en sa disposició general y en els elements, diferenciant-se en ser més rica y esplèndida que les altres portalades. Si la prenem geomètricament, si tracem sols ses línies arquitectòniques, veurem que no té res de particular respecte a les demés del país y terres vehines; si estudiem cada un dels elements ornamentals, notarem que no són pas cosa isolada y que bé'ls trobem en els altres monuments de nostres encontrades.

Perxò diria que la portalada de Ripoll es un nombre més d'una serie, però un nombre capdal dintre'l genre a que pertany,

1) Vicente Lampérez y Romea: *Historia de la Arquitectura Española,* v. I.

dintre l'esculptura romànica que'n podriem dir mitja, per diferenciar-la de l'arcaica o primitiva y de l'esplendent a que s'han d'incloure, per exemple, capitells dels claustres de la Seu de Gerona y Sant Cugat y les portalades influides per l'art tolosà, tals com la d'Agramunt, Lleida, Valencia, etc.

Busqueu fotografies de nostres portalades y, ara que s'ha popularisat la postal artístic-instructiva, reuniu-ne una colla de les que hi ha publicades reproduint les entrades de les iglesies catalanes; feu combinacions d'imatges, compareu y feu serie de les moltes que, com la de Ripoll, formen lo que n'estic dient un reforç del portal, y trobareu que la de que vinc parlant-vos cab perfectament entre elles; lo que no vos passarà si preneu làmines, gravats y fotografies en que se us representin les portalades de les iglesies italianes. La semblança la tornareu a trobar a mida que us acosteu a les estribacions pirenenques y us fixeu en lo que es l'art romànic d'algunes regions franceses, de quan encara no havia sortit d'entre l'art dels pobles llenguadocians la varietat tant hermosa dita tolosana.

Perxò m'atreviria a dir que l'arquitectura de la portalada de Ripoll es filla de l'art llenguadocià y que l'esculptura no té re que veure ab la de l'escola de Tolosa, puix n'es anterior, adaptant-se, més que a lo que fou aquesta, a lo que presentava y retingué l'escola borgonyesa, com se veu a Vezelay y Sant Llàtzer d'Autun, la rigidesa de formes, la minuciositat en el detall y el plegat traçat a perfils com ho hauria fet un dibuixant. Y al parlar d'esculptura borgonyesa y senyalar una influencia vinguda de llunyanes terres, us haig de fer notar que tal influencia borgonyona degué venir fins aquí ab les relacions que'ls benedictins de Ripoll tenien ab el monestir celebèrrim de Cluny, y ses filials de l'ordre, que miraven com a casa mare l'establerta al bell mitg de la regió de Borgonya. L'arquitecte, català en tot, autor de nostra portalada, tindria uns esculptors que estaven impressionats per l'art borgonyès, per l'esculptura cluniacesa, y que traduhien lo que havien vist, barrejant-ho y combinant-ho ab elements locals. La facultat regoneguda als catalans de fer-se les coses propies en lloc de crear-ne de noves, senyalada ab gran penetració per l'autor de *La Tradició Catalana*[1], ressurt admirablement, al meu modo de veure, en la portalada de Ripoll.

L'influencia cluniacenca pot veure-s fins en la concepció dels

1) Llibre II, *Disertació preliminar*, § II.

assumptes que en ella hi ha esculpits. La representació dels mesos o temps de l'any, la repetició fins a la sacietat dels temes musicals, fou, com ha dit l'Andreu Michel[1], cosa molt exclusiva dels monjos de Cluny, de sempre afectats a la música. Els animals foren igualment usats per ells com a tema decoratiu, del que se'n podia treure grandíssim partit. Y en la nostra portalada, en la part baixa principalment, hi tenim abundancia de feres de tota mena: lleons abraonats, centaures, grifolls, goços, extranyes y lletges bestioles y monstres. Un diria que la portalada de Ripoll pogué donar lloc a que Sant Bernat de Claraval escrigués lo que va consignar en el capítol dotzè de sa apologia a Guillem abat de Sant Teodoric, parlant dels claustres dels monjos cluniacesos: «¿Què hi fa aquesta ridícola monstruositat, aquesta admirable deforme bellesa y bella deformitat? Què hi fan aquí immondes bogies o mones? Què'ls lleons fers? Què'ls monstruosos centaures? Què'ls mitg homes? Què'ls tigres clapejats? Què'ls soldats batallant? Què'ls caçadors sonant el corn? En un cap hi veyem molts cossos, y, al contrari, en un cos molts caps. Aquí, en un quadrupeu, s'hi distingeix una cua de serpent; allà, en un peix, un cap de bestia de quatre potes. En un lloc, una bestia du'l davant de cavall y el darrera de cabra; en altre, un animal de corns, de mitg avall resulta un palafrè. Y, finalment, tant abundant y tant admirable varietat de diverses formes surt per totes parts que més plau llegir en les pedres que en el còdex, més ocupar tot el dia mirant aquestes coses que no pas meditant la lley de Déu. Per Déu! Si no vos avergonyiu de tals ridicoleses, per què, al menys, no vos fan escrúpol tantes quantitats com costen?»[2].

Aquest llarg text, que per sa dicció pintoresca no he pogut deixar de transcriure, diu molt per demostrar la petja cluniacesa a Ripoll, confirmant lo que expressen els documents. Sapigut es que'l comte Bernat II de Besalú uní Ripoll a Sant Víctor de Marsella l'any 1070. Conteu si per fer tal unió ab el monestir francès devia estar ben preparada l'opinió entre'ls monjos de nostre monestir!

Noto que estic entretenint-me en consideracions que potser no responguin bé al tema de la conferencia. Anem, doncs, a l'iconografia y apartem-nos de qüestions tant difícils y compromeses com algunes que hem anat plantejant.

Vos he indicat que l'iconografia de la portalada ripollesa es

1) *Histoire de l'Art*, ja citada, llibre II, cap. VI, § I.
2) *Patrología Latina*, de J. B. Migne, vol. CLXXXII, cols. 915 y 916.

The Institute of Mediaeval Studies LIBRARY

una especialitat en lo que conec del seu temps. Es obra d'una originalitat de la que'n falten antecedents plàstics y esculptòrics y que un ha de creure inspirada en els vells còdecs escripturaris que hi havia en la llibreria de Ripoll, y dels que parlen els antics inventaris de la casa. L'arranjador dels assumptes historials va inspirar-se en les narracions dels llibres de l'Exode, dels Reys, de Jonas, de Daniel, dels fets dels Apòstols y de l'Apocalipsis, y es fàcil que tragués ses composicions d'algun còdex miniat y iluminat seguint les tradicions bisantines orientals. Però, encara que fos aixís, s'ha de dir que'l creador de la rica entrada de l'iglesia monacal no seguí pas a ulls clucs, plagiant, l'art de fòra, sinó que's quedà essent un occidental, un llatí en tota l'extensió de la paraula. Fugí dels motllos grecs, que tant se feren sentir a Italia, component les figures y vestint-les totes, homes y dònes, patriarques y gent de guerra, segons era costum en l'iconografia del nostre país.

A l'artista, que bé mereix aquest nom, sempre li restarà'l mèrit d'una gran originalitat que s'extengué fins a combinar y conjuminar coses que resulten altament capritxoses y que en va un buscaria en altra obra d'esculptura. Era un home del seu temps que s'adaptà al medi ambient en que vivia, donant caràcter local a certes representacions que trobem en altres parts, però que ell acomodà a la manera d'esser de la gent entre que habitava. Usà la fauna que li donaven les tradicions cluniaceres, empleà la flora ornamental que era de rigor a l'època romànica, féu combinacions d'aus y motius que serien trets o estargits dels teixits que venien d'Orient y dels petits mobles y puntes de marfil que s'importaven a nostra terra per medi de les naus ab que nostres mariners s'arriscaven a fer el comerç de Llevant o transportaven ab piedoses reliquies els atrevits que emprenien els llargs pelegrinatges a Roma y als Sants Llocs de la Terra per antonomasia dita Santa.

La descripció detallada de la portalada de Ripoll y l'interpretació de la seva iconografia ha sigut intentada moltes vegades. En Pi y Margall donà tanta importancia a la troballa del significat d'ella que, després de dir que l'alfabet en que estan escrites concepcions com aquesta es tant desconegut com els símbols de l'India o geroglífics d'Egipte (cosa que ell y del seu temps podia sostenirse), afirma que'l dia que una observació constant y profonda descobreixi lo que significa, potser llegirem mellor l'historia en les parets dels monuments que en les cròniques y manuscrits[1]. En

1) *Cataluña*, de la colecció *Recuerdos y bellezas de España*, vol. II.

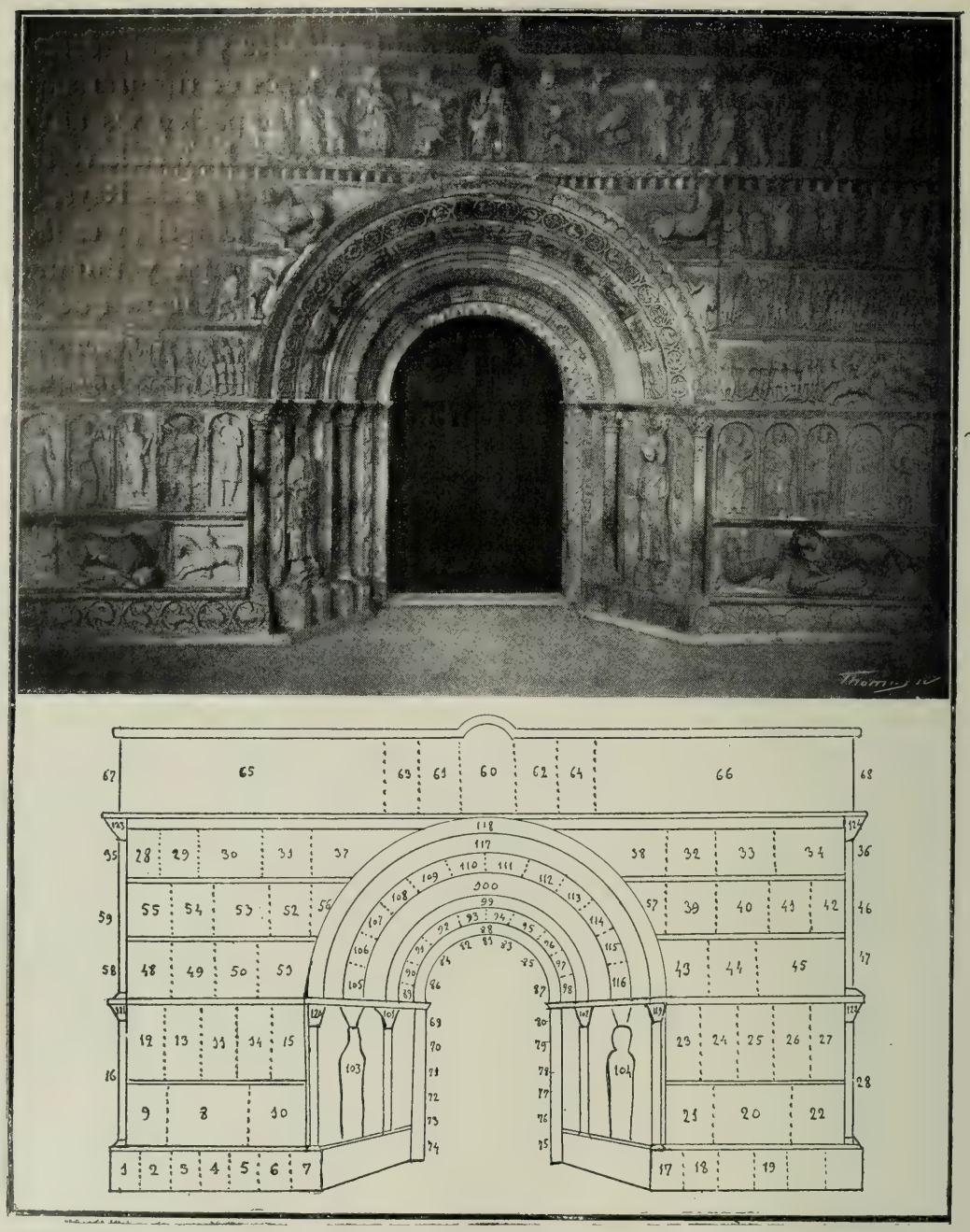

Clisé d'A. Mas

Balaguer va provar de sortir-ne d'aquesta tasca de conèixer la significació dels relleus ripollesos, però hi fou poc sortós. Va reeixir-ne molt mellor el benemèrit historiador del Monestir de Ripoll, en Josep M.ª Pellicer y Pagès, en un treball que li fou premiat l'any 1872[1]. Sa descripció de la portalada de Ripoll es esdevinguda

1) *Santa María del Monasterio de Ripoll*, apèndix II.

clàssica, havent sigut copiada o extractada diferentes vegades essent ben pocs els que l'hagin poguda corretgir acertadament. He sentit dir que en Pellicer, a més de tres mesos d'observació, que diu ell fou *constant y profonda*, aprofità'l recit d'un vell ripollenc que tenia a gran gloria recordar y repetir davant de qui volgués sentir-lo l'explicació que de les extranyes escenes y figures donaven els monjos abans de sa expulsió y de la ruina de l'iglesia y cases dels religiosos. Encara que això fos cert, sempre quedaria per en Pellicer el mèrit d'haver desxifrat varies llegendes y d'haver conservat lo que'n podriem dir l'interpretació tradicional dels relleus, que avuy quasi resulta consagrada, y més desde'l moment que serví de peu perquè Mossèn Jacinte Verdaguer escrivís quinze soperbes estrofes del cant XI del seu genial poema *Canigó*.

Inutil serà descriure la disposició general de la portalada de Ripoll, essent, com es, tant coneguda. Es un cos avançat cosa d'un metre a la línia general de la fatxada, midant uns 7'65 metres d'alçada y 11'60 d'amplada. Al centre d'ella s'obre la porta ab volta semicircolar, midant uns 5'40 m. d'amplada y 5'55 m. d'alçada màxima, que a mida que va foradant la paret va disminuint fins a deixar una obertura de 2'54 m. d'ample y uns 4'15 m. d'alçada en el punt aont s'apoyen les ventalles qne tanquen l'iglesia.

En tres parts pot considerar-se dividida la portalada. La part superior, desde l'arc més extens del portal per amunt, representa l'Iglesia triomfant, el cel, la gloria, la possessió de Déu, suprema aspiració del cristià. La part mitja, que agafa tot el desenrotllament de l'arc del portal, ens dóna representats els exemples a seguir mentres som en estat de viadors a la terra, els auxilis que devem esperar del Cel perquè no defallim en la lluita pel regne de Déu. La secció baixa, que té l'altura dels montants del portal, ja no tant exactament expressa l'humanitat viadora per la terra, y els perills que l'envolten. Les dues parts mitja y baixa són, doncs, representació de l'Iglesia militant, confortada ab els exemples dels sants y patriarques, y seguint el seu camí en mitg dels paranys que posa l'esperit del mal valent-se de les passions y del pecat.

Aixís, resulta exacte que la portalada de Ripoll sia

> la Biblia al cor de Catalunya impresa,
> present, passat y esdevenir del món[1].

Per descriure y interpretar la portalada podem començar per

1) Verdaguer: poema y cant citats.

alt o per baix: uns n'han parlat d'una manera y altres ho han fet d'una altra. Sense que s'hagi de donar cap importancia an aquesta diferencia d'apreciació, trobo preferible començar per ont se comencen les obres, pel fonament, pel troç primerament esculpit de la portalada, per lo que n'hauriem de dir socolada y bancal del soperb retaule de pedra. Mideix cosa de 2'91 metres d'alçada, dividint-se en dues parts, una a cada costat del portal, que arriben a fer uns 3 metres o poc més d'amplada. Cada una d'aquestes va entre dues columnes, una de la part exterior de la portalada y l'altra del portal, anant abrigada superiorment per una corniseta formant un filet y un xanfrà ornat d'una bonica serpentina ab medallons de motius vegetals y aucells. D'aquestes columnes, la de l'esquerra té'l canó modern ab escates y el capitell ab dos lleons alats ab un sol cap d'un cert tirat assiri; l'altre té fullatges ab dos aucells y fust estriat en hèlix; la de la part dreta de la porta presenta uns grifolls vencent lleons y canya escatada, y la més exterior un aucell dirigint son bec a l'àngul del plinte y canó estriat en hèlix. Aquestes columnes s'apoyen sobre un banc o macís de 66 centímetres d'alçada que segueix tota la socolada.

La socalada aquesta està dividida en tres seccions: el banc inferior de que acabo de parlar, que va surmontat d'una cornisa ab un gran cordó, la part mitja o ferm de la socolada, també coberta superiorment per una cornisa ab xanfrà de senzilla ornamentació geomètrica, y el bancal superior.

A la part esquerra de l'espectador, y entengui-s que'm referesc sempre a l'observador quan està dirigit de cara a les esculptures, hi ha en el banc macís inferior una ornamentació formada per dues serpentines combinades que formen set medallons circolars ab animals fantàstics, tals com grifolls alats y lleons, als quals es aventurat voler trobar altra significació que la d'elements ornamentals (nombres 1 al 7 del dibuix). S'ha dit que eren símbols dels set pecats dits per antonomasia capitals; però entenc que cinc grifolls quasi del tot iguals y dos lleons repetits mal poden venir a significar pecats diversos. Els simbolismes no s'han pas d'anar a buscar ont no hi hagi pasta per trobar-hi una interpretació lògica y natural.

En el dia d'avuy, per efecte d'aquest neo-misticisme forçat y extrany que atrau a nostres neuròtics, s'ha d'anar molt en compte ab això de voler trobar en tot simbolismes. El romanticisme no ha pas passat tant com molts se pensen, y aquest afany de cercar idees amagades en tot lo de nostres passats n'es una prova.

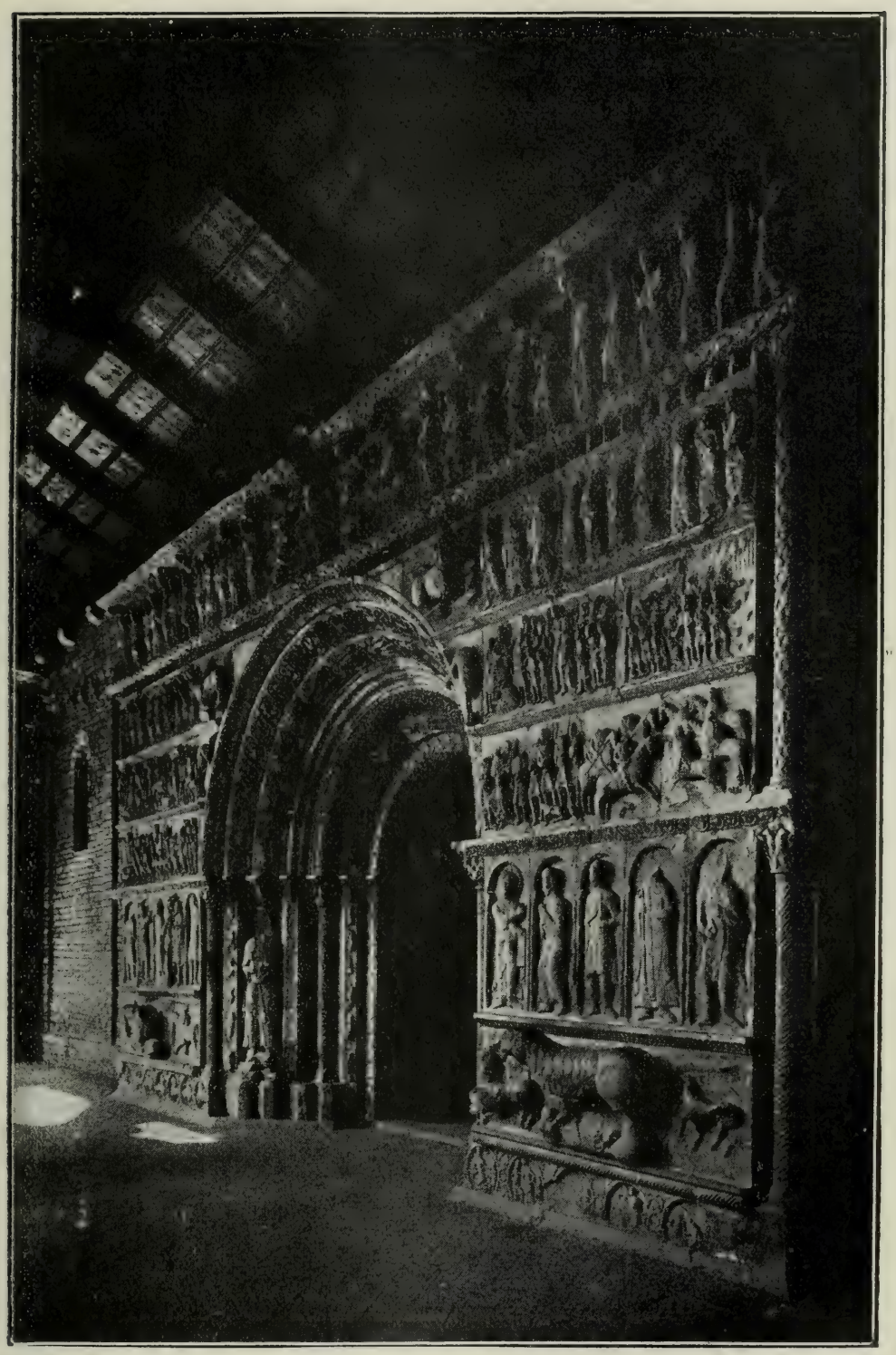

Clixé d'A. Amatller

Es una equivocació voler suposar sempre idees delicades y creure-s que la gent mitg-eval, quasi tota extranyament viciosa y devota, no pensava més que en la religió; y que fins treballant per aquesta estava sempre dotada d'un esperit pur que n'hauriem de dir seràfic. Per no entendre això s'ha vingut a una exageració de simbolisme, buscant-se interpretació mística a les coses més extravagants y extranyes. Es que'l simbolisme ha atret als aficionats de la bellesa de la forma, que, com a homes de principis absoluts que acostu-

Clixé d'A. Amatller

men a esser, fugirien aterroritzats de les mancances a la forma que feren els artistes mitg-evals, si no fos que a les obres d'aquests s'hi pogués entretrobar quelcom delicat que corresponga a la manera com els tals tenen de veure les coses. Y en les obres dels segles més obscurs del romanisme no podent-s'hi endevinar l'encant extern, per miopia o equivocat punt de vista de l'observador, s'ha acudit a cercar-hi l'encant intern, el simbolisme, fent-se tota classe d'equilibris y d'esforços y combinacions per fer ressortir lo que ningú concebí jamay, y que, si fos viu, confessaria que no havia arribat a sospitar qui concebí y executà tals obres.

En el ferm que reposa sobre l'element inferior s'hi pot veure al mitg un agrupament de grandíssim relleu representant la lluita de dues grosses feres, de les que la vencedora té tot l'aire d'esser un lleó (núm. 8); a l'esquerra hi apareix un soldat ab la llança a la mà (núm. 9) y a l'altra part un genet trotant y dirigint-se ab la llança, no enristrada a la faisó de lo que's veu al revers dels *assos*

ibèrics, sinó posada en repòs sobre l'espatlla, envers les feres agarbonades del mitg (núm. 20). Hem de considerar que hi hagi una alegoria en aquestes representacions? He d'afirmar que, per tant que m'esforci, no sé veure-li, y més de la manera com estan avui tant mutilades les figures. Jo no crec pas que aquestes hagin de relacionar-se entre sí, perquè tot demostra que aquí hi tenim tres representacions diverses. Per això la mida de les feres del mitg es enorme en comparació del genet y del soldat que li fan costat y

Clixé d'A. Mas

que per senyalar sa separació y independencia estan ficats cada un dintre un requadro ab son marc rellevat. Tot lo que's diga respecte a si això tot plegat significa la raó vencedora de les passions, entenc que no respon a la realitat.

Al damunt, formant com un bancal de retaule, hi ha cinc hornacines, donant una especie de claustrada ab arcs menors de mitg punt que s'apoyen en senzills capitells y columnetes en nombre de dèu estriades en hèlix. Els arcs conserven indicis d'anar vorejats ab ornamentació, que no falta tampoc en les llunetes, aont pot assegurar-se que antigament hi havien llegendes. Aquests arcs abriguen, un cada qual, cinc personatges, assegut el del mitg, drets els altres. Aquell (núm. 11) ressalta sobre un fons encortinat o emparamentat, seu en un banc ab coixí, té la dreta alçada aguantant un astil o llarg cepte y un llibre clos en l'altra mà, vestint llarga túnica y mantell clos sobre sa espatlla dreta, y cobrint son cap un capell cònic que va sobre una corona de quatre florons o marlets dels que avui encara se'n veu rastre. Els personatges dels costats vesteixen túnica curta fins als genolls, estant en actitut de tocar el primer un violí (núm. 12), l'altre una campànula o címbal

(núm. 13), el tercer un corn (núm. 14) y el darrer la flauta de canyes (num. 15), característica del déu Pan; y de la manera com dirigeixen sos esguarts a la figura central, es natural que entre totes hi hagi un lligam o relació.

S'es dit que'l personatge del mitg era'l bisbe Oliva y els altres quatre musics ripollesos. Això no pot pas esser, perquè'l personatge central no du cap dels atributs episcopals que haurien de distingir al que tants han cregut el constructor de la portalada. Perxò entenc que signifiquen el profeta rey, David, convidant als pobles a lloar al Senyor al sò de corn, *in sono tubae;* ab la cítara, *in psalterio et cithara;* ab la flauta de diferents sòns, *in cordis et organo;* ab els címbals, *in cimbalis bene sonantibus*, tal com diu el salm CL.

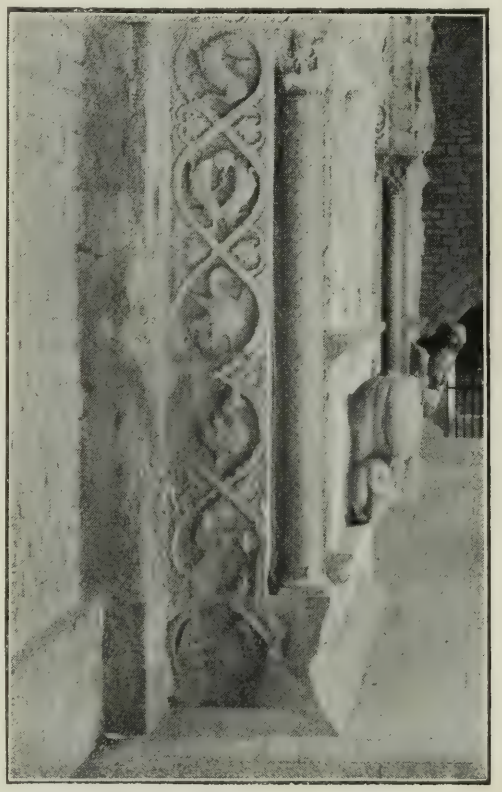

Clixé d'A. Amatller

S'ha fet notar, ab molta raó[1], que'ls instruments representats a les mans d'aquests personatges coincideixen ab lo que es diu en un llibre que tracta de música conservat en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, escrit a principis del segle XI per un monjo de Ripoll, que's deya Oliva com l'abat. El tal còdex ensenya que la musica's divideix en mundana, instrumental y humana; essent l'instrumental produhida per la vibració de les cordes de nirvis, *in tensione nervorum;* pels instruments de vent, com flautes y corns, *inflatione tibiarum*, y en la percussió de les campanes o címbals, *in percusione cimbalorum.*

Si poguessim interpretar les inscripcions que vos he indicat anaven a les llunetes de les hornacines, potser sabriem quelcom més de l'idea de l'esculptor de Ripoll. Sobre la figura que està tocant la *siringa* o flauta del déu Pan s'hi entreveuen unes lletres que per lo gastades y perdudes m'es impossible coordinar. He pensat si en elles s'hi podria colegir el nom d'algun dels cantors de que

1) Joseph Pijoan: *Empori,* núm. V, article III de la serie *Oliva.*

parla·l llibre primer del Paralipòmen com a directors dels chors que reorganisà en David, segons diuen els capítols XV y XXV; però no he tingut sort en la recerca. Per altra part, sembla molt probable que l'autor de la portalada no tingué pas present el citat llibre sagrat, perquè'ls instruments citats en aquest no s'avenen ab els d'aquella.

En el lloc corresponent al costat de la portalada, en el pla que resta a l'avançar sobre la paret de la fatxada de l'iglesia, fent angle ab les representacions de que vos he parlat, hi ha una combinació de sis espays ametllats o apuntats, dintre'ls que s'hi esculpiren representacions de la fauna monumental romànica, tals com un lleó, dues feres ab un sol cap, una àguila, un grifoll, una especie de goç y un aucell (núm. 16).

JOSEPH GUDIOL, PBRE.

(Seguirà)

SENYORIU DE LA VESCOMTAL FAMILIA MIRÓ

(Continuació)

PAMPA

Dintre lo que es avui parroquia de Ceuró hi ha l'ajuda o vicaria, ab residencia, de Santa Marguerida de Pampa, que havia estat antic castell del mateix nom.

De temps molt vell es habitat aquest pintoresc lloc de montanya. Ja al 10 de les calendes d'Abril de l'any 3 del rei Lotari, fill de Lluís (959), el comte Borrell vengué per cinquanta sous a Sentelles, Manla, Bera y Roter, qui segurament serien dels primers repobladors després de l'invasió dels moros, l'alou ab ses terres, vinyes, arbres, cases y demés que posseía en la vila de «Pampano». Confrontava a solixent ab «Puje-Pult» (Mont polt); a mitg-dia, ab «Auotès» (Altés); a solponent, ab la serra d'An; y a cers, «ad ipsas laceras».

El monestir de Santa Maria de Solsona anà fent establiments en aquest lloc, y unes vinyes que havia fet plantar prop de Santes Creus foren causa de lluites ab na Guilla, senyora del castell de Solanes, qui ab sos homes y valedors ja havia entrat a talar y fer malifetes en les terres de Santa Maria y dels plantadors de les referides vinyes. Al 26 de Juny de 1062, dita senyora, ab el seu fill Ot

y el germà Ramon de Clerà, regonegueren quant injustament ja s'havien apoderat de les mentades vinyes, y ho definiren tot a favor de Santa Maria y de Guillem Miró, plantador de les mateixes. Ab aquest dato trobo noticia de que a l'onzena centuria ja existia la capella de Santes Creus, la qual, havent-se ensorrat, fou reconstruida en 1782, y ara torna a ser ruines desde fa una vintena d'anys.

Al 19 de Juliol de l'any 1097, a 14 de les calendes d'Agost de l'any XXXVII del rei Felip, el comte d'Urgell Ermengol donà al monestir de Santa Maria de Solsona tots els drets y masos que posseía al lloc de Pampano, junt ab la destruida iglesia de Santa Marguerida, ab el cementiri y oblacions. En cambi li donà'l prior de Solsona, en Ramon Guitart, una mula de les mellors. El lloc de Pampa, segons aquest document, formava part, en aquell temps, del terme d'Oliana, y tenia les afrontacions del riu Autés a solixent y mitg-dia, y a solponent el riu Segre, y al nord els termes de Torms, Ciutadilla y Montpol[1].

1) «✠ Legitur in libro iudicum. Quod donatores regi et potestatis si in presenti fuerint tradite. Nullo modo repetantur addonatore. Ideoque ego ERMENGAUDUS. Gracia dei comes urgelli. Donoqueego directos meos in pampano. totas meas uoces que ibi habeo uel habere debeo. Ad ecclesiam sancte Marie celsone et ad eius channonice. Totam hereditatem qui fuit iam de vundeperto. et erunt de filiis suis. et adiungo ipsum mansum qui iam fuit de sperandeo. et erunt de filiis suis. simul de guifred. et de filiis suis. et erunt in ipsa omnia iam scripta ecclesiam sancte margarite distructa. simul cum scimiteriis suis. et oblacionibus cunctis. Id sunt casas. casales. ortos. ortales. transcultas. et incultas. uineas. arbores ex diuersis generibus. pomiferas. et impomiferas. siluas. garrichas. ligna. fenum. aquas. uie deictus. uel reductus. petras mobiles uel immobiles. molinos. et mulinares. et cuncta que dici et nominari potest homo. ad usum hominum pertinencia. Quecumque adueniunt michi per successionem parentorum meorum seu per omnes uoces. Est hec omnia iam dicta infra comitatum urgelli. infra terminos de uliana. inque queuocant pampanum. uel in omnibus locis separatim. Terminantur autem hec cuncta aparte orientis seu de meridie in rino dautés. Ab occidentali quoque plaga in flumen sigeris. A septemtrionali uero parte. in ipsos torms siue in ciutatilla. uel in mug polt. Quantum infra istas affrontaciones includunt ipsa hec omnia iam dicta quem uocant pampanum sic dono et uindo Domino deo et Sancte Marie celsone. et ad eius channonice, cum omni integritate que ibi habeo uel habere debeo. et cum redditus et funccionibus et seruiciis. et districtis que ibi habeo per genitores mei. et modo semper habeo. et cum exiis et regresiis et pertinenciis cunctis. sine ulla reseruacione. Et propter hoc recipio de raimundo guitardi priori Sancte Marie Mulam unam obtimam. insuper dono pro anima mea et genitores mei. Sicut superius escriptum est de meo iure sic trado domino deo et Sancte Marie et adeius channonice. Ad suum proprium alaudem francum et liberum. uel possidendum. uel quidquid uestram fuerit uolumptas faciendum. Sane si ego

Pera reconstruir la destruida iglesia de Santa Marguerida ja feia temps que un tal Guitart havia llegat un gran alou ab ses maisons edificades y destruides, ab ses terres, vinyes, llinars, hortes, boscos y demés, que afrontava ab els termes de Freixa a orient, ab els de Salsa a mitg-dia, ab la Serra a occident, y ab Ciutadilla a septentrió. Més, no havent pogut cumplir-ho, els néts del testador, Nevia y sos fills Pere y Berenguer, un mes més tard, a la data de la donació del comte Ermengol, en feren donació a la canònica de Solsona, perquè junt ab els vehins de Pampa la fessin dedicar, segons les disposicions de llur avi Guitart[1].

Ermengaudus aut successores mei aut aliquis homo uel femina. nobili ad uili persona. qui contra hanc donacionis cartam uenerimus uel uenerint pro inrumpendo. non hoc ualeo uel ualeant uindicare. Sed quadruplum componam uel componant. Cum incremento tocius melioracionis. Et in antea hec donacio carta tandiu firma permaneat. usquequo finis mundi ueniat. Facta carta donacionis. |XIIII. kalendas. Augusti. Anno XXXVII. philippi regis. Ermengaudus comes ✠ Qui hanc cartam rogavi scribere. et propiis manibus meis firmaui. et testibus subternotatis firmare mandaui. Sig ✠ num Gerallus poncii. Sig ✠ num Raimundi gondballi . Sig ✠ num Raimundo guilelmi de taus. Sig ✠ num Guilelm guitard. Sig ✠ num pere raimundi. Sig ✠ num berengarii raimundi. = Sig ✠ num maria comitissa. = Petrus Sacer Rogatusscripsit et sub die et anno prefixo.» (A. E. de S., plec de Oliana, núm. 854).

1) «In nomine domini ego neuia femina. et filii mei Petrus. et berengarius. Donatores sumus ecclesie Sancte Marie celsone et eius canonice ipsum nostrum alodium quod habemus inpampano. Idest mansiones edificatas et destructas. terras. uineas. cultas uel incultas. linares. ortos. ortales. arbores ex diuersis generibus pomiferas uel impomiferas. petras mobiles uel immobiles. et omnia quicquid dici uel nominari potest ad usum hominis pertinencia. Es namque hoc totum incomitatum urgelli infra terminos de uliana. in loco uocitato pampano. et aduenit nobis per successionem parentorum nostrorum. seu per quascumque uoces. Terminatur autem a parte orientis. in terminos de frexa. A meridie interminos de ipsa salsa. A parte occidentis. in saraniana. siue in ipsa serra. A parte septentrionis. in ciutadilla. Quantum infra istas affrontaciones. nos habemus uel in omnibus modis habere debemus. sicut supra dictum est donamus prefate Sancte Marie et eius canonice. cum exiis et regresiis et pertinenciis cunctis. propter remedium animarum aui nostri ac patris. uel fratrum nostrorum. et pro eo quod auus noster Guitardus dimisit hoc alodium. propter dedicationem Sancte Margarite. Et quia nos sicut ille iussit dedicare non potuimus ideo hoc donum facimus. ut canonici Sancte Marie simul cum omnibus circum adstantibus uicinis faciant dedicare predictam ecclesiam Sancte Margarite. Sicut superius scriptum est de nostro iure in dominum et potestatem tradimus prefate sancte Marie et eius canonice ad habendum uel possidendum. uel quicquid uoluntas ieus fuerit faciendum. Sane si nos donatores aut ullus homo uel femina. qui contra hanc donacionis cartam uenerit pro inrumpendo. non hoc ualeat uindicare. sed quod pro solo conatu in duplo illi componat cum incremento totius melioracionis. et tandiu sub

En 1227, el comte d'Urgell Pons — aquell Pons de Cabrera que tantes lluites sostingué ab el rei en Jaume pel comtat d'Urgell[1], — donà a Br. de Peramola y als seus el castell de «Pampanel», ab els masos anomenats Vilaginès, Llor, Soler, Corts y Çassera, ab tots els altres masos, situats al terme del referit castell, ab llurs homes y fembres y tots els drets y pertinencies corresponents a un senyor, sobre'ls mateixos. Les afrontacions del castell de Pampa eren aleshores, segons la carta del comte, els termes dels castells d'Altés y Clarà, serra d'Oliana y castell de Castellar.

He posat totes les confrontacions que he trobades en els diversos documents, perquè's vegi com s'anaven arrodonint les localitats; com lo que primer era un alou del comte Borrell, que s'extenia fins al Segre, ara ja ha quedat més reduit per altres castells — colonies agrícoles que diriem avui — que s'han establert en sa llarga extensió. Lo que era sols un alou deshabitat ja'l veiem més tard un llogaret ab sa iglesia, ab son castell y ab altres iglesies y altres castells, emancipats de llur mare, ab vida autònoma, baix el govern de nous cavallers.

Avui resta encara, entre ruines del castell y de l'iglesia, la moderna casa senyorial, y l'iglesia ha sigut construida de nou en 1806 a la part de solixent, a la falda del turonet sobre'l qual estan les ruines de la primitiva, que serveixen de cementir.

Entre'ls fills d'aquest llogaret de montanya mereix especial record en Bernat de Pampa, pabordre del celebèrrim monestir de Santa Maria de Solsona, desde l'any 1161 al 1195. Es un dels prelats que més enaltí aquesta iglesia, aumentant sos bens y enfortint la disciplina, a qual objecte obtingué diferentes butlles. Baix son govern acabà de bastir-se l'hermós temple romànic, del qual sols resten els absis y campanar, y baix sa direcció foren construits els claustres, dels quals podem admirar la bellesa y gust artístic per alguns capitells que romanen en el museu arqueològic de Solsona

anathematis uinculo permaneat. donec ad satis faccionem ueniat. Facta carta donationis. idus augusti. Annoque XXXVII regnante filippo rege. Sig✠num Neuia. Sig✠num Petrus. Sig✠num Berengarius Qui hanc cartam rogauimus scribere. et manibus propris firmauimus. et testibus firmare iussimus. Sig✠num Rodlandus guadalli. Sig✠num Raimundi mironis. Sig✠num Guilelmus bonefilii. Sig✠num Ramon compann. = Raimundos. Qui hanc cartam donacionis scripsi iussus. et hoc sig✠num impressi in die et anno prefixo.» (A. E. de S , plec d'Oliana núm. 855).

1) Noti-s que en aquesta data era viva encara la comtessa d'Urgell Aurembiaix, y ja's titula comte d'Urgell, abans de la mort de qui, segons ell, aquest havia d'heredar el comtat.

y algun també en cases particulars. D'ell ens diu el Martirologi de Solsona: «VI kal. Octobris anno MCXCV Bernardus de Pampa Celsonensis Prepositus nepos Gauzperti[1] Prepositi, viam universe carnis ingresus est, cum multa bona atque possessiones predicte Ecclesie adquisivit et claustrum atque cellarium cum refectorio construxit».

JOAN SERRA Y VILARÓ, PBRE.

(Continuarà)

APLEC DE BALLS POPULARS DEL PALLARS

(Continuació)

BALL DE SANT FARRIOL

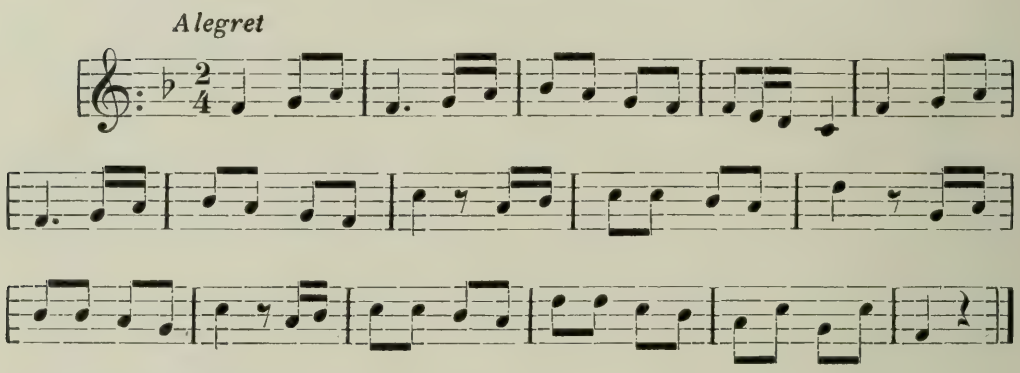

Lletra que s'hi canta:

Jo y lo pastor — viviriem d'amoretes,
jo y lo pastor — viviriem de l'amor.
Gloriós Sant Farriol — ballarem, si Déu ho vol.
Lo qui toca'l tamborino — n'ha perdut el floviol.

Per ballar aquest ballet se coloquen els balladors y balladores en filera, uns davant dels altres, posant el braç dret estirat enlaire, ab el dit índex aixecat; els homes duen barretina vermella farcida de palla perquè's tingui dreta, y les noyes ret o mocador al cap.

Primera posició: aixís que comença a tocar la música, canten tots a compàs la lletra indicada, y, girant-se cap a l'esquerra, van ballant, rodant sempre fins que arriben a la paraula *amor*, quedant-se cara a cara; al dir «Gloriós Sant Farriol», els homes s'ajupen; y al dir «ballarem, si Déu ho vol», allavores són les noyes qui s'ajupen, adreçant-se'ls homes; al dir: «Lo qui toca'l

tamborino», els homes s'abaixen, y aixís alternativament s'adrecen, s'abaixen y's tornen a adreçar cantant «n'ha perdut lo flaviol», fent les dònes els moviments contraris.

Segona posició: tornen a cantar la mateixa lletra y van rodant cap a l'esquerra fins a dir: «Gloriós Sant Farriol»; allavores els homes se queden d'esquena a les noyes, y quan s'hi giren de cara són elles que's tomben, anant seguint aixís.

Tercera posició: els homes estiren els braços cap a les noyes, mentres elles tenen els llurs plegats; quan els homes els pleguen, elles els estiren, y aixís successivament.

Quarta posició: el ballador agafa ab la mà dreta la dreta de la balladora, y després, ab l'esquerra, l'esquerra d'ella, anant seguint aixís.

Quinta y última posició: aixís com en les altres, al començar a cantar, els balladors volten ab el braç aixecat y el dit enlaire, en aquesta, sense girar-se, se piquen ab els braços a cada costat primerament, després ab les propies mans, y finalment ab les de les balladores al dir: «Jo y el pastor». Al cantar «viviriem de l'amor», roden, però ajupint-se de primer els homes, després les dònes, y aixís alternant, fins que s'ha acabat el ball.

Aquest ball se ballava molt en el poble de Pumforniu y en altres del Pallars. Generalment era per homes sols.

Sembla que també's balla a França y a Alemania, gairebé igual.

Tractant d'averiguar-ne'ls origens, he sabut per gent vella preguntada a l'efecte, que Sant Farriol era capità de lladres, y que volent ser absolt de ses malifetes, els confessors li imposaven penitencies molt severes, que l'enfurismaven y acabava per matar-los; un dia, no obstant, va trobar un frare que li va dir que recordés sempre: «Lo que no vulguis per tu no ho vulguis per ningú»; no tant sols no va matar al confessor, sinó que sempre més va recordar la sentencia, y quan els de la seva colla anaven a fer-ne una de les seves, els deya: «Lo que no volgueu per vosaltres, no ho volgueu per ningú», arribant a contrariar-los tant, que varen acabar per matar-lo, colgant-lo en un celler dessota una bóta. L'amo va observar al cap de temps que aquella bóta rajava sempre, y va determinar veure què es lo que feya aquell prodigi, y al treure-la va observar que sortia un dit de terra que tocava la bóta, ab lo que va descobrir el cos del mort, que d'allavores ençà va ser tingut per sant. D'aquí ve'l modisme, quan una cosa no s'acaba mai, de «sembla la bóta de Sant Farriol».

L'origen d'aquest ballet se deu a una colla de bevedors que, estant-se en un celler, varen començar a beure, y encara que ho feyen de valent, la bóta no desdeya, perquè n'hi havia prou per acabar més aviat ab la serenitat de tots ells que ab el vi; mitg borratxos ja y entregats a salts y a moviments grotescos d'alegria, varen recordar-se de la bóta de Sant Farriol veyent que'l vi continuava omplint els vasos, y, aixecant el dit com el sant de la tradició, el lloaven a grans crits. Això, vist per molts a qui la cridoria y gatzara va atreure, varen celebrar l'ocurrencia y varen voler perpetuar-la. Aixís diuen que va tenir origen aquest ball.

En la provincia de Girona'n diuen *La Figuetaire*.

ENRIC VIGO

(*Acabarà*)

EL PRIMER CONCURS CATALÁ DE LUGES

El dia 21 de Març va tenir lloc dalt de la serra de Matagalls (1.700 m. d'alt.) l'anunciat Concurs de Luges, organisat per la Secció d'Esports de Montanya del nostre CENTRE EXCURSIONISTA, y que es el primer de sa naturalesa celebrat en nostra terra. El dia anterior diversos companys sortiren de nostra capital cap a les encontrades montsenyenques, anant a acampar dalt la serra mateixa del Matagalls, ont la neu hi era abundosa, arreglant y marcant la pista, d'un kilòmetre aproximadament de llargaria, ont l'endemà havien de celebrar-se les esperades curses com a primer pas seriós y colectiu pera l'implantació en nostra terra d'aquestes festes esportives, tant generalisades en altres países.

Al matí del dia anunciat, que va aparèixer ab tota esplendidesa, feya bo de veure desde'l cim d'aquella alterosa serra les nombroses colles que per tots indrets se veyen pujar formant llargues corrues, animant aquelles generalment solitaries y silencioses encontrades, y constituint tot plegat un quadro animat, ple de vida y de color, que's destacava sobre'l blanc mantell que completament cobria tot el terrer y sobre la volta blavosa d'un cel resplendent ab que Natura volgué regalar-nos, després d'una jornada de boires y tempestes que per tot un dia s'havien ensenyorit d'aquelles altituts. A mitg matí la concurrencia era nombrosa, sentint-se arreu animades converses y ovirant-se encara colles tardanes que anaven enfilant-se pels caires y carenades de la serra. Més d'un centenar de persones

varen reunir-se a Matagalls, a redós de la tenda de campanya del nostre CENTRE, y coronats per la bandera catalana que majestuosament voleyava al bell cim d'aquella serra. Allí varem veure-hi germanívolament aplegats a gran nombre de benvolguts consocis y altres invitats; a representants de la premsa diaria y esportiva y de diverses revistes ilustrades; a molts fotògrafs, aficionats y professionals, que anaven trayent vistes d'aquells escayents conjunts; als encarregats de fer la película cinematogràfica que havia d'obtenir-se pera la Sala Mercè de nostra ciutat; y a molts aficionats a esports diversos, desitjosos de conèixer aquella nova manifestació esportiva que allí anava a presentar-se per primera volta a nostra terra.

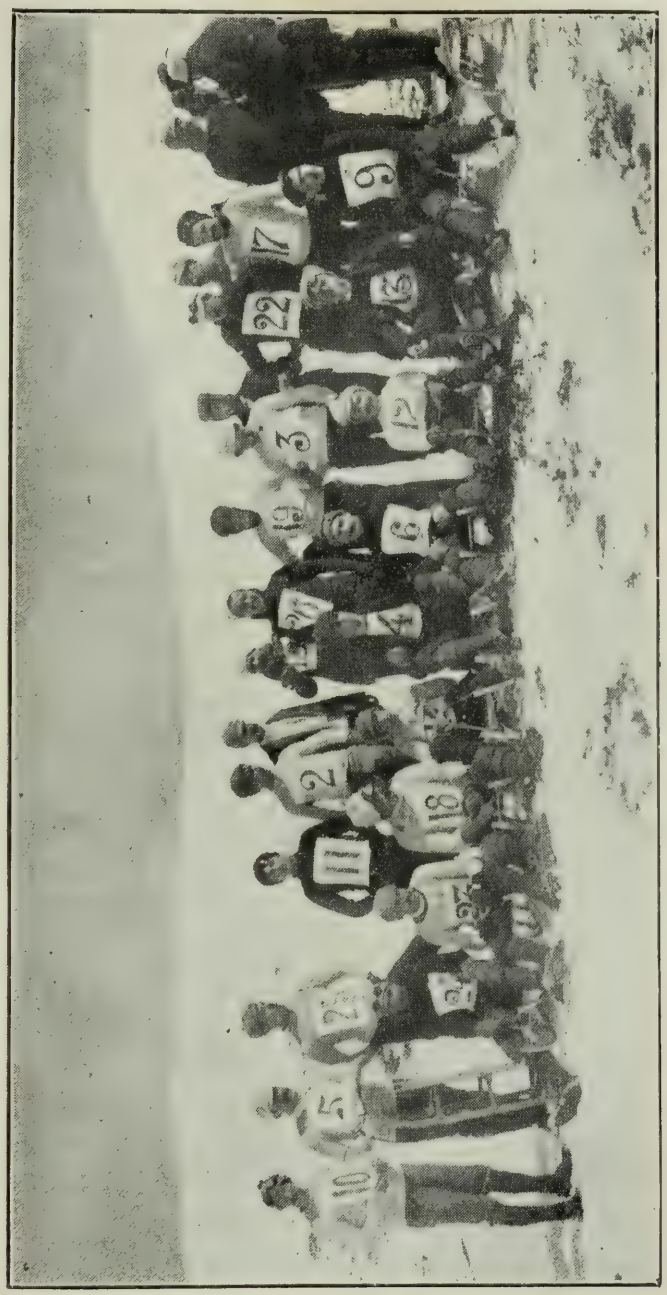

AGRUPAMENT DELS CORREDORS Y JURAT A LA CARENA DE MATAGALLS

Entre tanta gent no deixava de destacar-se graciosa y bellament un animós agrupament format per la dintingida senyora D.ª Maria Bofill, viuda de Pons, y les senyoretes Dolors, Mercè

y Joaquima Pons, Josepa Casanova, Maria Teresa Gibert y Montserrat Par, que, acompanyades de diversos joves y bons amics, havien pujat portades per ses propies aficions, contribuint ab sa presencia al més bell engalanament d'aquella atractiva festa y demostrant la seva ardidesa al trescar en plena temporada hivernenca per aquells indrets no exempts de dificultats y mancats de tot comfort y comoditats ciutadanes.

Al mitg-dia va donar-se la senyal d'anar a començar la cursa de velocitats, que havia de realisar-se seguidament, colocant-se tothom a les vores de la llarga pista, pujant els corredors ab ses respectives luges a dalt el punt de partida, y ocupant els individuus del Jurat el seu lloc corresponent. Aquest estava format dels senyors D. Eduard Vidal y Riba, president, en representació del que ho es del CENTRE, D. César A. Torras; D. Josep Elias Juncosa y D. Lluís Guarro, jutges de sortida y arribada respectivament; D. Manuel F. Creus y D. Francisco Puget, cronometradors; D. Josep Martí y D. Lluís Valls y Campaner, controls. Els corredors inscrits eren 28, dels quals sols se presentaren els 21 senyors següents: Jacinte Puget, Santos Mata, Jaume Llongueras, Antoni Barrie, Albert Santamaria, Josep Tatxé, Andreu Servole, Guillem Barnola, Santiago Creus, Enric Ribera, Enric Goig, Martí Armangué, Lluís Balcells, Jaume Morell, Víctor Oliva, Josep M.ª Co, Lluís Coll, Joan Gener, Josep Amat, Jaume Amigó y Carles Galceran, que anaren corrent de minut en minut pel mateix ordre citat, que'ls havia correspost segons previ sorteig. Feta la necessaria comprovació y examen de tots els datos aportats, varen resultar vencedors els senyors D. Santos Mata y D. Albert Santamaria, que feren el recorregut en 1′ 15″ y $^1/_5$ y 1′ 50″ respectivament, y als que en conseqüencia varen otorgar-se'ls dos premis oferts.

Un cop terminades les curses oficials, els mateixos corredors y altres aficionats varen empendre la davallada per aquelles pistes naturals, exercitant-se en el maneig de les luges, prenent-hi igualment part les senyoretes abans anomenades, que realisaren bones curses y viratges, demostrant sa destresa y habilitat.

Després d'haver tothom dinat, escampats per aquelles altures y buscant llocs un xic arracerats, va començar la desfilada, dirigint-se per diferents indrets, y formant colles diverses, cap a Viladrau, Balenyà, Seva, Palautordera, Sant Marsal, Tona y altres llocs, a fi de fer-hi nit y retornar l'endemà a Barcelona.

Aixís va fer-se, quedant tothom ben content y complagut de l'èxit d'aquesta sortida, y no dubtant que'ls esports de neu y a

montanya pendran carta de naturalesa en nostre país, permetent que'l vinent any, seguint els propòsits y les negociacions ja iniciades per la Secció d'Esports de Montanya del nostre CENTRE, puga fer-se una festa esplèndida, per lo que no han de faltar ni medis ni entusiasmes, dels quals sobradament estan posseits els nostres benvolguts consocis iniciadors d'aquests actes, als quals felicitem per l'èxit obtingut, no dubtant aniran realisant tots els propòsits que'ns consta tenen pera la vinenta hivernada.

Clixé del senyor Branguli.

REVISTA DE REVISTES

Butlletí del Centre Excursionista de Lleyda, Setembre de 1908.

Lo Fregallot, rondalla, per nostre company D. Rossend Serra y Pagès; *Lo canonge poeta de Guisona* (continuació), per Enric Arderiu; *Bibliografia* y *Noves*.

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Desembre de 1908.

Vida social comarcana (acabament); l'interrogatori circulat pera l'estudi de la delimitació de la comarca de Bages a fi de procedir a la confecció de la seva carta geogràfica; y les seccions d'*Arxiu* y *Cançonística popular comarcana*.

Boletín de la Real Academia de Buenas Letras, Octubre-Desembre de 1908.

La població dels ducats catalans de Grecia, per Antoni Rubió y Lluch; *Cartoral de Carles Many*, per Joaquim Botet y Sisó; *Introducción á unos fragmentos de traducciones catalanas de Fiammetta y Decamerone*, per I. Bonsoms; la secció de noticies y l'Index general de l'any.

Boletín de la Real Academia de la Historia, Febrer de 1909.

Inscripciones romanas y visigóticas de Medinasidonia, Cádiz y Vejer de la Frontera, per E. Romero de Torres; *Epitafio toledano de Mateo Miguélez Aben Furon en la parroquia de Santa Leocadia*, per Fidel Fita; y altres, a més de la seva secció de noticies.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Febrer de 1909.

Las antiguas ferias de Medina del Campo (continuació), per C. Espejo y J. Paz; *Por tierras de Flandes*, per F. Hernández y Alejandro; *Sarcófago del Infante D. Felipe, hijo de Fernando III*, per R. Inclán Inclán; y les seccions *Pleitos de Artistas* y Noves oficials.

Revista de Geografía Colonial y Mercantil, Febrer de 1909.

Africa occidental española; Las penínsulas cubanas; Geología y Geografía de la provincia de Jaén; y les seccions de Bibliografia.

Bulletin de la Section du Sud-Ouest du C. A. F., Desembre 1908.

Publica tota la Crònica de la Secció, la llista dels seus individuus y excursions realisades, y els següents treballs: *Campement au lac d'Artouste*, per P. de Joinville; *A travers le Marboré*, per F. Faurens; *Avalanches*, per L. Gaurier; *Autour de la Sierra de Guara*, per L. Briet; *Note sur les variations de l'enneigement dans les Pyrénées*, per L. Ch. Gaurier; *Tuquerouye*, per X.

Bulletin Pyrénéen, Febrer de 1909.

Henry Russell, per F. Schrader; *Les Officiers topographes aux Pyrénées*, per H. Beraldi; *Mes courses aux Pyrénées*, per H. Durand; *Les Monts Maudits*, per L. de Bondidier; *Nouvelles des Centres de Sports d'Hiver*, per P. F.; *Chronique des Sociétés; Nécrologie;* y *Notes et remarques*, per J. Blanchet.

Bulletin de la Société Neuchateloise de Géographie, volum XIX, any 1908.

Publica, entre altres coses remarcables, els següents interessants treballs: *Etude sur l'antropologie de la Suisse*, per Alexandre Schenk; *Contribution à l'étude des cours d'eau du plateau fribourgeois*, per G. Michel; y *La glaciation quaternaire et actuelle en fonction du socle dans la Savoie massive*, per P. Girardin.

The Alpine Journal, Febrer de 1909.

Five years with recruits, per R. L. G. Irving; *The bregaglia group*, per C. Wilson; *Early June in the Pyrenees*, excursions per les regions de Gavarnie, Vignemale, Luchon y Maleídes, per Víctor H. Gatty; *An adventure on the winter-lücke*, per C. W. Cobb; *October in the Montblanc range*, per C. F. K. Carfrae; *Six days in the Valpelline*, per G. Jeld; y les acostumades seccions de revistes y noticies.

Hem rebut també *Imer*, de Stockolm; *L'Escursionista*, de Torino; *O Instituto*, de Coimbra; la Revista de la Real Associació Neerlandesa de Geografia, de Leiden; *Estudis Universitaris Catalans; Revista Musical Catalana; Hojas Selectas* (ab dos articles de nostre company Mossèn Font y Sagué sobre *Nieves alpinas* y *Los terremotos de Sicilia y Calabria)*; la *Revista de Menorca*; y el *Bolletí de la Associació Arqueològica Luliana*, de Palma de Mallorca. — E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

MARÇ DE 1909

SOCIS INGRESSATS DURANT AQUEST TRIMESTRE

D. Santiago Rull y Ballés. — D. Antoni Agustí Framis. — D. Manel Martí Ràfols.— D. Joan Florenza Martí. — D. Alexandre Armengol. — Don Frederic Corominas y Pedemonte. — D. Alfons Daumas de Foxà. — Don Ricart Cabot Montalt. — D. Ferran Orriols y Orriols. — D. Josep Pérez Amat. — D. Leandre Cervera y Astor. — D. Albert Barenne. — D. Jaume Nualart y Bardají. — D. Ignasi de Ros y de Puig. — D. Josep Escolà y Fabregat. — D. Josep Trullols. — D. Candi Cervera y Mata. — D. Josep Molera y Mata. — D. Frederic Abelló. — D. Antoni Altimira. — D. Josep A. Castell. — D. Josep Elias y Juncosa. — D. Esteve Martinell. — D. Bonaventura Llauradó. — D. Eduard Font. — D. Joan Vila. — D. Santos Mata. — D. Jaume Roca. — D. Eduard Fernández Diaz. — D. Francisco Monrabà y Soler. — D. Siro Queralt y Biosca. — D. Alfons Barba y Miracle. — Don Josep M.ª Santamaria Illa. — D. Josep Planxart. — D. Pere Cussó Mollfulleda. — D. Francesc Alfonso. — D. Josep Camps de Rocha. — D. Antoni Gil y Riús. — D. Alfons Valeta. — D. Víctor Oliva. — D. Agustí Prió y Llaveria. — D. Josep Vila y Piqué. — D. Domingo Portusach. — D. Jaume Molas Vilahur. — D. Pere Arderiu. — D. Miquel Vidal Parés. — D. Pere Raich. — D. Josep M.ª Bosch. — D. Josep Pratginestós. — D. Arnau Margarit Calvet. — D Manel F. Creus. — D. Jaume Fonrodona Masuet.

EXCURSIONS

AL MONTSENY. — A fi de preparar tot lo referent a la celebració del Concurs de Luges organisat per la Secció d'Esports de Montanya del nostre CENTRE, del que ja parlem en altre lloc d'aquest mateix número, durant aquest mes varen portar-se a cap diferentes excursions pel Montseny, resseguint totes ses encontrades a fi de triar pista a propòsit pera la celebració del dit Concurs, que tingué efecte'l dia 21 del corrent mes com a coronament de les excursions hivernenques realisades fins avuy per nostra activa y profitosa Secció d'Esports de Montanya, de recent creació dins nostre CENTRE EXCURSIONISTA.

CONFERENCIES

LA CIENCIA ESPELEOLÒGICA. SOTA TERRA. — Tal va ser el títol de la conferencia donada'l dia 5 per nostre consoci D. Josep M.ª Co de Triola, a l'exposar a grans gambades els fonaments y pràctiques utilitats de dita ciencia, els avenços de la mateixa en la nostra terra y les més importants exploracions espeleològiques portades a cap recentment pels nostres amics del «Club Montanyenc». Acompanyà a la disertació del senyor Co de Triola

una serie de vistes fotogràfiques obtingudes durant dites exploracions y que anaren projectant-se en el transcurs de l'esmentada conferencia.

ESPORTS D'HIVERN A CATALUNYA. — El dia 12 nostre company D. Manuel Tey y Enrich va donar una conferencia expositiva de les tasques realisades fins a la data per la Secció d'Esports de Montanya, de la qual es son vice-president. Ab aquest motiu exposà la finalitat y motius de sa fundació y l'intent de procurar l'aclimatació dels esports d'hivern a la montanya catalana. Descrigué minuciosament els avantatges de l'ús y maneig dels skis y donà compte de les excursions realisades als Rasos de Peguera y encontrades pirenenques, de les quals presentà un bell aplec de clixés fotogràfics obtinguts per diferents senyors socis que efectuaren dites primeres sortides esportives.

EL MONTSENY A L'HIVERN. EL PRIMER CONCURS CATALÁ DE LUGES. — Nostre consoci D. Eduard Vidal y Riba omplí la sessió del dia 26 parlant de l'aspecte del Montseny en plena hivernada, presentant-ne una vistosa colecció de projeccions fotogràfiques de diversos paisatges y encontrades, acabant per donar compte de la celebració del Concurs de Luges, que ab tot èxit s'havia pogut realisar al cim del Matagalls.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

LA VIDA DELS PASTORS. — El dia 20 D. Rossend Serra y Pagès va donar la quinta y darrera conferencia sobre aquell interessant tema, tractant de l'observació de la naturalesa feta continuament pels pastors, de sa devoció, de sa passió amorosa, de lo guardadors de llurs tradicions, de les supersticions que tenen, etc.; apoyant-ho ab gran nombre d'observacions propies y especies folk-lòriques anotades, moltes d'elles actualment inèdites.

LES COSTUMS POPULARS DE MONGOLIA. — El dia 27 el president de la Secció, D. Fidenci Kirchner, va donar una conferencia sobre dit tema, explicant detalladament diferentes tradicions, costums y supersticions d'aquell país. La senyoreta D.ª Gabriela Rovira féu sentir algunes cançons populars d'aquell país armonisades pel mestre D. Modest Serra, qui va acompanyar-les-hi al piano.

CURS D'ARQUEOLOGIA

Conversa CV (dia 8 de Març).—Vintiuntena de les Hispanies ante-romanes.—Primeres encunyacions numaries a Empuries.—Ni 'ls ibers ni 'ls celtibers no encunyaren moneda, sinó 'ls grecs establerts a la Península.—Emissions monetaries, desde 'l sigle VIe al I.er abans de J. C.—Exemplars ibèrics y obulconesos. — Diferencies en els tipos y en les llegendes. — La *dragma* emporitana, el *victoriat* saguntí y el *denari* tarragoní.—Sistemes ponderals. — *Omonoias*. — El *nummus oscensis*. — Regions monetaries a la Península.

— Llurs límits. — Alfabet ibèric. — Dificultats d'interpretació del valor fonètic dels signes o lletres. — Quan y de qui reberen els ibers el seu alfabet. — Origen arià de la llengua ibèrica. — Tipos o signes de l'abecedari ibèric — Examen y valor respectiu. — Importancia arqueològica de les inscripcions ibèriques.

Conversa CVI (dia 22).— Primera de la Grecia clàssica. — Resum sobre la Grecia primitiva.

Conversa CVII (dia 29). — Segona de la Grecia clàssica. — Continuació de l'estudi de la Grecia primitiva.

Totes aquestes interessants converses de D. Pelegrí Casades y Gramatxes han anat acompanyades de projeccions fotogràfiques.

VISITA DEL «CENTRE EXCURSIONISTA DEL VALLÈS»

El dia 14 d'aquest mes de Març una nombrosa representació del «Centre Excursionista de Sabadell», composta d'una cinquantena de socis, entre'ls quals hi figuraven diverses senyores y senyoretes, varen fer una visita d'atenció a la nostra entitat pera testimoniar l'afecte que uneix germanívolament a les dugues corporacions. A les nou tocades del matí varen personar-se al nostre estatge social, essent rebuts pels individuus de la Directiva senyors Massó y Torrents, Martorell, Carreras y Candi, Vidal y Riba y Torras, que en sa calitat de president els donà la benvinguda en paraules ben sentides, a les quals correspongué'l senyor Montllor, president del «Centre de Sabadell», ab un curt parlament d'atenció y coral oferiment.

Acompanyats dels indicats senyors passaren a visitar la Barcelona vella, començant per les columnes d'Hèrcul y seguint vers l'antic palau dels Reis d'Aragó, Santa Agueda, muralles romanes, Ajuntament, Diputació, Catedral, Llotja, mansions senyorials del carrer de Montcada, y iglesies de Sant Just, Santa Maria y Sant Pau del Camp, resultant en conjunt una visita ben instructiva y un estudi aprofitat de la Barcelona arqueològica, que serà degudament completat ab altres projectades visites als Museus barcelonins y a la Barcelona moderna.

Desde aquestes planes repetim als nostres amics de Sabadell nostre agraiment per sa atenta visita y nostres corals ofertes pera tot lo que siga en profit de l'excursionisme y de nostra aimada terra catalana.

NOVES

Excursió a Argelia. — Pera'ls dies 5 al 16 d'aquest mes d'Abril el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA ha organisat una excursió a l'Argelia, fent escala a Palma de Mallorca y visitant Alger, Constantina, Batna, Lambèze, Timgad y Biskra, ab sos diversos monuments y construccions antigues y modernes, sos mercats y típiques costums y sos esplèndits paisatges,

ab l'entrada a la regió del Sahara y son magnífic oasis, de més de 150.000 palmerès, que causa l'admiració de tot excursionista. El viatge's farà a bordo del «Miramar», esplèndit vapor de la «Compañía Isleña Marítima», en sortida extraordinaria que farà'l vespre del dilluns dia 5 del mes que comencem. Els preus dels passatges, tots els gastos compresos, són els de 400 pessetes en primera classe y 325 en segona; essent ja nombrosos els senyors inscrits pera sa realisació.

Congrés Interpireneísta de Tolosa. — Tal com haviem anunciat, y subjectant-se al programa indicat, els dies 21 y 22 del finit mes de Març va celebrar-se a Tolosa'l primer Congrés d'enguany, organisat per la Federació de Societats Pireneístes. El nostre president, D. César A. Torras, va assistir-hi en representació del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, essent molt atès y festejat pels nostres amics de les diverses encontrades de la França, aplegats ben agermanadament a racer del nostre Pireneu. Per manca d'espay no'ns ocupem en aquest número de les tasques de dit Congrés: ho farem detingudament en el número vinent.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE MARÇ

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0° Y AL NIVELL DEL MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
2°.11	3°.37	18°. (dia 31)	— 8°. (dia 1)	759'3 mm.	758'5 mm.

ESTAT DEL CEL			
Dies serens . .	2	Dies de pluja. . . .	20
» nuvulosos.	14	» de neu	13
» coberts. .	15	» de glaçada. . .	18

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 86'6 mm.
» DE NEU » 50 »

VENTS DOMINANTS	
8 MATÍ	8 TARDA
SE — SSW	**NE — ENE**

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona.— Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24.— Telefon 115

Any XIX Barcelona, Maig de 1909 Núm. 172

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

ICONOGRAFIA DE LA PORTALADA DE RIPOLL

(Continuació)

La part dreta, a l'altre costat del portal, està repartida de la mateixa manera en tres seccions. En el banc o macís inferior hi ha una combinació de serpentines formant sis medallons que enclouen representacions de difícil interpretació a causa del seu deplorable estat. Algú ha dit que contenien alusions als primers capítols del Gènesis, y algú més ha afirmat que feyen venir l'idea dels càstics reservats als pecats més graves. Respecte a la primera dita he de confessar que no he sapigut veure en tals medallons una sola representació de lo que narren els primers llibres sagrats, y respecte a la segona sols he de fer notar que'ls espays fronters són sis y els pecats capitals set, essent necessari, per completar el nombre, acudir a un medalló lateral que està del tot aperduat y en el que no s'hi veu res absolutament. Entenent-ho aixís, es dir, sumant aquest ab els altres, els medallons seran set; fent verossímil que's tracti de representacions dels pecats y els seus càstics lo que sembla veure-s en tres dels círcols, perquè en el primer de l'esquerra potser s'hi endevini un dimoni enforquillant un home estacat a una barana, que si fos un desesperat (núm. 17) aludiria a l'ira; un diable temptant a una fembra incitada al pecat per un home, en que podria veure-s'hi una referencia a la luxuria (núm. 19), y més avall, després d'una escena indesxifrable atès sa deplorable conservació y abans de dugues més d'impossible descripció, la lluita del príncep dels exèrcits celestials, l'arcàngel Miquel, ab el dimoni (núm. 19), indicadora de la punició esdevinguda al primer soberc. De totes maneres he de fer avinent que aquestes indicacions sols poden fer-se a falta d'altres més fermes. Però repetesc que la conservació de tot aquest banc o sòcol no permet fonamentar gaire tota apreciació.

Clisé d'A. Mas

En el sòcol del damunt hi ha una repetició de la lluita de dues grosses feres, sortint vencedor el lleó (número 20); agrupament esculpit, més que en relleu, en esculptura o bulte complet quasi isoladament; baralla que està posada entre dos requadros ab un centaure sageter (núm. 21) a una part y un goç a l'altre (núm. 22). Tal com he fet avinent suara en representacions semblants, no crec que puga trobar-se relació entre aquestes figures d'animals de diferentes mides y plantats aquí ab idea purament ornamental. L'abominar Sant Bernat d'aquestes o semblants figures d'animals ferotges o imaginaris no indica may que en el seu temps se'ls dongués una significació piedosa o un sentit alegòric.

Més amunt, com ja hem vist a l'altra part, hi apareixen cinc arcs ab columnetes, quals canons són en hèlix o zig-zag, dintre dels

quals hi ha altres tantes figures, alçades totes y dirigides quatre d'elles cap a la de la part esquerra que porta nimbe crucífer, beneeix ab la destra y té ab l'altra mà un carteló en que'ls antics devien poder-hi llegir uns mots que no han arribat fins a nosaltres ni tant sols en estat fragmentari (núm. 23). El tipo iconogràfic d'aquesta figura respon en absolut a la representació de Jesucrist o Déu Nostre Senyor, a qui únicament pertoca'l distintiu de la creu inscrita en l'auriola que rodeja la seva testa. Aixís, aquest personatge, ben definit, no pot esser el rey Davit, com algú ha apuntat,

Clixé d'A. Mas

com tampoc el vinent (núm. 24), vestit ab hàbits talars y en actitut humil, pot esser Pilat o Sant Pere, com s'es escrit alguna vegada. Per esser el primer no li escauria'l posat adorant, y per poder-se pensar en el segon rebent la potestat de pastor li faltarien els atributs constants del Príncep dels Apòstols, y especialment el nimbe dels sants.

En la tasca d'averiguar l'idea a que obeeixen aquestes cinc figures, per lo que acabo d'apuntar-vos, ja compendreu que'ns trobem en un punt dificilíssim sobre'l qual s'han llençat explicacions les més dessemblants y oposades. S'ha dit si representaven, a més de Crist y Pilat, el martiri d'un bisbe, si un príncep entre tres prelats y Jesucrist que'ls beneeix a tots, si Davit convidant a lloar al Senyor a un monjo, un cavaller, un bisbe y un escuder, que representen les diverses classes o estaments de la societat.

Si'ns fos possible llegir els noms o mots que anaven sobre'ls arcs de les hornacines ont estan aquests personatges, segurament que ben aviat sortiriem de dubtes; però una vegada més haig de

planye-m de la desaparició de llegendes; y com per diferentes raons tampoc un hom pot restar satisfet de tot lo que s'es escrit sobre les tant inexpressives figures, després de rebutjar l'idea de si significarien personatges de l'Antic Testament, tals com Moisès, Josuè, Aaron, Sumo Sacerdot y Caleb, tant sols perquè'l primer li falta'l nimbe que constantment porta les moltes vegades que indubtablement està significat en la portalada, com una hipòtesis he de llençar l'idea de si aquí hi hauria representats personatges relacionats ab nostre monestir, el comte de Cerdanya Oliva *Cabreta* y els seus fills que en més gran manera's distingiren per sa protecció a Ripoll, o sien Bernat *Tallaferro,* comte de Besalú, Wifret, comte de Cerdanya, y el bisbe-abat Oliva.

Oliva *Cabreta,* el pare dels tres, seria'l primer (núm. 24). Aniria vestit de penitent, no de monjo, puix regnà desde 984 fins a l'any 988 o poc després, en que renuncià tot lo que tenia, abandonà'l món per anar-se'n a Monte-Casino, a Italia, ont morí dos anys després, o sia en 990. Era fill d'en Mir, quart fill del comte Guifre *el Pilós,* y, per tant, descendent del més cèlebre dels hèroes de l'independencia patria. Es de notar la manera com l'esculptor de Ripoll el presentà sense la tonsura clerical, puix el comte Oliva, encara que retirat del món, no fou clergue. Tenia mèrits suficients pera figurar a la fatxada ripollesa, puix havia confirmats els privilegis de tal iglesia y monestir, assistí y podriem dir que presidí la consagració de l'any 977, y havia fet donacions, entre les quals n'hi havia una demanant a Déu la gracia de la successió.

Al costat d'Oliva *Cabreta* penitent y benehit pel Senyor hi ha'l seu hereu en el comtat de Cerdanya, Wifret o Guifre, vestit de túnica curta y mantell obert sobre'l costat esquer, ab una de ses mans posada a les cintes que pengen del fermall y l'altra plana sobre'l seu pit (núm. 25). Es el fundador del monestir del Canigó, que assistí a la consagració ripollesa del 1032 y que acabà per retirar-se piedosament al monestir per ell fundat, per fer santa vida y, segons se conta, entretenir-se en cavar-se la sepultura ont reposarien ses despulles. En son posat humil, en son trajo sense fresadures, en son cap descobert, semblen indicar-s'hi ses costums y el final de sa vida.

Segueix un bisbe, Oliva, vestint ornaments pontificals: folgada casulla, bàcul a sa dreta y un llibre a sa esquerra, en que sembla llegir-s'hi esser el pontifical, vegent-se sobre sa casulla l'escapulari o fres, cayent després de rodejar el coll y terminant inferiorment en tres bolles o cascabells, segons la costum del temps. En la pedra

del fons hi queda encara rastre de la baixa mitra que lluhiria la seva testa (núm. 25).

El personatge de més a la dreta (núm. 27) sembla esser el famós Bernat Tallaferro, comte de Besalú, mort de desgracia l'any 1020. Son caràcter, descrit en l'encíclica o carta en que fou comunicada tal mort, ens parla de que fou d'insigne bondat, piedós entre tots sos semblants, destre en les armes, d'arrogant presencia, d'hermosa figura, gran en ses maneres de vestir, de llengua eloqüent, de gran força, encertat en el consell, d'admirable ingeni, de dolç parlar, abundant en ses coses, de suma fortalesa y preclar en vèncer els enemics. Y els elogis no s'acaben encara en tal carta, y continuen dient-li terror dels dolents, y, encara que tant poderós, mansoy y súbdit pels bons, pare dels pobres, fort en la justicia, just en el judici, ple de misericordia, edificador d'iglesies, en gran manera amant dels monjos, als que venerava com a pares, y a molts apreciava com a senyors y els provocava com a fills seus per fer el bé[1]. L'esculptor de la portalada'l representà vestit de cavaller, ab túnica curta ornada de riques flanges, que baixa fins a amagar ses cuixes, mantell folgat que s'obre al damunt de l'espatlla dreta y testa antigament coberta per capacet o cervellera, un xic apuntada cap al cim, a jutjar per lo que resta en la pedra. A sa mà dreta apar tenir-hi un llibre, indici de sa pietat. En son testament deixava a Ripoll l'alou de la Pinya, ab sos masets *(villunculis)*, a més de sa vaixella de rics metalls *(vascula aurea et argentea)*, que devia esser presentada al monestir junt ab el seu cos quan fos difunt[2].

Potser trobareu atrevida aquesta meva manera de senyalar els personatges, però no sé pas trobar-ne una que no tinga tants inconvenients com aquesta.

La part corresponent al gruix de la fatxada, o sia la que fa escaire ab les figures darrerament intentades explicar, presenta uns bells motius ornamentals que's combinen entre sí, deixant cinc espays circolars en els quals hi ha relleus ab histories (núm. 28). Són de ben compromesa explicació, atesa sa conservació, que no es bona en cap d'ells, y que en els dos darrers o més baixos es com no puga esser pitjor. La de més amunt entenc esser representació del cel, ab la figura d'un ancià venerable que extén sos braços entre lliris, y té al davant un pali o tovallola dintre la qual reposen tres

1) *Marca Hispanica*, apèndix CLXXXVII.
2) Monsalvatge: *Noticias Históricas*, vol. I, apèndix VII.

figuretes de benhaurats. Sota aquesta representació de la gloria, de la mansió feliç pels bons, hi ha'l lloc de punició pels que no han cumplert sos devers. Nostre segon relleu porta dos diables atormentant un condemnat que's revolca en llit de foc. Més avall hi ha l'escena de la mort de la Verge Maria, qual ànima en figura humana està entre dos àngels dintre una tovallola portada per aquests, tal com se veu en un dels més hermosos frontals pintats de l'època romànica que's conserven en el Museu Episcopal de Vich. Quatre altres àngels prenen el benehit cos de sa regina y semblen alçar-lo de la terra. Els dos cercles de més ensota ja he dit com eren d'impossible identificació per treure-n res en clar. El superior apar deixar veure un home despedaçat per dues feres y el d'abaix de tot potser dega lligar-se ab les escenes del banc inferior del davant.

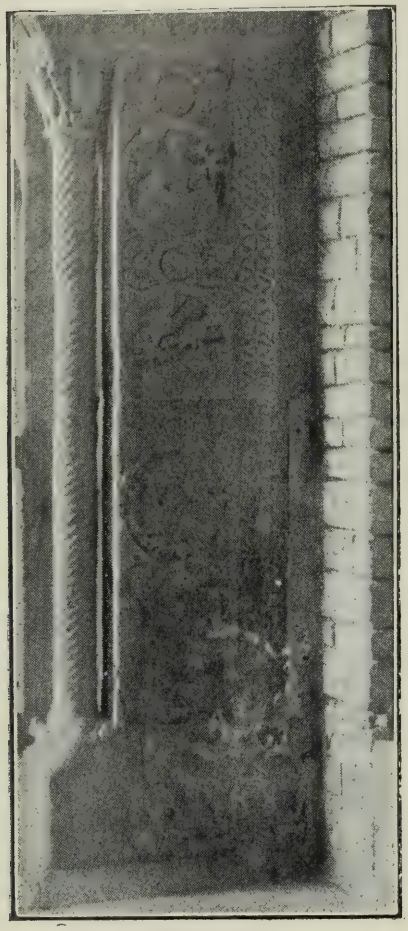

Clixé d'A. Amatller

La part mitjana o central de la portalada té un sentit més fàcilment trobable. Abans d'ara he significat com sembla expressar als ulls del poble cristià'ls exemples que deu seguir si vol guanyar la felicitat eterna. Forma com tres amples faixes que l'arc de l'entrada interromp y que fan uns 88 centímetres d'alçada, anant separades entre sí per dues cornises senzillament tallades formant xanflà, ont van esculpides llegendes alusives a les representacions que tals cornises abriguen o tenen al dessota. Una cornisa de major desenrotllament que les altres, formada per un gran tor ab entrellaços esculpits y una tira de dents de serra horizontalment posades, abriga'l tot, que en els dos costats del cos de la portalada, tallant l'aresta viva, està espayat per dues columnes, ab canya o fust cobert d'un enreixat de cintes fortament enllaçades surmontada per groller capitell corinti a la part esquerra y ab fullatges combinats ab testes d'animals el de l'altra part.

D'aquestes faixes, la superior està com deslligada de les altres dues, en que s'hi representen escenes bíbliques. Té a l'una y altra

part del portal una filera de sants en nombre de vintidós, la meitat per part, y tots ab les testes alçades, com mirant la figura de l'Omnipotent que va en la punta de la portalada, coronant-la com desde'l més alt de la gloria. Les figures aquestes porten filacteríes o cartelons en els quals avuy no s'hi veu desgraciadament cap traça d'inscripció. La defectuosa conservació d'aquestes figures, la manca de llegendes explicatives y de símbols acompanyatius, fa que avuy sia ben difícil precisar del tot la significació de cada una

Clixé d'A. Amatller

de les imatges. Hi ha ben coneguts quinze sants y set santes. Entre aquells són de notar el tercer de la part dreta, que porta alta, com mostrant-la al poble, una serra (núm. 32), donant a entendre ser representació de l'apòstol Sant Simó, que, segons una antiga llegenda consagrada per l'iconografia, fou martiritzat de la manera horrible que suposa l'esser asserrat en dos troços. Partint d'això, podem suposar que un Apòstol anirà acompanyat dels demés membres del Col·legi Apostòlic, es a dir, dels altres dèu primers Apòstols escullits per Jesucrist, suprimint el deixeble traidor Judes, afegint-hi Sant Maties, que'l suplí, y Sant Bernabé, que hi fou també comptat com a companyó de Sant Pau. En la part anterior de la portalada hi ha precisament tretze figures d'homes sants y dues més als costats. Acabo de parlar de tretze Apòstols. Si an aquests hi afegeixo com atribució probable de la figura de la part dreta, que té un braç alçat, com senyalant l'estrella que aparegué al naixement de Jesús, la d'esser el Sant Precursor (núm. 36), y la representació de l'altra part la refereixo al profeta Isaies, me crec que queda completada l'explicació de bona part de la filera d'aquestes figures.

An això afegeixi-s que vos he parlat de set santes també repre-

sentades y clarament distingibles pels seus vestits. D'aquestes, tres estan en agrupament a la part esquerra (núm. 30) y les demés van juntes (núm. 33) entre'ls grupos d'Apòstols a l'altra part. Falten datos per precisar qui són aquestes ditxoses fembres, puix estan molt aperduades, no distingint-se en elles, especialment de les de la dreta, res que permeti donar-les un nom. Portaven, segons sembla, cartelons per llegendes, duyen toca y nimbe al cap, mantell y túnica, coses comuns a totes les representacions de dònes

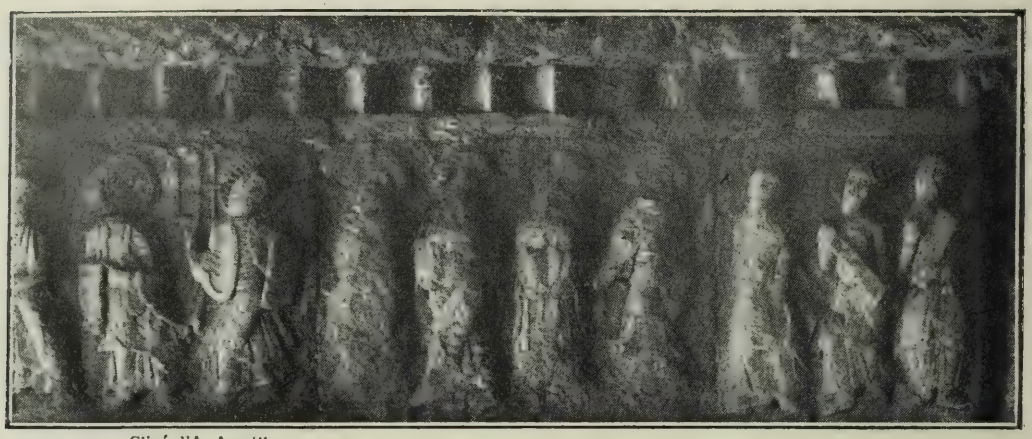

Clixé d'A. Amatller

benhaurades. Potser, y això ja compendreu que ho dic ab totes les reserves, representin les set santes citades en el canon de la Missa: Santes Felicitat, Perpètua, Agueda, Llucia, Agnès, Cecilia y Anastasia, totes tant venerades desde la més alta antiguitat.

Com que totes aquestes imatges estan dretes, sobrava un espay a cada costat del portal, espay que venia tancat per la corba de l'arcada més exterior de la porta. Aquests espays el director y projectista de l'obra volgué omplir-los posant-hi dos dels animals simbòlics representatius dels Evangelistes, perquè aixís se completava la serie dels que no cabien més amunt, y, tot aprofitant un lloc, se'ls posava entorn de la figura del Senyor, segons expressà'l vident de l'Apocalipsis. Els animals que ocupen tals espays són el brau a la dreta (núm. 38) y el lleó a l'esquerra (núm. 37), figurats ab ales, testes nimbades y el rull de la narració evangelica posat entre ses potes davanteres, que per una delicada ocurrencia de l'esculptor estan dirigides cap enfora, de manera que l'animal, per guaitar la representació de Déu, hagi d'alçar el cap y mirar endarrera, resultant aixís plenes de gracia y moviment les figures tetramòrfiques alusives als Evangelistes Sant Lluc y Sant Marc.

Les faixes ó series de representacions historials que van sota

aquesta que acabo d'explicar fan totes referencia a lo que es conta en els llibres sants de l'Antic Testament.

Si volem seguir l'ordre en que estan narrades en el sagrat text, es necessari que procedim començant per les que van en la faixa superior de la part dreta de la portalada. Anant de dreta a esquerra:

Un personatge vestit ab túnica talar y mantell està sobre un pujol apoyat en son bastó y com sostingut per darrera per altre personatge, mentres està en actitut de dirigir la paraula a catorze homes que contemplen com surt una abundosa dèu d'aigua de sota 'ls peus del primer (núm. 39). Es aquesta escena figurativa del miracle ab que Déu, per medi de Moisès, sacià la set dels israelites revoltats a Rafidim, aont no hi havia aigua de que begués el poble, quan el capdill, posat sobre la pedra d'Horeb, la copejà davant dels vells del poble escullit. Aquesta escena, que'ns es narrada en el llibre de l'Exode, capítol XVII,

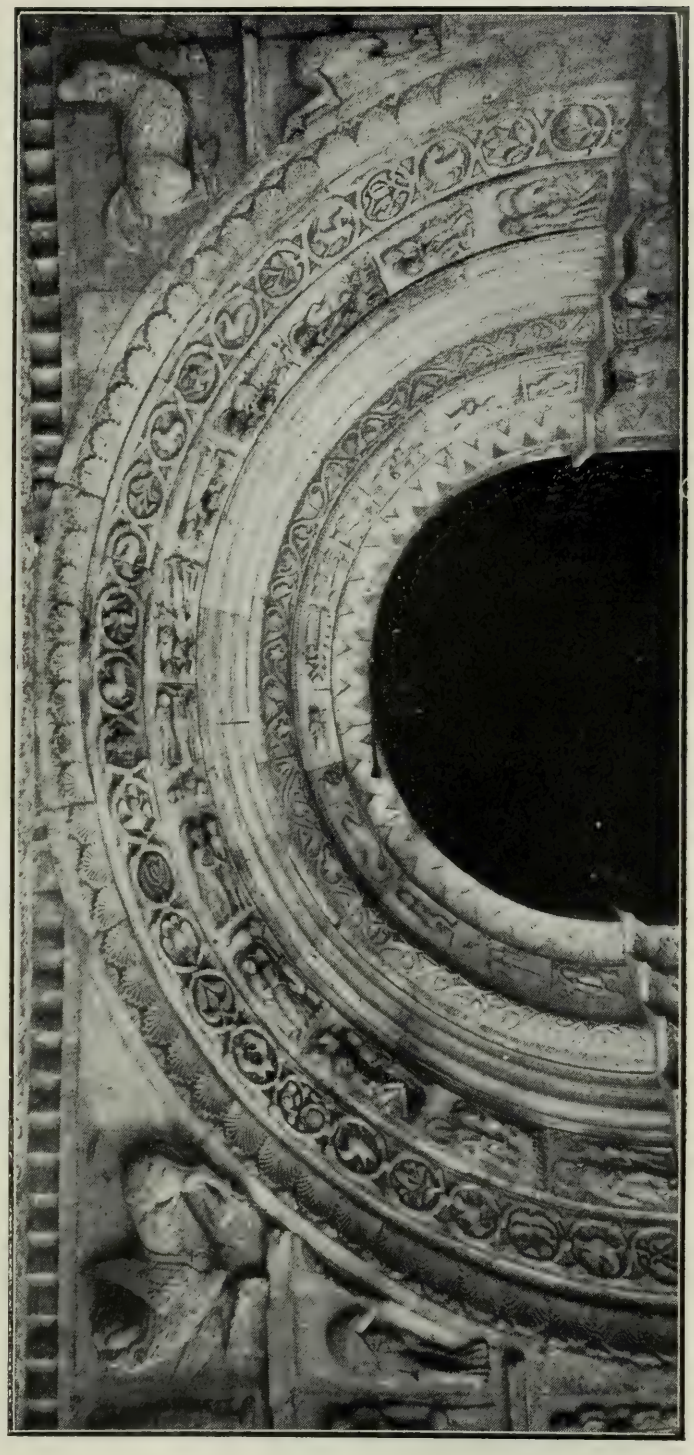

Clixé d'A. Amatller

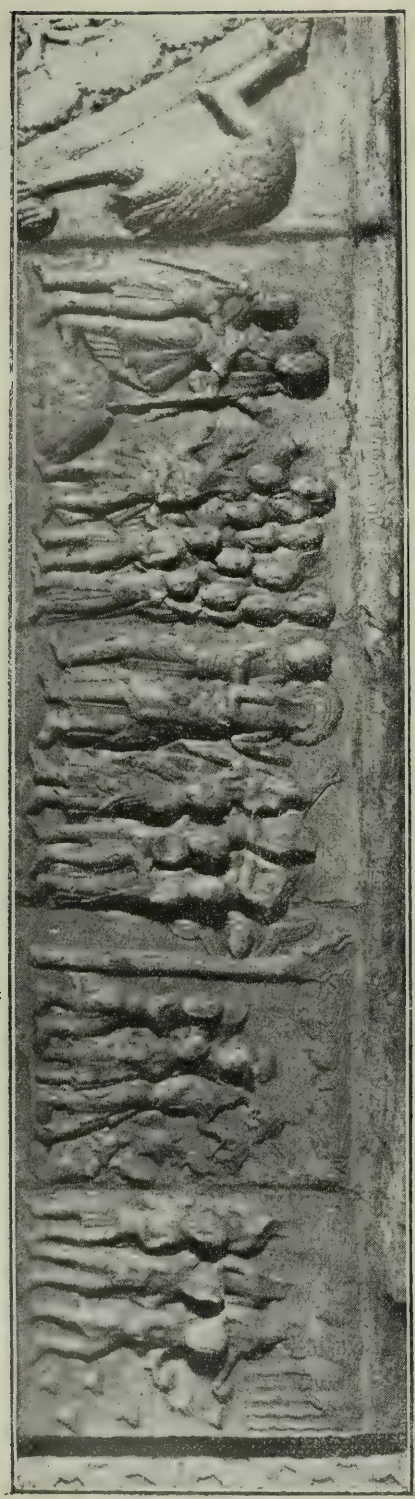

Clisé d'A. Mas

versos 1.r al 7.e, resulta completada per la representació següent, en que s'hi expressa'l tumulte dels descendents de Jacob contra son guia Moisès, vegent-s'hi sis homes, alguns d'ells ab les mans alçades com increpant al capdill, que apareix també com sostingut per altre personatge, que, com els fills d'Israel, vesteix túnica curta y es distingeix de les representacions de les dònes, que vesteixen faldes fins als peus (núm. 40). Una mà, la de l'Omnipotent, apareix en alt senyalant l'assistencia divina al capdill israelita.

A continuació d'aquestes histories ne segueixen dues més, també lligades, com formant una sola representació. La primera fa referencia a la pluja de guatlles que a remades venien sobre'l campament dels israelites y servien perquè tinguessin carn abundanta per menjar quan en el desert de Sin murmurà contra'l seu Déu, anyorant les olles de carn que ab l'esclavitut posseía a Egipte, segons detalla'l citat llibre de l'Exode, capítol XV. L'esculptor de Ripoll figurà cinc israelites (núm. 41) recullint les guatlles que un núvol envia d'una ventada, mentres un alat querubí, guiant una columna de foc, ilumina de nits al poble escullit y fa que de dies el núvol protector li privi'ls massa ardents raigs del sol; figures també conformes ab lo que diu el sagrat llibre en el capítol XIII, vers 22, y XIV, vers 19.

El poble israelita, a més dels talls de carn, en sa murmuració, volia pa del que deya que se saciava tot estant en captiveri, donant aixís prova d'una absoluta manca de sentiments elevats; però'l

Senyor també en això volgué satisfer-lo y li envià la rosada matinal del *manà*. Fent referencia an aquest fet, que completa la narració del capítol XV de l'Exode, l'artista esculpí sis figures d'israelites ab sengles atuells en forma de grans escudelles, que paren y posen a terra, a fi de recullir l'aliment que davalla com pluja abundant dels núvols (núm. 42).

En el xanflà que corre sobre aquestes representacions hi ha una llegenda en caràcters més apilats y de traç més quadrat o clàssic que les altres, que per son estat de conservació y per la seva mutilació fa de ben difícil confegir. En Pellicer no la pogué pas completar y es limità a donar-ne mots deslligats, VIRGA PERCUTIT MOYSES..... PETRA DAT AQVAM..... COTURNIX..... MANNA. Ab els anys que han passat, la llegenda s'es feta encara menys visible, y tal com es avuy un té de dir que fins dóna lloc a pensar que l'historiador de Ripoll no estigué pas ben encertat en lo que ell va llegir. A mi m'ha semblat arreplegar-hi aquests mots: VIRGA LATENS MOYSES..... FERIT UNDA ET AQUA..... PLEBS..... REANIMATUR..... DATA COTVRNIX. Tot això es incoherent; un veu que fa referencia als assumptes de que acabo de parlar-vos, però no sab lligar aquestes lletres y paraules tant incompletes, formant-ne un text mètric.

En la faixa inferior hi surt sols una escena: la part de més aprop del portal ens figura a Moisès assegut y ab els braços alçats que li aguanten dos homes, un a cada costat (núm. 43), gràfica expressió de lo que conta'l llibre de l'Exode en el citat capítol XVII, versos 11 y 12, quan diu que Amalec atacà al poble de Déu a Rafidim y que Josué escullí per ordenació de Moisès els combatents, posant-se aquest a la punta del collet ab Aaron y Hur per pregar a Déu mentres duraria'l combat, donant-se'l cas de que mentres el deslliurador d'Israel tenia'ls braços dirigits al cel vencia'l seu poble, adquirint preponderancia Amalec quan els tenia baixats. El sagrat text diu que com que'ls braços de Moisès eren feixucs y no tenia força per tenir-los durant tanta estona alçats, s'acudí al remey de pendre un còdol, sobre'l qual s'assegué'l capdill, sostenint-li alts els braços Aaron y Hur, un a cada costat, per lo que no reposà en sa actitut de pregaria fins a la posta del sol, en que restaren vençuts del tot Amalec y els seus. L'episodi de la batalla està esculpit a continuació ab un grupo de quatre soldats de peu armats ab espases y llances y defensats per camisols fins al genoll, cervellera y escut rodó o rodella, els que tenen a sos peus a un enemic mort (núm. 44), y segueixen a quatre cavallers armats d'igual manera

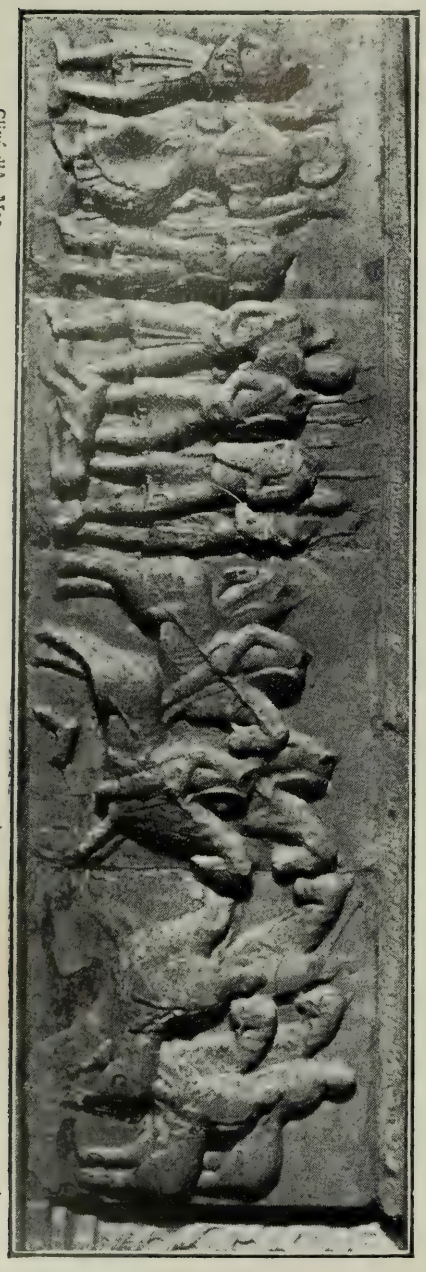

Clisé d'A. Mas

que envesteixen a altres quatre genets que's diferencíen en l'armament dels seus contraris per la tarja o escut punxagut que protegeix son cos (núm. 45). A terra, entre'ls combatents, n'hi ha un de peu pertanyent a la figura d'un vençut que fou trencada desprenentse del camper y havent desaparegut. Sobre d'aquesta interessant representació de la batalla de Rafidim, digna d'estudi pels detalls que conté referents a indumentaria y armament militar, hi va una inscripció explicativa que diu: UR ET AARON RELEVANT MANVVM MOYSE GRAVITATEM DVM IOSVE ET POPVLUS CERTANT (?) LEVANTES AMALEHC FERITATEM.

Aquí apar sia ocasió de fer notar l'interès que per l'estudi de l'indumentaria militar de l'alta Edat Mitjana té aquesta part de la portalada de Ripoll. Entre les peces d'armadura s'hi veu la rodella circolar, y els soldats, que no sempre van vestits de malla, sinó de teles grosses o ab cenyidor de roba y camisols en que l'esculptor apar volgué figurar-hi les planxes articulades com una escata, detalls que són per indicar una reculada antiguitat; però ab aquestes peces s'ha de regonèixer com se n'hi acompanyen altres més modernes, tals com la tarja o escut apuntat per baix y semicircolar en la part alta, la llança embanderolada ab drap de tres puntes, les cotes de malla o camisols curts fins a la genollera, deixant sortir la gonella interior de drap, ab mànega fins avall del colze, encaputxades y ab babera, la cervellera cònica en que apar endevinar-s'hi'l nassal protector de la faç. Tot això darrer convé ab lo que'ns revelen els monuments de finals del segle XI o primers del XII, l'època de les grans incursions normandes, tals com la cèlebre tapiceria de Bayeux y

Clixé d'A. Amatller

els segells d'alguns prínceps. L'esculptor a Ripoll s'hi entretení en donar la forma de les armes y armadures, podent encara apreciar-se detalls tals com la forma ample y ab canal de les fulles dels glavis y el tallant nirvi dels ferros de les llances, el fre dels cavalls, el pitral y la sella ab mantell y estrebs.

Al costat del cos sortint de la portalada, fent àngul ab les escenes anteriors, hi ha dos compartiments, l'un sobre l'altre, y sota la figura que he dit podia representar el Sant Precursor (núm. 36). La de més amunt figura'l pas del Mar Roig, expressat per dos israelites que segueixen a Moisès per entre les ones (núm. 46). El sant varó constituit per Déu guia y llibertador del poble, està figurat d'alçada mellor que'ls altres personatges, portant la verga a la mà, y en l'instant d'esser benehit per la dreta de l'Omnipotent, tot per significar la seva dignitat y divina missió. Es, doncs, aquesta escena lo que explica'l ja prou citat llibre sagrat, capítol XIV, versos 16 y 21. El relleu inferior porta una escena de lluita entre dos genets, un dels quals tomba sobre'l coll del seu cavall retut y ferit per la llança embanderolada que li clava son contrari (núm. 47), fent el tot alusió, sens dubte, a la ja explicada batalla entre israelites y amalecites.

JOSEPH GUDIOL, PBRE.

(Acabarà)

SENYORIU DE LA VESCOMTAL FAMILIA MIRÓ

(Continuació)

NAVÉS

La gran comarca coneguda en els sigles X y XI ab els noms de «pago» o Vall-de-Lord, sic al sigle X, Lurdi, Lordi, Lortense, Lodense, Lordense y Lurdense, avui Vall de Lort, s'extenia del coll de Tuxent al de Montmajor, prop de Cardona, y de Canalda al torrent d'Agrevolet[2]. Aixís com la vall, hi havia també la montanya y cordillera de Lord, que confrontava ab les de Cija, Busa, Saolo, Qual-de-Tuxent y Port, la qual, al 29 de Desembre de l'any 989, el comte d'Urgell Ermengol, que's titula comte abans de la mort del seu pare, el comte Borrell, va vendre-la per trescents sous, junta ab l'iglesia de Santa Maria de Lord, al levita Cixilià[3].

1) Probablement era de Pampa també aquest, puix hi tenia moltes possessions.

2) Villanueva: *Viage Literario*, vol XII, carta LXXXVIII.

3) «In dei nomine. Ego ermengaudus chomes tibi entori meo cixillanus leuita. Per hanc scripturam uindicionis uindo tibi ipso mont. de lord totum ab integrum uel cum ipsa ecclesia nomine sancta maria cum domos. uel cum alaudibus suis petras alcioras. uel subterioras. siluis atque garricis pratis pascuis aquarum ductibus. uel reductibus siue puteis. et eius possessione quedam et aura. (sic) uel in antea inuenire potueritis siue hic siue in aliis locis. et est ipsa ecclesia. uel domos insuice magna que dicitur lordensis. et ad uenit mihi. de parentorum uel per omnesque uoces. Et affrontat ipsut hec omnia de parte orientis in monte que dicunt ciga. et de occiduo in monte de businus. et de meridie in monte de saolo. et de parte uero circi in qual de tuxen uel in ipso port. Quantum intra istas afrontaciones includunt sic uindo tibi ego ermengaudus ad te xixilianus leuita ipsa ecclesia nomine sancta maria siue cum alias qui ibidem sunt simul cum alaudios qui in monte de lorde sunt siue quod superius scriptum est. siue acaptacione que deus dedit siue hic. siue in aliis locis. et ego ermengaudus sic uindo tibi ipsum hec omnia quod superius scriptum est ab omni integritate ubi inuenire potueris per uoces de ipsas ecclesias quod inde fuit parabolatum. Per solidos .ccc. quod tu cixilianus ad me ermengaudus donazti. et de ipsos solidos non remansit. Intale uero conuentu quod tu uel posterita tua licencias abere tenere aut uindere uel in alienare uel alium patronum qualiscumque eligere uolueris. libera in dei nomine abeatis potestatem sine blandimento de nullo omine nec de nulla femina. Et est manifestum. nullusque omo qui ista carta inquietare uoluerit non ualeat uindicare sed induplo tibi componere faciat. aut faciam. et in antea ista carta in omnibus firmitatem. Facta carta uindicionis .iiii. kalendas ianuari. anno .iii. regnante ugo rege. ERMENGADVS CHOMES. qui ista scriptura rogaui scribere et tes-

Al 4 dels idus de Janer de l'any VIII del rei Felip (1068), el comte d'Urgell Ermengol donà carta de privilegis y franqueses a tot el pago o comarca de Lord, confirmant al mateix temps les cartes otorgades per gracia del seu pare y pel comte de Barcelona Guifre*'l Pelós*. Aquest important document, vui desaparegut, estava en l'Arxiu Episcopal de Solsona, citat per Costa y Bafarull[1]. L'únic privilegi que'n resta escrit, y que copío d'aquest autor, es que: «Nec ego (Ermengaudus Comes) nec filii mei nec posteritas mea, nec ullus Comes ausus sit mittere censum : : : : : homines de Valdelordo et deejus terminis». Aquest document era suscrit pel vescomte Miró. També refereix aquest privilegi Monfar, l'historiador dels Comtes d'Urgell[2].

tibus tradidit ad roborandum.—Sendredus ✠=✠Guidado iudice Guntiocus presbiter ✠oliba iudice✠=Gvidisclvs presbiter qui hunc istam scripturam rogatus scripsit et ✠sub die et anno quod supra.»

(Arx. Epal. de Solsona, plec de Valldelort.)

1) *Memorias de Solsona*, cap. XVII.

2) Entre paperots perduts de l'Arxiu Episcopal de Solsona he trobada posteriorment una copia simple d'aquest document, o de lo més principal d'ell, que, pel caràcter de lletra, sembla feta de Mossèn Costa y Bafarull, l'autor de les *Memorias de Solsona*, qui diu que l'original estava en el mateix arxiu. Tit. de Navés, núm. 31; més avui no hi ha tal document.

La copia es com segueix:

«Ego Armengaudus Comes et Marchio vobis omnium commorantium in terminis de Vallelordo Fidelibus Ntris. Salutes perpetuas in Dno. Volumus vt notum sit vobis, et omnium Fidelium Ntrorum prœsentium scilicet, et futurorum, quatenus concedo vobis presentibus et futuris preceptum Regalium, et nrum. ut ab : : : : et deinceps nec ego, nec filii mei, nec posterita mea nec vllus comes ausus sit mittere sensum : : : : homines de Vallelordo, et de ejus terminis nisi talem qualem habuerint in tempore Patris mei Ermengaudi Comitis q.° nec in Vicaria : : : : nec in distringendo, nec in opprimendo, neque in damnis illis inferendo, sed omnes securi, et quieti consistant, et sint : : : : et de filiis meis, et de filiis filiorum meorum, et posteritatis eorum œqualem sibi experientur seniorem ex fidelibus meis, qui eos regant sub me; ipsum habeant seniorem. Sacerdotes vero ex Parentibus eorum quibus ipsi elegerint in ecclesiis, q. ibidem digne seruiant Dno. ipsos habeant decanos enim q.ᵉ ipsi comuniter concordaverint inter se ipsos habeant saiones afrontationes autem sunt supradicta Vallis Lordensis a parte Orientis cum rivo de Clusa, et descendit per Succinglos, et vadit vsque ad grados de Terrariis, et connectit se in collo de Montemajore et per vadit ad Silvam Seminatam: a meridie namque afrontat in Eccla. Sti. Pontii, et ascendit vsque ad Canelas et de occiduum vero in Pugaltel, et ascendit vsque ad Terrentem de Agrevalet et pervadit vsque ad Serram de Cordes: a plaga septentrionali afrontat in portum de Tuxent, et ascendit vsque ad collum de Proto de Albes et circum tuit ac descendit in Vivel de DD. Quantum inter istas afrontationes includitur et isti termini ambiunt sic concedo vobis et posteritatibus vestris, et condono sicut

La part més placenta, més bella y més fèrtil pel clima y per la terra de tot el pago de Lord són els plans coneguts ab la paraula àrabe de Navés, que constituíen la gran comarca coneguda ab el mateix nom, de quals límits parlàrem al tractar del testament de la mare d'aquest vescomte. El lloc més important era la parroquia de Santa Marguerida de Navés, ab son ben situat castell, que'l bisbe Wissant havia adquirit del jutge Adó y el donà en propi alou a Mir, per escriptura de 4 dels idus de Janer de l'any XIX del regnat del rei Lotari, que fou el de 968[1].

Aquest Mir era'l besavi del vescomte Ramon Miró, casat ab una tal Emmo, que en 1023 va vendre per un matxo que valgués «centum et cinquanta solidos d'argentum cacimino», al seu fill Miró y a sa muller Cixol, l'alou d'Escoza o Escocia, com porten documents més moderns, de la comarca de Navés, qual alou podem anomenar castell, ja que tenia la seva torra, ses cases y cementiri de pedres en el Puig. Aquesta frase «cimiteriis petrarum» se referirà, tal volta, a les necròpolis d'aquell temps, obertes en la roca viva, o que construíen els vasos ab sis llosanes, que tant abunden en aquesta terra[2]. Ab les persones de qui'ns parlen aquestes pre-

concessit vobis Guifredus Comes Parentibus Vris. Sane si quis contra hanc scripturam concessionis venerit ad disrumpendum Comes, aut Vicarius, aut ullus Apostata homo. non hoc valet vindicare quod inquisierit. sed componat in duplo habitatores jam dicte vallis. et insuper hec scriptura semper maneat inconvulsa. Facta carta condonationis. et consignationis quarto Idus Januarii anno 8. Regni Philippo Regis. Ermengaudus gratia Dei comes ✠ Qui hanc scripturam feci scribere. et testibus tradidi ad consignandum. et dextra mea punctum signum impresi: Sig ✠ num Miro Vicecomes. Sig ✠ num Raymundi Prolis Guadaldi. Sig ✠ num Gauzperto Guillermus de Labança. Diaconus Ermengaudus ob jussu prœscripti comitis scripsit hoc. et sub ✠ in die et anno quo supra».

1) Costa y Bafarull, obra y lloc citats.

2) «In nomine domini ego emmo femina uinditrice sum tibi filio meo mirone et uxori tue cixol emtores Per hanc scripturam uindicionis mee uindo uobis de ipso meo alaude qui est inescoza et ipsas casas et turre et casalibus. et ortis ortalibus cum solo et super posito et foueas et cum cimiteriis petrarum aput ipso puio quantum aquas discurrunt. et ipso campo qui est in ipsa plana ad ipso torrente. et ipsa uinea. qui est in ipso puio ad ipsa mazana. meum proprium qui mihi aduenit per genitores meos uel per mea comparacione de meos eredes. Et est hec omnia in comitatum de urgello infra termine de ipsa franqueza de ualle de lordo et afrontad ipsa terra et ipsa uinea. iam dicta de parte oriente. in torrente. qui discurrit de meridie in ipsa strada publica. sutirana. qui pergit aprixana. de occiduo in ipso torrente que excurrit per solaneles de circi in terra de uos emtores. Quantum infra istas affrontaciones includunt uel alias affrontaciones de ipsa turre et de ipsas casas uel de omnia suprascripta resonare debet sic uindo uobis ipsa turre et ipsas casas et casalibus et ortis uel

cedentes cartes podem trobar els ascendents del vescomte Ramon Miró, fent el següent arbre:

MIR — AB EMMO
|
MIR — AB CIXOL
|
SUNIARI MIR D'ABELLA — AB ERMESSEN
|
RAMON MIR, VESCOMTE

La mare d'aquest, Ermessen, li llegà aquest lloc en son testament, otorgat l'any XXXV del rei Felip, que publico íntegre al parlar d'Abella. Diu en sa disposició que li llega l'honor de «Navazes»... «cum kastro et kastris et kastellis... et cum ipsas parroquias de Feu et Alauz», ab lo que's veu que per la paraula àrabe Navazes entenien la comarca que avui anomenem ab el pleonasme Plans de Navés, que, formant part del comtat d'Urgell, comprenia la part de Vall-de-Lord, que s'extén desde Peu-de-Roques, «subtus rupes», fins al Cardener, com clarament ho expressa na Ermessen al senyalar les afrontacions, que són: Castelltort, Capolat, Cardona

ortalibus. et foueas et cuum cimiteriis petrarum aput ipso puio quantum aquas euertunt simul cum ipso campo et ipsa uinea. aput ipsos pomiferos uel cunta genera arborum et ipsa fonte qui est in ipso torrente cum exiis et regressiis earum inprecium placibile mulo I. qui ualeat centum et cinquanta solidos de argentum cacimino. Et est manifestum quem uero predicta omnia que ego uobis uindo de meo iuro in uestro trado dominio et potestate ad uestrum proprium uel ad omnia que uolueritis facere. Quod si ego uinditrice aut ullusque omo qui contra ista carta uindicione uenerit ad inrumpendum non hoc ualeat uindicare set componat aut componam ego uobis in duplo cum omnia sua inmelioracione. Et in antea ista uindiccio sit firma et stabilitas obtineat modo uel omni que tempore. Facta ista carta uindicione iiii nonas december anno xxviii Regnante radberto rege. Sig ✠ num emmo femina qui ista uindicione feci et firmauit et testes firmare rogaui. Sig ✠ num isarno filium de gontrodo de rio albo. Sig ✠ num seniofre Sig ✠ num oliba senfret Sig ✠ num reimon gitardo. = Goltred presbiter. = Bernerdus presbiter qui me scripsit. et ✠ die et anno prefixo.»

Arxiu Episcopal de Solsona, plec de Valldelort.

Noti-s que en aquest document, que es original, s'hi troba ben clarament l'existencia del català; puix, a més de la sintàxis, ben catalana, s'hi troben les paraules *casas, puio, mazana. franqueza, sutirana* y *cinquanta.* Igual pot dir-se de les terminacions dels noms propis, com *seniofre, senfret* y *reimon.* També se'n troben en el document anterior, del sigle X, com *mont de lord;* més, encara que molt antic, no es autògraf.

y Cardener, dintre les quals estaven encloses les dos mentades parroquies, qual situació no m'ha sigut possible esbrinar. El lloc ont avui està situat el poble encastellat de Navés era'l «kastro» o principal fortalesa, y els «kastris et kastellis» les torres y fortaleses de menor importancia, que tant abundaven en aquells fèrtils plans, de moltes de les quals encara avui se'n troben ruines.

Respecte a confrontacions fixades en documents d'aquells temps, no hi ha gran seguretat, puix gairebé totes les referides de Navés se troben assignades com a terme del castell d'Olius en documents de la mateixa centuria. Aquelles demarcacions, segons el meu humil semblar, venien a ser com si avui un testés dient: «Deixo la meva propietat de Navés, que afronta ab Linya, Sorba, Lluelles, Valldora, Selva, Besora y Joval», quals confrontacions no són de la propietat, sinó de la parroquia. Es com si digués: «Deixo tot lo que posseeixo dintre la parroquia de Navés», y qui diu parroquia, diu comarca o senyoriu alodial, respecte d'un feudatari. Prova això també'l que dintre'l terme assenyalat per na Ermessen hi havia altres senyors. En un document original de l'any XI del rei Felip (1071), «domnus berengarius senior» y sa muller, «domna Sichards», donen al monestir de Solsona una mojada de vinya, situada al comtat d'Urgell, «in apendicio de ualdelordensis in locum que uocant in ipso pla de chabrafiga», que era'l terme de Navés[1]. Deixo apart altres senyors de la multitut de castells que poblaven la gran comarca enclosa en les referides confrontacions.

JOAN SERRA Y VILARÓ, PBRE.

(Continuarà)

APLEC DE BALLS POPULARS DEL PALLARS

(Continuació)

LA JOTA BORRATXA

Han de ser tres homes y una dòna. Dos dels homes s'abracen per sota l'aixella y l'altre s'en puja assegut al coll d'un dels dos, ficant les cames entremitg dels braços dels altres, que l'aguanten bé.

Allavores la música toca la jota aragonesa o bé'l fandango, y la balladora va rodant, tot ballant al voltant d'ells. Y el que està

1) A. E. de Solsona, plec de Valldelort.

assegut al damunt la va seguint sempre de cara, ab els braços extesos, fent petar els dits. Quan la balladora passa per darrera d'ell, aquest s'ha de doblegar cap a la part del darrera y sempre ha de donar la cara.

Se balla a Bresuy, a mitja hora de Sort.

LA MORSULIANA

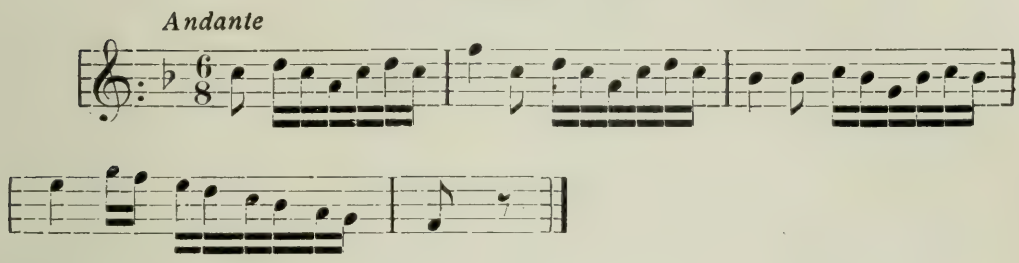

Segons m'han dit, es antiquíssim y's balla per tot el Pallars, Esterri d'Aneo, Vall de Castellbò y fins a la provincia de Girona. a la Cerdanya y a l'Urgell.

El ballador agafa ab la mà dreta la mateixa de la balladora, y ab l'esquerra la mateixa de la balladora, y puntegen al compas de la música.

En certs pobles ballen agafats, però molt separats.

S'hi canta la lletra següent:

Marieta, posa'l peu açí,
Marieta, posa'l peu açà;
Marieta, posa'l peu allí,
Marieta, posa'l peu allà.

CORRANDES

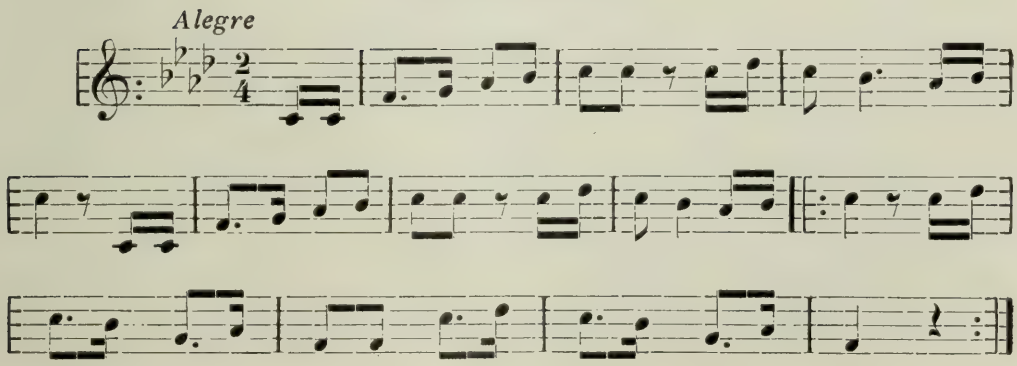

Totes les parelles que volen ballar van marcant ab els peus tots els punts de la música.

Cada parella balla com millor li sembla, fent salts y demostrant molta agilitat ab les cames; fins n'hi ha que fan pujar-se la balladora al coll, y d'altres que l'aixequen molt enlaire.

Se balla alguna vegada en diferents pobles del Pallars, però més per la part de Castellbò, Gils y Cerdanya.

Per mostra, aquí va una corranda de les que's canten:

A la plaça fan ballades.
— Mare, deixeu-m'hi anar.
Jo, que só balladoreta,
ballador no'm faltarà.

EL FANDANGO

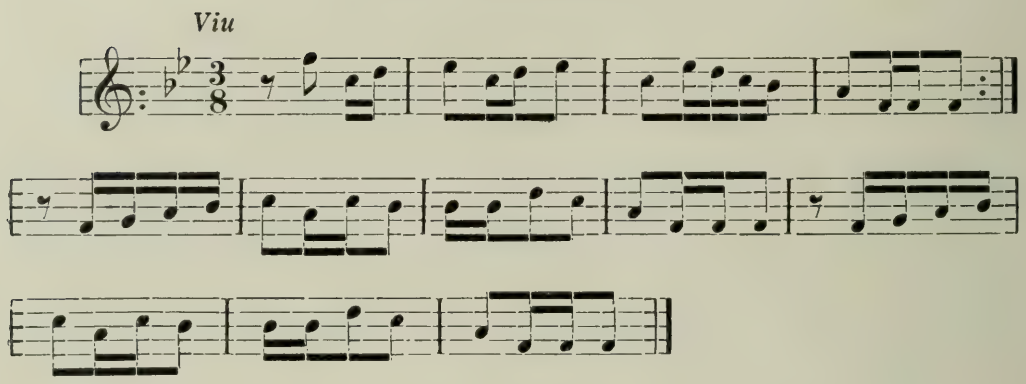

Se balla repicant-hi castanyoles com si fos una jota aragonesa, y, sense agafar-se, repiquen els peus, marcant molt bé'ls punts de la música.

Aquest ball, importat de fòra, se perd molt.

Se balla ab castanyoles de boix que fan els pastors, y n'hi ha de molt velles que han passat per les mans de quatre hereus successius.

LA TIROTITAINA

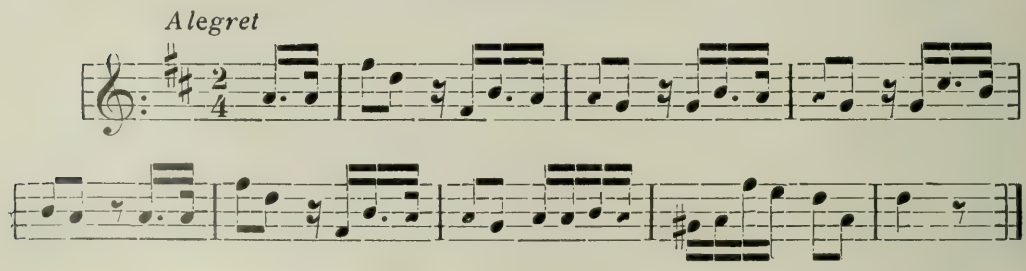

Aquest ball es un xotis *patiné,* sinó que'l ballen agafant-se la mà dreta del ballador ab la dreta de la balladora, y l'esquerra del

ballador ab l'esquerra de la balladora. Estant en aquesta posició, de costat van marcant dos punts a la dreta, dos a l'esquerra y dos rodades, girant-se cap a l'esquerra. No's deixen anar may de les mans.

Se balla en el poble d'Ascós y en el de Sorre.

Sembla que deu ser d'origen francès.

BOLANGERA DEL PALLARS

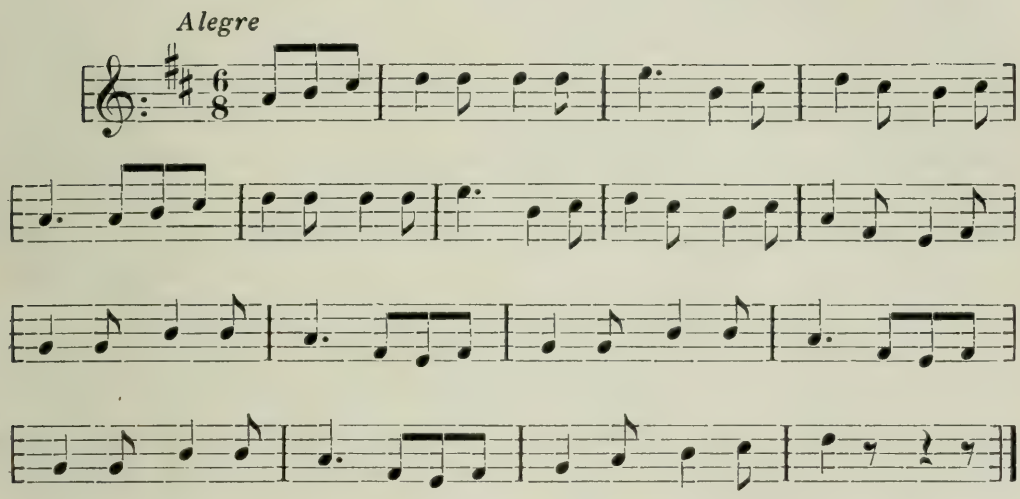

Varía poc de la de la Seu d'Urgell y de l'Empordà.

La primera part del ball a tot arreu la fan igual y consisteix en donar-se les mans com en una sardana, fent rodona la caiguda. La segona part, en l'Empordà, la fan rodant depressa cap a la dreta, y al ser a la caiguda's paren, sortint una parella y donant dos volts enllaçats del braç com en l'esquerrana; els altres dos volts se fan donant els balladors l'altre braç a la balladora de la parella que té a la dreta, y després tornen a donar dos volts ab les balladores respectives y dos volts més ab la segona parella que té a la dreta, anant seguint aixís fins haver donat el volt per totes les parelles fins haver tornat al lloc d'ont s'ha sortit.

Es d'observar que quan han voltat quatre o cinc parelles, surt fent lo mateix la parella que tenia a la dreta, y quan aquesta ha voltat quatre o cinc parelles més, surt l'altre, y van voltant fins que han ballat totes les parelles y han tornat a llur lloc. Allavores torna la música a tocar la primera part y la caiguda dura repetint-la sempre fins que tots han ballat y tornen a ser al lloc d'ont han sortit.

Al tornar a tocar la primera part, se donen les mans, volten uns

quants volts y desseguida's donen el braç els balladors ab les balladores que tenen a l'esquerra, donant dos toms després, y, fent lo mateix ab la balladora corresponent, acaben saludant.

A la rivera de la Seu d'Urgell se balla tal com la va donar a conèixer mossèn Vicens Bosch, de Talarn. Al Pallars, primerament volten donant-se la mà com una sardana en tota la primera part, y la caiguda, o sigui la segona part de la música, en la primera vegada fan la cadena com la dels llancers, y quan la música torna a tocar la primera part, tornen a voltar com una sardana, y a la caiguda fan els pilans; les noyes no's mouen del lloc ballant y els balladors passen pel davant de la balladora que tenen a la dreta, després pel darrera de l'altre, y van seguint aixís fins que senten la primera part de la en que tornen a fer la sardana, y allavores els balladors fan de pilans y es queden parats ballant, fent les balladores lo mateix que ells. Al tocar-se novament la primera part, roden, y a la caiguda's donen el braç dret fent la cadena ab el braç, com han fet al fer la cadena ab la mà.

Els músics acostumen a fer durar la música de la caiguda, repetint-la moltes vegades, a fi de que'ls balladors estiguin distrets, y al començar a tocar la primera part se troben que al fer la bolangera's donen la mà tres o quatre homes, mentres en algun altre lloc del rotllo's troben tres o quatre noyes; allavores han de passar pel mitg del rotllo'ls balladors per anar-se a aparellar, mentres que al centre de l'esmentat rotllo hi ha un que s'anomena punt fixo, ab un mocador caragolat, y aixís que veu que estan desaparellats hi va y els hi pega fins que s'han aparellat, y a vegades els hi fan pagar penyora; quan s'ha acabat el ball recobren les penyores.

Hi ha pobles en que's balla sempre rodant y saltant, fins que estan ben cansats.

PUNTETA Y TALÓ

Se balla de dugues maneres.

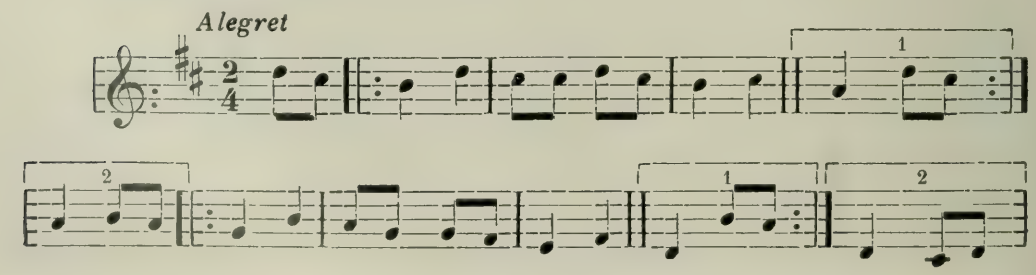

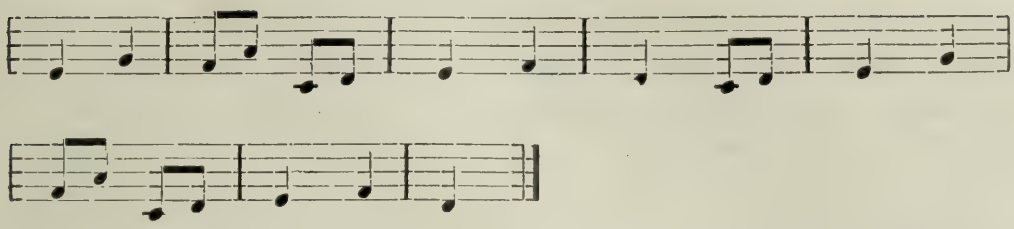

I. Se fa una renglera de parelles, posant-se les balladores davant dels balladors. Si la música té tres punts, el primer se fa picant de punta y taló a terra; en el segon, els balladors fan tres salts cap a la dreta, mentres les balladores fan lo mateix; de manera que un rengle va amunt y l'altre va avall, procurant, quan s'acaba'l punt, quedar-se cada parella davant per davant; el tercer y últim punt se fa reculant la balladora tres o quatre passos endarrera y avançant els mateixos el ballador; després reculen els balladors, y d'aquesta manera, fins que torna a començar el primer punt.

Hi ha llocs aont fan una rodona en comptes de renglera.

L'he vist ballar a Povellà (Vall de Cabó).

II. Ab música diferent, de dos punts.

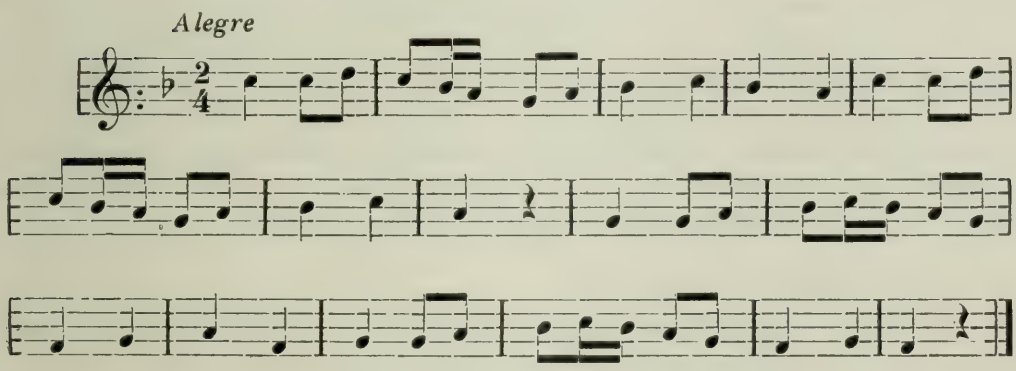

La lletra que s'hi canta es:

Peu petitó, de la Margüerideta;
peu petitó, de la Margueridó.
Peu pulidor, de la Margüerideta;
peu pulidor, cama de teixó.

Se fa una rodona de parelles, posant-se'ls balladors a la part de dins y les balladores a la part de fòra. La primera part se balla fent córrer els peus ab molta llestesa endavant, a tall d'*espolsada,* y al ser a la segona part s'agafen les dugues mans del ballador ab

les de la balladora, y van rodant cap a l'esquerra, fent venir bé'l punt últim ab tornar-se a quedar tal com havien començat.

Aquest ballet gairebé s'acaba de perdre. L'he vist ballar a Llarbén (a câ la Marietó).

ENRIC VIGO

(Seguirà)

REVISTA DE REVISTES

Boletín de la Sociedad Española de Excursiones, Janer-Març 1909.

Las iglesias de Naranco, per F. de Selgas; *Escultura en Madrid*, per E. Serrano Fatigati; *Pinturas murales en la Torre de las Damas de la Alhambra*, per X; y altres treballs sobre art espanyol, acompanyats de prop d'una vintena de fototipies.

Mitteilungen des D. und O. Alpenvereins, volums de Febrer y Març de 1909.

Eine Ersteigung des Cimone della Pala von Südwerten, per P. Hübel; *Sport, Alpinismus und Schilauf*, per E. Oertel; *Neue Hocturen in den Zentralpyrenäen*, ressenya d'unes excursions del seu autor K. Endell per les regions del Balaïtous, refugi d'Arrémoulit, Luchon y Montanyes Malehides; *Winterfahrten in der Silvretta*, per W. Engelhardt; *Eine Berteigung der Cima Belfrà*, per Chr. Nissen; *Im Reiche des Ortlers*, per H. Kees; *Im Bannkreis der Wildebene*, per G. Auer; *Winterfahrten in italischen Bergen*, per A. de Martin; y les seccions de *Verschiedenes, Literatur*, etc.

La Montagne, Març de 1909.

Henry Russell, per F. Schrader; *Gœthe et les trois impératrices au Monteuvers*, per Julien Bregeault; *Le Mont Paroussa*, per E. Gaillard; *La Pointe de Cristillan*, per René Godefroy; la *Chronique alpine*, la del Club Alpí Francès, y les seccions de Meteorologia y Bibliografia.

Touring, Març de 1909.

Puglie, per L. V. Bertarelli; *Caravanning*, per G. Bevione; *Il sentiero*, per L. Brasca; *Carnevale*, per S. Carpani; *Turismo musicale*, per L. M. Tedeschi; *Il concorso di Sports invernali a Chamonix; L'alpinismo invernale degli studenti italiani;* etc., etc.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Març de 1909.

Sarcófago del Infante D. Felipe en la iglesia parroquial de Villalcázar de Sirga, per R. Inclán; *El escudo de Valladolid*, per N. Alonso Cortés; y

la continuació de *Las antiguas ferias de Medina del Campo; Por tierras de Flandes*, y *Los Calderones y el monasterio de Nuestra Señora de Portaceli.*

Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón, Janer-Febrer de 1909.

Los anales de Caspe por Valimaña, per L. R.; *Calanda y Foz-Calanda*, per Santiago Vidiella, y la secció de *Variedades*, ab diferentes notes soltes de remarcable interès.

Boletín de la Real Academia de la Historia, Març de 1909.

Objetos egipcios encontrados en Tarragona, per R. del Castillo; *Estudios históricos*, per M. Pérez Villamil; *Canales de la Sierra*, per F. Fita; *Estudios de códices visigodos*, per G. Antolin, O. S. A.; y la secció de *Variedades* ab *Las ruinas de Carteya*, per E. Romero de Torres; *Manuscritos célticos en Bilbao*, per E. S. Dodgson; *El estudio del vascuence condecorado por la Universidad de Oxford*, per W. Merry, y *Nueva inscripción romana de Lincoln*, per Fidel Fita.

Imer, primer trimestre de 1909.

Swedish Explorations in Spitsbergen, per varis; altres diversos treballs, y la secció de Noticies, ab noves d'exploracions al Spitzberg, sobre'l retorn de Sven Hedin y sobre l'aereonàutica y la geografia.

Bulletin Pyrénéen, Març de 1909.

Les officiers topographes aux Pyrénées, per H. Beraldi; *Les fêtes du ski à Cauterets, Bagnères-Campan et Eaux-Bonnes en 1909*, pel comandant R.; *Mes courses aux Pyrénées*, per H. Durand; *Six jours dans le Haut-Aragon du Mont Perdu à la Munia*, per F. Faurens; *Chronique des Sociétés; Échos; Bulletin Météorologique* y *Réponse à une rectification*, per M. Bourdil.

La Montagne, Abril de 1909.

Trois notes sur le Pic d'Olan, per J. Escarrà; *L'album de Mlle. d'Angeville*, per Mary Paillon; *A propos du Salon des Peintres de montagne*, per C. G.; *Chronique alpine; Bibliographie, Météorologie* y *Cronique du C. A. F.*

Revue des Alpes Dauphinoises, Març de 1909.

De Bardonnèche à Valloire en ski, per R. Roger Tissot; *Concurs du ski Dauphinois au Sappey;* varies noves y la secció de Bibliografia.

Touring, Abril de 1909.

Volterra, per L V. Bertarelli; *L'Himalaya*, per A. Mori; *Santa Caterina da Siena*, per S. Carpani; *La donna negli esercizi turistici e sportivi*, per Paolo Lombroso; etc., etc.

Sicula, Janer a Desembre de 1908.

Escursioni geografiche, per Paolo Revelli; *Inno del Club Alpino Siciliano; Per una stazione climatica sulle Madonie*, per F. Orestano; *Il C. A. S. ad Aspromonte*, per Cyclamen; *Sul monte Bonifato*, per A. Denaro Colombo; *Le carovane scolastiche sui monti; Cronaca del Club;* y llista de les principals sortides efectuades pel mateix durant el 1908.

Bolletino della Società degli Alpinisti Tridentini, Janer-Abril de 1909.

A proposito di una carta topografica del Gruppo di Brenta, per Lares; *Venticinque anni di osservazioni meteorologiche a Rovereto*, per R. Cobelli y E. Malfatti; *Il campanile Basso di Brenta*, per L. Scotoni y G. Lubich; *Cronaca* y *Bibliografia*.

Alpi Giulie, Març-Abril de 1909.

Il XXVII Congresso generale ordinario della Società Alpina delle Giulie; Traversata invernale del Matajur, per Blasig; *Ghiacciai, grotte ed acque sotterranee del Carso trientino*, per August Prister; *L'incantesimo della neve*, per Olga Rexinger; *Cronaca Alpina, Bibliografia* y *Notizie*.

Igualment s'han rebut el butlletí del Club Alpí de Crimea y del Caucas, d'Odessa; *O Instituto*, de Coimbra; *L'Escursionista*, de Turin; *Revue des Langues Romanes*, de Montpeller; *Revue Catalane*, de Perpinyà; el *Boletín de la Real Sociedad Geográfica Española, Anales de la Facultad de Ciencias de Zaragoza, Cultura Española, Revista Musical Catalana, Hojas Selectas* y *Boletín y Memorias de la R. A. de C. y A. de Barcelona*. — E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

ABRIL DE 1909

EXCURSIÓ A ARGELIA

Sens perjudici de publicar en altre número la memoria d'aquesta interessant excursió, que està escrivint nostre consoci senyor Galbany, organisador de la mateixa, anticipem avuy aquesta lleugera ressenya.

Van concórrer a l'excursió'ls següents senyors: D. Pere Estapé y senyora, D. Joaquim Baciana y senyora, D. Laureà Giralt y senyora, D. Lluís Giribet, D. Josep Egido, D. Lluís Nicolau, D. Emili Mas, D. Joan Queralt, D. Eduard Coll, D. Esteve Torroella, D. Pere Casas Abarca, D. Angel Baixeras, D. Joan Bertran, D. Antoni Ferran, D. Pere M. Garcia Solà, D. Geroni Castelló y D. Josep Galbany, els quals sortiren del nostre port el dia 5 d'Abril a bordo del vapor «Miramar», de la companyia «Isleña Marítima».

El dia següent, a primera hora del matí, fondejaren a Palma de Mallorca. Allí 'ls excursionistes se dividiren en diversos grupus, visitant uns la població y altres els seus magnífics encontorns.

A les cinc de la tarda, embarcats en el mateix vapor, prosseguiren el viatge envers Alger, ont arribaren l'endemà a dos quarts de vuit del matí. Feta la visita a l'Aduana, els excursionistes van allotjar-se a l'Hotel de la Régence.

Durant aquest dia va visitar-se la Kasba, antiga ciutadela, el barri àrabe, l'Escola de Teixits, la Sinagoga, la Mesquida de la Pescateria, la Gran Mesquida, la Catedral, l'Arquebisbat, el Palau d'Hivern, la Biblioteca àrabe, etc.

El dijous dia 8, a un quart de vuit del matí, sortiren en tren cap a Constantina, arribant-hi a les vuit del vespre y hostatjant-se al Gran Hotel.

El matí del dia 9 va dedicar-se a la visita de les interessantíssimes Gorges del Rhumel y dels principals monuments y curiositats de la població, en particular els barris indígenes.

A tres quarts de dugues de la tarda's prosseguí 'l viatge en ferro-carril cap a Batna, distant 118 kilòmetres. L'Hotel des Étrangers et Continental, ont van allotjar-se 'ls nostres companys, mereix ser recomanat per l'amabilitat y bon tracte dels seus proprietaris.

El següent dia va fer-se l'excursió a les famoses ruines de Timgad, dignes, baix tots els conceptes, de ser visitades. Les excavacions que desde 1881 se venen practicant han posat al descobert aquesta vila romana que, per l'importancia dels seus monuments, ha merescut el nom de Pompeya africana.

El diumenge dia 11 se sortí de Batna a dos quarts d'onze del matí en direcció a Biskra, terme actual de la linia fèrrea, podent de pas admirar les gorges d'El Kantara, que atravessen l'Atles del Sahara, y per ont s'entra a l'infinida plana del mateix nom.

Arribaren a Biskra tres hores més tard, dirigint-se al grandiós y confortable Royal Hotel, ont trobaren bon allotjament. La tarda d'aquell dia fou dedicada a recórrer el vilatge negre, l'antic Biskra, y l'esplèndit oasis de 150.000 palmeres.

El dia 12, a les set del matí, se sortí en carruatges cap a Sidi Okbà, distant 20 kilòmetres, petit vilatge indígena, situat al centre d'un altre delicíós oasis.

Retornats a Biskra, a primeres hores de la tarda prengueren novament el tren pera arribar a Alger l'endemà a les nou del matí. A la tarda, acompanyats del senyor D. Jaume Sitges, consignatari de la companyia «Isleña Marítima», la seva senyora y fill, va fer-se un hermós passeig a Mustaphà superior y inferior, barris moderns d'Alger, visitant-se 'l Museu d'Antiguetats, el Palau d'Estiu del governador y el «Jardin d'Essai».

El dia 14 els excursionistes van recórrer altres llocs de la capital y del seus encontorns, com la catedral de Notre Dame d'Afrique y l'Observatori. Altres s'arribaren fins a Blidah.

A mitg-dia tots els expedicionaris, llevat del senyor Castelló, que s'havia quedat a Biskra pera seguir recorrent aquella regió, obsequiaren al senyor Sitges y familia y al senyor Terrassa, capità del vapor «Miramar», ab un dinar a l'Hotel de la Régence. A les cinc de la tarda embarcaren novament a bordo del «Miramar», y ab un temps magnífic, fent també escala a Palma, com en el viatge d'anada, retornaren a nostra ciutat, ont arribaren de bon matí del dia 16, verdaderament complaguts de l'excursió.

SECCIÓ D'ESPORTS DE MONTANYA

AL COSTABONA. — Durant els dies 11 y 12 nostres consocis senyors Amigó, Tatxé y Vila feren una aprofitada sortida vers Camprodon, Coll d'Ares, Prats de Molló y La Presta; fent desde aquest darrer punt l'ascensió al Costabona (2.464 m. d'alt.), dominant bell cop de vista sobre les vehines valls y alteroses serres que les enronden, ben atapaídes encara de blanca y relluenta neu que igualment cobria aquells encontorns. Desde Costabona retornaren directament a Camprodon, seguint l'alta ribera del Feitús, arribant de bell nou a Barcelona ben satisfets de l'excusió realisada.

DE BAGÁ A RIBES PER SANT JAUME DE FRONTANYÁ Y MONTGRONY. — Durant les mateixes festes nostres companys Joan y Gabriel Roig, Salvador Bordas y Emili Llatas realisaren aquesta important travessia. Al mitg-dia del dia 11 sortien de Bagà (estació), seguint la riera de Cerdanyola fins a l'anomenada Font del Llop, endinzant-se després per les boscuries d'en Fontanals, cobertes de neu tova que féu un xic penosa la marxa; y, atravessant els plans de Catllaràs y de l'Orri, arribaren al vespre al poble de Sant Jaume de Frontanyà. A l'endemà, després de visitar la seva iglesia parroquial, bell exemplar romànic del sigle XI, sortiren cap a la Font de la Mata y Creu d'en Soler, atravessant hermoses pinedes y dirigint-se vers el Coll de la Palomera pera davallar al riu y pujar de nou cap a Montgrony. Desde'l santuari, a primeres hores de la tarda, pujaren a Coma Armada (1.890 m. d'alt.), baixant després per la vessant del Rigart cap a Planés y Ribes, ont arribaren al vespre, per continuar l'endemà fins a nostra capital.

A NURIA Y PUIGMAL. — També pels mateixos dies de Pasqua, y organisada per la propia Secció d'Esports de Montanya, se féu aquesta altra sortida ab assistencia dels senyors Barnola, Delàs, Amat, Miret y Santamaria, els quals se trobaren tots reunits al santuari de Nuria la nit del dissabte dia 10. Tota aquella vall y montanyes vehines estaven completament cobertes per grossa capa de neu tova. A l'endemà pujaren tots al Puigmal (2.909 m. d'alt.), seguint uns el camí natural cap el Pla dels Eugassers, y altres remontant tot seguit la serra estribacions de la del Borrut y pel seu caire guanyar aquell enlairat cimalt. La davallada la feren pel Pas dels Lladres cap a la montanya de Dorria; y, passant per aquest poblet y per

Planés, retornaren à Ribes, desde ont, junts ab l'amic Guarro, que venia de La Molina, se dirigiren a nostra ciutat.

SECCIÓ D'ARQUITECTURA

EXCURSIÓ A OLÉRDULA Y VILAFRANCA.—Va realisar-se'l dia 12, assistinthi dèu senyors socis y visitant detingudament les muralles primitives, l'iglesia de Sant Miquel y les sepultures, sitges, safreig y altres importants vestigis d'èpoques passades. A la tarda del mateix dia va visitar-se la població de Vilafranca y monuments més remarcables de la mateixa.

A TARRASSA Y SABADELL. — Se portà a cap el dia 18, ab l'objecte d'estudiar algunes construccions en que han sigut aplicades les estructures de maó y ferro atirantat. Al matí fou visitada la fàbrica dels senyors Aymerich, Amat y Jover, obra de l'arquitecte senyor Moncunill, a Tarrassa; y a la tarda's passà a Sabadell, visitant els edificis de la Caixa d'Estalvis, Museu y Biblioteca y Escola Industrial y d'Arts y Oficis, obres de D. Geroni Martorell, president de la Secció d'Arquitectura d'aquest CENTRE.

VISITES. — El dia 4 va visitar-se'l Col·legi dels PP. Jesuites de Sarrià, qual edifici y dependencies varen recórrer els senyors socis, que foren galantment rebuts y acompanyats per alguns senyors PP. professors d'aquell establiment. El dia 17 visita a la fàbrica «La Catalana del Gas», obra del senyor Domenech y Estapà, resseguint, acompanyats del senyor enginyer-director, els forns, dipòsits de carbó, sales de màquines y les altres dependencies de la mateixa. El dia 24 se visità'l convent y iglesia dels PP. Caputxins, en construcció a la Granvia Diagonal baix l'entesa direcció de l'arquitecte senyor Sagnier. Els visitants foren rebuts pel reverent P. Rupert de Manresa.

Totes aquestes visites han sigut molt concorregudes, resultant veritables lliçons pràctiques de caràcter altament instructiu.

SESSIONS Y CONFERENCIES

UNA EXCURSIÓ AL MARROC. — El dia 2 d'Abril D. Joaquim Aguilera va donar una interessant conferencia donant compte d'una excursió pel Marroc, ressenyant la travessia de Tànger a Larache, remarcant tot lo que de més notable s'hi troba y exposant varies de les costums y tradicions d'aquell poble. La sessió fou completada ab la projecció de nombrosos clixés fotogràfics d'aquelles encontrades.

ELS MANRESANS AL BRUCH. — El dia 15 D. Josep Lleonart va llegir els principals fragments de dita obra, propera a publicar-se, original de don Francisco de P. Solà y Montaña, ab un pròleg del propi senyor Lleonart. Dita obra, molt ben documentada y ab profusió de notes crítiques, es un

estudi històric sobre la personalitat de l'hèroe de la jornada del Bruch a l'any 1808, fent menció de totes les controversies hagudes sobre aquest punt y reivindicant la gloriosa intervenció y bona memoria del capdill manresà en Maurici Carrió.

EL MUSEU SANTACANA A MARTORELL. — Durant les sessions dels dies 16 y 23, nostre consoci 'l doctor D. Francesc Santacana va donar dugues interessants conferencies acompanyades de projeccions lluminoses, parlant del Museu Santacana, fundat pel seu senyor avi a la vila de Martorell y del que ara està a punt d'aparèixer el seu corresponent catàleg ilustrat, que, segons les indicacions del senyor conferenciant y les mostres que va presentar-ne, serà reflexe fidel de l'importancia d'aquell conegut Museu, constituint una guia y mostruari inventariat del mateix, que no dubtem serà d'alta estima per part d'arqueòlegs, artistes y altres aficionats, contribuint al mellor coneixement d'aquelles rejoles, fragments arquitectònics y altres objectes que hi han amorosament aplegats en dit Museu Santacana, diverses vegades visitat per aquest CENTRE y entitats predecessores.

LES ESTRUCTURES DE MAÓ Y FERRO ATIRANTAT. — El mateix dia 16, a la tarda, D. Geroni Martorell, president de la Secció d'Arquitectura, donà una conferencia sobre dit tema, estudiant l'influencia en dites construccions, posant de manifest lo fins avuy fet entre nosaltres en aquest sentit, presentant varies obres dels senyors Gaudí, Domenech y Montaner, Rubió, Moncunill y del propi conferenciant.

APLICACIONS CIENTÍFIQUES DEL XALET-REFUGI D'ULL DE TER — Nostre consoci D. Josep Comas y Solà va donar una curiosa y interessant conferencia sobre dit tema en la sessió del dia 17 d'aquest mes, explicant l'utilitat científica que podrà prestar l'observatori meteorològic que hi ha intent d'organisar en aquella construcció, posant de manifest les seves més importants aplicacions pràctiques donada l'altitut y especial situació de la mateixa; explicant les diverses classes d'estudis científics a realisar-hi y els medis indispensables pera portar a la pràctica la realisació de les diferentes observacions que poden portar-s'hi a cap.

EXCURSIONS HIVERNENQUES PER LES VALLS DEL TER Y DE NURIA. — El dia 30 D. Josep Amat y Duran, secretari de la Secció d'Esports de Montanya, va donar una conferencia ressenyant alguna de les nombroses sortides pirenenques realisades aquesta hivernada per les valls altes del Ter y del Fresser, vall de Nuria y serres de Noucreus y Coma de Vaca, de les quals ja oportunament donàrem compte y de quals encontrades va presentar el senyor Amat una vistosa colecció de projeccions fotogràfiques.

LA FOTOGRAFIA ARTÍSTICA Y PRÁCTICA. — Nostre consoci y conegut artista D. Adolf Mas, desitjós de popularisar entre 'ls nombrosos aficionats a la

fotografia'ls coneixements y pràctiques de la mateixa, va començar el dia 22, d'acord ab la Junta Directiva del nostre CENTRE, un curset de Fotografia, parlant del seu caràcter artístic, dels efectes de contrallum y de l'ús d'una nova fórmula d'antialo, altament pràctica y de resultats excelents, segons va poder comprovar-se per les presentacions fetes per medi de projeccions lluminoses de nombrosos clixés artístics y industrials per ell obtinguts.

El dia 29 va donar la primera lliçó pràctica del curset inaugurat y que anirà desenrotllant en lliçons successives.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

En la sessió del dia 10 d'Abril D. Ramon N. Comas llegí un curiós treball sobre *Les professons de la Bona Mort y dels Enamorats,* fent-ne minuciosa relació, tot relatant el seu origen y vicissituts fins arribar a nostres dies, en que la segona ja ha caigut en oblit, conservant-se sols la primera, que se celebra'l dimecres de Cendra, encara que va decayent de manera ben remarcable. El mateix dia 10 va donar-se a conèixer un treball del soci delegat a Igualada, senyor Castellà y Raich, sobre *La Patera,* constituint una curiosa y notable disertació històrica descriptiva de la mateixa.

El dia 24 D. Miquel S. Gatuellas va donar la primera conferencia sobres *La raça gitana,* explicant detingudament les diferentes teories sobre l'origen de la mateixa y l'historia de la seva emigració pel món, acabant ab el relat de diferentes rondalles dels gitanos transilvans com a comprovació dels arguments aduits pel propi conferenciant en el transcurs de sa disertació.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Nostre consoci D. Pelegrí Casades y Gramatxes ha continuat durant aquest mes les seves notables conferencies sobre Arqueologia, explicant els dies 5, 19 y 26 les lliçons números CVIII, CIX y CX del curs, tractant de *La Grecia primitiva,* qual resum està fent en l'actualitat. Totes dites lliçons han anat acompanyades de projeccions fotogràfiques.

NOVES

Concurs-Exposició de Fotografies. — Pera primers d'aquest mes de Maig hi ha organisat pel «Centre Excursionista de Lleida» un concurs de fotografies pera aficionats, que promet ser realment interessant. El mateix restarà dividit en tres seccions: assumptes d'interès històric de les comarques lleidatanes, tipos y costums, y paisatges y belleses naturals. S'otorgaran diferentes recompenses a les mellors coleccions, a criteri y judici d'un jurat nomenat a l'efecte. Pera més detalls y condicions de concur-

rencia a l'esmentat Concurs vegin-se les oportunes circulars, de les que s'en faciliten a la Secretaría del nostre CENTRE.

Festival Esportiu a benefici del Xalet-refugi d'Ull de Ter.—Organisat per elements del nostre CENTRE, y ab la valiosa cooperació de diferents gimnas, sales d'armes y altres centres esportius, va realisar-se 'l dia 28 un gran festival ab partits de pilota vasca y hockey, lluites de ju-jutsu y greco-romana, assalts de boxe, espasa, sabre y bastó, y exercicis diversos de gimnàstica, que tingué lloc al Frontó Comtal de nostra ciutat, el qual va veure-s molt concorregut y distingit, sortint tothom molt complagut de la festa y donant mostres de la simpatia y arrelament que 'l nostre CENTRE EXCURSIONISTA compta entre les diverses classes socials de Barcelona.

Al remerciar a tots els que hi prengueren part y felicitar a sos organisadors, presidits per l'incansable sportman en Josep Elias y Juncosa (a) Corredices, ens complavem en testimoniar l'èxit moral y material de dita festa, mercès a l'esforç y cooperació de tots els elements que en sa realisació intervingueren.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'ABRIL

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0° Y AL NIVELL DEL MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
9°.12	9°.83	27°1 (dia 14)	— 3° (dia 4)	765'4 mm.	765'3 mm.

ESTAT DEL CEL			
Dies serens . .	15	Dies de pluja. . . .	10
» nuvulosos.	7	» de neu	2
» coberts. .	8	» de glaçada. . .	2
		» de calamarsa . .	1

		VENTS DOMINANTS	
TOTAL DE PLUJA MENSUAL:	109 mm.	8 MATÍ	8 TARDA
» DE NEU »	No s'ha apreciat	ESE — SSW	NNE

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona.—Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24.—Telefon 115

Any XIX Barcelona, Juny de 1909 Núm. 173

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

ICONOGRAFIA DE LA PORTALADA DE RIPOLL

(Continuació)

A la part anterior esquerra del portal queden per descriure dues faixes ab representacions esculpides. Si per descriure-les vui seguir un orde cronològic, haig de començar per la faixa inferior, començant per l'esquerra y tirant cap a la dreta, y d'aquí pujar al damunt per procedir de dreta a esquerra fins a tombar en el parament lateral que ocupa la part mitjera y inferior en l'espay que va entre la columna d'angle y la paret de l'iglesia.

He de confessar-vos que costa prou de trobar el significat d'aquestes escenes, fins ara, que jo sàpiga, sempre mal interpretades. Vosaltres podreu judicar de si la meva interpretació y comentari són encertats.

La primera escena de la part baixa a part esquerra es una traslació de l'Arca de l'Aliança. No pot esser la triomfal volta entorn de Jericó, perquè'l text sagrat, al contar-la, parla dels sacerdots que portaven el sagrat símbol del pacte entre Déu y son poble, conforme pot llegir-se en el llibre de Jossuè, capítol II, versos 13, 14 y 17, y l'artista de Ripoll volgué presentar-la sobre un carro tirat per bous, de que parla'l llibre II dels Reys, cap. VI, versos 3 y 6. Per ço entenc que intenta mostrar en pedra la traslació del Tabernacle del Senyor en temps del profeta David fins a la ciutat santa de Jerusalem. L'arca té la forma d'una estela o un cofre ab coberta a dues vessants, portant una inscripció que està a hores d'ara ben aperduada. Al costat del sagrat dipòsit del poble escullit hi ha una torra y una casa ab doble portal d'arc quelcom trilobat y finestra ab una mitja figura al cim, vegent-s'hi encara una torra y una muralla que sens dubte fan referencia a Jerusalem. A un costat hi ha un home quasi nu en actitut de ballar, y a l'altre un personatge ab un corn sostenint l'Arca perquè no caigui (núm. 48). Tot

això convé ab lo que diu el capítol VI parlant de lo que succeí a l'esser trasladat el Tabernacle del Pacte desde la casa d'Obededom Geteu fins a la ciutat de David. Aquest rey diu el text sagrat que anava cenyit d'un efod de lli y que ab totes ses forces saltava davant de l'Arca del Senyor, lo que vist per sa esposa Michol, filla del rey son predecessor Saul, sigué causa de que interiorment se burlés de son marit y després imprudentment li digués, en sò de mofa, que s'havia mostrat ben gloriós descobrint-se davant les esclaves dels seus sirvents y despullant-se com un joglar; lo que li valgué una resposta aspríssima de David y que'l Senyor la castigués deixant-la estèril (versos 12 a 23). Per significar això l'esculptor, sobre la casa ab dos portals y finestra que representà al costat de l'Arca, hi féu sortir una mitja figura alusiva a Michol.

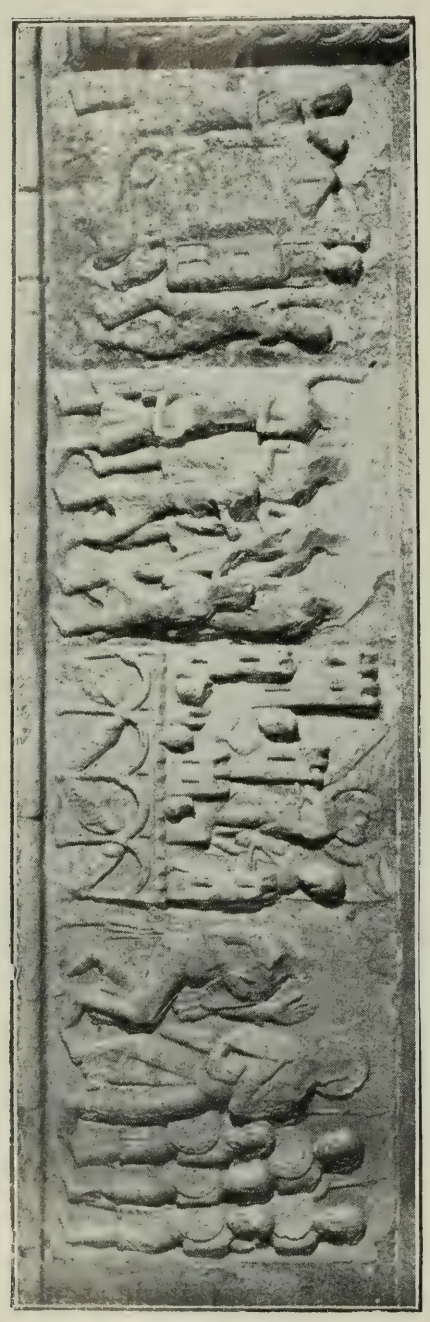

Clixé d'A. Mas

Diu també'l citat text que en la traslació de l'Arca Santa eren ab David set chors, representats en nostre relleu per set homes que van prop del rey que exalta'l Senyor ab sos balls y salts, y dels que dos van sonant corns y els altres ab moviments de joya estan cantant les magnificencies de l'Adonai envers el seu poble escullit (núm. 49).

L'altre personatge que va al costat del sagrat depòsit dels jueus, y que apar aguantar-lo mentres toca'l corn, es fàcil que's refereixi a lo succeit en la traslació de l'Arca desde la casa d'Aminadab fins a la d'Obedom, quan Oza extengué la mà per detenir-la, pensant que'l carro's volcava; però com no li era senyalat an ell aquest ofici, fou ferit de mort per haver-se atrevit a tocar lo que no era

permès més que als levites. Y aquí hem de notar que si l'autor del relleu no volgué representar dues escenes diverses, no s'atengué pas en absolut a lo que sobre la traslació de l'Arca diu el llibre primer dels Paralipòmens, perquè aquest distingeix molt bé entre'l sistema de traslació usat desde Cariatiarim a la casa d'Obededom, en que's féu empleu d'un carro nou (cap. XIII, vers 7); però en la nova etapa desde la mansió d'Obededom fins a Jerusalem s'havia ja reorganisat el col·legi dels levites, afirmant el text sagrat que aquests portaven l'Arca sobre ses espatlles (cap. XV, versos 2 y 15). El mateix llibre dels Paralipòmens diu també respecte al vestit que portava'l rey David a l'esser mofat per sa esposa Michol, que, com els levites, duya túnica o *stola* de *byso,* però que també estava cenyit d'un *ephod* de lli, que devia ser per sostenir-li alta l'estola a fi de que pogués dançar bé. Per ço apar que l'artista de Ripoll tingué sols present el llibre dels Reys, que no dóna tants detalls, y els que dóna no discrepen absolutament en lo que's consignà en pedra. Aquest llibre no'n parla de levites portant l'Arca en la segona etapa del viatge de traslació y sí dels bous y carruatge de la primera part, ab lo que no es d'extranyar que l'esculptor cregués que lo que's féu en el primer troç de la carrera succeí en l'entrada a Jerusalem, y més explicant-se detalladament lo primer.

Si la representació que vinc de mostrar-vos sembla formar dos compartiments y contenir dues escenes, més encara apar fer-ho la que segueix, fins a completar y acabar d'omplir de figures aquesta faixa inferior. Al costat dels chors acompanyants de l'Arca s'hi veu una ciutat ab altes torres emmarletades y defensada per muralles fortificades (núm. 50), donant l'idea d'una població murada, però ab particularitats que fan abandonar l'idea de que's tracti de Jericó, com s'es dit fins ara. Aquí s'hi representa la ciutat de Sion, Jerusalem víctima d'una terrible peste en càstic d'haver tingut David la vanagloria de fer comptar el poble d'Israel, tal com narra ab son peculiar encant el capítol XXIV del segon llibre dels Reys. Diu el sagrat text que'l Senyor ordenà al profeta Gad que's presentés a David y li dongués a escullir entre tres càstics o grans calamitats: set anys de fam, tres mesos de guerra en la que tindria de fugir davant dels seus contraris o tres dies de pesta en sa terra. El profeta rey, dels tres mals escullí y trià'l que li semblà menor, o sia la pesta, que fou tant mortífera que costà l'existencia a setanta mil homes. Y afegeix que havent l'àngel del Senyor extès sa mà sobre Jerusalem per aniquilar-la, l'Omnipotent va commoure-s de la gran aflicció en que estava negat el seu poble y digué a l'àngel flagelador

que ja n'hi havia prou, que aleshores detingués la seva mà. Y l'àngel, que estava de costat de l'era d'Areuna Jebuseu, fou vist per David, que, dirigint-se al Senyor, implorà misericordia pel seu poble y confessà que ell era qui havia comès el pecat y que, per tant, an ell corresponia'l càstic y la punició, oferint-se a sofrir la pena que s'infligia als que res havien fet, demanant que la venjança del seu pecat tornés contra d'ell y la casa del seu pare. Per ço l'esculptor deixà en la pedra no una ciutat cayent, sinó alta ab ses torres y muralles, ab un pòrtic d'arcs en primer terme, sota del qual jauen quatre cossos amortallats de les víctimes de la pesta. Sobre la ciutat hi posà l'àngel ab el glavi nu, com ferint-la, y per entre ses torres apareix David ab la mà al pit en senyal de contrició (núm. 50).

Al costat d'aquesta representació hi ha un episodi que ab ella té estreta referencia. El profeta Gad, ab nimbe de sant y un volum en ses mans, se presenta al rey David y li ordena que alcés l'altar del Senyor en l'era d'Areuna, al lloc ont havia vist l'àngel, lo que fet pel rey, que comprà la terra, els bous y el carro ab que devia trasportar-se l'Arca per cinquanta sicles, y havent immolat holocaustes y víctimes pacífiques, el Senyor se féu propici per la terra, cessant la plaga sobre Israel. Darrera del profeta l'esculptor hi presentà cap-baixos y apesarats cinc soldats de l'èxercit de David (núm. 51), lluint llança y escut-rodella ab floró, sense cervellera y ab túnica curta feta de teles.

Una inscripció que va sobre aquestes escenes confirma l'interpretació que acabo d'expressar: ARGHAM CANTANTES DEDUCUNT ET IUBILANTES — ANGELVS EST VINDEX SCELERIS SED GAD NECI JUDEX. La primera part es casi expressió de lo que diu l'Escriptura Santa parlant de quan David y el poble d'Israel portaven l'Arca del Testament del Senyor ab alegria y sò de bucina *in jubilo et in canglose bucinae* (llibre II Reys, 6 y 15). La segona part, per esser ab la cadencia lleonina de que tant gojosos estaven els poetes dels segles mitjos, potser tindria de dir: *Angelus est sceleris vindex, sed Gad necis judex.*

No sé pas entendre com s'es anat a buscar en l'historia d'Esther la significació de l'assumpte que segueix, o sia del primer de la part dreta de la faixa sobre l'anterior. No es el triomf de Mardoqueu y sa conseqüencia de la ruina d'Aman, sinó la tant humana escena que succeí quan David, essent molt vell, no podia valdre-s de sí mateix y els seus súbdits li portaren la sunamitis Abisag perquè'l cuidés y el fes entrar en calor y reacció. Aleshores, segons

conta'l llibre III dels Reys, en son capítol I, un dels fills de David, Adonies, pretenia la successió y es feya honrar com hereu del reyalme de son pare; però Bethsabé, una de les esposes del rey, per consell del profeta Nathan, se presentà al seu marit y, postrada a terra, l'adorà, y com ell li demanés què volia, ella contestà recordant-li la promesa de que llur fill Salomó l'heredaria y succeiria en el regne; venint a corroborar la demanda de la mare'l profeta Nathan, que denuncià al pare y rey la manera com Adonies s'havia fet proclamar sense permís de David. L'autor de la portalada de Ripoll tingué ben present la narració del text sagrat a l'esculpir aquesta representació. David, ab diadema cercolàda y de posat com d'un home revellit, seu en banc cobert d'un coixí y porta ceptre llarg llancejat, y al seu darrera hi té una dòna, Abisag, que du vel y toca y l'aguanta com s'ajuda a sostenir y a moure un malalt. Als peus del rey hi ha arraulida Bethsabé. El profeta Nathan, ab un llibre a la mà, està prop d'ella. El nimbe orna la testa de l'home de Déu que acaba de decidir l'assumpte de la successió en la cadira dels reys de Judà (núm 52).

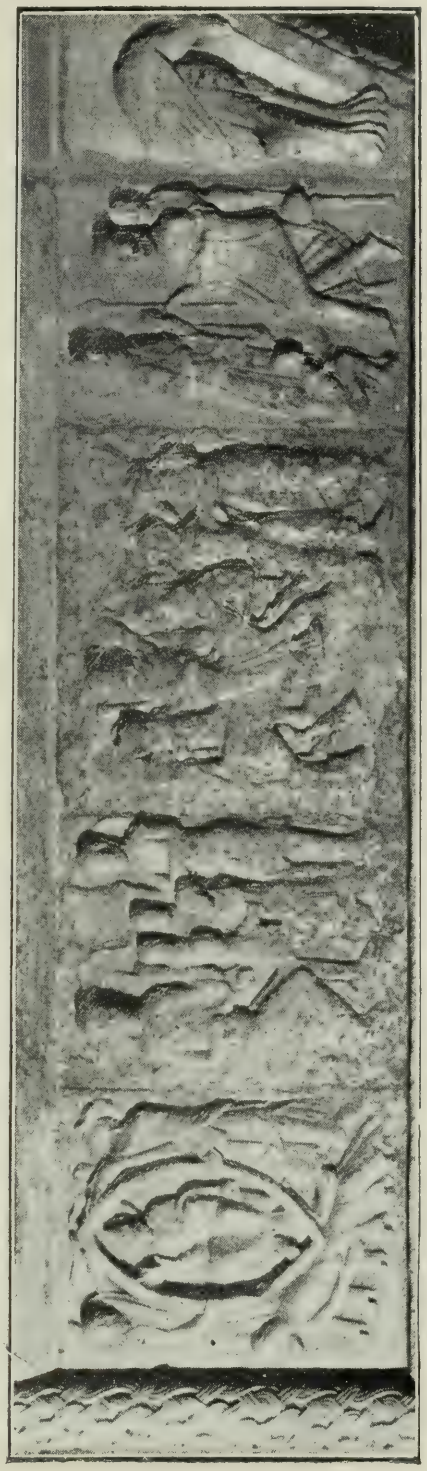

Clixé d'A. Mas

El mateix capítol del llibre tercer dels Reys, aont se compta l'historia anterior, explica que David féu cridar al sacerdot Nathan y Banaias, ordenant-los que posessin a Salomó, el seu fill, sobre sa mula preferida y el portessin a Ghió, aont fos ungit rey, y, tocant la bocina, diessin: «Visca'l rey Salomó», y, feta aixís la proclamació, l'asseyessin sobre'l soli regi. Aixís va fer-se, y

diu el text que tota la multitut sortí darrera Salomó, fent-ho'l poble ab cant de flautes y alegrant-se ab gran goig, retrunyint tota la terra ab el brugit que va moure-s. Y veus-aquí explicat l'assumpte del relleu que fa costat al de la demanda de Bethsabé. Repari-s la manera com l'esculptor representà la mula en que va Salomó, a qui segueixen dos personatges, potser el sacerdot Sadoch y el profeta Nathan, y saluden ab mostres d'entusiasme quatre dònes (número 53).

Segueix una representació que ha sigut interpretada com figurant el judici de Salomó respecte al nen mort que una dòna havia baratat per altre viu, fent la substitució en ausencia de sa mare. El capítol tercer del citat llibre dels Reys descriu el cas que s'es fet famós y ha sigut retret mil y mil vegades, proporcionant un dramàtic assumpte a més de quatre artistes. Nostre monument mostra al savi rey segut en banc sobre pompós coixí, vestit ab túnica, mantell obert sobre l'espatlla dreta y corona reyal, ab sa esquerra alçada com dictant una òrde que es escoltada per un soldat que està de peu al seu davant y mostra l'espasa nua alçada ab sa dreta. Entre'ls dos hi ha les dues dònes, totes ab el nen als braços, envolcallat com un fardell, tal com se feya antigament, que hi havia la costum de lligar ab el cos els braços dels infantons (núm. 54).

La darrera representació no es pas, com s'es suposat, el somni de Salomó demanant la sabiduria en una aparició que tingué en somnis una nit. Fou una idea més senzilla la de l'artista, perquè hi figurà l'arbre de Jessè, com si diguessim el fruit de benedicció que havia de sortir de la descendencia dels reys David y Salomó, el compliment de totes les promeses y profecies ab Jesús el Crist, tant esperat pel poble jueu. Per xò figurà un home agegut com dintre un llit y cobert son cos pels draps de cambra, sobre del que s'aixeca una auriola de forma apuntada o ojival sostinguda per dos àngels y dintre la qual hi ha'l Salvador assegut sobre coixí, nimbat ab creu, benehint ab sa destra y tenint el llibre de la lley posat sobre'l genoll esquer (núm. 55). Aquí hi tenim en formació un tipo iconogràfic que no havia de tardar a fer-se comuníssim, complicant-se després ab la figuració d'un brot que, sortint de Jessè, anés serpentejant produint fulles y florescencies en que hi apareixen els ascendents de Jesús y la successió dels reys de Judà. En aquesta representació de l'arbre de Jessè hi ha'ls dos elements necessaris indicats per les profecies: l'arrel, o sia Jessè, pare de David, y la flor o auriola en que reposa Jesucrist.

L'inscripció que va en el xanflà de la corniseta que corre sobre

aquestes quatre histories està terriblement mutilada. Com la de l'altra part, es impossible treure-n d'ella l'entrellat, perquè es més aperduada encara. Sols poden confegir-se aquests mots: ...IVDICAT HINC POPVLVM : IVSTE... Els tres punts entre els dos mots finals semblen indicar diferents versos.

Clixé d'A. Amatller

En un petit espay que quedava entre les explicades representacions y l'arc del portal l'artista hi esculpí, com a l'altra part, una au xancruda, segurament una cigonya o grua (núms. 56 y 57). Judico va entretenir-me a trobar un sentit en aquest animal. S'ha dit que simbolisava l'amor paternal; però, com en tants simbolismes que volen trobar-se en les besties, no se m'acut més que repetir allò de *si non è vero*...

La serie d'escenes que he descrit pertanyents a la part esquerra de la portalada té son compliment en dues representacions que queden al costat. L'una, la superior, ve a esser el final en orde cronològic; l'altra, la del dessota, pertany al començament. Aquesta presenta quatre personatges ab hàbit talar, dos tocant ab son arquet el rebeu, altre l'arpa y un ab la mà alçada, com cantant y dirigint el chor (núm. 58), que té de relacionar-se ab la traslació de l'Arca de que he parlat y figuraria una vegada més l'alegria d'Israel en tal trasllat, que, segons l'Escriptura, se manifestava en tota classe d'instruments de fusta treballada, en cítares y lires, en tímpans, sistres y címbals (llibre II, Reg. VI, 5). L'altra, que va al damunt, y sota la figura d'un sant pertanyent al corteig superior, presenta'l rapte corporal del profeta Elies, explicat en el llibre IV dels Reys, capítol II. El profeta en viga s'alça del món y es dirigeix al cel, cap als núvols, mentres Eliseu té temps d'agafar son mantell, que li queda a les mans (núm. 59).

L'element que corona la portalada forma un gran cornisament, del qual s'es reduit a la mínima expressió l'arquitrau, innecessari aquí y convertit en un senzill dentellonat surmontat d'un tor ab

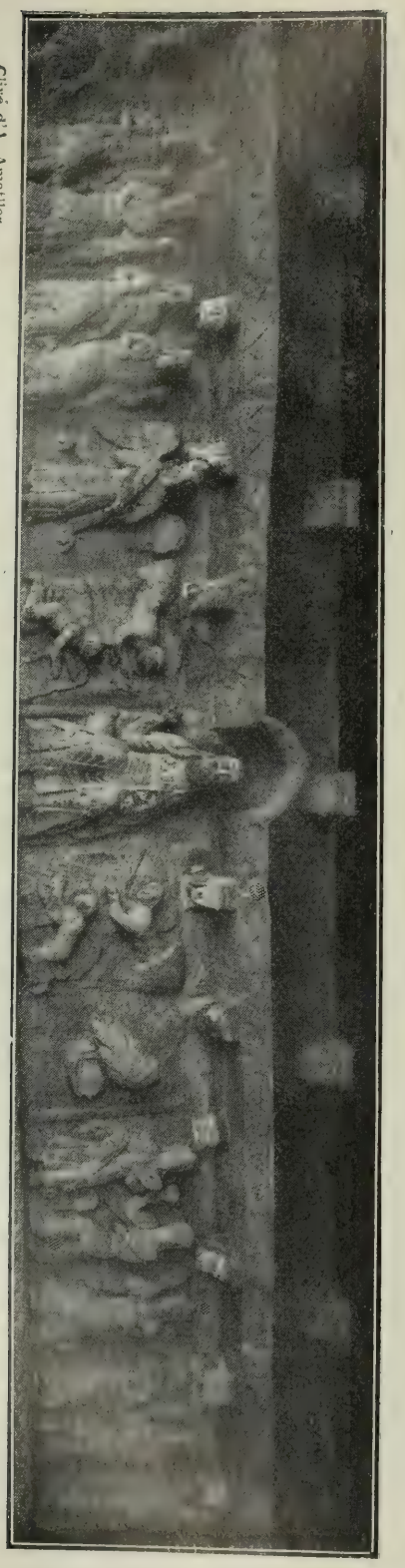

Clixé d'A. Amatller

entrellaços del que vos he parlat, sobre del qual hi va un gran fris ab imagineria y l'encongida cornisa superior, formant un ràfol tallat en xànflà ornat d'una cinta fent crestetes y llis inferiorment, sostingut antigament per divuit mensuletes ab caps d'animals unes, motius vegetals altres, y recordant la clàssica cònsola corintia. El conjunt ve a formar com un dels primitius retaules, com un bancal ab la seva part central rompuda superiorment, formant un arc aont s'hi abriga la figura principal de la serie. Aquesta es l'Omnipotent, figura d'aire venerable, asseguda, com deyen en altre temps, *in sede majestatis*, ornant sa nua testa'l nimbe crucífer, benehint ab la dreta y sostenint ab l'altra mà'l llibre dels Evangelis o de la lley, vestint folgada túnica y mantell ricament orlats y posat aquest a la manera de les togues romanes, creuant la cintura per reunirse sota'l braç esquer. Es digne de nota la cadira en que seu, de baix respatller com els faldistoris y ab els petges davanters tallats en hèlix, ornada y ennoblida per gros coixí (núm. 60).

Als seus costats hi té uns àngels adorants, dos a dos (núms. 61 y 62), com sortint dels núvols en actitut reverent y pregonant lloances a l'Eternal, vegent-se més enllà, a sa dreta, altre àngel ab cartell a la mà (núm. 64), y a sa esquerra l'àguila del vident de Pathmos posada sobre'l llibre de l'Evangeli (núm. 65). Aquesta àguila y àngel són els atributs dels evangelistes Sant Joan, l'enlairat enaltidor de l'amor de Déu envers els homens, y Sant Mateu, el genealogista de l'Home-Déu. Ja vos he dit que més ensota hi ha'ls símbols dels altres dos escriptors evan-

gèlics, resultant aixís clara alusió a lo que diu l'Apocalipsis en el capítol IV, que al voltant del que seu en la cadira hi estaven quatre animals plens d'ulls davant y al darrera; animals dels quals n'hi havia un semblant al lleó, altre al brau, altre ab faç d'home y el darrer semblant a l'àguila que vola. El mateix text ens parla de que entorn del soli de l'Omnipotent hi havia vintiquatre vells, lo que serví perquè l'esculptor de Ripoll, a l'agrupament central, feś seguir pels costats dues fileres de dotze ancians per part (núms. 65 y 66), y un dels quals, no cabent en la cara anterior del cos de la portalada, queda al costat (núms. 67 y 68). Aquesta processó figura als vells ab corones al cap, vestint túniques y amples mantells y ab una copa a la una mà y una cítara a l'altra. Es de notar la forma d'aquestes copes, verdaders càlzers ministerials, y la de les cítares, semblant a les bandurries y guitarres que d'elles descendeixen.

Y aquí es de notar l'importancia gran que té la portalada de Ripoll per l'estudi dels antics instruments musicals. Les indicacions sobre aquests hi són en bon nombre y ben variades. La cítara hi es moltes vegades, sense que's puga endevinar certament el nombre de cordes que volgué figurar-hi l'esculptor. En alguna figura que la toca sembla endevinar-s'hi'l plectre o el petit unglell ab que's puntejaven les cordes, tal com se fa avui amb certes bandurries. Els plectres de nostres esculptures ripolleses tenen forma allargada, ab la caixa armònica que s'aixampla en la part inferior, notant-hi en ella dos forats, un a cada costat de les cordes.

Dos dels personatges de la portalada pertanyents a l'agrupament lateral esquer toquen un instrument d'arquet, una especie dels *cruth* trovadoresc o rebeu, sens dubte l'antic de tres cordes, ab sa caixa del tot semblant a la de la cítara. Un altre toca l'arpa triangular, que en aquest cas, atesa sa posició vertical, no pot confondre-s ab el salteri. En la socolada ja hem vist com un dels tocadors juga ab els múltiples sons de la *siringa* o flauta dedicada a la deitat dels boscos, composta en nostre cas de sis canons o veus, la verdadera *siringa policalamos,* que deyen els antics. També hem pogut veure-hi un pulsador de campànula o *tintinnabulum,* que té la clotxeta alçada ab sa esquerra y li fa emetre sons per medi d'un martellet que aguanta ab sa mà dreta; y, finalment, hem notat els corns, trompes o bocines que, a judicar per sa forma, serien fets d'una banya de bou o ullall d'elefant, un *olifant,* que dóna l'idea dels magníficament esculpits que guarden museus, iglesies y colecciones. Altres instruments musicals veurem encara, però's poden considerar com a repetició dels anomenats.

Y, dit això, podem passar a estudiar el portal o obertura que comunica ab l'iglesia, donant pas al seu interior. Tots sabeu que la porta de Ripoll es senzillament de coberta semicircolar y que no té timpà, ni columna o mainell que la divideixi, formant dues obertures bessones, com tantes portes romàniques hi ha per totes parts, menys en nostra terra. Entre nosaltres sols sé la porta que fa passar de la catedral al claustre de Tarragona que tinga aquest pilar o columneta. Potser n'hauria tingut la que dóna entrada de la vostra sèu al claustre, si se li hagués donat tot el desenrotllament semicircolar de l'arc, al colocar-se en la fatxada. Les demés portalades catalanes no n'han tingut may, essent algunes les que tenen timpà romànic que converteixi l'obertura de corba a plana o allindada. Es que la separació entre'l santuari y la plaça o carrer públic està molt ben marcada en nostra arquitectura, en la qual tot obeeix al desitg de que'ls que preguen no's torbin pel tràfec mundanal. Per çò no tenim no sols gaires iglesies, sols sé la de Tarragona, que tinguen tres portals a la fatxada, y encara l'única porta que presenten generalment nostres temples es migrada relativament ab lo que's feya en altres parts. Podem tenir portalades ab molts y molts arcs en degradació, però tots ells sembla que siguen per fer distreure l'idea de que'l portal s'apetita a l'abocinar-se tant com ho fa l'entrada.

A Ripoll són set els semicírcols concèntrics que foraden la paret frontera de l'iglesia y baixen ab montants que apar que formin una serie de portals juxtaposats, expandint-se de dintre cap a fòra, units entre sí per una cornisa comú que se'n va cap a dividir la socalada del restant de la portalada, constituida per un xanflà ornat d'una serpentina en gran manera decorativa y surmontat d'un filet. Aquesta distribució dels elements que enriqueixen l'entrada de l'iglesia monacal ripollesa fa que puguem considerar-la dividida en set elements, uns més interessants que'ls altres baix el punt de vista ornamental y iconogràfic; perquè, comptant desde la porta enfòra, el primer, el segon i el quint tenen un gran valor per les imatges y escenes que en ells hi ha figurats, a diferencia del tercer, sisè y setè, en els quals sobressurt l'importancia decorativa, essent el menys interessant de tots el quart, que per sa senzillesa sembla fet aposta per fer ressaltar lo que són els demés y no cansar ab el massa enfarfegament del conjunt.

El primer element, el que fa de marc a la porta, o sia'l de menor obertura, es de secció plana, presentant en ses superficies, tallades en esquadra, una serie de requadros o compartiments qual

discussió ha d'interessar-vos. En els montants verticals hi ha, en cada una, sis representacions de les feines agrícoles, alusives als mesos de l'any. Aquestes representacions dels temps, de la successió de les estacions y dels dies resulten bastant comuns durant tota l'època romànica, potser ja per imitació d'una costum bisantina oriental, notant-se en multitut de portalades d'iglesia, especialment en el segle XIII. Entre totes les esculptures, fent venir l'idea de la rotació dels mesos, la més antiga que conec conservada fins avuy es la de Ripoll. En nostra terra, y dic això considerant el Ribagorça com a terra catalana, a més de les esculptures de Ripoll de que vos parlo, hi ha altra antiga representació dels mesos, molt interessant per cert, en una de les criptes subterranies de l'iglesia de Roda d'Aragó, pintada en la conca absidial.

Cada vegada que's troben en els monuments tals materialisacions dels mesos no deixen d'observar-s'hi variants ben notables, essent impossible buscar uniformitat en tant curioses representacions, perquè la fantasia de l'artista apar esplaiar-s'hi, posant-hi cada vegada detalls nous y personalíssims, fruit de la manera de ser y de l'observació d'ell mateix. Per ço, comparant les nombroses repeticions que'n conec, he de dir que hi he observat freqüents alteracions en l'orde que's fan les feines pageses, a causa, sens dubte, d'haverse adaptat l'artista a la manera com se feien les cullites en la seva terra, perquè es ben sabut com, segons els países y les contrades, les feines del camp varien de temps y de manera de ser, y fins de seguici o d'orde.

L'artista de Ripoll, en les dotze escenes que esculpí per mostrar el cambi dels temps, s'hi retratà un home del país, donant a la posteritat unes plàstiques copies de la vida reial, prescindint absolutament de les formes mitològiques de que's mostraren sempre tant aficionats els italians, donant a entendre al mateix temps que per res necessitava acudir a les alusions als signes del Zodíac, que en part se veuen ja a les citades pintures murals de Roda.

En mitg de la varietat que's nota en les diferentes representacions dels mesos, s'ha de dir que's nota una certa coincidencia en la figuració del temps més trist de l'hivern, en els mesos de Janer y Desembre, quan no's tracta d'idealisacions mitològiques tals com el *Janus bifrons* o zodiacals, perquè es bastant constant aludir al mes de Janer ab la familia reunida entorn de la llar, escalfant-se, y el Desembre ab la trascendental feina de la matança del porc, que ab ses carns salades, greixos y botifarres ha de donar requisit per l'hivern y adob per tots els menjars de l'any.

A Ripoll aquestes dues escenes no hi falten pas, y d'elles hem de partir si volem trobar l'explicació dels assumptes ab que's dóna idea de les ocupacions de la gent que cultiva la terra, diferentes segons les temporades en la volta de l'any; però haurem de notar com els mesos, tal com hi están figurats, no comencen pas, com sembla tindria d'esser natural, per la representació del Janer, y tampoc acaben en serie continua pel mes de Desembre. Per tantes que siguen les combinacions que vulguem fer, per tant que comparem les escenes ripolleses ab les que's troben en altres monuments, per tant que descorreguem, si no volem suposar manques d'orde que tampoc responen a la realitat, sempre'ns resultarà que en el montant del portal de la part esquerra hi ha les figuracions dels mesos d'Agost, Setembre, Octubre, Novembre, Desembre y Janer. havent-hi en l'altra part les altres sis. Per l'esculptor de Ripoll l'any començava pel Febrer y acabava ab el Janer, resultant que les mitges anyades no eren pas per ell tal com les entenem nosaltres de Janer a finals de Juny y de Juliol al 31 de Desembre.

Aquesta particularitat en la manera de començar l'anyada he de confessar que resulta molt especial y poc usada; però no sembla pas sortida a l'atzar y equivocadament, sinó feta aposta y de manera que respongui a una raó. Tal raó ha d'explicar-se en la calendació seguida a l'època en que va esser feta la portalada de Ripoll, perquè es cosa sapiguda que, segons els temps, ha variat la manera de comptar els anys y el dia en que aquests comencen. Aixís en nostra terra fins al segle XVII se comptaren els anys com si Nadal fos la diada de començar nova xifra, y abans s'havia seguit el sistema de cambiar d'any el dia 25 de Març o de l'Encarnació, y més primitivament se seguia la calendació ab referencia als anys del regnat dels monarques francs. D'aquí'ls sistemes o estils dits de la Nativitat, de l'Encarnació y dels reys francs, tots anteriors a l'estil actualment en ús, dit modern o de la Circumcissió.

Per ço he arribat a pensar si aquí en aquesta serie de mesos pot buscar-s'hi quelcom que faci referencia a l'època de la construcció, es dir, que l'esculptor hagués colocat l'enumeració dels mesos segons la calendació o la manera com ell entenia que en el seu temps començaven y devien comptar-se'ls anys. Per l'artista autor de la portalada'ls anys devien començar pel Febrer o per l'Agost, tota vegada que'l semestre que representà a cada montant de portal comença l'un pel primer y l'altre pel segon d'aquests dos mesos. Si admetessim que volgué començar per baix de la part dreta, aleshores hauriem de concedir que l'any volgué que s'iniciés pel

Febrer, però un no sab pas trobar cap calendació romànica que expliqui perquè a Ripoll va separar-se'l mes de Janer del Febrer, tota vegada que aquí ni fòra d'aquí s'ha usat un compte d'anys baix la base del Febrer.

No obstant, si comencem per la part esquerra, de dalt a baix, perquè en aquest orde estan les representacions, l'explicació ja es fàcil y admisible, perquè la manera de mudar els anys per l'Agost s'avé ab lo que's feu en nostra terra en bona part del període romànic, durant cent vint anys. Aquí a Catalunya, fins a les darreries del segle XII, se seguí la calendació ab subjecció a la cronologia dels reis francs, o sia cambiant l'any el dia en que s'esqueya l'aniversari de l'intronisació o coronació del monarca que, nominalment tant sols, venia a esser el superior de nostres comtes. Hi ha una serie de reys francs que començaren a regnar per l'Agost: Felip I començà a 29 d'Agost de 1060, son successor immediat, Lluís VII *el Gras*, fou rey desde'l 3 d'Agost de 1108, y Lluís VII *el Jove* va regnar desde'l 1 d'Agost de 1137 fins a 18 de Setembre de 1180, en que va succeir-lo Felip August, el darrer monarca franc que fou admès en nostres calendacions. Els reys anteriors a Felip I no inauguraren pas son regnat per l'Agost, perquè Enric I ho féu el 20 de Juliol de 1031, Robert II *el Sant* el 24 d'Octubre de 996 y Huch, el primer sobirà de la dinastia capeta, pel Maig de 987.

Admetent aquesta explicació, tindriem de confessar que la portalada de Ripoll no pot esser anterior al regnat de Felip I y que deuria correspondre als temps en que visqué aquest monarca o els seus descendents immediats Lluís VI y Lluís VII, lo que'ns obligaria a admetre-la alçada y construida entre 1060 y 1180, no essent, per tant, obra del bisbe abat Oliva, que morí a 30 d'Octubre de 1046. Això confirmaria lo que vaig indicar sobre'ls caràcters de l'obra artística, que indueixen a creure-la de finals del segle XI o principis del vinent.

Y deixant aquestes consideracions, que no sé si hauré conseguit fer-les prou inteligibles, anem a lo que diuen les pedres de Ripoll explicant la seva iconografia. Vos he parlat de que cada montant immediat a la porta té sis assumptes o histories. Les de l'esquerra començant per dalt sota la cornisa representen primerament un home treginant sobre sa esquena una gran garba de blat, que es ajudat alegrament per sa esposa; alegoria del mes d'Agost, quan les messes són ja ben seques y assoleyades y són portades a l'era per esser batudes y treure-n d'elles el premi dels afanys de tot un any (núm. 69).

Ciixé d'A. Amatller

Segueix un home asclant una bota y preparant els atuells en que ha de posar-s'hi'l vi, contemplant-s'ho un soldat ab llança y posat sobre una especie de tamboret, figuració del mes de Setembre, en que a l'alta montanya no estan encara madurs els raims y deu pensar-se en tenir a punt els envasos (núm. 70).

L'Octubre està presentat per un home y una dòna cullidors de raims que'ls abasten de la parra y els posen en un cove per portar-los a esser trepitjats (núm. 71). No's trobin extranyes aquestes representacions de la verema de Ripoll, perquè antigament la vinya s'extenia molt més cap a tocar els Pireneus que no pas ara. La plana de Vich, avuy del tot desprovehida de vinyes, antigament ne fou ben plantada, conforme demostren els vells documents que'n fan continuada menció y els inventaris dels segles XIV y XV, que en casi totes les cases de Vich parlen dels atuells y cups per la preparació dels vins. Les possesions de Ripoll, tant importants desde la seva fundació, es natural que consistissin també en vinyes.

La quarta historia, sota de la de la verema, figura un home pastorant uns porcs y tocant un corn sota un arbre, alusió a l'època dels aglans y castanyes per nodrir y engreixar l'animal que deu proporcionar aliment per tot l'hivern. Es representació del mes de Novembre. Es de notar en aquesta escena la particularitat de que l'arbre arranca de terra com sortint de la boca d'un cap que apareix com brotant d'entre'ls terrossos (núm. 72).

El Desembre, que segueix, dóna l'escena de la mort del porc. Mentres l'esposa el fa seguir com amoixant-lo y té alt el ganivet, l'home per darrera li clava un cop de destral, per la part de la massa y no del tall, al cap. La representació es senzilla, casi diria patriarcal: res de violencia y d'esforç per subjectar al ben nodrit animal (núm. 73).

L'escena darrera y més inferior està més mal conservada, però deixa veure un home assegut davant d'una foguera y servit per la seva esposa. Sobre'l foc hi ha penjats com els pernils del porc mort pel Desembre anterior y que aixís se fumen per poder esser menjats més tard (núm. 74).

Al montant de la part dreta hem de començar per baix. Comença per la representació del mes de Febrer, ab un llenyater que recull brosta y esporga'ls arbres (núm. 75).

La següent escena apar fer referencia a l'elaboració dels formatges, perquè presenta un home com assegut davant d'un atuell y altre dret tenint a la mà una especie de coca circolar, alusió al mes de Març (núm. 76).

L'Abril se troba ben indicat ab un home tot arrupit y com caminant a poc a poc per sorpendre y fer-se seu un aucell y el seu niu que hi ha sobre les rames d'un dels dos arbres que hi ha als seus costats (núm. 77).

El Maig apar esser representat per un camp de blat ja ben crescut y un home que pastura un xay fòra del clos sembrat y en el lloc aont creixen els arbres ja ben ramats y plens de fullatge (núm. 78).

La representació penúltima presenta un home cullint fruita novella ab un pal d'un arbre y donant-la a dues nenes, ab lo que l'esculptor sens dubte volgué figurar-hi'l mes de Juny (núm. 79).

L'última escena es molt senzilla y desseguit explicada. El camp que estava crescut el mes de Maig es ja pel Juliol ben espigat y sec, havent-hi'l segador que'l fa caure ab la falç per recullir-ne més tart en el mes vinent els grans daurats (núm. 80).

Clixé d'A. Amatller

Aixís explicats els mesos, corresponen al seguici de les feines del camp y de les cullites tal com se poden fer en un país com Ripoll, enclavat ja entre les serres pirenenques. Com se veu, l'artista's

Clixé d'A. Amatller

mostrà ben casulà y ben conforme ab lo que potser ell mateix feya o veya fer en el país. Per fer aquests dotze quadros de costums, lo que ara'n diriem fotografies de la vida pagesa, que era sens dubte la de bona part de gent dels segles XI y XII, no tenia pas cap necessitat d'acudir a fòra, ni copiar, ni inspirar-se en els poetes orientals. Donada l'idea o el propòsit de representar els dotze mesos, la pràctica devia forçosament fer-hi lo demés.

Els montants que acabo de descriure porten un arc ab manifestacions genesíaques. Al mitg de l'arc, en la part més alta, hi ha, dintre un cèrcol ornat de brots, la figura del Creador ab les mans alçades, benehint ab la destra y presentant el món ab l'altra mà (núm. 81). An aquesta representació hi fan costat dos àngels turiferaris ab l'esfèric encenser dirigit enlaire, cap a la figura del *Cunctipotens* (núms. 82 y 83). Sota l'àngel de la dreta hi ha un home oferint els fruits de la terra, significats per una garba (núm. 84), representació de Cain, que, segons el Gènesis, oferia a Déu, com a agricultor que era (IV, 2, 3), que no foren ben mirats per Déu per ço com no obrava bé. Més avall, ja sobre la cornisa, hi ha'l mateix Caín pretenent colgar a terra'l cadàver del seu germà Abel, a qui havia assessinat per enveja (núm. 86). A l'altra part de la figura del Creador, sota la representació de l'àngel incensador, hi ha Abel oferint al seu Déu les primicies del seu remat, perquè era pastor d'ovelles (núm. 85). El bon fill d'Adam y Eva porta coberts sos braços, ab que presenta l'anyell, per un drap, o sia'l dominical ab que antigament se feyen les ofertes. Com última escena hi ha, no com s'es dit, el sacrifici d'Isaac, sinó Cain

matant al seu germà, a qui té pels cabells retut a terra y com matant-lo a traició, després d'haver-lo agafat sobtadament mentres li anava davant. Y noti-s això com a expressió de l'esculptor volent atendre-s a lo que diu el Gènesis (III, 8), que Cain matà a Abel y cometé fratricidi alevosament, emportant-se'n ab capa de bon germà a l'ignocent cap a fòra, y, un cop aquí, de sobte se li tira a sobre y l'occeix. Per més conformar-se ab el text sagrat, Cain, com a primer engendrat, porta barba, a diferencia d'Abel, que no'n du (núm. 87). Els assumptes aquests resulten prou sabuts per haver de necessitar llegenda explicativa, y per ço l'esculptor en prescindí. Una cinta plegada fent crestetes està esculpida en la cara anterior d'aquest primer element del portal (núm. 88), que si es certament interessant es com a treball de lo més groller y poc fi que hi hagi en tota la portalada.

JOSEPH GUDIOL, PBRE.

(Acabarà)

SENYORIU DE LA VESCOMTAL FAMILIA MIRÓ

(Continuació)

En 1099, 5 de Febrer, estava aquest castell, no sé ab quin títol, en poder de Pons Ug y sa germana Ermessen, qui feren una convinensa ab Ramon Mir, encomanant-li y fent-li entrega d'aquest feu ab els seus termes. Si volia aquest anar a la host havia d'albergar ab en Pons en la mateixa host, y, sinó, els cavallers que tinguessin el feu havien de fer el servei y la host an en Pons y a na Ermessen, igual que si hi hagués estat en Ramon Mir, qui havia d'haver-los donat la potestat, sempre que n'hagués sigut requerit, y havia de percebre la meitat dels fruits del senyoriu[1].

1) «Hec est conueniencia qui facta est inter Raimundo mironi. et poncio ugoni et soror sua ermesendis. Chomendant ipsi chastrum de nauades. ad raimundo mironi. et donant illi ipsum feuo. cum suis terminis. et per hoc conuenit raimundo ad illos supra scriptos que siat lors. per fide sine engan et si raimundo fuerit in oste. alberget cum poncio in ipsa hoste et si raimundo non fuerit in hoste ipsos chaualarios. qui tenuerint ipso feuo de nauades. faciat ipsas ostes. et ipso seruicio. at supradicto poncio. et ad ermesendis. et conuenit Raimundo. quod donet potestatem de ipso chastro de nauazes. ad poncio et ad soror sua. ad illas uices que illi demandauerint. et abeat raimundo ipsa medietate de ipso dominico, qui pertinet ad nauazes quomodo bernardus mironi illi donauit. et sit adiutor. ad poncio. et ad soror sua. ipsa honore quam hodie habet. et in antea per suo consilio acaptaran. quod adiuuet illis ad tenere et ad defendere contra totos omines ipsa honore. quam hodie habet. uel in antea per

Na Ermessen, a l'any següent, ab escriptura del 8 dels idus de Novembre, va fer donació en propi alou a Santa Maria de Solsona de les iglesies de Santa Marguerida de Navés y Sant Andreu del Pujol, ab les seves anexes y tot lo an elles corresponent.

Aquest Pons Ug y sa germana Ermessen no tenien molt bones relacions ab Ramon Miró, qui no respectà la donació feta a Santa Maria de Solsona, fins que, segurament degut a l'interposició del Comte Ermengol, que suscriu el document, la confirmà, ab carta del 13 de les calendes d'Agost de l'any XLIII del rei Felip (1103), donant-li en propi alou el castell de Navés ab els seus termes, ab l'iglesia de Santa Marguerida y la de Sant Andreu del Pujol y llurs sufraganies, ab delmes, primicies, conreus, vinyes, cementiris, oblacions y altres drets an elles pertanyents[1].

No sé per quins motius tingueren desavinences el monestir de Santa Maria de Solsona y Ramon Mir, qui destruí o deixà destruir algunes cases y vessà un vaixell de vi. En 1126, als 23 de Janer, el pabordre, acompanyat d'alguns canonges, anà al castell de Navaedes, aont, en presencia de Bernat Guifre, carlà, Berenguer, sacerdot, Girbert, batlle, Ramon Adalbert y Guillem Mir, tingueren plècit ab Ramon Miró, a qui, després de presentades les queixes del pabordre, feren esmenar els torts y danys ocasionats a l'iglesia de Solsona, donant en esmena una vinya al lloc anomenat Esquocia. Es veu que'ls plècits eren celebrats en presencia del carlà, sacerdot o rector, batlle y dos testimonis, al manco en les relacions entre dos senyors[2].

illorum concilio acaptaran et raimundo hobierit sine infante de legitimo coniugio. de ipsa tercia parte de ipsos alaudes. faciat uolunptatem suam. et ipsas duas partes. Retornent ad ermesendis. et ad suos infantes. adtendat raimundo. ista conueniencia supra scripta. ad poncio. et ad ermesendis. in uita illorum. et post obitum illorum. remaneat ad infantes de bernard mironi, quomodo illi dubitauit in suo testamento. et raimundo mironi conchomitat cum ipsos infantes de bernard mironi. quomodo conuenit ad bernard mironi in uita sua. Sig ✠ num poncio ugo. Sig ✠ num ermesendis. Sig ✠ num Raimundo mironi qui ista conueniencia fecimus scribere. et testes firmare rogauimus. Sig ✠ num arnal petro. Sig ✠ num vgo giffre. Sig ✠ num arnall gillem. Sig ✠ num a(rnall) gerbert. Arnallvs sacerdos qui has conueniencias scripsit. nonas februarii anno. xxx.viiii. regni philipho rege. Die et anno prefixo. = : : : : : us svbdiaconus titulauit. Et per fidem sine engan conuenit poncio et ermesendis ad raimundo mironi quod siant adiutores ad tenere sua honore et defendere contra totos omines.»

Arx. Epal. de Solsona, plec de Navés, núm. 794.

1) Costa y Bafarull, obra y lloc citats.

2) «In presencia. bernardi guifredi castellani. et berengarii sacerdotis. et

Era costum, com pot observar-se en diferentes escriptures, anomenar-se senyors d'un lloc quan sols hi tenien algun alou o feu, o els posseíen per senyors majors. Aixís, trobem que en 1218, Guillem de Bellvezer se titula senyor dels castells de Navés, Cardona, Meda, Tantellatge, Valldora, Ceuró, Ugern y Oliana, quals llocs, exceptat Cardona, ja havien estat del senyoriu de la familia Miró. El castell de Navés, per entrega o venda del monestir de Solsona, seria segurament d'aquella familia, ja que en la deposició de testimonis en la disputa entre Joan de Corbera y Pere de Pujol, sobre la meitat del domenge del castell de Pujol de Navés, dit avui Pujol-Melós, declaren aquells que'l senyoriu y homes d'aquest lloc eren de Guillem de Bellvezer. Diu aquest, en el document que'ns ocupa, que ell y la seva muller, la senyora Anglesa, donen a llur fill Ramon de Meda, pera'l dia de les seves noces, faedores ab na Sanxa, filla de Pons de Torroja, el castell de Meda ab tots els seus termes, y la Valldora, «ualle de odra», y Tantellatge, y els castells de Navades, Cardona, Odro, Ugern y Oliana, ab tot lo que en aquells llocs posseíen. Ell se reservà sis masos, els mellors que li aparegués escullir, en els termes de Meda y Navés; y ella, durant sa vida, l'esponsalici, o sia'ls castells de Meda y Navés. Els altres béns que posseíen, no anomenats en la carta, els reservava pera heretar als altres fills[1].

girberti baiuli. et raimundi adalberti. et guilelmi mironis. Venit prepositus sancte marie celsone. cum aliis canonicis eiusdem loci in kastrum de nauaedes. et tenuerunt placitum cum raimundo mironi. et fecerunt querimoniam aput eum de mansionibus Sce. marie quas habebat destructas. et de una tona uini quod est efusum propter suam culpam. et de aliis querimoniis quas ipse emendare non potest. propter hoc laudauerunt isti homines supra scripti et alii qui ibi aderant. ut emendet unam uineam sancte marie celsone et est ipsa uinea in comitatu urgelli. in terminibus de nauades in loco qui uocatur esquocia uel in ipsa plana. Et affrontat ipsa uinea ab omnibus partibus in uineis sancte marie. Et Ego raimundus dono atque trado ipsam uineam supra scriptam. sancte marie celsone et eius canonicis. propter male facta que fecit in alaudio sce. marie. secundum laudamentum bonorum hominum qui ibi aderant. Si quis contra istam kartam uenerit ad inrumpendum. non hoc ualeat uindicare quod requirit set componat in quadruplum. et in antea firma permaneat omni tempore. = Acta ista carta. x. kalendas februarii. Anno xviii. regni leudouicis. Sig ✠ num raimundi qui istam kartam mandauit scribere. et propriis manibus firmauit testibus que firmare iussit. Sig ✠ num bernardi guifredi. Sig ✠ num berengarii sacerdotis. Sig ✠ num girberti baiuli. Sig ✠ num raimundi adalberti. Sig ✠ num Geralli. Sig ✠ num Joannis. Sig ✠ num Vuielmi bernardi. = Arnallus sub diachonus qui hoc scripsit. ✠ die et anno quo supra».

Arx. Epal de Solsona, plec de Navés, núm. 795.

1) «Notificatur cunctis Quod Ego Guilelmus de beluezer. et domna

En 1235 era carlà de Navés en Guillem de Besora, qui vengué per vintivuit sous barcelonesos de doble d'argent, an en Pere Dezsoler de Preixana, les honors que posseía al castell de Preixana, per raó de la carlania[1].

En aqueixa mateixa centuria era senyora d'aquest lloc la noble familia de Josa. En 1254, a 3 de les nones de Febrer, el cavaller Umbert de Merles vengué, de consentiment y voluntat del senyor en Guillem R. de Josa y de la senyora muller seva na Berenguera, les dues parts del delme y la meitat dels censos de tots els masos del

Anglesia coniux mea damus uobis Raimundo de meda filio nostro in tempore nupciarum uobis et infantibus quos habueritis de Sancia filia que fuit. Poncii de turre rubea quam modo accipitis in uxorem. Scilicet Castrum de meda cum omnibus suis terminis cum ualle de odra. uidelicet et de tentelage. et Castrum de nauades cum omnibus suis terminis. Et Castrum de Cardona cum toto hoc quod ibi habemus uel habere debemus cum suis terminis. Et Castrum de odro cum suis terminis. Et Castrum de vgern cum suis terminis. Et Castrum de vliana cum suis terminis. Totum hoc damus uobis et filiis uestris ut dictum est cum omnibus habitatoribus qui modo in predictis locis sunt uel in antea erunt simul cum omnibus eximentis et adempramentis. et totum quod ibi habemus uel aliqua racione habere debemus et modo tenemus ei possidemus pro parte et heriditate uestra et pro melioracione de omnibus nostris bonis. Exceptus quod ego Guillem de beluezer retineo. VI. mansos quos melius accipere uelim in termino de meda uel de nauazes. Et Ego dicta Anglesa. similiter retineo in omni uita mea. meum sponsalicium uidelicet Castrum de meda et Castrum de nauades cum omnibus terminis eorum. Post obitum uero meum sit in uera donacione ut dictum est superius. Sub hac condicione facimus uobis hanc donacionem quod de omni uita nostra simus domini potentissimi de omni predicta donacione sine uinculo alicuios hominis uel femine. Post obitum nostrum plenarie habeatis omnes preffatas res sicut melius predici uel intelligi ad uestrum profectum. Omnem alium meum honorem quam habeo propter ista que superius habemus datam sicut in ista carta resonat retinemus ad hereditare ad aliis filiis nostris. et pro animabus nostris. Et nos donatores iam dicti non possumus mutare aliam uoluntatem de predictam donacionem. Et nullus aliis infantibus nostris non possint demandare neque clamare ullam causam ad Raimundo de meda et coniux eius. Sancia. neque ad filiis eorum per nullam racionem scriptam uel non scriptam de iam dictam donacionem. = Actum est. hoc. viii. idus kl. nouember. Anno dni. m.cc.xviii. Sig✠num Guilelmi de beluezer. Sig✠num Anglesia. Qui hoc totum firmamus. et laudamus testesque firmare rogamus. Sig✠num bernardi. Sig✠num hugonis. Sig✠num Beatricem. Isti sun filii nostri et filie. Qui hoc laudamus et firmamus et donamus sicut superius scriptum est. = Sig✠num berengarii de pera mola. Sig✠num Petri de ualle fraosa. Sig✠num Guilelmi de zarocha. Sig✠num de Petri lurdo. Sig✠num Poncii de zoliuela. Sig✠num berengarii de turre rubea. Isti. vi. sunt huius Rey testes. Berengarius clarimontis. Qui hoc scripsit die et anno✠ Quo svpra».

Lloc citat, núm. 797.

1) Lloc citat, núm. 800.

lloc anomenat Viladarcs (que suposo seria aont hi ha avui la gran pagesia de Viladàs) y tot lo demés que posseía al lloc de Navés, per donació del referit cavaller de Josa, pel preu de quatrecents sous de doble, moneda de Barcelona, valents «marche argenti» vuitanta vuit sous; de manera que un sou d'argent valia quatre sous de doble y cinc cèntims. Féu la venda ab la condició de que'l comprador havia de donar quiscun any, al noble G. R. de Josa, dos lliures de bona y pulcra cera, al pes de la vila de Cardona, fent al propi temps homenatge al referit senyor. Tot lo venut era «in dominio dicti G. R. de iosa, et iam dicti castri de naues, et quod teneatis venire et intrare racione defensionis, quotiescumque hostem uel caualcatam uenerit ad dictum castrum de naues ad ipsum defendere secundum posse tuum salua tamen omni fidelitate domini castri de cardona», lo que m'inclina a creure que'ls senyors de Josa ho posseirien en feu per la noble casa dels Folchs[1].

En G. R. de Josa va donar aquest castell y el de Bona a la seva filla Bartomeua, al maridar-se ab el noble en Ponç de Cervera, qui tots junts, ab na Berenguera, muller de G. R. de Josa, en 1270, donaren diferents masos del terme de Navés a R. de Jorba. Na Bartomeua va llegar en testament al seu oncle Pere Xiverre, fill del noble cavaller Pere de Josa, cinquanta morabatins, pels quals s'emparà dels dos referits castells, fins que en G. R. de Josa, per la mateixa cantitat, va comprar-li totes les accions y demandes que tenia sobre'ls mateixos, en 1292, a 6 de les idus de Desembre, en qual data ja eren morts en Pons de Cervera y na Bartomeua, y els Joses no eren senyors d'aquest castell, com veurem més avall[2].

Tant en G. R. de Josa com en Pons de Cervera havien fets molts y quantiosos deutes assegurats ab Navés, Valldora y Tantellatge, pels quals tenia obligats als homes d'aquells llocs a Bernat Bartomeu y a Bernat de Fornell, abdós de Berga, per intercessió d'un jueu, encara que no sé per quals motius. Les àpoques d'aquests deutes diuen que al 5 de Febrer de 1292 ja era morta na Bartomeua y viu encara'l seu espòs en Pons de Cervera, que morí el mateix any, segons hem vist.

No sé com aquest senyoriu dels Joses havia passat a la casa de Anglesola. En 1292, al 11 de les calendes de Maig, en Ramon de Jorba, cavaller y carlà de Navés, va queixar-se contra'l senyor en Ramon d'Anglesola, per medi del batlle d'aquest, perquè no li

1) Lloc citat, núm. 803.
2) Arx. Mun. de Bagà, man. del not. Carpí, fol. 135.

havien pagat la part que li corresponia del terç de la venda d'aquella honor de la Preixana, de la que ja he parlat, la qual reclamava per esser ús y observança a Catalunya que'ls carlans rebessin la seva part en els terços que's donaven per raó de les vendes d'aquelles honors que estaven situades dintre'ls castells de llur carlania. Y perquè'l batlle den Ramon d'Anglesola no li havia donat la corresponent part del terç, sense coneixement de dret, en protestà testimonialment, perquè en l'esdevenir no li n'hagués pogut seguir perjudici[1].

Al mateix any, al 29 de Març, en Ramon d'Anglesola, senyor del lloc del seu nom, entregà'ls castells de Navés, Zameda, Valls-Doro (Valldora) y Tantellatge, els masos de Vilella y el delme de Talavira, ab el mer y mixt imperi; cavallers, homes, fembres, habitants y habitadors, delmes, pernes, gallines, fogaces, censos, usatges, firmes, justicies, «caloniis, stacamentis placitis et bannis et cum questiis et adempriuiis jouis batutis tiratis traginis et cum ostibus et caualcatis et terciis venditionis honorum... et cum mandato forcia et districtu et cum pleno dominio et juredictione», y tot lo contingut en els termes dels referits llocs, a lo que afegí un cens que rebia de la vila y salines de Cardona, al pabordre del monestir de Solsona, Pons de Vilaró, qui li donà en cambi'l castell y vila d'Altet, lo que posseía al terme de Llucià, el lloc de Merlet, situat al peu del Palau d'Anglesola, tot lo que posseía a Anglesola, y dèu mil sous barcelonesos de tern. El pabordre va reservar-se totes les iglesies d'aquests llocs, ab tot lo a elles pertanyent[2].

Sembla que aquests llocs estaven mitg entregats a l'anarquia y incessantes lluites entre'ls senyors menors o cavallers que poblaven aquests plans. El pabordre Pons, un dels més grans homes que han regit l'iglesia de Solsona, desseguida que entrà en possessió d'ells, treballà pera posar-hi la pau y restablir-hi'l dret. En 1296 posà fi a les incursions dels homes d'en Guillem de Brull y sa muller, la senyora Sibila, senyors de Clariana, que volien apoderar-se del tossal y pla de Piula-Mayons, que deien era del terme de llur castell. El pabordre, que tot volia arreglar-ho per via d'amor y avinença y no per via de sang, féu una crida de testimonis pera desllindar bé'ls mollons d'abdós castells, els quals confessaren esser del terme de Navés el referit tossal y pla, desde'l cingle gros

1) Arx. Epal. de Solsona, plec de Navés, núm. 808.

2) Aquest document es molt esquinsat y va cusit ab un altre consistent en l'àpoca de l'acte anterior. Es troben al lloc citat y van senyalats ab els números 809 y 810.

en amunt que'l circueix, ab lo que confessaren els senyors de Clariana haver-se portat injustament, y que en endavant els homes de Navés podrien ab tota pau cultivar aquelles terres[1].

També alguns cavallers s'havien apoderat de molt temps ha de les firmes de dret, volent fer-se alodial lo que posseíen en feu, lo que aquest pabordre restituí desseguida a la seva iglesia. Un any més tart, al 29 de Març, el cavaller A. de Pujol, que tenia pel monestir de Solsona'l castell del seu nom, situat al terme de Navés, requerí als homes del castell del Pujol que firmessin dret en el seu poder; a lo que respongueren que bé coneixien que havien de firmar en el seu poder, ja que aixís ho havien acostumat ells y llurs predecessors, més ara no s'atrevien a fer-ho per la prohibició del cavaller Guillem, batlle del pabordre, que'ls havia manifestat expressament y de part d'aquest, en l'era de Ramon Postius, la dominica segona de Quaresma, «non prima dominica quadragessima sed secunda» — tal volta tenien costum de reunir-s'hi la primera, que facin aquesta salvetat—de l'any 1294, en presencia de molts, que no firmessin en poder d'A. de Pujol, lo que prova de quant temps ha venien els cavallers usurpant els drets de llurs senyors[2]. Sols refereixo un cas entre'ls diferents que podria citar.

En 1312 en Raimon de Jorba, fill del cavaller del mateix nom, va vendre al pabordre de Solsona Berenguer, pel preu de dos mil doscents cinquanta sous barcelonesos de tern, les castellanies de Navés y Besora, ab tot el feu que hi posseía, lo que ja tenia per l'iglesia de Solsona[3].

Els documents que de principis del sigle XIV se conserven d'aquest lloc deixen traspuar un malestar social que mostra estaria de revolta aquesta comarca, ja pels crescuts deutes de l'universitat, ja per les lluites entre'ls senyors vehins. El cavaller Guillem de Brolio, ab els seus homes de Soler, el seu fill Pere y Guifre de Clariana, no sé per quin motiu, entraren en terres del terme de Navés, assegant-les, y cremaren un mas de Sant Martí de Vilapedres, per lo que en 1325 el monestir de Solsona nombrà procuradors, pera que, per la via que judiquessin més convenient, s'indemnisessin, ab els béns dels referits senyors, de tots els danys per aquests causat[4].

Un home de Viladondeny s'havia barallat ab el saig de Cardo-

1) Lloc citat, núm. 811.
2) Lloc citat, núm. 812.
3) Lloc citat, plec de Besora.
4) Lloc citat, plec de Navés, núm. 817.

na. El batlle d'aquesta vila, Berenguer de Vilar, ab multitut de peons armats, va presentar-se, al sò de via fors, al lloc de Viladondeny, senyoriu directe del monestir de Solsona, pera capturar-lo. En Guillem de Postils, batlle de Navés, Viladondeny y Pegueroles, pel pabordre, li sortí al pas, dient-li que an ell corresponia'l capturar-lo, dur-lo a les presons de Navés y punir-lo, si ho mereixia, per esser el pabordre de Solsona senyor ab tota jurisdicció d'aquests llocs, y segons els pactes convinguts entre aquest y el vescomte de Cardona. Un cop en Postils l'hagué capturat pera dur-lo a les presons de Navés, el batlle de Cardona li va pendre y el portà a les presons d'aquesta vila, de lo que, no podent resistir a la força major d'aquell, el pabordre va protestar. Es curiós aquest document, que copío[1], per veure-s'hi les relacions intersenyorials. D'ell sembla

1) «Nouerint vniuersi Quod in presencia testium infra scriptorum ad hec specialiter uocatorum et rogatorum Guilelmus de postils Regens baiulias de naues de viladondeny et de pegueroles pro domino preposito celsone Constitutus in presencia venerabilis Berengarii de vilario Regentis baiuliam Cardone qui erat juxta mansum de martins in quodam portali et venerat cum sono emisso de via fors cum magna multitudine peditum armatorum contra locum de viladondeyn dixit proposiut coram ipso Berengario vilar quod cum ipse Guilelmus de postius cepisset bernardum de cap de vila de viladondeyn Racione et occasione cuiusdam rixe quam habuerat ab en conyil sagione cardone et ipsum punire intenderet si culpabilis reperitetur et dum captus duceretur ab castrum de naues prefatus berengarius vilar contra jus et justiciam saluo eius honore per uim et uiolenciam manifestam abstulit ei predictum bn. de capdeuila et ipsum duceret captum apud castrum seu uillam cardone in grauamen et lesione jure demoni prepositi et ecclesie celsone et contra instrumenta conuencionalia que sunt inter nobilem dominum vicecomitem cardone et eclesiam celsone cum loca de viladondeyn e de pegueroles sit proprium francum et liberum alodium dicti domini prepositi et ecclesie celsone cum omnimoda jurediccione atanto tempore citra quod memoria hominum non existat et cum ipse Guilelmus de postius non posset potencie dicti berengarii baiuli de cardona resistere fuit protestatus expresse de uiolencia inuasione et iniuria manifesta quam ipse berengarius intulerat et inferebat ecclesie celsone Ducendo ipsum hominem ecclesie celsone captum et quod in posterum nullum posset domino preposito seu ecclesie celsone preiudicium aliquod generare protestando nihilhominus de omnibus dampnis et missionibus que suis locis et temporibus recuperare et habere ualeat de bonis dicti Berengarii seu successorum suorum et ad conseruacionem juris ecclesie Celsone predictus Guilelmus de postius mandauit sibi fieri publicum instrumentum testimoniale Et predictus berengarius vilar incontinenti respondit predictis protestatis quod ipse non faciebat nec facere intendebat in preiudicium iuris ecclesie celsone Quod fuit actum die ueneris pridie idus september Anno domini mcccxxx septimo Presentibus testibus Guilelmo caual sagione cardone berengarius dez vilar filio dicti Berengarii vilar Raymundo dez castoyl Guilelmo albert et Raymondo

despendre-s que abdós senyors se tenien fets certs tractats, que'l batlle del pabordre diu haver trencat el batlle de Cardona. Que'ls homes de Navés no podien esser empresonats fòra de llur castell; que en les causes havia de conèixer el senyor del reu, encara que l'injuria o dany sigués inferit al d'altre senyor; y que ell mateix era qui l'havia de castigar, y en cap manera'l senyor de l'ofès.

En 1319, Guillem de Vilalta, procurador general del vescomtat de Cardona, feu àpoca de siscents sous barcelonesos de tern als homes de Navés, que havien sortit fiadors del deute de dos mil que'l pabordre Berenguer havia regonegut, en 1317, al vescomte Ramon Folch, y en 1320 feren els homes de Navés un emprèstit de la mateixa cantitat a Guillem Niubó, de Cardona, y altre de mil trescents al mateix, y Guillem Olivó, de la mateixa vila; un de mil al donzell Guillem d'Oden, que li foren retornats en 1332, y altre de dotze mil al noble cavaller Pere de Vilalta, pels quals pagaven l'interès anual de mil sous, que continuaren pagant tota aquesta centuria, contra la costum general, puix l'interès ordinari era'l cinc per cent, o de vint mil per mil, que deien ells [1].

Àquest Pere de Vilalta era fill del procurador general de Cardona Guillem del mateix nom. Aquell hagué un fill anomenat Ramon, y aquest una pubilla, nomenada Constança, qui en 1380 era maridada ab el donzell Huguet de Rosanes, senyor del castell d'aquest nom, domiciliat a Martorell. La noble familia de Vilalta residia a Cardona.

Degut tal volta an aquests crescuts rèdits que haurien de pagar els singulars de Navés, y a la glànola, que en eixos temps va flagellar aquesta terra, el poble de Navés va quedar del tot deshabitat, les terres hermes, les vinyes perdudes y les cases ensorrant-se. En 1434, l'abat de Solsona Llorens va donar a Marc Vila, oriundo de Tantellatge, el castell, ab totes les seves cases y terres, pera que les cultivés y proveís a que les cases no's destruissin més, procurant posar teulada y sostre a totes les que la tenien ensorrada, prohibint-li tallar arbres abans de que vinguessin a la talla, y sols l'imposà'l dret d'estàtica y el cens anual de dèu sous [2].

broto — Jacobus Raym. capellanus de nauaes qui hoc scribi feci et hoc sig ✠ num appossuit».

Lloc y plec citats, núm. 818.

1) Lloc citat, núms. 814, 815, 816 y de 819 a 832.

2) «Nouerint vniuersi Quod Nos Laurencius dei, gracia Abbas Monasterii ecclesie beate Marie ville Celsone, ordinis sci. Augustini vrgellensis diocessis. Attendentes, quod Castrum nostrum de Naues, videlicet domos ipsius Castri,

Aixís com als primers sigles de la Reconquista per la paraula Navés s'entenia la gran comarca dels Plans de Navés, en el present document y en nostres dies sols s'entén lo que es avui parroquia

terras, et possessiones, dirruuntur, propter hoc, quod diu est, quod in ipso Castro, et domibus ipsius Castri, nullus stetit, nec adhuc stat aliquis, qui ipsum Castrum, et domos ipsius, ac terras, et possessiones eius teneat, et condirectet, et nisi prouideretur in maiori dirrucione venirent. Ideo Nos videntes, et prospicientes in han parte, comodum et utilitatem, dicti Castri, domorum, et possessionum eiusdem, ac nostri, et successorum nostrorum, et Monasterii nostri predicti, Cum hoc presenti publico instrumento vbique valituro et duraturo, a presenti die, per totam vitam nostram, dum tamen Abbas predictus vixerimus. Damus, et stabilimus vobis Marcho vila, oriundo parrochie de la tentelaya, et vestris, per dictum tempus, Castrum predictum de Naues, cum domibus, terris, et possessionibus suis, ac vineam, et ortam ipsius; Hanc autem donacionem, et stabilimentum de dicto Castro cum suis domibus, et terris, ac vinea, et orta predictis, facimus vobis dicto Marcho, et vestris, per dictum tempus, sicut melius dici potest, et intelligi, ad vestrum, et vestrorum saluamentum, et bonum intellectum. Tali videlicet modo, pacto, et condicione, et cum retencionibus infra scriptis, quod per dictum tempus teneamini vos, et vestri, et habeatis tenere condirectas domos ipsius Castri, videlicet cohopertas, et sostres, eiusdem, ac terras, et possessiones, vineam, et ortam, predictas, laborare, agricultare, et excultiuare, ad consuetudinem boni laboratoris, et meliorare, et seminare, et non in aliquo deteriorare, nec scindere de arboribus que possent venire in talam, Item retinemus quod quando, et quociescumque, nos contingerit, ire ad dictum Castrum, habeamus nos, et nostra familia, et comitiua, staticham in dicto Castro, et domibus eiusdem. Et eciam retinemus, quod vos, dictus Marchus, et vestri tenentes dictum Castrum, vt superius distingitur, teneamini, et habeatis nobis dare, facere, et prestare Anno quolibet, in quolibet festo natalis natiuitatis domini per totum dictum tempus decem solidos barchinonenses de terno, pro censu. Et teneatis emparam, et emparas Anno quolibet nostri, in predictis terris, possessionibus, vinea, et orta, racione dicti census. Et sub dictis pactis, modis, condicionibus, et retencionibus, promittimus vobis dicto Marcho, et vestris predictum stabilimentum, et donacionem, et alia predicta, prout superius dicta sunt, et per dictum tempus, facere, habere, et tenere, et in pace possidere contra cunctos, ante causam, in causa, et post causam, nostris, et Monasterii nostri predicti, propriis sumptibus, et expensis, Et de predictis donacione, et stabilimento, inducimus vos dictum a captatorem, et vestro, cum hac carta, in veram, plenam, et corporalem possessionem pleno iure, ad habendum, tenendum, et inde omnes vestras et vestrorum voluntates per dictum tempus faciendas. Et pro predictis omnibus et singulis, et firma, et legali euiccione, et expenssis circa euiccionem factis, obligamus vobis dicto acaptatori, et vestris, omnia bona nostra, et dicti nostri monasterii mobilia, et inmobilia, vbique sint tam habita, quam habenda, Et Renunciamus omni iuri contra hec facienti. Quibus consencio ego dictus Marchus vila, et fateor predicta fore vera, et ea servare, tenere, et complere, promito. sub obligacione omnium et singulorum bonorum meorum, tam habitorum, quam habendorum, Et ut predicta omnia, et singula maiori gaudeant firmitate, juro, ad dominum deum, et eius sancta Quatuor euangelia, coram

de Navés, encara que'l districte municipal comprèn les parroquies de Navés, Besora, Apeà (aquesta es ajuda d'Els Torrents), Busa, Valldora, Linya, Pegueroles y part de les de Sant Feliu y Sorba.

JOAN SERRA Y VILARÓ, PBRE.

(Continuarà)

me posita, et corporaliter per me tacta, ac eciam, in manibus et posse venerabilis johannis luparie Regentis bajuliam in dicta villa Celsone pro honorabili johanne de luparia bajulo dicte ville, in jurediccione reuerendi domini Abbatis, homagium ore, et manibus comendatum presto, de essendo bonus, legalis, et fidelis, dicto Reuerendo domino Abbati, et suo Monasterio, per totum dictum tempus, Quod est actum in palacio Monasterii ecclesie beate Marie ville Celsone, die Tercia mensis febroarii, Anno a Natiuitate domini Millessimo Quadringentessimo Tricessimo Quarto. Sig✠num nostri laurencii Abbatis predicti, Qui hoc laudamus concedimus, et firmamus, Sig✠num Marchi vila consencientis predicta, qui hoc laudo, concedo et firmo, ac vt predicitur, juro, et homagium presto. = Testes huius rei sunt, johannes de casamigana parrochie dela tentelaya. Petrus dargilagues, parator pannorum lane, et Martinus morraylla sartor ville Celsone habitatores. = Sig✠num mei jacobi darrot presbiteri notarii publici ville Celsone, auctoritate Reuerendi domini laurencii dei gracia Abbatis Monasterii ecclesie beate Marie ville predicte, Qui predictis interfui, hecque scripsi, cum suproposito in linea sextadecima vbi ponitur, nostra, et clausi: —».

Lloc citat, núm. 833.

REVISTA DE REVISTES

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Janer de 1909.

Excursió a les Illes Balears, ressenya, per en J. Perera; *Retaule de la Santíssima Trinitat de la Sèu de Manresa*, per J. Sarret; *Calendari Folklòric de la Comarca de Bages;* y una ressenya de la vetllada rondallística a càrrec de n'Aureli Capmany.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Abril de 1909.

Publica les continuacions dels treballs: *Las antiguas ferias de Medina del Campo*, de C. Espejo y J. Paz; *Por tierras de Flandes*, de F. Fernández y Alejandro; *Los Calderones y el monasterio de Nuestra Señora de Portaceli*, de J. Martí y Monsó; *El linaje de los Cisneros*, de L. Pérez Rubín; y altre sobre'l *Retablo de Santa María de Mave (Plasencia)*, per L. Huidobro y Serna.

Boletín de la Real Academia de Buenas Letras, Janer-Març de 1909.

Un nou segell de la comtessa Dona Aurembiax, per F. de Sagarra; *Itinerario del rey Alfonso III de Cataluña*, per Joaquim Miret y Sans; *La descripció de Catalunya del P. Diago*, per E. Moliné y Brasés; *Introducción a la lectura de unos fragmentos de la Fiameta y Decamerone*, per I. Bonsoms.

Boletín de la Real Academia de l'Historia, Abril de 1909.

Estudios de Códices Visigodos, per Guillermo Antolín; *Marruecos*, per E. Bonelli; *Miliarios inéditos de Tordanar*, per F. Fita; y les seccions de Varietats y Noves.

Butlletí del Centre Excursionista de Lleida, Octubre de 1909.

Al Cogull, per M. Herrera y Gés; *Les pintures de Cogul*, per H. Breuil; *La fonètica catalana de Schädel*, per E. Arderiu; *Bibliografia*.

Boletín de la Real Sociedad Geográfica, Janer-Març de 1909.

Bulgaria, conferencia per Joaquim de la Llave; *Excursiones en la provincia de León*, per Joaquim de Ciria y Vinent; y *Descripción de España por D. Fernando Colón* (manuscrit). Publica també diversos gravats.

Mitteilungen des D. und O. Alpenvereins, 15 de Maig de 1909.

Gesänse-Bergfahrt, per K. Plaichinger; *Eine Pfingsttur in den Vorbergen des Himalaja*, per R. Hubert Sattler; *Südtiroler Waldwirtschaft*, per R. Klebelsberg; y la secció de *Verschiedenes*.

Touring, Maig de 1909.

Il Petrarca viaggiatore, per F. Pastonchi; *Nell'interno di Castel Sant' Angelo*, per L. V. Bertarelli; *Il porto di Mantova*, per Mario Beretta; y molts altres treballs y notes interessants.

Bulletin Pyrénéen, Abril de 1909.

Les officiers topographes aux Pyrénées, per H. Beraldi; *A nos montagnes*, pel Vte. Salignac-Fénelon; *Mes courses aux Pyrénées*, per H. Durand; *Études glaciaires dans les Pyrénées*, per L. Gaurier; *Promenade en Aragon*, per P. de Joinville; y la Crònica de les diverses societats federades.

Bulletin de la Section du Canigou, Març de 1909

Le comte Russell, pel Cte. de Saint-Saud; *Au Canigou*, per A. Barenne; *De Puigcerdà a Ripoll y Vich*, per F. Albar; *Autour du Roc Mousquit*, per J. Eyssartier; *Le plateau de Roque-Rouge*, per P. Assens; y les seccions de varietats y oficials.

La Montagne, Maig de 1909.

L'arête de Gaube du Vignemale, pel vescomte Jean d'Ussel; *Sur l'usage du ski*, per R. Gelinet; *La légende du Pont de l'Ouselette*, per David Martin; *Pour des fêtes alpestres*, per A. L. Meurice; y les seves acostumades Cròniques y Seccions de Bibliografia y Meteorologia.

També s'han rebut *Hojas Selectas, Estudis Universitaris Catalans* y *Revista Musical Catalana*, de Barcelona; *La Revista Montserratina*, la de *Menorca* y l'*Arqueològica Luliana*, de Palma; les de la *Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales, de Historia y Geografía del Bajo Aragón*, y la de *Geografía Comercial y Mercantil*, de Madrid; *L'Escursionista*, de Turin; *Bulletin Hispanique*, de Burdeus; *Revue Catalane*, de Perpinyà; *O Instituto*, de Coimbra; *The japanese Alpine Journal*, de Yokohama; *Tijdschrift van het Koninklijd Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, de Leiden; l'anuari *Svenska Turist Foreningen*, de Stokolm; y algun altre. — E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

MAIG DE 1909

SECCIÓ D'ARQUITECTURA

VISITES. — Durant aquest mes dita Secció ha realisat les següents visites:

Dia 1: A la Casa de Convalescencia de l'Hospital de la Santa Creu.

Dia 5: A l'Observatori Meteorològic del Tibidabo, dirigit pel senyor Comas y Solà.

Dia 8: A l'obra en construcció del senyor Milà y Camps, que, bàix la direcció del senyor Gaudí, s'està edificant al Passeig de Gracia.

Dia 15: Als tallers de ceràmica del senyor Orriols.

Dia 22: A una obra en construcció dirigida per l'arquitecte senyor Vinyals.

Totes elles s'han vist molt concorregudes, principalment la visita a l'Observatori Fabra.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

El dia 5 el professor D. Joan Palomba, d'Alguer (Sardenya), donà una interessant conferencia tractant de *Folk-lore alguerès*, en la qual feu veure d'una manera especial y remarcable'ls usos y costums d'aquells catalans de l'altra part del Mediterrà, moltes d'elles en nostra terra passades ja a l'historia, quan en aquella petita ciutat catalana d'Alguer se conserven ben

vives encara. S'ocupà al propi temps de les seves supersticions y literatura popular, cançons, etc., presentant algunes mostres de lo que ella es, de son valor y importancia.

El dia 8 D. Miquel S. Gatuellas donà sa segona conferencia de *La raça gitana,* tractant dels usos, costums y supersticions de la mateixa. Començà fent una extensa disertació sobre les diferentes maneres de dir la bonaventura, y especialment entretenint-se en la més coneguda, o siga la quiromancia o art d'endevinar per medi de les ratlles de la mà. A continuació parlà de les diferentes costums y supersticions, començant pel naixement dels infants, els oracles d'amor, les varies creencies que tenen per les festivitats de Sant Jordi, Pasqua, etc.; algunes de les quals són molt semblantes y altres iguals a les que nosaltres tenim per la nit de Sant Joan, acabant amb la narració d'una mena de representació dramàtica que'ls gitanos nòmades hungaresos de Transilvania fan pel dilluns de Pasqua florida, la que ve a esser llur festa de primavera.

A l'acabament, la professora senyoreta D.ª Maria de la Concepció Compte executà al piano quatre hermoses dances gitanes de Brahms y Karoly, les quals obtingueren una justa interpretació.

El dia 22 el citat senyor Gatuellas donà la tercera conferencia de *La raça gitana,* continuant la descripció dels usos y ocupant-se de les creencies sobre les fades, les bruixes y els dimonis.

Acabà ocupant-se detingudament de llurs creencies respecte als morts y les pompes fúnebres que celebren. En dita conferencia féu un petit coteig de totes llurs principals costums amb algunes de les relligions de l'antiguetat, posant en evidencia lo dit en la primera, que donà'l propi conferenciant, de que encara que'l gitano té un mateix origen, en cambi la seva raça no es més que una barreja de moltes races distintes.

Tant aquesta com les anteriors conferencies anaren ilustrades amb projeccions fotogràfiques.

RESSENYES D'EXCURSIONS

Durant les sessions dels dies 7 y 14 nostre consoci D. Lluís Llagostera va donar dugues interessantíssimes conferencies ressenyant unes excursions per ell y altres companys realisades durant son *Viatge a Suiça,* l'estiu passat; detallant la seva *Ascensió al Breithorn de Fermatt* (4.170 m. d'alt.), la qual començarem a publicar en el nombre vinent.

El dia 21 D. Francesc Gual va presentar una vistosa y nodrida colecció de clixés fotogràfics obtinguts en son *Viatge pel nord d'Italia,* qual itinerari anà descrivint minuciosament.

El dia 28 D. Francesc Carreras y Candi llegí son treball *Una excursió*

artística a la ciutat d'Osca, presentant tot lo que de més notable enclou aquella antiga població, rublerta de records històrics y de monuments arquitectònics. Les projeccions fotogràfiques que's presentaren ho eren de clixés de nostre bon amic en Juli Soler y Santaló.

CURSET DE FOTOGRAFIA

Durant els dies 6, 13 y 27 del corrent el conegut fotògraf D. Adolf Mas ha continuat les seves lliçons, començades el mes passat. Aquest curset, que's veu molt concorregut, resulta altament pràctic y instructiu. Com a complement, el dia 30 al matí va fer-se una visita al Laberinte, l'hermosa finca que'l senyor Marquès d'Alfarras té a Horta, aont s'obtingueren gran nombre de clixés fotogràfics, seguint els procediments y les indicacions del senyor Mas.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

En els dies 3, 10, 17 y 24 del mes que hem acabat, D. Pelegrí Casades y Gramatxes ha donat les lliçons números CXI, CXII, CXIII y CXIV del curs d'Arqueologia que ve explicant, tractant en totes elles del resum de la Grecia arcaica o primitiva. Dites conferencies han sigut, com de costum, acompanyades amb una serie de projeccions fotogràfiques.

NOVES

En el Concurs-Exposició de Fotografies organisat pel «Centre Excursionista de Lleida», de que parlàrem en el nombre passat, han obtingut dos primers premis nostres consocis D. Joaquim Morelló y D. Juli Soler y Santaló per llurs respectives coleccions de la Vall d'Aran.

Durant aquest mes que acabem de transcórrer han visitat nostra ciutat dos agrupacions ben nombroses d'excursionistes de la «Société des Excursionistes Marsellaises», que visitaren nostre local y que foren saludats per una representació del CENTRE, cambiant-se ab dit motiu frases d'afecte y companyerisme entre les dugues entitats.

Definitivament ha quedat fixat el lloc ont l'any vinent haurà de celebrar-se'l Gran Concurs Internacional d'Esports d'Hivern. Aquest, com ja diguerem, ha d'efectuar-se al Pireneu, segons acord del Club Alpí Francès y de la Federació de Societats Pireneístes, havent-se escullit a dit objecte les poblacions d'Eaux-Bonnes y Cauterets y la data del 22 al 27 de Janer vinent.

El proper Congrés de la Federació de Societats Pireneístes tindrà lloc el dia 1.er d'Agost vinent a Bagnères-de-Bigorre. Ab aquest motiu s'estan

preparant a dita població grans festes y diverses excursions per sos encontorns y comarcades vehines. La Companyia del Midi farà la reducció d'un 50 per 100 en els bitllets de la seva línia, valeders del 30 de Juliol al 15 d'Agost. En nostre CENTRE s'admeten inscripcions fins el 15 de dit mes de Juliol.

El dia 23, y organisat pel CENTRE, va tenir lloc el primer Torneig Català de Foot-ball, prenent-hi part tots els clubs seniors inscrits en la Federació Catalana de Clubs de Foot-ball, y resultant guanyadors de les medalles ofertes els jugados del *team* Barcelona.

Dintre breus dies se rependran les obres del Xalet-refugi d'Ull de Ter, procedint-se al seu acabament y definitiva instalació. La festa inaugural del mateix se celebrarà a mitjans del proper Juliol, quedant després ja obert al públic. En el número vinent donarem més detalls.

NOTA. — Per exigencia de compaginació retirem d'aquest número la ressenya del Congrés Pireneísta de Tolosa, que ja tenim composta.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE MAIG

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0° Y AL NIVELL DEL MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
11°.69	11°.20	29°.1 (dia 24)	— 1°. (dia 3)	765'0 mm.	765'9 mm.

ESTAT DEL CEL			
Dies serens . .	6	Dies de pluja. . . .	19
» nuvulosos.	10	» de neu	0
» coberts. .	15	» de glaçada. . .	1
		» de calamarsa . .	0

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 66'5 mm.	VENTS DOMINANTS	
» DE NEU » 0 »	8 MATÍ	8 TARDA
	NE	Calmes

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24. — Telefon 115

Any XIX Barcelona, Juliol de 1909 Núm. 174

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

ASCENSIÓ AL BREITHORN DE ZERMATT

(Juliol de 1908)

Ja desde molt temps que portava de cap fer una ascensió més amunt dels 4.000 metres, mogut, apart de l'interès excursionístic, per la curiositat de comprovar els efectes fisiològics de la rarefacció de l'aire de les grans altituts y veure fins a quin punt era refractari al tant esmentat mal de montanya.

Pera dar compliment als meus desitjos no podia comptar ab els Pireneus, qual pic culminant, el d'Aneto, com es sabut, arriba sols als 3.404 metres, essent, per tant, precís sortir-se de nostra estimada serra y cercar-ne de més altes. En els Alps, aont s'hi compten una seixantena de cims de més de 4.000, havia de trobar ample camp pera dar compliment al meu projecte.

Triar-ne un entre tants hauria sigut per mi un verdader conflicte si sols m'hagués fixat en l'altitut; més un bon nombre de condicions negatives per mi mateix imposades deixaven eliminats del meu programa la majoria d'aquells cimals alpins.

En primer lloc no volia un pic *difícil*. Admiro a l'alpinista intrèpit que's complau en lluitar ab les roques, que frueix avançant cama ací cama allà pel fil d'una aresta vertiginosa, arrastrant-se per una estreta cornisa sospesa sobre l'abim o escalant la punxa d'una agulla. L'admiro, sí, però no'm matriculo a la seva escola. Confesso, sense que'l meu amor propi s'en ressenti, que la montanya m'atreu per ses belleses y no pels seus perills.

Altra condició per mi desitjada era que l'ascensió no exigís llargues hores de marxa. Pera poder-les fer sense cansar-se cal una preparació deguda: es indispensable consagrar alguns dies a l'*entrenament*, y jo no 'ls tenia. Descomptant, doncs, les dificultats massa grosses y les marxes massa llargues, d'aquells seixanta pics en restaven ja molt pocs que poguessin entrar en la meva llista.

Regirant y fullejant l'inapreciable *Baedeker*, trobo, per fi, la nota de l'ascensió al Breithorn: altitut, 4.171 metres, sense dificultats serioses y ab possibilitat de fer el camí en dos tongades, repartint, per tant, la fadiga en dos jornades. De més a més, l'esmentat llibre descriu encomiàsticament la bellesa de la vista que's descobreix desde 'l cim, y sabut es que el *Baedeker* no sol esser sobrer en alabances. Amb això vaig creure haver trobat lo que volia y la meva elecció va quedar feta.

Vaig comunicar-la immediatament al nostre estimat consoci l'Artur Mora, del qual, per haver fet plegats bon número d'ascensions pel Pireneu, coneixia prou bé l'entusiasme per la montanya y les dots d'excelent excursionista. Va acceptar ab gust el projecte y acordàrem la marxa per últims de Juliol.

El dia 18 de dit mes sortírem de Barcelona, fent una curta parada a Ginebra, y una altra més llarga a Chamonix per causa del temps, que no's presentava massa bé. En aquest últim lloc tinguerem fret, pluja y boira, y frisosos miravem el cel a cada punt pera veure si s'obria per algun indret aquella espessa coberta que pesava com una llosa sobre 'ls nostres entusiasmes. Al matí del tercer dia vegérem ab goig que aquelles nuvolades se removien, y a breus intervals fins se deixava entreveure la blanca testa del Mont-Blanc.

A l'acte decidírem empendre la marxa directament cap a Zermatt. Utilisant l'incomparable via de montanya Saint-Gervais-Martigny, inaugurada pocs dies abans, guanyàrem l'alta vall del Ròdan, que anàrem remontant fins a Viège. Allí prenguerem el ramal Zermatt, y a entrada de fosc del 22 de Juliol arribavem al xamós poblet que porta aquell nom.

No fou cosa massa fàcil el trobar allotjament: els hotels estaven quasi tots plens, per esser aquells dies el fort de l'afluencia de forasters. Per fi conseguírem enquibir-nos en l'hotel Gornergrat, ben recomanable, per cert.

Drets al nostre objecte, demanàrem a l'hostaler que 'ns fes venir un guia per empendre l'ascensió l'endemà mateix si era possible, y poc després de sopar entravem en relació ab en Theodul Biner, guia de primera classe, home d'uns 30 anys, alt y esquerdalenc, d'aspecte fort y de poques paraules, però d'aire resolt. Aviat quedàrem entesos respecte a preu, càrrega que hauria de portar, hora de sortida y demés detalls. Pera millor assegurar l'èxit y poder comptar ab un guia cadascú, y fins pera poder repartir millor la càrrega, que entre màquines fotogràfiques, cordes y abrics feya un

envalum respectable, demanàrem an en Biner que emmenés un altre home. Ell pel seu compte també'ns féu algunes preguntes, enterant-se ab visible satisfacció que la montanya no era per nosaltres cosa enterament nova, y prometent-nos que'ns portaria a dalt del Breithorn.

Abans de pujar a nostres cambres sortírem a donar un tom pels carrers del poble, ja solitari en aquella hora. Un fresc ventijol

Clixé de l'autor

ZERMATT

anava escombrant del cel les poques boires que hi restaven de les últimes nuvolades y tot ens feia pressentir bon temps.

Un sol esplendorós, daurant les montanyes que enronden l'estreta vall de Zermatt, y iluminant les pintoresques cases del poblet, fou l'espectacle que s'oferí als nostres ulls al sortir de l'hotel l'endemà al matí. Tenint algunes hores sobreres davant nostre, les ocupàrem recorrent la població y els seus voltants y contemplant la cosmopolita concurrencia que transitava pels carrers, o, millor dit, carrer Major, únic que en realitat mereix el nom de tal, y format principalment per hotels y llocs de venda de fotografies, postals y *souvenirs* de quincalla.

Però, més que tot això, atreya les nostres mirades l'imposant piràmide del Mont-Cervin, que s'adressava davant nostre, cante-

lluda, feréstega y majestuosa al mateix temps, oferint ses gegantines facetes als raigs del sol, al qual escalf s'anaven fonent els claps de neu detinguda en els corriolets y estrets relleixos del colossal poliedre. Molts pobles d'aquesta privilegiada terra tenen la seva montanya: Chamonix té'l Mont-Blanc, Interlaken la Jungfrau, més cap com Zermatt pot oferir un Mont-Cervin, sens dubte la més bella de totes, la més alpina dels Alps, per dir-ho aixís, la que en grau més superlatiu produeix a l'espectador una impressió de grandesa y d'espaordiment. Contribueix no poc an aquest últim efecte la tradició que té de montanya sinistra en l'historial de l'Alpinisme. La primera ascensió que s'hi féu, composta de set persones, costà la vida a cinc, que s'estimbaren després d'haver-ne assolit el cim, a l'empendre la davallada. Molts d'altres ascensionistes posteriorment hi han trobat també un fi tràgic, y el petit cementiri del poble està ple d'inscripcions que recorden altres tants accidents desgraciats.

Clix d'Artur Mora

EL MONT-CERVIN

El Breithorn, objectiu del nostre viatge, no's veu desde Zermatt, com tampoc se veuen el Mont-Rosa, ni les grans geleres del Gorner y Theodul. Ab tot y estar la població a 1.620 metres, la vista es reduidíssima, per ser la vall molt estreta. Més a l'allunyar-se un xic o guanyar qualsevulga de les altures vehines, especialment el Gornergrat, la mirada s'extén sobre una de les regions més meravelloses de Suiça. Per això'ls forasters hi concorren a milers cada istiu de totes les parts del món, invadint els nombrosos hotels, que resten tancats durant nou mesos de l'any, baix la guardia dels siscents habitants escassos que constitueixen la població fixa.

A primera hora de la tarda ja estavem formant a la porta de l'hotel el nostre guia Biner, acompanyat del seu colega César Petrig, abdós degudament equipats.

El plan era seguir el camí que porta a Italia passant pel refugi de la Gandegg y coll de Sant Theodul, fer nit en aquest últim punt y empendre l'endemà, a primera hora, l'última etapa de l'ascensió. De Zermatt a Sant Theodul s'hi compten unes sis hores ab un desnivell d'uns 1.600 metres, podent-se fer a cavall un xic més de la meitat del trajecte, proporció que nosaltres aprofitàrem.

A dos quarts de dugues en punt empreniem la marxa, deixant

Clixé d'Artur Mora

El Mont-Rosa

ben enrera nostre les últimes cases del poble. El camí voreja primer la banda esquerra de la Viège fins a la seva confluencia ab la torrentera de Zmutt, a cosa d'un kilòmetre amunt de Zermatt. Segueix després la rivera de l'última un kilòmetre més, començant-se aleshores a extendre-s la vista, fins ara molt reclosa, sobre l'hermosa vall de Zmutt, coberta en ses dos vessants d'un atapait bosc d'abets y dominada pel Mont-Cervin. Un pontet de fusta permet atravessar les fressoses aigues del torrent, y ab suau pujada va guanyant-se una especie d'espoló o promontori que forma la montanya entre les gorges de la Viège a l'esquerra y la vall de Zmutt a la dreta, que cada cop se va veyent més fonda. Ab una mitja hora de bona marxa s'arriba al Zum-see, poblet insignificant format per casetes de fusta d'aspecte miserable. Segueix el camí

pujant sempre, y girant-se enrera 's domina ja a bona alçada tota la vall de Zermatt, enclosa entre dos altes serralades, y un xic més amunt se descobreixen els hotels de Riffelberg, a mitja alçada del Gornergrat, y el cim del Weisshorn o Pic Blanc, un altre dels gegants de Zermatt, que llença la seva punxaguda cresta a 4.512 metres, y qual ascensió passa per molt difícil. Poca estona després se troben els xalets de Hermaettje, pobres cabanes que serveixen de

Clixé de l'autor

LA DENT BLANCA

dipòsit d'herba y aixopluc pel bestiar. Aquí per primera vegada descobrim el Breithorn, que ja gairebé no's pert més de vista en tot el camí. A partir d'aquest punt l'ascensionista va de sorpresa en sorpresa. En una revolta del camí s'ofereix sobtadament una grandiosa visió del Mont-Rosa y de la gelera del Gorner, que baixa rosegant les parets del seu llit fins a derretir-se en vertiginosos y ràpits dins les gorges a que dóna nom. El Cervin s'aixeca a la dreta, presentant-nos sa aresta nord, tallanta com fil de cimitarra. Constantment anem descobrint noves montanyes y va desenrotllant-se als nostres peus una grandiosa regió de colossals geleres.

Deixem a la dreta 'l camí del Llac Negre, qual hotel ovirem a la dreta, servint-li de fons la Dent Blanche, montanya que tant bé justifica 'l seu nom. Una aixordadora remor d'aigua 'ns anuncía la

proximitat del torrent de la Furggen, que recull les aigues de fusió de la gelera de Furgg y de part de la de Sant Theodul, que sumen en conjunt uns 12 kilòmetres quadrats de superficie. Atravessem la corrent pel peu d'una bella cascada y emprenem una fadigosa pujada en zigues-zagues sobre un terrer insegur y esllavissadiç, sobre el qual els cavalls més rellisquen que avancen. De més a més algunes congestes, cada cop més grosses, comencen a invadir el camí, obligant-nos a fer marrades pera evitar-les. Ens aventurem a atravessar-ne, montats, una de molt grossa: els cavalls s'hi ensorren fins al ventre, y als pocs passos el que jo munto ensopega, y cavaller y cavall rodolem sobre la neu. Aquest accident, per fortuna sense conseqüencies, m'indica que ja es hora de renunciar a les nostres cavalleries, y continuem a peu la marxa.

A l'altre extrem d'una extensa congesta descobrim, per fi, el refugi de la Gandegg, aont arribem a les quatre hores d'haver sortit de Zermatt. Es de rigor parar-s'hi y pendre-hi un refresc, atenent-nos nosaltres a la costum. Mentres els guies, indiferents al panorama, s'entretenen buidant pausadament els bocs que l'hostaler els posa davant, nosaltres rondem pels voltants, cercant punts de vista. El refugi, ab honors d'hotelet, en el qual poden refugiar-s'hi fins una vintena de turistes en cas necessari, està emplaçat als 3.000 metres aproximadament, en el punt culminant d'una península rocosa anomenada Leichenbretter, voltada quasi per tots costats d'immenses geleres. La situació es excepcional, y encara que l'excursionista's deturés aquí, se podria donar la jornada per ben empleada. Tot el macís del Mont-Rosa s'aixeca davant per davant ab imponderable majestat, destacant-s'en ses geleres, solcades arreu per negres *moraines*. El Breithorn s'ovira altíssim, imponent, fent créixer en nosaltres el desitg de trepitjar son cim, que sembla desde aquí inaccessible. Girant-se enrera, resta a gran fondaria la vall de Zermatt, y a l'altra banda de la rivera del Ròdan, mitg tapats per la calitja, se descobreixen els Alps de l'Oberland de Berna.

Els guies ens sustreuen de la nostra contemplació fent-nos avinent que la tarda avança y que'ns manquen encara dos hores de camí, no pas massa fàcil, per arribar al refugi de Sant Theodul. Reprenem la marxa, arribant al límit de la gelera pocs minuts després de deixar la Gandegg. Els guies ens fan lligar a la corda, precaució que trobem excessiva, ja que'l glaç se presenta sensiblement pla y sense esquerdes; més sembla que es consigna donada als guies d'anar a la corda en quant s'hagi d'atravessar una gelera de

certa extensió. Es lo cert que algunes caravanes ab les quals ens creuem van totes ab aquesta disposició. Com he dit, cap dificultat ofereix aquesta travessia, y fins ens hauria semblat agradosa passejada, si 'l mal estat de la neu, estobada pel sol de tot el dia, no hagués fet la marxa sumament penosa, ensorrant-nos constantment

Clixé de l'autor

EL PETIT MONT-CERVIN Y COLL DE SANT THEODUL

fins a genoll y a voltes fins a la cintura. Avançant a poc a poc y aprofitant la neu relativament endurida per les petjades del guia davanter, anem guanyant els 300 metres de desnivell que hi ha de la Gandegg al coll de Sant Theodul. A uns 100 metres abans d'arribar an aquest, desviem cap a la dreta, y, obrint alguns graons ab els picots, ens enfilem pel redreçament lateral que forma la gelera en aquest lloc, assolint, per fi, el refugi que s'aixeca a sobre del coll, a 3.322 metres, precisament en la mateixa línia de partió d'aigues entre Suiça y Italia.

LLUÍS LLAGOSTERA

(Acabarà)

ICONOGRAFIA DE LA PORTALADA DE RIPOLL

(Continuació)

El segon element o arc y montants que li fa costat s'aixampla bon xic respecte al primer, essent també altament digne d'esment y de que'ns hi detinguem, principalment per la serie de dèu escenes que hi ha figurades y esculpides en el gran pla aixanflanat que broda l'arc. Els montants laterals perpendiculars venen com a disposar-se a formar angle, però l'aresta d'aquest resulta aplanada en petit xanflà, que l'esculptor deixà ocupat per uns extranys animalots y capritxoses figures, repartides com si fossin xatons o florons, en que s'hi ha pretingut veure alusions als més abominables vicis y lletjos pecats. Una vegada més he de repetir ma disconformitat an aquesta manera de penjar per tot simbolismes que ni agafats com se sol dir pels cabells responen a la realitat ni a lo que han dit els escriptors eclesiàstics al referir-se als tals vicis y pecats. Les llibertats dels artistes de tots els temps no poden pas subjectar-se a la fèrula del simbolisme cristià.

En el ja citat arc s'hi representen escenes de les profecies de Jonàs y de Daniel. Per seguir ab orde hem de fer via procedint desde la clau de l'arc a cada un dels montants fins a trobar la cornisa de separació. Aixís, al cim dels requadros de la part esquerra hi ha'l profeta Jonàs ab hàbit talar, com pertoca als profetes segons els cànons iconogràfics, rebent de l'Omnipotent l'orde de que vagi a la predicació y conversió de Nínive, la ciutat pecadora. El manament celestial l'esculptor l'indicà per una mà que surt dels núvols y's dirigeix al profeta escullit per moure a contrició als ninivites. La llegenda HIC FIT VERBVM DOMINI SVPER IONAM (núm. 93), aquí Jonás reb l'orde de Déu, es casi la mateixa que dóna la Vulgata llatina en la relació profètica de Jonàs en son començament: *Et factum est Verbum Domini ad Jonam filium Amathi.*

En el requadro vinent hi ha una nau de vuit remers desde la qual es gitat al mar el profeta, que al moment es devorat sencer per un enorme peix (núm. 92), ab lo qual s'aludeix a lo que narra la citada profecia de Jonàs, al final del capítol I y començ del II, aont s'explica com, no havent aquell profeta obehit el manament diví, perquè, en lloc d'anar a Nínive, fugí cap a Tharsis, embarcant-se en una nau que fou sorpresa per terrible tempesta que espa-

ordí als mariners, que comprengueren que'l tràngol desfet no era cosa natural, sinó un càstic de Déu que anava contra tots ells, aleshores els barquers, després d'haver llençat al mar els efectes, decidiren fer resoldre a la sort qui era'l culpable, que resultà ser-ho Jonàs, que no pogué menys de confessar sa falta y que tot allò venia per haver pretengut fugir de lo que Déu li havia manat. Y ell mateix ordenà que'l tiressin al mar, lo que feren els mariners en vista de que la tempesta no amainava. A l'esser tirat a l'aigua'l profeta diu el text sagrat que Déu prepará un gran peix que se l'engolí, quedant en el seu ventre viu tres dies y tres nits. Per çò l'inscripció de la portalada de Ripoll porta escrits els mots explicatius de l'escena: IONAS IN VENTRE CETE, Jonàs al ventre del monstre.

La tercera representació mostra a Jonàs ja tret pel peix y llençat a la terra perquè complís de totes maneres l'ordinació del Senyor. El profeta està presentat com un home nú y en actitut d'agenollar-se y regonèixer en lo que li passava la voluntat de Déu. La llegenda EVOMVID PISCIS IONAM, el peix tragué, vomità a Jonàs (núm. 91), es transcripció de lo que diu el darrer vers del capítol II de la profecia: *Et dixit Dominus pisci: at evomuit piscis Jonam in aridam.*

Després l'esculptor presentà la predicació de Jonàs a Nínive. Ell, vestit com ab una saca, donant l'exemple de l'hàbit de penitencia que devien usar els ninivites, està en actitut de predicar y dirigir les exhortacions de penitencia als habitants de Nínive que treuen el cap per sobre les muralles de sa ciutat. L'inscripció HIC PREDICAD NINIVE, aquí predica a Nínive (núm. 90), explica aquesta escena, que està descrita en tot el capítol III del citat llibre de Jonàs.

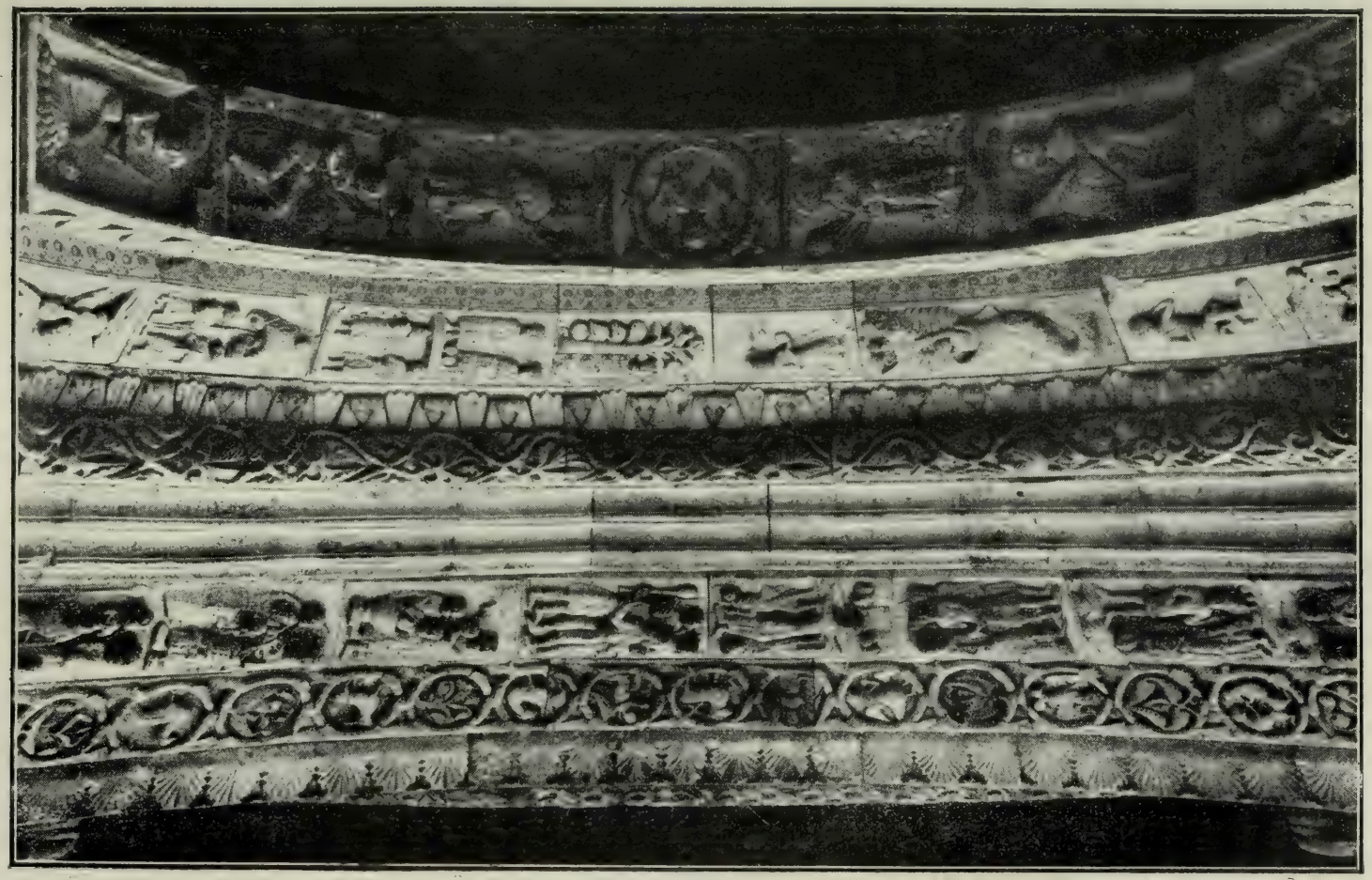

La darrera casa o compartiment fa referencia a lo que compta el capítol IV y darrer de la profecia, quan Jonàs se mostrà descontent del fàcil perdó que'l Senyor havia otorgat als ninivites y li féu compendre l'Omnipotent y li mostrà ab l'eurera com ell es el donador de totes les coses. L'esculptor volgué representar tal relació y figurà a Jonàs assegut sota un arbre que li priva'ls raigs del sol y que un verm matà y una ventada aterrà. Els mots HEDERA IONAS, l'eura de Jonàs, completen l'idea de l'esculptor (núm. 89).

Les representacions de la dreta fan referencia a les narracions de la profecia de Daniel. Començant desde la part central cap avall, la primera presenta un gran arbre cobert de flors y fruits, aludint al somni que tingué Nabucodonosor, rey de Babilonia, de que parla el capítol IV de tal profecia. L'inscripció VISIO QVAM VIDIT NABVCODONOSOR serveix pera acabar de fer compendre'l motiu que's proposava desenrotllar qui ideà la portalada (núm. 94).

Les dues vinentes representacions, si seguim la narració bíblica, no estan pas prou posades en orde, perquè deurien antecedir a la primera, però per una extranyesa l'artista aquí prescindí d'orde cronològic y posà les relacions del capítol III de la profecia després de la del quart. La superior es doble y figura en la part alta dos personatges que probablement representaran el rey y l'estatua que va fer erigir per esser adorat. Sota d'aquestes figures hi ha dos músics, tocant un d'ells l'arpa y l'altre una cítara o instrument de corda. L'inscripció STATVAM AVREAM QVAM EREXIT NABVCODONOSOR, l'estatua d'or que erigí Nabucodonosor (núm. 95), dóna a entendre la representació, y els músics fan referencia a l'orde despòtica donada pel tirà, carregat d'orgull, manant per pregó que a l'hora que se sentís el sò de la trompeta, la flauta, la cítara, la trompa feta de sàlzer o *sambuca*, el psalteri, la samfonia y tot genre d'instruments, tothom, cayent de genolls, adorés *statuam auream quam constituit Nabucodonosor rex*, l'estatua d'or que havia aixecat el rey Nabucodonosor.

Tothom cumplí aquesta tirànica disposició menys tres joves hebreus, *Sidrach*, *Misach* y *Abdenago*, que, veient que s'oposava a ses creencies religioses, valentment confessaren la seva fe y es negaren davant del rey a adorar l'estatua d'or. Aquest, irat, ordenà que s'encengués set vegades més de lo acostumat el forn dels suplicis y que, lligats de peus y mans, hi fossin tirats els tres joves desobedients. El foc matà als que executaren la disposició de Nabucodonosor, però no danyà als confessors de sa religió. Diu el text sagrat que'ls ministres o criats reyals no cessaven de tirar al forn

nafta, estopa, pega grega y sarments, de manera que la flama pujava quaranta nou colzades sobre'l forn, matant a tots els caldeus que trobà aprop. Tots aquests detalls estan indicats per l'esculptor de Ripoll ab les figures dels tres hebreus y superiorment dos sayons tirant foc sobre d'ells, mentres les flames deixen als primers y brusegen als sayons. Al costat s'hi llegeixen les paraules TRES IN CAMINO IGNIS (núm. 36), els tres al mitg del foc, que's llegeixen en el citat capítol III, vers 23: *Hi tres, id est, Sidrach, Misach et Abdenago ceciderunt in medio camino ignis ardentis colligati,* y els tres caigueren en mitg del foc ardent lligats.

L'escena següent ens traslada al capítol XIV de la profecia de Daniel, quan aquest matà al dragó Bel, adorat a Babilonia, y els sacerdots d'aquesta falsa divinitat exigiren a Nabucodonosor que'ls entregués el matador y el tiraren a la sitja dels lleons (núm. 97). Aquí hi estigué sis dies sense menjar, com tampoc menjaren els lleons ab tot y que estaven acostumats a que cada dia se'ls tiressin dos cossos y dues ovelles, y que, no obstant, no danyaren al profeta del Senyor. Però continua la relació profètica que a Judea hi havia'l profeta Habacuch, que havia cuit la pitança y tenia a punt els pans y anava al camp per portar-ho als segadors, quan li sortí l'àngel del Senyor ordenant-li que portés aquell menjar a Daniel a Babilonia dintre la sitja dels lleons. Habacuch s'excusava dient que may havia vist Babilonia ni sabia ont eren els lleons, però l'àngel l'agafà per un cabell y en un moment el posà sobre la tanca de les feres, socorrent a Daniel, y tornant al seu país ab l'auxili del mateix àngel. El relleu figura a l'àngel portant pel cabell a Habacuch, sobre'l compartiment en que hi ha'l clos en que's veu el profeta Daniel ab un lleó a cada costat y en actitut com d'afalagar-lo. Habacuch porta'ls cistells del menjar y està indicat ab la paraula HABACVCY. Daniel té aprop seu la llegenda explicativa DANIEL IN LACEV LEONVM, Daniel en la cort dels lleons (núm. 98).

El tercer element del portal està constituit per un gran tor ornat d'una bella serpentina estilisada que orna tot l'arc semicircular, que reposa sobre dues columnes de fust cobert per un entrellaçat vegetal molt ben entès y capitells, el de la dreta de tradició corintia (núm. 101) y l'altre ab centaures alats ab caps d'home (núm. 102), recordant un dels models assiris.

El vinent es ben senzill: tres escocies filetades ocupen l'arc, que s'apoya en brancalades en àngul tallat per un xanflà ornat d'una

serpentina que deixa florons foliats d'elegant conjunt (núm. 100).

L'altre element té més capdalt interès. Està dedicat als prínceps dels Apòstols Sant Pere (núm. 103) y Sant Pau (núm. 104), vegent-se en les brancalades d'aquest portal les estatues dels dos sants apòstols, per desgracia massa mutilades.

Resulta que les esculptures de Sant Pere y Sant Pau, en la nostra portalada, venen a fer el paper de columnes, tota vegada que ocupen el lloc d'aquestes y sobre'l cap hi porten el capitell que'ls correspondria. Les imatges-columnes sols se troben en portalades romàniques de gran riquesa y excepcional sumptuositat. Són el principi y origen de les soperbes alineacions de profetes, d'apòstols y sants que després semblen cridar al fidel a l'iglesia, convidant-lo a que acudi a Déu si no vol esser pres de la desesperació y vol arribar a conquerir la gloria. De les columnes llises, ornament de tantes portalades, se passa a les ornades geomètricament, estrafent y retorçant la canelura y l'estria, ficant-se després a vestir els canons d'escates y entrellaços y brots vegetals per entre'ls quals passen aucells y animals extranys, y, no essent això prou, l'ideal de fer parlar als elements arquitectònics convertí les columnes en cariàtides y telamons de representació piedosa que portaven el capitell sobre'l cap a semblança de les donzelles de Caria que's posaren en la tribuna de l'Erekteion atenenc, segons la llegenda. L'iglesia navarra de

Santa Maria de Sangüesa té 'ls sants convertits en columnes; però com això no sempre devia considerar-se com a prou respectuós pels benhaurats pel pes del capitell, s'acudí a posar l'imatge devota al davant del fust de la columna, confonent-se ab aquest més o menys y destacant-se segons el lloc de que's disposava. A Ripoll les imatges de Sant Pere y Sant Pau aixafaren el canó sustentant y el pastaren en sa massa, confonent-s'hi al passar, aplanant-se, darrera 'l nimbe que ornava les testes.

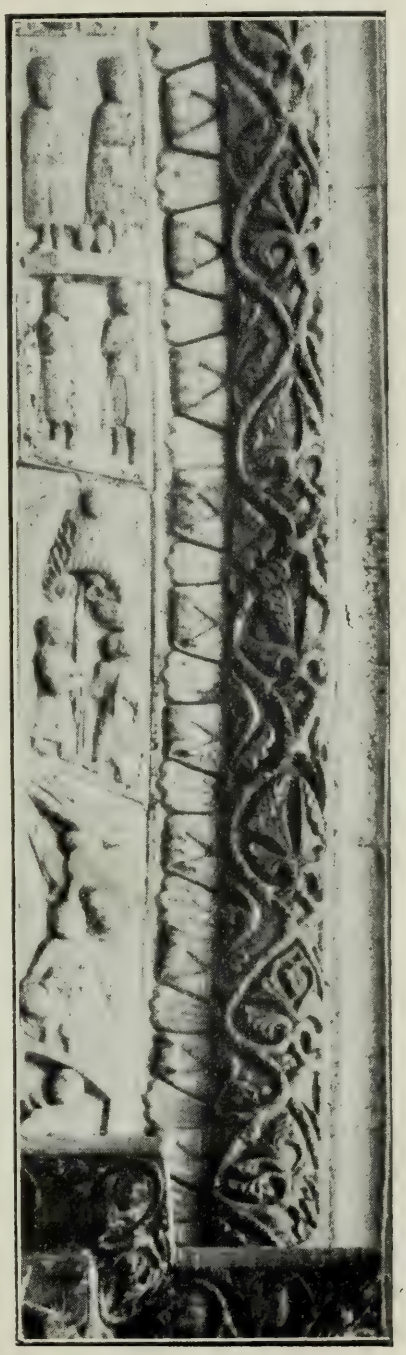

Sobre, doncs, els capitells que surmonten les testes dels apòstols hi volta l'arc que's desenrotlla, formant rampa y presentant ampla superficie plana, abte pera desenrotllar-s'hi representacions històriques que tindran d'ocupar-nos.

La figura de la part esquerra de l'espectador es la de Sant Pere, nimbat a raigs, encara que avuy sense testa, vestint mantell y túnica y ostentant a sa dreta la clau simbòlica de sa altíssima potestat d'obrir y tancar les portes del cel. A sa esquerra hi du un llibre tancat en que hi ha una inscripció que fins ara, que jo sàpiga, ha sigut sempre mal llegida. S'ha escrit que deya: *Petrus qui exaudit plebs ad ridera scandit;* però lo que diuen les lletres més o menys mutilades no pot pas avenir-se ab aquesta lectura, que per altra part no té 'l degut sentit. Al meu modo de veure la llegenda diu sense cap classe de dubte: PETRVS ITER PANDIT ET PLEBS AD SIDERA SCANDIT. Sant Pere obre 'l camí y guia 'l poble al cel. Sota 'l sant, en el pedestal o peanya, hi ha quatre lleons, dos a dos, y el capitell que va darrera sa testa porta varis degenerats elements del capitell

corinti, convertits d'elements coronants que eren en ornamentació del conjunt.

La figura de Sant Pau porta l'acostumada vestimenta ab mantell y túnica, sostenint entre ses mans una cartela en que hi anava antigament una inscripció avuy del tot esborrada, perquè'ls pocs senyals de lletres que hi queden no permeten tant sols arribar a conjuminar una paraula. En Pellicer diu que va arribar a llegir-hi ECCLESIA... y ...DEI, però avuy ni a això pot un acostar-se. En la peanya del sant hi ha esculpides quatre àguiles vencent un alat dragó o serpent, y el capitell de més amunt de son cap, també com el de Sant Pere mutilat, s'hi combinen a cada una de les cares dues quimeres ab cap humà, ales d'aucell y cos de lleó, motiu que sembla tret d'un dels teixits bisantins, ab grans florons circolars, *pallia rotata*, de que'ns parlen els vells documents.

En l'arcada hi ha abundant imagineria, sens dubte la més cuidada y perfecta de tota la portalada. Dotze requadros o compartiments expressen escenes de les vides de Sant Pere y Sant Pau. Si comencem a detallar lo que's figura en la part inferior de l'esquerra, notarem com en la primera historia s'hi representa la curació del coix que era portat cada dia davant de la porta dita *speciosa* del temple de Jerusalem, a fi de que demanés almoina als que entraven a pregar al Senyor. Com Sant Pere ab Sant Joan Evangelista

entrés al temple per orar, el pobre coix va demanar-los un socós metàlic, cosa que els sants no podien proporcionar-li, perquè no tenien moneda; però Sant Pere, volent fer-li més bé, va pendre-l per la mà, en nom de Jesucrist va fer-lo alçar i caminà, curat completament del defecte que li venia de naixença. Aquesta escena, recontada pel llibre dels *Fets dels Apostols*, capítol III, versos 1 al 7, està en la nostra portalada aclarida per la llegenda PETRVS ATQVE IOHANNES ERIGVNT CLAVDVM (número 105), Pere y Joan fan posar dret al coix, y reproduida en relleu figurant als dos apòstols, Sant Pere sempre distingint-se per la clau y alçant de terra al coix, que estava prop de la porta del temple, aquí figurada clarament per una muralla. Les imatges dels dos sants, avui desgraciadament mutilades, són molt més grans de tamany que la figura menuda y raquítica del coix que s'alça de terra.

Segueix una representació en que apareix el príncep dels apòstols prenent per la mà a una dòna que jau al llit, vegent-se com separats per una tanca a dos personatges plorant. Es la resurrecció de la cristiana Tabita, per altre nom dita Dorcas, dòna plena de bones obres y molt almoinera, que morí a Joppe, ab sentiment de tothom, per lo que'ls deixebles enviaren propis a Sant Pere perquè hi anés desseguida, lo que féu l'apòstol, que's trobà ab el cadàver posat en el cenàcul y rodejat de viudes que mostraven els vestits ab que les socorria Tabita. Sant Pere ordenà que tothom sortís y, prenent per la mà a la difunta, la resucità, entregant-la viva y salva als que tant l'estimaven. La narració del fet pot trobar-se en el mateix llibre dels *Fets dels Apòstols*, capítol IX, versos 36 a 41. La llegenda PETRVS DEFVNCTAM SVSCITAT THABITAM (núm. 106) confirma lo que acabo d'explicar. Pere resucita a Tabita difunta.

La representació que segueix no podem pas trobar-la llegint els llibres sagrats del Nou Testament. Ab ell entrem a les tradicions y llegendes que'l poble cristià ha conservat y admès referents al Príncep dels Apòstols. Se refereix a l'anada de Sant Pere a Roma y al seu encontre ab en Neró, fent veure quant diferent era l'esperit de l'Emperador y de l'Apòstol. L'artista ripollenc expressà sa idea clarament en la llegenda o inscripció ALTERA VIS PETRI ALTERA NERONIS (núm. 107), una es la força de Pere y l'altra la de Neró, y representa a l'emperador romà assegut en honorífic bancal y al seu davant, dret, a Sant Pere; però, per completar la significació de l'avorrit emperador, tingut sempre com a model de satànica crudeltat, posà dos caps de dimoni al seu damunt, com per fer veure que era l'inspirador dels seus actes y la possessió diabòlica que l'obligava a no fer més que mal.

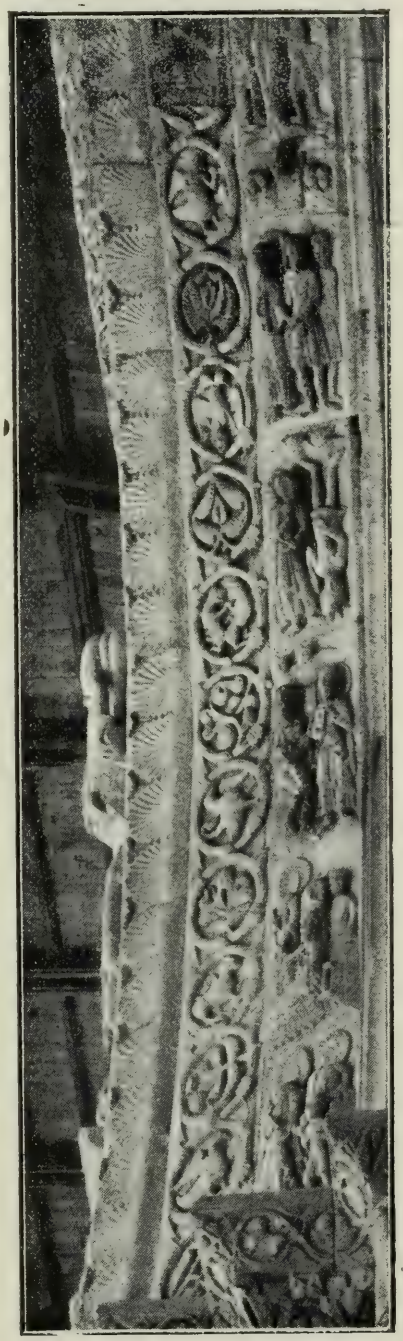

La representació següent fa referencia a la pura llegenda, a la curiosa tradició sobre Simon Pere l'apòstol y Simon el Mago o bruixot. Aquesta tradició treu son primer origen de lo que explica'l capítol VIII dels *Fets dels Apòstols* que Simon el Mago, ab ses obres màgiques, havia seduit a Samaria, fins que hi anà l'apòstol Felip, que'l convertí y batejà. A l'anar-hi'ls apòstols Sant Pere y Sant Joan y posar les mans sobre'ls samaritans convertits, davallà l'Esperit Sant, lo que impressionà de tal manera l'antic bruixot que oferí diners als apòstols perquè li comuniquessin la facultat de fer rebre l'Esperit Sant als que ell també imposés les mans. Sant Pere, ab vives paraules, feu veure a Simon lo abominable de sa proposició, de la qual n'ha vingut el nom de *Simonía,* y aquest,

segons indica'l sagrat text, s'arrepentí y demanà als apòstols imploressin a Déu perdó pel seu pecat. Això no era prou pels antics, y sobre Simon el bruixot hi teixiren una relació de la que'n resulta que aquest tornà a les pràctiques de bruixeria, disputant ab Sant Pere sobre doctrina y influint ab l'emperador Neró perquè anés contra'ls apòstols Sant Pere y Sant Pau. Tot això està llargament explicat en els actes o fets de Sant Pere, escrit apòcrif que apar del segle quint, y que resulta batejat ab el nom de Sant Lli, deixeble y successor de l'apòstol en la càtedra romana[1]. Aquest escrit curiosíssim, encara que inadmisible baix el punt de vista històric, explica que'l bruixot se jactà de resucitar un mort y que a l'esser a la prova sols pogué fer-li moure'l cap, y que Sant Pere'l tornà a la vida invocant el nom del Crist, y que Simon digué que se n'anava de Roma y que marxaria volant pels aires, per lo qual s'en passà al mont Capitoli y s'aixecà de terra, enlairant-se fins que Sant Pere, ab una seva oració, féu que cessés d'obrar l'esperit del mal que portava a Simó, qui, desamparat de lo que li donava forces, caigué a terra esclafat, morint al cap de poc. Per això a Ripoll hi veyem representats els apòstols Sant Pere y Sant Pau y un home que cau de cap a terra, mentres per enlaire's veuen dos dimonis que l'han abandonat. Al costat s'hi llegeix: VBI SIMON CELO RVIT (número 108), aont Simon cau del cel.

Continua la mateixa relació apòcrifa explicant que Sant Pere fugí de Roma tement l'ordre de Neró, que volia empresonar-lo per haver sigut causa de la mort del bruixot, y que tornà a la Ciutat Eterna per haver-li aparegut Jesús, a qui ell féu la pregunta cèlebre de *Domine quo vadis?*, responent-li'l Senyor que anava a Roma per esser crucificat altre cop, ab lo qual entengué'l deixeble que la voluntat de Déu era que permanesqués y morís al lloc de la seva sèu. A l'arribar a Roma Sant Pere fou empresonat. Y això volgué que figurés en la portalada de Ripoll qui va idear-la. Sant Pere, detingut per dos soldats, y d'aquí la llegenda: PETRVS IN CARCERE (núm. 109), Sant Pere empresonat.

El príncep dels apòstols fou condemnat a esser crucificat; però, segons explica la citada relació, demanà per esser posat cap-pervall, a fi de no esser crucificat el deixeble com ho havia sigut son Senyor. Y així fou fet, aprofitant l'apòstol els darrers moments de sa vida per cantar un himne a la creu. Y veus-aquí l'assumpte del sisè compartiment de l'arc: la creu en que està morint Sant Pere,

1) *Acta Sanctorum Junii*, vol. VII.

no despullat de mitg cos per amunt, sinó vestit com una magestat; quatre caps a sota figurant el poble romà, que presencià la mort de son primer pastor, y dos sayons que, posats sobre'ls braços de la creu, estan acabant la feina de clavar-li'ls peus (núm. 110). Res d'inscripció, que aquí no hi feya cap falta, ni tant sols hi cabia.

Com se veu, mitg arc està dedicat a Sant Pere. L'altre mitg ho es a Sant Pau, ab sis representacions que corresponen a l'imatge de l'Apòstol dels Gentils que hi ha en el brancal, donant origen a les estatues de sants que després en l'època gòtica se multiplicaven per decorar les portalades de nostres iglesies.

Començant a continuació del requadro de la mort de Sant Pere, hi ha l'escena de quan Saule, després d'esser convertit de perseguidor en seguidor del Crist, quan se dirigia a Damasc, fou rebut cego per Ananies. Un agrupament de quatre persones guia al convertit, que es abraçat per Ananies, segons avís que'l cel li ha tramès. D'aquí l'inscripció VBI PAVLVS PRODUCITVR DAMASCVM (número 111), aont Sant Pau es portat a Damasc, conforme ab lo que narra'l llibre dels *Fets dels Apòstols*, capítol IX, versos 1 a 17.

Segueix un relleu en que s'hi veu el baptisme de Sant Pau. El futur evangelisador dels gentils està ficat dintre una pica, administrant-li'l baptisme per immersió juntament que per infusió, un personatge, sens dubte Ananies, mentres l'ajuda altre personatge que sembla figurar el patri, que agafa'l batejat pels braços, com ficant-lo dintre la piscina. La mà de l'Omnipotent apareix d'enlaire com donant la benedicció. Es de notar la pica ont es batejat Saule, del tot sem-

blant a les que's veuen en nostres iglesies romàniques, acomodant-se en això l'artista a lo que era pràctica en el seu temps, no sols en quant als útils, sinó als detalls de la cerimonia o ritu baptismal (núm. 112).

La representació vinent aludeix a les predicacions de Sant Pau entre'ls jueus y entre'ls gentils, tant recontades en el llibre dels *Fets dels Apòstols*. L'artista figurà al sant ab la mà alçada y dirigint-se a tres oyents que no semblen pas escoltar-lo ab calma y respecte. Per ço l'inscripció, més que de predicació, parla de disputa: VBI PAVLVS DISPVTAT CVM GRECIS ET CVM IVDEIS (núm. 113), aont Sant Pau disputa ab els grecs y els jueus.

La llegenda visible en el relleu vinent diu: PAVLVS A MINISTRIS LIGATVR, Sant Pau es lligat pels saigs, explicant bé l'idea inclosa en el relleu, en que's veu el sant apòstol sense mantell y ab les mans al darrera que les hi lliga y agarrota un soldat, havent-n'hi dos més voltant-lo. Els *Fets dels Apòstols* posen en boca del sant, en el capítol XXVIII, vers 20, l'afirmació de que anava lligat ab una cadena, *Propter spem enim Israel cathena hac circumdatus sum*, y això donava prou motiu per aquesta representació.

En la penúltima divisió hi ha la decapitació de Sant Pau. Un soldat, ab el glavi que ha tret de la vaina, li talla'l coll, mostrant-se'l màrtir del Crist mitg agenollat y ab les mans agarrotades al davant, cobrint sos ulls un drap que penja després de nuar-se a son frontal dret. Això segurament fa referencia a la narració tradicional de que Sant Pau, a l'esser portat al suplici, demanà a Plantila, piadosa cristiana, el seu vel per lligar-se'l als ulls, narració de que's feu trasmissor el Jaume de Voragine en sa *Legenda Aurea*, trayent-la de les versions de l'*Acta Pauli*, regonegudament apòcrifa. Diuen aquestes relacions que a l'arribar Sant Pau al lloc del martiri, dirigit a Orient, pregà a Déu en sa llengua patria, donà gracies al cel, se despedí dels circumstants, se lligà'ls ulls ab el vel de Plantila y, flectant els genolls a terra, entregà son coll al butxí y fou degollat, lo que correspon bé a lo que expressà l'autor del relleu. Una inscripció diu: VBI DATVR PAVLVS MANIBVS ORATET GVTVR..... (ejus absanditur?) (núm. 115), aont Sant Pau s'entrega en mans dels butxins, prega a Déu y son coll es tallat.

En el darrer requadro'l saig ha enllestit sa horrible feina y presenta'l cap tallat, vegent-se al seu costat el cos escapsat, però ornat de nimbe en el lloc aont devia haver-hi la testa. Al costat s'hi

llegeix: HIC PAVLVS CAPITE TRVNCATVR, aquí Pau es decapitat (núm. 116).

L'altre element de la portalada (núm. 117) mostra vintisís medallons circolars, formats a l'enllaçar-se dos brots vegetals. En el que de fet ve al mitg hi ha la representació de l'anyell de Déu portant la creu al coll, y en els dels costats hi ha dos àngels adoradors agenollats oferint-li sos homenatges. En els altres medallons circolars hi ha motius vegetals que alternen ab l'acostumada fauna ornamental usada en l'època romànica, donant tot plegat un bell conjunt de gran valor ornamental. Aquest arc va sobre brancalades xanflanades, enriquides ab xatons d'extranys y capritxosos animals en nombre de set, semblants als que hi ha en altre lloc de la mateixa obertura y de que ja vos he parlat.

L'element darrer d'aquesta soperba entrada toca ja a la part anterior del cos arquitectònic que forma la magnífica portalada. L'arc s'obre presentant un festó de fulles de contorn crestejat, posades de pla com si fossin d'acante; arc que ve a apoyar-se sobre les dues columnes que embelleixen l'aresta del portal (núm. 118). Aquestes columnes tenen bells capitells, el de l'esquerra ab aucells y fullatges (núm. 119) y l'altre ab grifolls vencedors d'uns lleons (núm. 120), l'un ab fust estriat en hèlix y l'altre formant bell escatat.

Ab això m'apar que queda descrita l'iconografia de la portalada ripollenca. Jo no sé pas si hauré encertat en l'explicació llarga que vos he fet de tanta y tant variada imagineria. Potser trobareu que m'he entretingut massa en fer veure'ls antecedents de cada assumpte descrit, però m'ha semblat que devia fer-ho aixís a fi de posar la cosa en el lloc que la vegé qui imaginà aquesta tant notable obra artística, que resulta com un llibre aont els que no saben de llegir hi poden entendre y recordar moltes de les veritats de la religió. En aquest sentit l'entrada del Monastir de Ripoll era y es un breviari en el qual els que entrin al temple hi tenen variadíssims motius de devoció, perquè an aquest fi estan destinades les sagrades imatges.

Voldria haver encertat en donar-vos desentranyada y clara l'idea que dictà l'execució d'aquesta obra tant digna de notar com a conjunt arquitectònic, tant interessant com a treball esculptòric y realment capdalt baix el punt de vista iconogràfic. Y completa tindria de ser ma satisfacció si, tot havent-vos traduit el pensament a que obeiren els relleus y figures de Ripoll, encara que no hagués portat el convenciment per tot lo que vos he dit, al menys hagués

contribuit a fer-vos estimar, a ser possible més de lo que hagueu fet fins ara, un dels monuments que més alta pregonen la gloria de nostre passat y la grandesa y honor de la patria. Perquè les pedres de la portalada ripollesa, vivificades, com heu vist, per l'art a fi de que parlin de les veritats de la religió santa, al mateix temps que fan teologia, cantant al bon Déu y als seus sants, han de fer catalans, ço es, homes als que l'Art y la Ciencia, l'Arquitectura, l'Esculptura, l'Arqueologia y sa fillola l'Econologia portin a esser conscients patricis, verdaders enamorats de sa terra, entusiastes fills de Catalunya.

JOSEP GUDIOL, PBRE.

Clixés d'A. Amatller.

FEDERACIÓ DE SOCIETATS PIRENEÍSTES

CONGRÉS DE TOLOSA

VA reunir-se aquest nou Congrés de totes les societats federades els dies 20 y 21 del darrer Març, a la ciutat de Tolosa, assistint-hi, en representació del nostre CENTRE EXCURSIONISTA, el seu president, D. César A. Torras, que va ser molt ben rebut y festejat pels nostres companys pireneístes.

Al matí del dia 21 tingué lloc la reunió de delegats baix la presidencia de M. Lary, president de la Secció dels Pireneus Centrals del Club Alpí Francès, essent reelegit com a secretari nostre amic M. Le Bondidier. Després de ratificar l'acord d'erigir un monument a la bona memoria del comte Russell en l'enforcament de les valls d'Ossoue y de Gavarnie y d'haver-se admès diferentes noves societats dins de la Federació, entre les quals hi figuren el «Centre Excursionista del Vallès» y el «Ski Club Tolosano» (Navarra), s'aproven diverses proposicions, y es dóna compte de lo realisat respecte 'ls acords dels anteriors congressos. A les onze tocades se donen per acabades les tasques del Congrés, després d'acordar, a proposta de la Comissió de Toponimia, que, a fi d'evitar més confusions en la nomenclatura dels noms de llocs dels Pireneus d'abdugues vessants, y mentres s'espera la publicació dels treballs especials que actualment s'estan portant a cap, s'atengui a l'ortografia dels mapes oficials de més recent aparició.

Aqueixa Comissió de Toponimia y Topografia pirenenca s'havia reunit el dia anterior, baix la presidencia de M. Meillon y

assistint-hi, entre altres, els senyors Bernard, Camboué, Le Bondidier, Parant, Saint-Saud, Salignac Fénelon, Schrader, Soullier y Torras, constituint les seves decissions la part realment més important y profitosa d'aquests congressos, ocupant-se en procurar la determinació d'un plan y mètode adequat a fi d'arribar a la justa rectificació de tots els noms topogràfics del Pireneu que, apareixent avuy erroniament, són motiu de confusions y malsentesos.

En aquesta reunió va aprovar-se'l Reglament interior d'aquesta Comissió; y, després d'algunes proposicions de menor interès, M. Meillon donà a conèixer un seu treball encaminat a fixar principis certs y mètode correcte pera ordenar convenientment els treballs de la Comissió, tot refutant diverses objeccions fetes als acords presos en la darrera reunió de Tarbes en Agost de 1908. En ell se proposa com a conclusions: l'establiment en cada vall o regió d'un glosari topogràfic pràctic y raonadament científic, que deurà publicar-se junt ab un alfabet usual pera fixar determinades pronunciacions; y l'invitació a totes les comissions locals y regionals de prosseguir els seus treballs, conformant-se ab els principis ja establerts, que són acceptats després d'alguna discussió, en la qual intervenen principalment MM. Camboué, Schrader, de Saint-Saud y Torras, que feren atinades consideracions sobre aquest punt que s'estava discutint. El nostre president, senyor Torras, donà compte dels treballs que està realisant la Comissió Catalana, presentant una bona mostra d'interessants rectificacions de noms continguts equivocadament en el mapa del Ministeri de l'Interior de la vehina República, referents a les regions fronterices del nostre Pireneu. Nostre amic el Comte de Saint-Saud, tot felicitant al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA pel seu treball, va fer algunes observacions a les rectificacions presentades pel senyor Torras, entaulant-se nova discussió, en la qual intervenen també MM. Soullier, Parant, Camboué y Schrader, adoptant-se l'acord que a l'endemà ratificà'l Congrés y del qual ja havem donat compte.

Després de dar-se compte d'alguns treballs de MM. Rondon, Maury, Salignac-Fénelon y algun altre, va aixecar-se la sessió a les tres hores de començada.

Ab motiu de dit Congrés van celebrar-se a Tolosa diferentes festes, recepció a l'Ajuntament, funció en honor dels congressistes al Teatre del Capitoli, y banquet al Gran Hotel Tivollier, en el qual pronunciaren entusiastes brindis MM. Lary, Belloc, Le Bondidier, Salignac-Fénelon, Bepmmale, Pérès, Leygues, Torras, el ge-

neral comandant del cos d'exèrcit d'aquella regió y els representants del *maire* de Tolosa y del prefecte de l'Alt Garona. Igualment tingueren lloc les anunciades excursions, que varen realisar-se ben feliçment.

En aquest Congrés va segellar-se novament la germanor pireneísta y la simpatia mutua entre francesos y catalans, units amorosament per les grans brancades de nostra serra pirenenca, que s'aixeca majestuosament com a salvaguarda de varis pobles arrelats en un mateix terrer. Acabat el Congrés, tothom se despedí carinyosament, quedant molts en tornar-se a trobar a no tardar ab motiu de la propera inauguració del nostre Xalet-refugi d'Ull de Ter y del pròxim Congrés que a l'Agost vinent se celebrarà a Bagnères-de-Bigorre.

REVISTA DE REVISTES

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Febrer de 1909.

Pràctica de les excursions, per Josep Guitart; *La Sèu de Manresa*, per Joaquim Serret y Arbós; les ressenyes de diversos actes celebrats en dit Centre, y unes curioses Notes folk-lòriques.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Maig de 1909.

La continuació dels treballs: *Los Calderones y el monasterio de Nuestra Señora de Portaceli*, per J. Martí y Monsó; *Las antiguas ferias de Medina del Campo*, per C. Espejo y J. Paz; y *Indice de las fiestas públicas celebradas en Valladolid*, per N. Alonso Cortés; ademés d'un estudi sobre *Las Casas Consistoriales de Valladolid*, per J. Agapito y Revilla; y altres curiosos articles.

Boletín de la Sociedad Española de Excursiones, II trimestre 1909.

Análisis arqueológico de los monumentos ovetenses, per F. de Selgas; *El Valle de Mena*, per R. P. Vázquez; *La pintura aragonesa cuatrocentista*, per Elies Tormo; *Escultura en Madrid*, per E. Serrano Fatigati; y algun altre treball.

Boletín de la Real Academia de la Historia, Maig de 1909.

La pierre de touche des fetivas, per F. Codera; *Necrópolis prehistórica de Orihuela*, per J. Furgiés; *Relaciones diplomáticas entre España y la Santa Sede durante el siglo XIX*, per R. Beltran y Rózpide; *Un cedulario*

del Rey Católico, per A. Rodríguez Villa; *Navegantes guipuzcuanos,* per P. de Novo, y unes detallades noticies sobre *Nueva inscripción romana de Astorga,* per M. García; *Las ruinas de Carija y Polonia,* per E. Romero de Torres, y *Mosaicos romanos de Pamplona,* per F. Fita.

Mitteilungen des D. und O. Alpenvereins, 31 de Maig y 15 de Juny de 1909.

Eine Gratwanderung in der Reifeck Gruppe, per A. Schober; *Reiseplänefür Alpenturen,* per J. Draxler; *Ansdem Gebiete der Rentlinger Hütte,* per K. Blodig; y altres treballs, junt ab gran nombre de Notes Alpines y bibliogràfiques.

Touring, Juny de 1909.

Per il bosco e per il pascolo, per L. V. Bertarelli; *Dove andró a fare i bagni di mare,* per A. Clerici; y diferents articles y notes esportives de remarcable interès.

La Montagne, Juny de 1909.

Deux ascensions dans le groupe du Plan, per J. E. Kern; *Sur l'Altimétrie du massif Pelvoux-Ecrins,* per P. Helbronner; *Sur l'usage du ski,* per R. Gelinet; y les acostumades Cròniques y notes bibliogràfiques.

Bulletin Pyrénéen, Maig de 1909.

Les officiers topographes aux Pyrénées, per H. Beraldi; *Le bassin supérieur du Rio Vero,* per Lucien Briet; *Études glaciaires dans les Pyrénées,* per L. Gaurier; *La Vallée de Campbiells,* per P. Rondon; *A travers les Avant-Monts,* per R.; *La crise Pyrénéenne,* per M. Bourdil; y *Un monument au Comte Henry Russell,* per X.

Spelunca, Març de 1909.

Les Grottes de Bastaras (Haut Aragon), per Lucien Briet.

Alpine Journal, Maig de 1909.

The Rosengarten Dolomites, per E. A. Broome; *Two dap with a guide,* per G. Winthrop; *Traverse of the Dôme de la Sache and Mont Pourri,* per W. M. Ling; *The Gletscherhorn,* per H. C. Bowen; *A week in the selkirks with the Alpin Club of Canada,* per G. E. Howard; y diverses seccions alpines.

Durant aquest mes havem rebut igualment *Hojas Selectas* y el *Butlletí de l'Institució Catalana d'Historia Natural,* de nostra ciutat; el *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana,* de Palma; el *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos,* d'Orense; el de la *Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales,* de Zaragoza; *Cultura Española,* de Madrid; l'anuari de *Ungarischen Karpathenvereines,* d'Igló; el *Butlletí del Club Alpí de Crimea y del*

Caucas, d'Odessa; *Revue Catalane,* de Perpinyà; *O Instituto,* de Coimbra; y *L'Escursionista,* de Turin. — E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

JUNY DE 1909

JUNTA GENERAL ORDINARIA Y DE SECCIONS

En la Junta General reglamentaria, celebrada'l dia 15 d'aquest mes, foren elegits els individuus que han de formar part de la Junta Directiva, quedant aquesta constituida en la següent forma:

D. César A. Torras, *President;* D. Jaume Massó y Torrents, *Vice-president;* D. Juli Vintró, *Tresorer;* D. Pere Domenech y Roura, *Secretari primer;* D. Martí Botey y Puig, *Secretari segon;* D. Josep Galbany y Parladé, D. Daniel Girona, D. Manel Miret, D. Alfons Oliveda y Llopart, D. Francisco X. Parés y D. Joan Rosals, *Vocals.*

També durant aquest mes s'han celebrat les Juntes generals de Seccions, que han quedat constituides en la forma següent:

SECCIÓ D'ARQUITECTURA: D. Pere Domenech Roura, *President;* Don Guillem Busquets, *Vice-president;* D. Josep Domenech y Mansana, *Tresorer;* D. Geroni Martorell, *Bibliotecari;* D. Ramon Puig Giralt, *Secretari;* D. Joaquim Massich, D. Adolf Florensa y D. Ferran Tarragó, *Vocals.*

SECCIÓ DE FOLK-LORE: D. Fidenci Kirchner, *President*; D. Miquel S. Gatuellas y Ferrer, *Secretari;* Srta. D.ª Manela Fina y Vergés, *Vice-secretari;* Srta. D.ª Adelaida Ferrer, D. Ramon Miquel y Planas y D. Modest Serra y Gonzalez, *Vocals.*

SECCIÓ D'ESPORTS DE MONTANYA: D. Manuel Tey, *President;* D. Guillem Barnola, *Vice-president;* D. Lluís Coll, *Tresorer;* D. Josep Amat, *Secretari;* D. Lluís Balcells, D. Jaume Riera y D. Jaume Llongueras, *Vocals.*

La Secció de Fotografia no s'ha reunit encara; la de Geologia y Geografia Física continua tal com quedà formada al constituir-se l'estiu passat.

SOCIS ENTRATS DURANT EL SEGON TRIMESTRE DE 1909

SOCIS RESIDENTS: D. Lluís Suñol Alcalde. — D. Joan Salmurri Capde-

vila. — D. Frederic Masriera y Vila. — D. Francisco Puget. — D. Heribert Sales. — D. Ramon Mas Bauzà. — D. Josep Martí. — D. Pol Olivet y Soler. — D. Laureà Bracons. — D. Pere de Villanueva y Mas. — D. Alvar Soldevila y Vidal. — D. Tomàs A. Torras. — D. Josep M.ª Santasusagna y Genovart. — D. Francisco Broggi. — D. Josep M.ª Serra y Valls. — D. Ramon Colom y Virgili. — D. Salvi Hostench Navarro. — D. Josep Navarro. — Don Lluís Graner. — D. Antoni Pladellorens. — D. Josep Torras y Montserrat. — D. Juli Müller. — D. Lluís Nicolau. — D. Joan Matheu y Ferrer. — Don Trinitat Torné y Pujol. — D. Josep M.ª Delàs Trabadillo. — D. Domingo Domingo. — D. Manuel de Barnola y Escrivà de Romaní. — D. Francisco de Sales Torras y Buxeda. — D. Emili Mas Vila. — D. Joan Bertran y Suñol. — D. Agustí M.ª Vintró. — D. Miquel Valls. — D.ª Gloria Bulbena y Reig. — D. Joan Ribera Villaró. — D. Josep Ojeda y Mur. — D. Lluís Llibre. — D. Enric Gironella Canals. — D. Joan Bofill. — D. Guillem M.ª Crory. — D. Ignasi Abadal. — D. Francisco Vives. — D.ª Montserrat Amat y Duran. — D.ª Mercè Amat y Duran. — D. Adolf Mas. — D.ª Carme Martí Balcells de Puig. — D. Artur Garcia. — D. Josep Egido y Gazulla. — Don Lluís G. Giribet y Colomer. — D. Llorenç Galmés. — D. Joan Escofet. — D. Pere Pujol Thomàs. — D. Josep Botey. — D. Cebrià Montoliu. — Don Manuel Girona y D. J. Prat de la Riba.

SOCIS DELEGATS: D. Lluís Moncunill, a Terrassa. — D. Pau Estapé y Garriga, al Masnou. — D. Julià Buhigas, a Sant Feliu de Guíxols. — Don Sebastià Rahola, a Cadaqués. — D. Josep M.ª Co, a Salinas (Aviles). — Don Josep Maluquer, a Colonia. — D. Gabriel Bernadas, a Montevideo. — M. J. Escarra, a París.

EXCURSIÓ A LA COSTA BRAVA CATALANA

L'èxit de les excursions a les Illes Balears y a l'Alger, y l'afició cada dia major de recórrer el mar llatí, mogueren al CENTRE a efectuar aquesta excursió a la Costa brava catalana, un dels troços més hermosos del litoral català; y havent-se fundat a la nostra capital el «Turisme Marítim», entitat que, com el seu nom indica, té per objecte realisar excursions per mar, el CENTRE, desitjós d'establir llaços de germanor ab la mateixa, li proposà organisar aquesta excursió de comú acort; proposició que fou cariñosament acceptada.

Pera portar a terme l'excursió va nolejar-se'l magnífic vapor «Balear», el capità del qual, D. Jaume Estarellas, tantes simpaties sapigué guanyarse quan l'excursió esmentada a les Balears.

Cent cinc excursionistes, entre ells més de vint senyores y senyoretes, se reuniren el dia 19, a les dugues de la tarda, a bordo del «Balear», que lluía tota l'empavessada, entre la qual destacava la bandera barrada del CENTRE.

A dos quarts de tres el vapor se posava en marxa, y, fregant la costa y

seguint sempre les seves ondulacions, va recórrer les quaranta-cinc milles que'ns separen de Sant Feliu de Guíxols.

Gracies a l'amabilitat de la societat «Fomento de Obras y Construcciones», que té al seu càrrec la construcció del port de Sant Feliu de Guíxols, y a les facilitats que van donar les autoritats de Marina, el «Balear» pogué atracar al moll, lo que va fer més còmodo'l desembarc.

A Sant Feliu tingueren una entusiasta rebuda per part de l'Ajuntament y demés autoritats locals, aixís com dels socis del «Centre Nacionalista» y altres entitats de la població que vingueren a bordo a saludar-nos.

A l'hermós passeig de mar, la cobla de La Bisbal, expressament contractada, tocà sardanes en obsequi als excursionistes.

L'endemà, a les cinc del matí, deixaren Sant Feliu, seguint el viatge cap a L'Escala. Aquesta travessia, que feren passant per entre Les Formigues y la costa, arran del Cap de Sant Sebastià y el de Bagur y pel mitg del freu de Les Medes, fregant els soperbs espadats, fou verdaderament esplèndida.

Fondejats davant de L'Escala, reberen a bordo la visita de l'Ajuntament y autoritats de Marina. En llanxes desembarcaren al moll grec d'Empuries, y, dirigits pel senyor Puig y Cadafalch, visitaren les excavacions que's practiquen en aqueixa desapareguda població.

A les tres de la tarda tornaren a bordo, essent carinyosament despedits per la població de L'Escala.

El «Balear» seguí la travessia dret a Roses y Cap de Creus. Aquí era'l límit de l'excursió; però'l senyor Estarellas, donant una prova més de la seva amabilitat, allargà l'excursió fins al Port de la Selva.

A quarts de set fondejaren en el port natural de Cadaqués, ont, com en les altres poblacions visitades, reberen sinceres demostracions d'afecte.

Embarcats novament a les onze de la nit, l'endemà dia 21 arribaren a Barcelona a les set del matí, tenint la sort de que durant tota la travessia ningú hagués sofert el més lleuger mareig.

Els excursionistes, agrahits a les moltes atencions rebudes del capità del «Balear», que demostrà novament ser tant excelent marí com complert cavaller, li regalaren una hermosa planxa d'ònix, sobre la qual hi ha una artística targa de plata oxidada ab la corresponent dedicatoria.

RESSENYES D'EXCURSIONS

JACA Y ELS SEUS ENCONTORNS. — El dia 4 nostre company D. Juli Soler y Santaló va donar una interessant conferencia sobre la pirenenca ciutat de Jaca, relatant ses belleses monumentals y pintoresques, com també les dels voltants. Una hermosa colecció de clixés fotogràfics que anaren projectantse completaren la sessió.

LA NIT DE SANT JOAN AL CANIGÓ. — Nostre consoci D. Joan Danés y Vernedas va donar el dia 11 una conferencia ressenyant una excursió reali-

sada per les encontrades canigonenques y les impressions d'una nit tradicional passada al bell mig d'una de les seves més hermoses valls. Fou també acompanyada ab la projecció de diversos clixés.

IMPRESSIONS D'UN VIATGE PER L'ESCANDINAVIA fou el títol de la conferencia donada el dia 18 per D. Alfons Maria Gallardo, descrivint una excursió per ell realisada per Suecia y Noruega, quals paisatges y monuments anaren passant per davant els assistents an aquella agradosa sessió, mercès a les projeccions lluminoses de bon nombre de clixés fotogràfics.

PER LA COMARCA DEL SOMONTANO.—Nostre amic y consoci D. Francesc Carreras y Candi donà una conferencia'l dia 25 descrivint les belleses d'aquella interessant regió aragonesa (Osca), de la que'n féu complet estudi històric-monumental, completat també ab la projecció de vistes fotogràfiques obtingudes per D. Juli Soler y Santaló en ses excursions per aquell interessant país.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

El dia 5 de Juny tingué lloc l'anunciada conferencia de la senyoreta D.ª Adelaida Ferrer versant sobre *La mitologia en les rondalles d'en Perrault.* Tractà, fent-hi molt atinades consideracions, sobre lo que vénen a representar les rondalles d'*En Patufet, El Gat ab bòtes* y *La Caputxeta vermella,* presentant al propi temps les variants catalanes.

La conferencia estigué ilustrada ab projeccions lluminoses reproduint ilustracions del gran dibuixant Gustau Doré, que feren molt bon efecte.

El dia 19 de Juny donà la quarta conferencia de *La Raça Gitana,* don Miquel S. Gatuellas y Ferrer, baix el títol de *L'Obra musical dels tzigans.*

Començà explicant l'origen de la música tzigana, apoyant-se en els estudis fets per en Liszt y Sinclair. A continuació s'ocupà detingudament de l'influencia que les melodies tziganes han tingut en les obres de diversos grans mestres compositors, entre'ls quals presentà an en Brahms, Schubert, Schumann, Rubinstein y al genial Liszt, quals rapsodies vingué a dir que no eren més que simfonies sobre motius populars tzigans. Precedí aquesta disertació un estudi sobre l'influencia que les esmentades melodies han tingut no ja sols en la música popular dels hungaresos y rumans, sinó també en la nostra mateixa música popular catalana, presentat en conseqüencia dos cançons tziganes quals melodies són, en part, exactament iguals a nostres cançons *El Desembre congelat* y *La Monja.* Acabà sa conferencia explicant les orquestes y músiques tziganes que recorren el món, fent una lleugera historia dels instruments més típics en ells, com el *tzimbal* y la flauta, presentant una colecció de projeccions lluminoses que vingué a esser l'historia gràfica dels instruments de corda de desde llur origen.

En quant a la part musical, les senyoretes D.ª Enriqueta Galobart y

D.ª Pilar Roca feren sentir dèu de les famoses cançons tziganes, de les quals quatre estaven armonisades per en Brahms y les sis restants per la professora senyoreta D.ª Maria de la Concepció Compte, la qual a l'acabar la conferencia executà la 13 *Rapsodia húngara* de Liszt, obtenint una perllongada ovació per part de la concurrencia nombrosíssima que omplenava la sala del CENTRE.

CURSET DE FOTOGRAFIA

Durant els dies 3 y 12 d'aquest mes de Juny D. Adolf Mas ha continuat les seves lliçons pràctiques de fotografia artística, les quals s'han vist molt concorregudes, despertant gran interès entre'ls aficionats.

El dia 20 va fer-se una visita a la Catedral a fi d'obtenir diverses fotografies de diferents detalls d'aquesta monumental joya arquitectònica.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

El dia 7 D. Pelegrí Casades donà la darrera conferencia d'aquest mes ab la seva lliçó CXV, continuació del resum de la Grecia arcaica.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE JUNY

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0° Y AL NIVELL DEL MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
12°.58	10°.60	28°.1 (dia 1)	— 2.° (dia 23)	763'8 mm.	765'1 mm.

ESTAT DEL CEL			
Dies serens . .	1	Dies de pluja. . . .	23
» nuvulosos.	17	» de rosada . . .	1
» coberts. .	12	» de calamarsa . .	0

		VENTS DOMINANTS	
TOTAL DE PLUJA MENSUAL:	104'4 mm.	8 MATÍ	8 TARDA
» DE NEU »	0 »	NE.	Calmes

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24. — Telefon 115

Any XIX Barcelona, Agost de 1909 Núm. 175

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

OSCA

Excursió artística per la Ciutat

Arribats a la capital de la moderna provincia d'Osca, cap del bisbat del mateix nom, que compta ab uns 12.300 habitants, deturem-nos-hi. Es una ciutat que està en condicions de millorar, mentres hi hagi agricultura en la terra plana y bestiar en la montanya aragonesa.

La terra, regada per los rius Isuela y Flumen, es planera y rublerta de bons conreus; la ciutat aborígen s'assentà en un puig d'uns 54 metres d'altura en sa part més sobirana, tenint al lluny, en lo NE., a uns 25 kilòmetres, les altes montanyes de Guara; al enfront, a uns 15 kilòmetres, les de Sant Martí de Valldonsera; y més al N., a uns 16 kilòmetres, la serra del Gratal. Del E. al S. una baxa serralada permet descubrir derrera, a més de 40 kilòmetres, la d'Alcubierre, y vers lo SO. y l'O. les pedreres d'Almudevar, que a 10 o 12 kilòmetres tanquen l'horitzó.

Situada la històrica població dessota les darreres vessants pirinenques, quasi equidistant de la mar de Biscaya y de nostra mar llatina y a uns 470 metres d'altura, sembla com si per lley natural hagi mostrat preferencia a la mar que hi està junyida per ses corrents fluvials, ço es, la Mediterrania. Que no es metafòrica la afirmació, de primer entubi s'encarreguen de mostrar-ho aquest gran nombre de monedes celtibèriques d'Osca que's troben per tot arreu de Catalunya.

Aquestes relacions de la Edat Antigua se corroboren encara, presentant-se Osca com la ciutat de Sertori y nostres pobles ilergetes y ausetans, com molt adictes a la bandera de la independencia nacional que ell tremolava.

En la Edat Mitjana, d'Osca podem dir que'n sortí la confe-

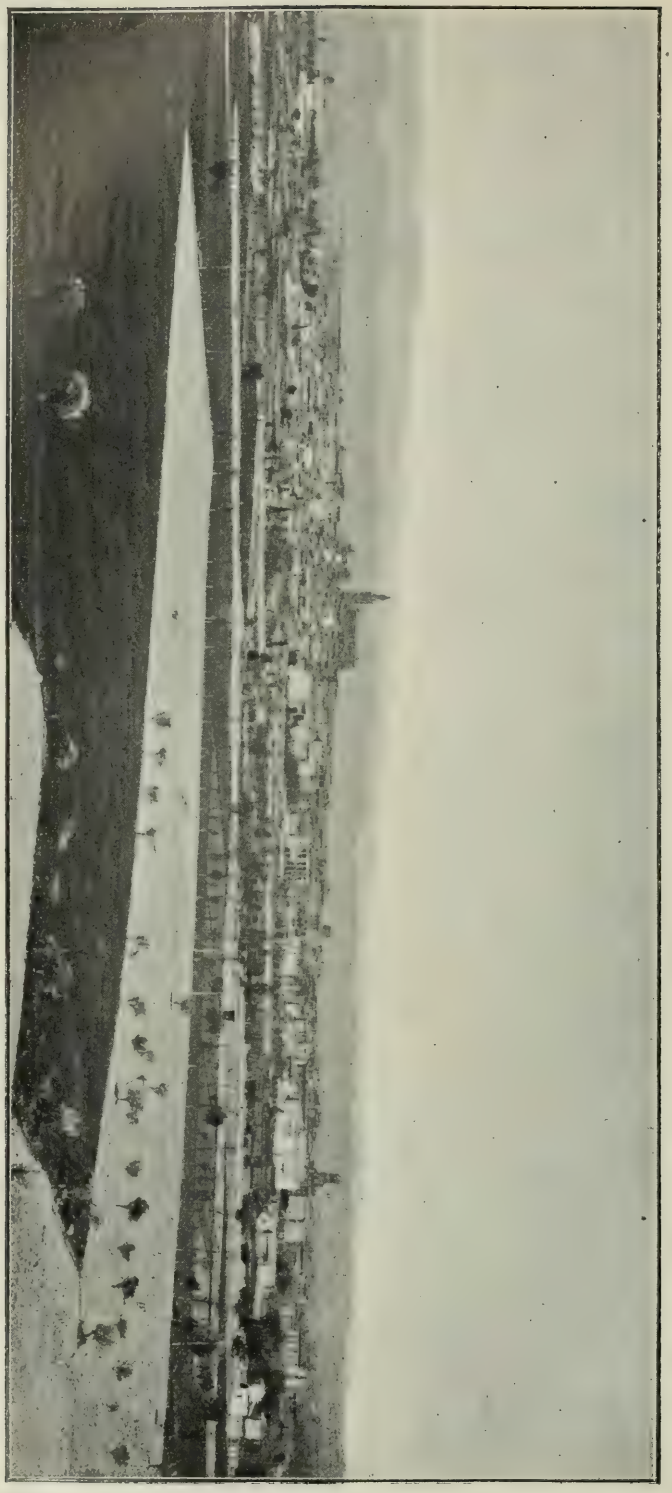

VISTA GENERAL DE LA CIUTAT D'OSCA

deració d'Aragó y Catalunya, portada a terme per lo rey Ramir y lo comte Ramon Berenguer IV; y en la propia ciutat fraternisaren y discutiren, per primera vegada, en Corts generals, catalans y aragonesos, en l'any 1162[1].

Que Osca estigué penetrada d'esprit de confraternitat ab Catalunya ne tenim bastants exemplis: quan en 1285 lo Principat fou invadit per la creuada pontificia dirigida per lo Rey de França, y Pere *lo Gran* se veya ab prou dificultats pera defensar nostra terra y sa corona, lo bisbe d'Osca fou dels primers qui,

1) *La Renaixensa*, any III (1873), plana 321. Retrau que, durant los sigles XII y XIII, onze vegades s'aplegaren a Osca les Corts aragoneses.

ab gent de son bisbat corregué a situar-se en nostra frontera dels Pirineus. Y aprés, en 1558, quan Barcelona, alarmadíssima per veure a Ciutadella de Menorca en mans dels turchs, que amenaçaven caure damunt nostra Ciutat, aparellà sa defensa, tot seguit rebé cent arcabucers tramesos per Osca. Piferrer[1] y Quadrado, al relatar-nos tal fet, expliquen, com contrastant ab ell, eix altre: com tot seguit vingué un any de miseria per Çaragoça, no prestant-se, Osca, a socorre-la dels blats de que freturava. Es un detall del desafecte en que estava aquesta ciutat de la capital d'Aragó, al finar lo sigle XVI[2].

Osca se presenta al observador com una ciutat molt aragonesa, molt més aragonesa que Çaragoça, puix aquesta respira cert cosmopolitisme navarro-castellà, si se'm permet la expressió no sé si prou justa, que no hi havem trobat en aquella. Lo que, si bé's considera, pot esser conseqüencia natural de la situació d'abdues ciutats. Les estretes relacions d'Osca ab les altes comarques pirinenques, la fan participar de les genuines y més típiques costums de la terra. Recorrent la ciutat nos topam sempre ab gent qual característica indumentaria acusarà llur respectiva procedencia d'alguna de les isolades valls de Hecho, Ansó, Gistain, Ainsa o Benasque.

Serà per nosaltres imborrable lo recort del espectacle que presenciàrem en la matinada del 21 de Maig de 1907. Dormiem tranquilament en la fonda de «La Unión», quan a trench d'auba nos despertà les esquelles del remat. Passà un quart, passà mitja hora, y sempre dessota ma habitació, seguia sentint combinar-se aquelles paregudes y monòtones notes musicals d'una inarmonia no exempta d'expressió, per la severa gravetat del metall que les produhia, ressò en la ciutat de la melangía pirinenca, que ací hi respirava l'anyorament de la montanya y a son lloch en la serra la del pla, de tant preu en la hivernada. Y al Pirineu pujaven currues de bestiar, en nombre de molts mils de caps, que s'ajuntaven en terra baxa, per atravessar en jorn determinat los carrers

1) Piferrer: *Recuerdos y bellezas de España, Aragón*, plana 141.

2) En 1590 escrivien los Jurats de Çaragoça: «Los malos deseos de algunos han concebido gran odio á Zaragoza y procuran inquietarla, entre ellos los de Huesca, los más enconados contra Zaragoza especialmente desde el establecimiento de la Universidad, y acababan de acordar en general consejo, acusar á los *veinte* ante la corte del Justicia, por la muerte dada á muchos salteadores y á su gefe Anton Marton, mandando con este objeto diez ciudadanos á la corte con orden de empeñar, si preciso fuese, todas las rentas del consejo».

d'Osca. Veus-aquí, donchs, com a manera de pedra fita dels antichs y tradicionals camins remaders, que a travers dels sigles s'han encarregat d'assenyalar los toros de Guisando y altres desconeguts monuments de la velluria, la no menys vella, ni menys monumental ciutat aragonesa fa encara de camí remader del bestiar d'una part del Pirineu central.

Seguint Osca, no tardàrem en convence-ns de que allí s'hi

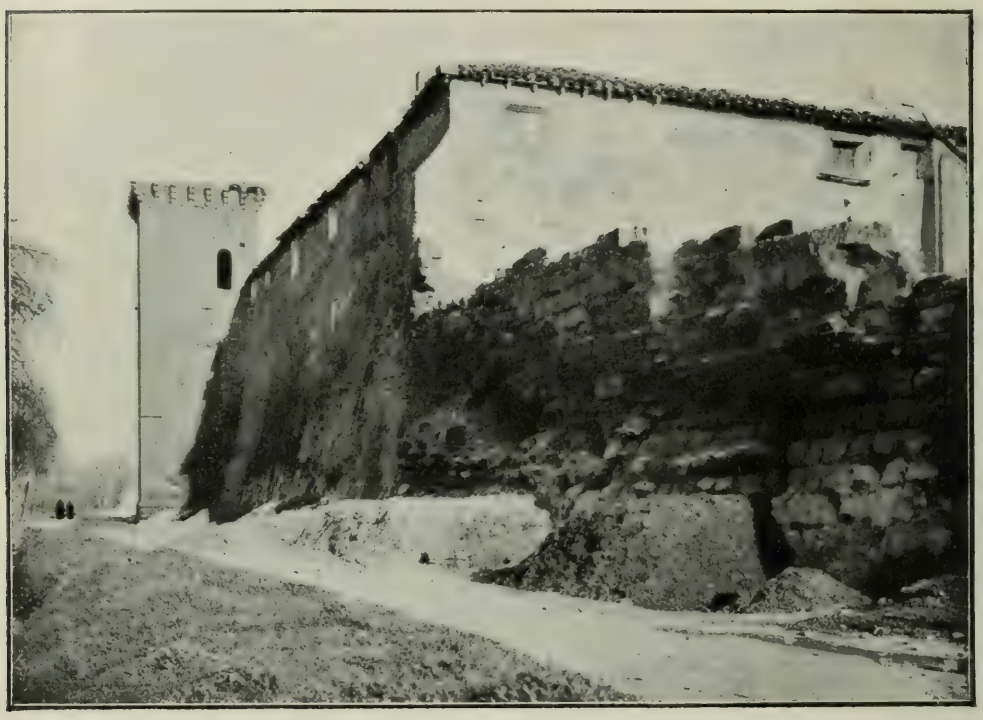

TORRA Y FRAGMENT DEL VELL MUR

troben aferrades com en lloch les tradicions de la *patria xica* aragonesa. Al Institut nos diran que'ns trobem en lo primat dels establiments d'ensenyança nacionals, com a successor de la antiga Universitat Sertoriana hipotèticament reconstruida per un ilustrat vehí d'Osca, en lo sigle XVII[1].

1) Signat per *Artiga inuentor: et fecit Osca*, existeix un curiós gravat del sigle XVII, representant un edifici romà vuitavat, ab dos ordres d'estatues en son rich frontispici, gran pati al mitg y lo títol *Academia Sertorii* en la part sobirana, y més avall, al primer rengle d'estatues, *Gimnasivm victricis*. De la època romana s'hi ha trobat a Osca, en 1884, en lo claustre de la Catedral, una mà de bronze pertanyent a una colossal estatua, puix mideix, de la punta del índex a la munyeca, 0'40 m., y la circumferencia d'aquesta derrera, 0'36 m.

Per tot viu la tradició del gran rey monjo Ramir, qual clarividencia al fundar la confederació catalano-aragonesa s'ha encarregat de testimoniar lo temps. Y no sols la mainada us explicarà'l fet de la campana, sinó que los majors vos parlaran de sa filla, la muller de nostre ínclit Ramon Berenguer IV, la reyna Peronella, qual nom està vinculat en una vella cambra del que fou palau reyal, com podria haver-hi estat lo nom de qualsevulla altre monarca. Si passegeu per les afòres de la ciutat, o vos mostraran lo proper cim del Monte-Aragón, retrotraent-vos al temps de la conquesta d'Osca per les hosts cristianes, o les més llunyanes serres ahont s'obra la *bretxa de Roldan,* parlant-vos de la desfeta dels franchs, o vos feran pujar al *tozal de los Mártires* invocant recorts dels primers cristians, o vos asseureu al *pueyo de Don Sanxo,* vell pedró que commemora lo lloch ahont morí, d'una sageta sarrahina, lo rey Sanxo Ramírez, quan assetjava la ciutat (1094). Y això com si's tractessin de fets de fa vint anys.

Balcó plateresch al Cosso

D'aquesta intensitat de sentir, que al moment conexereu, y que no escapa a les persones més ilustrades de la ciutat, gayre bé ningú's dóna compte de que existesca. Ben al contrari: lo conexen y no'l toquen, degut a trobar-se aquella gent enverinada per la dosis continua de la prempsa del *trust* madrileny: per ço no creuhen en la eficacia del sentiment regional que tant íntimament los domina.

Dexem consideracions que nos portarien prou enllà, y fiquemnos dintre de la ciutat. No fou sense motiu que, en 1844, los senyors Piferrer y Quadrado li donaren nom de «ciutat monumental per excelencia entre totes les d'Aragó», y no en cap obra particularista d'Osca, ahont lo desitg de sublimar lo que s'intenta descriure, podia haver conduit a exagerar lo dictat, sinó en un volum de caràcter general dedicat a parlar de totes les grandeses artístiques del reyalme d'Aragó.

Pati plateresch d'una casa del convent de Montaragón

La població està composta de part nova o fòra muralles y del antich circuit mitg-eval, ahont hi han algunes velles torres y no pochs fragments de murs.

Certament que les muralles són lo millor llibre aont s'acostuma a trobar la passada importancia d'una ciutat[1]. Llegim aquests fulls y comparem. En los sigles qui van del IX al XI, formaven lo perímetre de Barcelona unes muralles que tenien quatre portes y a poca diferencia 73 torres: donchs llavors mateix se conceptuà que les d'Osca comptaven ab nou portes y 99 torres.

Defòra les velles muralles, les circundava lo *Cosso* o camí passeig, que a Barcelona obtingué 'l nom de *via corrible* en lo sigle XI y *camí de ronda* en lo sigle XVII. Encara que siga relativament modern, en lo Cosso, que ja estava format en lo sigle XVI, l'art plateresch hi ha dexada senyal de son passatge, en cases particulars, algunes de les quals criden bé prou la atenció del visitant. En aquest nombre s'ha de posar per ses balconades la del Marquès de Barbastro, convertida en escola. Al interior dels metexos edificis s'hi solen trobar detalls interessants, com, v. g., lo petit pati de la casa que fou proprietat del convent de Monte-Aragón, destinat a desaparèxer en lo present any 1909.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

(Continuarà)

Clixés de Juli Soler

ASCENSIÓ AL BREITHORN DE ZERMATT

(Acabament)

EL refugi de Sant Theodul es molt més primitiu que'l de la Gandegg: propriament no es més que una gran barraca de fusta, dividida per envans en varies dependencies, sense que per això hi manquin ni un bon menjador proveit de la corresponenta estufa, ni les cambres de dormir, contenint en conjunt catorze llits.

Quan nosaltres hi arribem vers les set de la tarda, trobem el petit edifici quasi ple, restant lliures sols dos llits, que'ns donem pressa a retenir, puix es possible que arribin encara altres comitives, donada la bondat excepcional del temps. Aprofitem els últims raigs del

1) Al Museu d'Osca hi ha un curiós mapa, fet del any 1830 al 1840, per Vicents Jimenez, en lo qual se determina la situació dels vells convents de la ciutat, molts d'ells desapareguts.

sol ponent y sortim a donar un cop d'ull al paisatge, mirant-nos ab cert respecte l'immensa mole del Breithorn, que apareix desde aquí com una massa informe de neu, deixant veure sa carcassa rocosa sols en les cayents més verticals y rematada per fina cresta de blancor immaculada. Per la vessant suiça distingim encara bastant bé la gelera superior de Sant Theodul, que acabem d'atravessar, el cim

Clixé de l'autor

REFUGI DE SANT THEODUL

del Gornergrat ab son hotel y el gran macís dels Mischabel. La vessant italiana es trista y desolada, coberta arreu de neu, perdent-se son fons entre les ombres del capvespre.

En quant el sol s'ha acabat de pondre la temperatura ha baixat ràpidament a + 1°, segons indicació del meu termòmetre de butxaca. Com per instint anem a cercar l'escalforeta del menjador del refugi, esperant que'ns serveixin el sopar, entretenint-nos mentrestant en bona conversa ab els nombrosos excursionistes que s'han aplegat per fer nit y que en sa majoria pensen també pujar al Breithorn.

L'animació creix durant el sopar, que'ns apart suculent banquet, tenint en compte l'altitut del menjador. Tothom se sent comunicatiu. Hi han alemanys, inglesos y francesos, més l'amor a la

montanya, comú a tots, fa que s'esborrin les nacionalitats y sembla que tots ens coneixem d'anys. Un metge berlinès ens conta etapes d'alpinisme portades a cap per la seva muller, allí present, que, de ser certes, farien de la parella uns verdaders hèroes montanyencs; més ja sabem fins a quin punt excursionistes y caçadors se deixen portar sovint de llur imaginació.

La sobretaula s'allarga bona estona, fins que ab el company Mora decidim anar-nos-en a descansar. En quant sortim del menjador sentim un fret vivíssim, y a l'entrar en nostra cambra'ns fa l'efecte d'entrar en una cova de glaç. Ab el temps de fer el recambi de les plaques fotogràfiques, mans y peus ens queden frets com el marbre y l'entrada al llit y el contacte ab els llençols ens produeixen fortes esgarrifances de fret, com si'ns invadís un accés de tercianes. Per fi conseguim reaccionar-nos, més no dormir. Les impressions rebudes durant el dia, les que esperem per l'endemà, una certa agitació interna produida tal volta per l'altitut a que'ns trobem, vehina a la del pic d'Aneto, tot plegat fa fugir la sòn dels nostres ulls y no conseguim pas dormir ni un sol moment. De més a més, cap a la una de la matinada sentim gran brugit de veus y passos en una cambra vehina, que ressonen dins la petita caseta com en una caixa armònica, a qual sorroll s'hi afegeix poc després el que fan els demés hostes protestant a crits de que no s'els deixi dormir en pau. Per fi, a les dugues, cansats d'esperar la sòn que no ve, saltem del llit y comencem a disposar-nos pera sortir.

Abans arreglem comptes ab l'hostaler. Per si an algú pot ser-li d'interès o d'utilitat, transcric, literalment traduida, la nota que'ns presenten, que es com segueix:

	Francs
2 llits	10
2 dinars	10
1 ampolla de vi roig	3
2 tès	1'20
Calefacció	1
Servey y llum	2
Gasto dels guies	6
2 cafès complets	5
1 ampolla de vi blanc per emportar	4
1 espelma	0'50

Total, 42'70 francs, que no pot considerar-se una cantitat exagerada, si's té en compte que l'hostaler ha d'anar a proveir a sis hores lluny, que'l tracte que dóna es ben acceptable, y que tot, fins

la llenya, ha de transportar-se més de dos hores a pes de braços.

Mentres despatxem el cafè ab llet, veyem sortir dos comitives, que, després de lligar-se a la corda, desapareixen ràpidament en la foscor del defòra. Al punt de dos quarts de quatre fem nosaltres lo mateix. Enlluernats per la llum del menjador, de moment no veyem res, més aviat els ulls s'ens acostumen a la foscor y comencem a distingir una gran blancor, que's pert al lluny, y la volta del cel, d'un negre absolut, en la qual espurnegen les estrelles ab lluissor intensíssima. En Biner, que va de capdavanter a la corda, encén una llanterna, que envia sobre la neu una rodona de claror sobre la qual se projecten les nostres ombres allargaçades.

Comencem a avançar ab pas lent, igual y cadenciós, d'aquell pas dels guies, que ni's precipita a les baixades ni's ralenteix sensiblement a les pujades, però ab el qual se fan llargues hores de camí sense adonar-se'n. La neu, dura com la roca, fa la marxa fàcil y agradosa, com si caminessim sobre una carretera ben cuidada, y aixís anem avançant llarga estona, casi a les palpentes, per aquells immensos caps congelats, sense sentir més remor que'l cruixir de la neu sota'ls claus de les nostres sabates. Sols el fret ens molesta, un fret intensíssim, augmentat per un airet bastant intens que'ns penetra, a través dels abrics, fins al moll dels òssos. El contacte a través del guant ab el ferro del picot m'es dolorosíssim; als pocs moments me resta la mà balba y adormida y me decideixo a subjectar-lo pel mànec de fusta. Me penjo'l termòmetre a un trau de la solapa, y a la poca estona'l mercuri de la columna ha baixat a 6° sota zero. Caminen silenciosos, corpresos, fortament emocionats de viure una escena tant nova per nosaltres dins un escenari de tant incomparables proporcions. De tant en tant el guia de davant trenca la tragectoria recta que anem seguint, pera desviar a dreta o esquerra, recomanant-nos que mantinguem la corda tiranta. Com si fossim d'una sola peça'l seguim en la seva evolució, qual objecte es evitar alguna esquerda, que apenes arribem a distingir à l'indecisa claror del fanalet.

Després de caminar cosa d'una hora a nivell sensiblement horizontal, la gelera's reblinca sobtadament, formant davant nostre una ferma pujada d'uns 400 metres de desnivell. Mentrestant una feble celistia comença a aparèixer cap a llevant, retallant ab duresa la silueta del Breithorn. En Biner fa un clot a la neu y hi diposita tota l'impedimenta inútil, que retrobarem a la baixada, deixant-hi també'l fanal, quals serveis van esdevenint inútils per moments.

Ab una llarga serie de zigues-zagues hàbilment dirigides anem guanyant el desnivell, y vers les cinc trepitgem la gran plana anomenada *plateau* del Breithorn, que s'extén a 3.800 metres d'altitut, immediatament a sota del pic culminant. L'horitzó visual es cada cop més dilatat, y l'immens amfiteatre de montanyes que dominem, pren ab la llum matinal una grandiositat impossible de descriure.

De sobte la punta del Mont-Blanc apareix tenyida d'un roig intensíssim; pocs moments després s'ilumina'l nevat cim del Weisshorn; segueixen el Grand-Combin, el Cervin, un cim darrera l'altre, y per ordre d'altitut van rebent la daurada sageta del solixent, que encara resta amagat per nosaltres. L'espectacle dura bona estona, quedant nosaltres immobils, embadalits, sense gosar apenes respirar per no perdre un detall d'aquell llampeguejar sublim.

La puresa excepcional de l'ambient, junt ab la blancor de la neu, acosta'ls termes llunyans de tal manera que's pert del tot la noció de les distancies, semblant-nos el Mont-Blanc casi a tocar, malgrat distar 75 kilòmetres exactament en línia recta. Els més petits detalls del Mont-Cervin s'ofereixen ab la pulcritut d'un gravat, y sols el fons de les valls resta encara envolquellat en negres ombres.

Atravessem el *plateau* de llarg a llarg seguint casi exactament la línia de la frontera italiana. El dia va alçant-se, y la claror ens deixa distingir dos o tres comitives que fan el mateix camí que nosaltres. Aviat anem guanyant distancia a la més propera, formada pel metge berlinès, la seva senyora y dos guies, que van marxant ab calma exagerada y molt mal aire, donant tant visibles mostres de cansanci'l semblant d'aquella bona senyora, que encara s'ens fan més problemàtiques les aventures que'l dia abans ens contaven de sobretaula. Cambiem un bon dia y quatre paraules, més aviat els deixem enrera, apretant nosaltres una mica'l pas instintivament, com ab ganes de demostrar-los que valen més fets que paraules.

Queda a la nostra esquerra, y a nivell, el petit Mont-Cervin, qual cim podriem guanyar desde aquí en dèu minuts, y ens disposem a atacar el troç final, que'ns reserva la part més penosa de la jornada.

La pendent es ferma, y la neu, absolutament enrocada, no dóna presa al peu, fent-se precís en algun troç obrir graons pera fer possible la pujada. Pocs metres abans de guanyar la cresta, l'inclinació s'acosta als 60°, y ab graons y tot no podem evitar algunes

relliscades, que, si no fos la corda que'ns fa solidaris els uns dels altres, més d'una vegada'ns haurien fet perdre en pocs moments el desnivell guanyat a costa de tants esforços. Apart d'això, la gelera es en aquest indret compacta y unida, quedant, per tant, exclòs el perill d'anar a parar al fons d'alguna esquerda, fins en el cas d'una caiguda colectiva.

La rarefacció de l'aire s'ens fa també molt sensible, y desde que hem sobrepassat els 4.000 metres ens es precís aturar-nos cada dèu o dotze passes pera rependre alè y dar repòs al cor, que sentim bategar desesperadament dintre del pit. De mal de montanya propiament dit no'n sentim ni'l més petit símptoma. Desde que hem reposat curts segons, tornem a sentir-nos àgils y disposats a seguir la pujada, sense experimentar ni aquella sensació de cansanci excessiu y de sòn que descriuen els que han sofert alguna vegada d'aqueixa malaltia, ni sentir rodaments de cap y xiulets d'orelles, ni mareig, ni altra cosa, en una paraula, que la momentania sensació de cansanci que un brevíssim repòs esvaeix desseguida. Naturalment que una passejada per aquestes altituts no fóra cosa de recomanar a un asmàtic o a un cardíac, als quals sens dubte exposariem a seriosos accidents.

Trobem ja la pendent molt més suau perquè som dalt de la cresta, y pel bell fil de la mateixa anem avançant cap al cim, no sense pendre certes precaucions, perquè a l'esquerra, y als nostres peus mateixos, s'obre la paret nort de la montanya, que forma un paorós estimball de més de mil metres.

Tot d'un plegat en Biner llença un fort *hurra!* que'ns anuncía'l fi de la pujada. Ja hi som! Ja trepitgem el tant sospirat mirador de 4.171 metres! Quin espectacle! Es una visió de montanyes sense ponderació possible, y un goig per la vista, que resta sorpresa davant de tanta immensitat. Impossible ens es de moment fixar-nos en detalls: suggestionats per la grandiositat del panorama, el nostre esguard vaga d'un costat a l'altre, apreciant a l'engròs un caos infinit de valls y serralades que en successió inacabable omplenen els quatre punts cardinals. El sol, encara bastant baix, illumina ab llum oblicua, acusant fortament tots els relleus, y el cel, d'una puresa absoluta, ens permet distingir ab tota precisió fins els termes més llunyans.

Fixa primerament la nostra atenció'l colossal Mont-Rosa, que es el que tenim més aprop, ab els seus 4.638 metres, que la fan la segona montanya de Suiça.

La cima di Jazzi s'ens ofereix més a l'esquerra, completament

a contrallum, enlluernant-nos els raigs del sol que'ns envia reflexat sa gegantina gelera. Seguint sempre de llevant a ponent, distingim l'imposant agrupament dels Mischabel, que's llencen tots a altituts vehines dels 4.500 metres, formant la vorera dreta de la vall de Zermatt, y en l'últim límit de l'horitzó nord se despleguen en grandiós amfiteatre tots els gegants del Berner Oberland o alta montanya de Berna: el Finsterarhorn, l'Aletschhorn, la Jungfrau y d'altres que'ls guies van detallant-nos ab minuciositat de *cicerone*. Més a l'oest veyem el Weisshorn o Pic Blanc y el Gabelhorn o Pic de la Forca, en el qual trobaren la mort un d'aquells dies quatre imprudents turistes que van empendre-n l'ascensió sense guies. El Mont-Cervin, vist desde aquí dalt, pert molt d'aquell aire altiu y feréstec que té desde Zermatt, quedant reduit a una de tantes montanyes entre la Dent de Herens y la Dent Blanche, que casi li fan la competencia. En direcció oposada al sol, y a gran fondaria, veyem el petit Mont-Cervin, que tant enlaire'ns apareixia ahir, destacant-se sobre la solitaria vall italiana de Turnanche, y a l'extrem del límit visual dos grans macius nevats, que són el Mont-Blanch y el Grand-Combin. Al sud-oest distingim perfectament els Alps del Dufinat y de la Maurienne, ab la Meije y la Grand-Casse, y a l'inverossímil distancia de 140 kilòmetres descobrim el Monte Viso, a l'altra banda de les planes de la Lombardia.

Clixé d'Artur Mora

EL MONT-CERVIN DESDE'L BREITHORN

No donem moment de repòs als nostres verascops, recorrent en tots sentits la reduida placeta que constitueix el cim de la montanya. Mentrestant han anat arribant altres comitives, que ab llurs animades converses y exclamacions d'entusiasme trenquen per breus moments l'eterna quietut y silenci d'aquest solitari pic.

Per desgracia, un ventet glacial, que no para ni un moment,

ha anat robant-nos el calor de reacció que guardavem de la pujada, y el fret va penetrant-nos a poc a poc, sense que'ls raigs de sol, absolutament sense força, ens donguin el més petit consol. De l'existencia dels nostres peus ja fa estona que sols ne tenim una vaga idea, y a la mitja hora justa d'haver arribat ja'l malestar s'ens fa intolerable, decidint-nos a marxar, malgrat l'atracció que'ns exerceix el panorama, davant del qual voldriem permanèixer hores y hores.

Clixé de l'autor

LISKAM Y BESSONS DESDE'L BREITHORN

A les set emprenem la davallada, que, lliures de la fadiga respiratoria y ab la satisfacció d'haver assolit l'objectiu del viatge, ens sembla un verdader camí de roses. Baixem depressa, quasi esbojarradament, les grans pendents, fent llargues *glissades* a peus junts y cos enrera, valent-nos de les bòtes a tall de *skis* y del picot com a fre. Aviat arribem al clotet en el qual els guies havien deixat la càrrega sobrera, y desde aquí, deixant la direcció del coll de Sant Theodul, aont res tenim que fer, oblicuem a la dreta directament cap a la Gandegg, atravessant la gelera d'un cap a l'altre.

La neu, que fins ara s'havia mantingut dura, comença a sentir l'influencia del sol, que fa estona que l'escalfa, y de tant en tant cedeix a les nostres passes, experimentant nosaltres la desagradable impressió d'ensorrar-nos bruscament fins a genoll quan menos ho esperem. Per moments aquestes ensorrades, rares al principi, esdevenen més freqüents, y l'última mitja hora abans d'arribar a la Gandegg ens es sumament pesada. Per fi, a les nou, deixem el glaç y saltem sobre les roques, satisfets de trepitjar terra ferma.

Al refugi de la Gandegg hi fem una hora de parada pera darnos un xic de descans, que bé'l mereixem. Fins haviem fet el determini de quedar-nos-hi a esmorsar y fer lo restant de la baixada a la tarda ab tota calma; més involuntariament veyem la cuina y

decidim a l'acte continuar el camí y no parar fins a Zermatt.

Donem un últim esguard al Breithorn com qui's mira un gegant vençut, y reprenem la baixada, l'inacabable baixada de prop de 3,000 metres, que es el desnivell que hi ha entre'l cim del

Clixé de l'autor

REFUGI DE LA GANDEGG

Breithorn y Zermatt. Ningú que no ho hagi provat pot imaginar-se lo que representa baixar d'una tirada 3.000 metres, equivalents a sis Tibidabos l'un sobre l'altre. Cames y genolls arriben a entumir-se per la monotonia del moviment y continuat esforç de dominació, y els trocets planells o petites pujadetes que's troben a l'atzar del camí proporcionen una inefable sensació de consol y benestar.

A dos quarts de dugues de la tarda arribem a la porta de l'hotel, després d'una marxa quasi seguida de dèu hores, y aquí donem per acabada l'excursió ab una coral encaixada als nostres guies, servidors inteligents y fidels, que durant tot el camí han estat ab nosaltres solícits y afectuosos, prestant-nos, no sols el concurs de la seva experiencia, sinó'l del seu esforç muscular en els indrets més difícils de la pujada.

Com a resum he de consignar que la pujada al Breithorn, en conjunt y en detalls, ens ha deixat plenament satisfets, sense sentir ni un moment el més petit bri de desilusió en tot lo que d'ella'ns

esperavem. En realitat no presenta dificultats serioses y està exempta de perills si no's fan imprudencies y se segueixen les indicacions dels guies. Encara que un xic penosa, ho es en grau inferior a tota altra expedició que vulga fer-se més amunt dels 4.000 metres, y per tal raó la pot empendre qualsevol persona que estiga

Clixé d'Artur Mora

EL BREITHORN DESDE LA GANDEGG

un xic acostumada a les marxes de montanya, lliure de vèrtic y, això sí, ab integritat de cor y pulmons.

Malgrat aquestes facilitats, l'excursió dóna lloc a fer-se una exacta idea de lo que es el gran alpinisme, ab les seves llargues marxes sobre neu, la visió grandiosa d'immenses geleres, la mutació continuada de panorames, l'absoluta y solemnial quietut de la nit en les grans altituts, la cruesa y desolació dels nostres paisatges dels cims; y quan s'arriba a dalt de tot, al descobrir tot un món a sota'ls peus, davant d'aquell davassall d'espay, de llum y de color, s'obliden per complet les fadigues de la pujada: sols l'esperit frueix amb un dels goigs més extensos y més purs de que puga disfrutar l'home; un d'aquells goigs que sols pot procurar la contemplació dels grans espectacles de la Naturalesa.

LLUÍS LLAGOSTERA

INAUGURACIÓ DEL XALET-REFUGI D'ULL DE TER

A darrers de Juny, ja que fins allavores l'estat del temps no ho havia permès, varen rependre-s enguany les obres pera l'acabament del Xalet-refugi y les de construcció del pabelló auxiliar destinat a traginers y cavalleries.

Fixat el dia 25 de Juliol pera l'inauguració del Xalet, calgué que la Comissió encarregada de la seva construcció desplegués tota aquella activitat de la qual ha donat tant bella prova durant el temps que ha vingut actuant, pera que en l'esmentat dia quedessin les obres, sinó del tot finides, quan menys en disposició de poder-se habilitar totes les dependencies pera'l servey del públic.

Sols els que com nosaltres havem presenciat la tasca portada a cap per l'esmentada Comissió, especialment durant aquest últim període, ja en lo que's refereix a les obres de construcció propriament dites, ja en les d'instalació de tot lo referent a conducció d'aigues, iluminació, estació colombòfila, observatori, etc., y en particular a l'obteniment, embalatge y envio de mobiliari, robes, vaixella y demés menatge pera deixar el Xalet en situació de prestar servey; sols els que havem seguit els passos d'aquesta infadigable Comissió, treballant sense descans pera dur a terme'l seu comès, podem fer-li justicia reclamant per ella l'agrahiment dels nostres associats.

Per altra part la Junta Directiva, ab la deguda anticipació, invitava a la festa inaugural a totes aquelles corporacions que, com l'Ajuntament y la Diputació de Barcelona, han contribuit ab els seus donatius a fer efectiva l'obra del Xalet, a les autoritats y altres personalitats que'ns han honrat ab la seva cooperació y apoy, a les associacions excursionistes de la nostra terra, a la Direcció Central del C. A. F. y als Clubs Alpins y altres societats germanes nostres adherides a la «Fédération des Sociétés Pyrénéistes».

A l'invitació hi anava una fulla d'instrucció de tot lo referent a la festa inaugural, itineraris pera anar a Ull de Ter, allotjament a Camprodon y demanda de cavalleries pera fer l'excursió.

El dia 24, vigilia de l'inauguració, en els trens del matí y de la tarda, surten de Barcelona diverses comitives d'excursionistes y representants de corporacions y societats convidades a l'acte. La generalitat se dirigeixen a Camprodon pera concórrer a la recepció

que l'Ajuntament d'aqueixa vila ha disposat en honor del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA. Altres de més animosos, entre'ls quals s'hi compten un bon aplec de joves de la nostra Secció d'Esports de Montanya y del C. A. de D. del C. y de la I. (Secció d'Excursions), van directament a Ull de Ter per Ribes y Nuria o per les gorges de Freser y els cims de Balandrau y Pastuira.

El cronista surt en l'exprés del matí en companyia del President del CENTRE, senyor Torras; Fuster, conceller de l'Ajuntament de Barcelona; Guarro, vice-president del Foment del Treball Nacional; Galbany, representant de l'Ateneu Barcelonès; Bertran y Sunyol, de l'Atracció de Forasters; Pinart, del Club Montanyenc, y altres bons companys del CENTRE.

A Sant Joan troben a l'enginyer forestal del districte senyor Fenech y alguns excursionistes que hi han arribat en el tren anterior. Ens diuen haver vist passar en direcció a Camprodon alguns automobils en els quals hi van altres socis del CENTRE. Desgraciadament, més tard ens vam enterar que'l del senyor Armangué, que en companyia de dos fills seus també's dirigia a Camprodon, va sofrir un accident aprop de Vich, del qual en sortí'l nostre bon company ab ferides d'alguna consideració que'l privaren de concórrer a la festa.

Arribats a Camprodon, al baixar del cotxe, a la plaça de la Constitució, surt a rebre-ns l'Alcalde, senyor Morer, acompanyat d'alguns regidors y altres personalitats locals.

La plaça de la Constitució, ab la Casa de la Vila bellament endomassada y guarnida de ramatges, escuts y banderes, presenta un bonic aspecte. Al centre de la plaça s'hi aixeca un ample tablado dels ànguls del qual se'n desprenen quatre colossals graelles que a la nit s'encendran pera ballar el típic ball francès y la clàssica sardana.

Al cayent de la tarda, a la plaça del Doctor Robert, ja s'ens obsequía ab un anticip d'aquestes.

A Camprodon, entre'ls excursionistes que'ns han precedit, trobem una molt nodrida representació del «Centre Excursionista del Vallès», ab el seu president senyor Montllor, y de la qual formen part algunes distingides dames; al nostre antic consoci M. le Comte de Saint-Saud, que porta la representació de la Secció del S. O. del Club Alpí Francès, y les del Ski Club Bordelès y Turistes del Alt Vallespir; a M. Artigues, que representa a la Secció Central del C. A. F. (Tolosa), y altres bons amics que han arribat de França per Prats de Molló.

En havent sopat, tots els excursionistes, junt ab els que han arribat en els cotxes de la nit, entre ells una comissió de la Secció de Folk-lore, ab el seu president senyor Kirchner, ens traslademem a la plaça de la Constitució, ont, al sò de la cobla y presenciades per immensa concurrencia, se ballen les dances ja esmentades, passant després a la Casa de la Vila, la sala de sessions de la qual està convertida en un florit jardí, tal es la profusió de ramatges y flors ab que les seves parets estan tapiçades. Banderes y escuts completen l'ornamentació, destacant-se al fons una gran tarja ab la següent inscripció: «L'Ajuntament de Camprodon al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA».

L'Ajuntament, presidit pel senyor Morer, el President del CENTRE y els delegats de l'Ajuntament de Barcelona y principals corporacions que han vingut a Camprodon pera assistir a l'inauguració del Xalet, passen a ocupar la taula presidencial, obrint la comitiva'l porrer, que vesteix sumptuosa túnica y porta a la mà l'artística maça de plata que es tradició lluir en les principals festes.

La sala consistorial està plena a vessar quan l'Alcalde de Camprodon obre l'acte. El senyor Morer comença manifestant el dever que té la vila de Camprodon d'associar-se a l'obra del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, ja per l'interès que aquesta donarà a la comarca, ja per ser Camprodon el punt intermedi entre la casa pairal de l'excursionisme y el Xalet-refugi d'Ull de Ter. Fa una hermosa descripció de l'utilitat científica y pràctica d'aquest, donant hospitalari aculliment al caminant que a l'hivern, obligat a tranzitar per aquests desolats cims, se veu sorprès per la tempestat y troba tant segur refugi. Dedica entusiastes elogis a la tasca de cultura portada a cap pel CENTRE y acaba reclamant de la concurrencia un visca al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, que es unànimement contestat.

A continuació s'aixeca'l nostre President, essent saludat ab un calorós aplaudiment, com anteriorment ho havia sigut el discurs del digne Alcalde de Camprodon.

Les primeres paraules del senyor Torras són pera remerciar a l'Ajuntament la carinyosa rebuda que ha dispensat an els excursionistes y per la seva cooperació moral y material a l'obra que anem a inaugurar. Tributa un complert elogi als Clubs Alpins, que han poblat de Refugis la vessant francesa dels Pireneus, estimulant als excursionistes catalans a prosseguir aqueixa obra en la vessant que mira a casa nostra. Enumera'ls aventatges que per tots tindrà

el Xalet-refugi d'Ull de Ter, facilitant el coneixement y estudi d'una de les encontrades més belles de la nostra terra, contribuint a fomentar l'amor a la montanya y a fruir dels seus variats espectacles. Diu que may com en aquesta ocasió s'ha sentit tant orgullós del títol de fill adoptiu de Camprodon al veure aquesta vila identificada ab l'obra cultural del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

Aludeix als representants y delegats que concorren a l'acte, alguns d'ells vinguts de llunyanes poblacions; a l'Ajuntament y Diputació de Barcelona, que han contribuit ab sos donatius a l'obra del Xalet-refugi; a l'enginyer quefe del districte forestal, que tant s'ha interessat per la nostra obra y de qui espera tot el seu apoy pera la consecució d'un camí forestal que porti a Ull de Ter; als Clubs Alpins Francesos, un representant dels quals, M. le Comte de Saint-Saud, tant ha treballat pera donar a conèixer els nostres Pireneus; a les societats excursionistes catalanes, que tant hermosa prova de germanor han donat associant-se a l'obra del CENTRE, y a totes les entitats y particulars que també hi han aportat el seu concurs. Llegeix una carta del Diputat a Corts del districte, senyor Bertran y Serra, representat en l'acte pel seu secretari particular, senyor Cassador, felicitant al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA y al seu president per l'èxit ab que s'ha vist coronada l'obra del Xalet-refugi. Y, remerciant a tots l'assistencia a la festa de l'endemà, acaba donant un «Visca a Camprodon», contestat per tothom ab entusiasme.

El senyor Fuster diu que s'honra en portar la representació de l'Ajuntament de Barcelona, cap y casal de Catalunya, el qual, comprenent l'eficacia y trascendencia de l'obra cultural del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, ha tingut a gran honra 'l contribuir-hi, com sempre ha contribuit en tot lo que significa progrés y millorament de tota la terra catalana. Ab la fogosa eloqüencia que'l caracterisa, ensalsa'l senyor Fuster l'obra del Xalet-refugi, portada a terme pels excursionistes catalans ab tanta perseverancia. Té paraules d'admiració per Camprodon y la seva comarca, per les seves belleses naturals, pel caràcter dels seus habitants, per la senzillesa de les seves costums, y, dirigint-se als extrangers presents a l'acte, els diu quines són les aspiracions del poble català, que treballa per la reconquesta de la seva personalitat y pel seu engrandiment malgrat les trabes que sovint troba y la tasca perfidiosa d'alguns descastats que aprofiten accidents ocorreguts a Barcelona, com ocorregueren igualment en altres grans capitals, pera mal-

parlar de la nostra ciutat y presentar-la als ulls dels extrangers com un país inculte.

Es impossible seguir en la seva peroració al senyor Fuster, el qual, revenint al punt inicial del seu discurs, acaba ab un himne d'amor al nostre Pireneu, que la concurrencia premía ab una entusiasta ovació.

S'aixeca'l Comte de Saint-Saud, que es saludat ab forts aplaudiments. Diu que, encara que no parla en català, entén perfectament la nostra llengua. Fa esment de la seva ja llarga vida excursionista y dels molts anys ab que s'honra en pertànyer al CENTRE, la tasca del qual ha anat seguint sempre ab entusiasme. Recull l'alusió del senyor Torras manifestant que tot lo que porta fet y escrit en pro dels Pireneus es fruit de l'amor que sempre ha sentit per aquesta montanya, que, lluny de separar-nos, ens uneix a tots en un comú afecte. Contestant a lo manifestat pel senyor Fuster, diu paraules d'alta alabança per Barcelona, que tant esplèndidament y carinyosa rebé als alpinistes francesos que l'any passat visitaren la nostra ciutat ab motiu del Congrés de la Fédération Pyrénéiste; y, després d'altres consideracions y remarcar l'obra meritoria del nostre President donant a conèixer el Pireneu Català, lo que li ha valgut la distinció de ser nomenat membre d'honor del C. A. F., acaba felicitant al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA per l'obra que anem a inaugurar.

Finalment, el senyor Bertran y Suñol parla en nom de l'Atracció de Forasters de Barcelona, manifestant que l'obra d'aquesta es essencialment catalana, puix no's circumscriu a la nostra ciutat, com ho demostren les seves publicacions de propaganda, que abarquen tot lo que de notable y digne de ser conegut té Catalunya, y com ho prova en aquesta ocasió associant-se y fent acte de presencia en l'acte d'inaugurar-se 'l primer Xalet-refugi de montanya del Pireneu Català.

La societat coral de Camprodon ens donà a conèixer una hermosa composició descriptiva, d'aire ben català, deguda al difunt mestre Morer, y la cançó popular *Montanyes del Canigó,* mereixent les dugues llargs aplaudiments.

Ab curtes paraules de l'Alcalde acaba la sessió; y com que l'endemà cal matinejar, la majoria dels excursionistes se retiren a descansar; però alguns, y entre ells bastantes senyoretes, encara se queden a la plaça pera puntejar les sardanes que fins a mitja nit toca la cobla.

* * *

Dia 25. A les quatre del matí ja som de peus a terra. Anem a la plaça del Doctor Robert, lloc de reunió del gros de la comitiva, perquè algunes colles han anat sortint ja abans de fer-se dia.

Allí 'ns esperen, formant animat conjunt, una quarantena de cavalleries, entre matxos, mules, eugues y cavalls, ab els seus respectius moços de peu.

Esperem que termini la missa matinal que, aquest dia, en obsequi als excursionistes, el senyor rector ha disposat se celebrés a les quatre del matí.

El dia's presenta clar, sense un núvol, fent-nos esvair els temors que ahir va dar-nos l'espessa boira que s'arrocegava pels cims de la serra Cavallera.

Poc abans de les cinc comença a posar-se en marxa la comitiva, precedida dels que, sentint-se ab prou forces pera fer la jornada a peu, no han tingut necessitat de cap montura.

A un quart de sis surten els que formen la retaguardia, puix no ha sigut cosa tant senzilla deixar a tothom colocat.

Passem per Llanàs y Ter amunt, per entre les closes de Vilallonga y el poblet d'aquest nom, ont, igual que a Set Cases, la gent surt per portals y finestres a presenciar el pas de la comitiva. Anem seguint sempre pel marge del riu.

A la font dels Abeuradors ens deturem a esmorzar, y es verament pintoresc el campament que allí s'improvisa.

Passada la Vall de Carlat, entrem a l'estret de Murens, per ont el Ter passa encaixonat, saltant per les roques que omplen el seu llit. Una curta parada a la Font del Sauc, pera regalar-nos ab la seva aigua cristallina, y comencem la fadigosa pujada del Pla dels Hospitalets.

Emboquem el Pla, y som saludats de desde'l cim del Puig dels Lladres per una bandera catalana y altra de francesa, mentres una continua salva de morterets, que ressona potenta per aquelles afraus, ens dóna la benvinguda, y la silueta macissa del Xalet, amparada per la nostra bandera, que majestuosament oneja al cim de la torra, no triga a presentar-se a la nostra vista.

Una forta emoció sentim que'ns embarga. En ràpida visió's desenrotlla davant nostre tot el procés de l'obra que veyem allà al lluny aixecar-se atrevida. Recordem les primeres reunions tingudes ara fa dos anys pera tractar de la conveniencia d'aquest Refugi; els dubtes y vacilacions dels uns, els optimismes dels altres; l'excursió que poc temps després fèyem ab antics y estimats companys pera fixar el lloc de l'emplaçament; la que al cap de pocs dies repetiem

ab l'arquitecte autor del projecte, senyor Martorell, pera senyalar els fonaments, trobant allí acampats als operaris que havien de començar l'obra; l'estat d'aquesta un any més tard, poc temps abans de celebrar-se la revellosa; la tasca continua de dos anys seguits cercant la manera de reunir els fondos necessaris, visitant

amics y companys, interessant a uns y altres per la nostra obra, organisant festivals y altres actes; les freqüents reunions de la Comissió repartint-se la feina, portant-hi tots el seu desinteressat concurs, y la prodigiosa activitat d'aquesta durant aquests ultims dies, procurant atendre a tot, no descansant un moment; tot això anava passant progressivament per la nostra imaginació; y per un moment, al davant de l'obra ja acabada, ens sentim envanits d'haver-hi també, encara que modestament, portat el nostre gra de sorra.

Caminem uns quants passos y perdem de vista'l Xalet, que no tornem a veure fins un cop hi arribem després d'haver atravessat el Pla Gran de Murens, ont hi pasturen nombrosos remats d'eugues y vaques, y haver guanyat la dreta costa al cim de la qual

s'obre majestuós y desolat l'ample circ d'Ull de Ter. Avuy no ho es de desolat: per la nua clapissa, a grans colles, hi formigueja la gentada que de Set Cases, Mantet, Pi y altres pobles ha volgut concórrer a la nostra festa.

Descavalquem a la porta del Xalet, y allí tenim el gust de saludar a bon nombre d'amics y companys que han vingut del Vernet, La Preste, Nuria y Ribes.

Recordem a M. Belloc, delegat de la Direcció Central del C. A. F., vingut expressament de París pera assistir a l'inauguració del Xalet; a M. Boixó, el nostre simpàtic delegat al Vernet; a Mossèn Salvià, que representa 'l Santuari de Nuria; al tinent de carrabiners y al quefe de l'Aduana de Camprodon; al senyor Pasqual, de la Reyal Associació de Caçadors de Barcelona; al senyor Riera, del C. A. de D. del C. y de la I.; a l'Alcalde de Set Cases; al senyor Thomas, organisador de l'estació colombòfila, y als individus de la Comissió del Xalet, senyors Mitjans, Oliveda, Miret, Vidal y Xicoy, alguns dels quals ja s'havien anticipat la vigilia pera procedir a la colocació del mobiliari; y a les distingides senyores y senyoretes Thomàs, Ortega de Mercader, Renom, Sampere, Ros, Soler, Xicoy, Carreras de Cera y Basols.

Recorrem l'interior del Xalet, el pis del qual està del tot amoblat, faltant arreglar les habitacions de la planta baixa, que, durant uns pocs dies, encara ocuparan els operaris que construeixen el pabelló destinat als traginers y cavalleries. La cuina y el menjador, ab la seva gran llar de foc, està ja del tot acabat, y avuy, ab les dugues llargues taules y altra de més petita que l'ocupen en sa totalitat, capaces en junt per uns vuitanta coberts, dóna perfecta idea de la seva capacitat. Al defòra s'han montat algunes taules auxiliars pera expendre refrescos y servir dinar als que no han tingut cabuda al menjador.

El senyor Thomàs prevé tots els detalls pera l'aviada de coloms missatgers que a diferents indrets de la nostra terra y de l'extranger portaran la nova d'haver-se inaugurat el primer Xalet-refugi de montanya català y la primera estació ab servey públic pera la trasmissió d'aerogrames; perquè, com ja tenim dit, desde'l Xalet, valent-se dels coloms missatgers y en combinació ab l'estació telefònica de Camprodon, podrà l'excursionista telegrafiar allí ont desitgi.

Els primers despatxos que s'envien van dirigits a l'Alcalde de Barcelona, a la Direcció Central del C. A. F. y a diverses societats representades a l'acte.

A mitg-dia tothom pren lloc a taula, asseient-se als costats de nostre President els alcaldes de Camprodon y Set Cases y els representants de l'Ajuntament de Barcelona, Diputació a Corts, C. A. F., Direcció Central y seccions del S. O. Pireneus Centrals y Canigó, tinent de carrabiners y aduaner de Camprodon, delegats del Santuari de Nuria, Sindicat d'Iniciativa del Vernet, Turistes de l'Alt Vallespir, Ski Club Bordelès, Club Montanyenc, C. E. del Vallès, Atracció de Forasters de Barcelona, Ateneu Barcelonès, Foment del Treball Nacional, R. A. de Caçadors, enginyer senyor Fenech, arquitecte senyor Martorell, y Pagès, encarregat de la direcció de les obres del Xalet, y altres que inadvertidament varem deixar d'anotar.

El dinar, molt ben servit pel fondista de Camprodon n'Antoni Rigat, a càrrec del qual correrà'l servey de restaurant del Xalet, segons tarifa aprovada pel CENTRE, transcorre ab l'animació natural, fins que, arribada l'hora dels brindis, els inicía'l nostre President, remerciant a tots els que han honrat al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA acudint a l'acte d'inaugurar el seu primer Refugi de Montanya, que, enclavat entre'l dels Cortalets a Canigó y el que de molt antic tots hem trobat al Santuari de Nuria, confia donarà més impuls al CENTRE pera aixecar-ne d'altres en el nostre Pireneu, tant y més comptant ab l'ajuda que ara y sempre ha trobat per part de tots els bons catalans.

No 'ns es possible, per la falta d'espay, donar un extracte de les eloqüents paraules pronunciades per l'Alcalde de Camprodon, que parlà en nom dels Ajuntaments comarcans, ni de les que seguidament digueren els senyors Fuster, Boixó, Galbany, comte de Saint-Saud, Salvià, Bertran y altres, ja en lloança del CENTRE y de la seva obra, ja del nostre President, com també de l'arquitecte senyor Martorell, que's vegé obligat a correspondre ab paraules de gratitut, com del senyor Pagès, que ab tant d'interès ha cuidat de la part de construcció an ell confiada, y de tots els que ab el seu esforç y voluntat han ajudat a fer efectiva l'obra del Xalet-refugi d'Ull de Ter.

Per l'alta representació que M. Belloc ostenta en aquest acte creyem oportú transcriure les següents ratlles, llegides pel citat senyor:

Malgré la distance déja grande qui sépare Paris de la Comarca de Camprodon, ce voyage ne m'a pas paru trop long. Il ne m'a pas paru long, parceque chaque tour de roue, chaque pulsation de la machine qui m'entrainait à toute vapeur vers l'Espagne, me rapprochait de nos amis.

Aussi, ai-je vivement ressenti l'honneur que m'a fet la Direction Centrale du Club Alpin français et notre très distingué président, M. Berge, en me déléguant tout spécialement pour venir ici représenter notre association, et pour vous exprimer les vifs sentiments d'estime et de cordiale sympathie que nous ressentons pour nos vaillants confrères catalans.

Le plaisir de remplir l'agréable mission dont je suis chargé auprès de votre savant Président, — dont les remarquables travaux et les descriptions magistrales ont si puissamment contribué à faire connaître ce pays, — a aussi largement contribué à attenuer les longueurs du voyage. Mais, avant de déposer entre les mains de M. Torras la lettre officielle que je suis chargé de lui remettre, permettez-moi de vous en donner lecture:

«Monsieur le Président.

»Dans sa réunion annuelle, l'Assemblée Générale du Club Alpin Français vous a nommé Membre Honoraire de l'Association.

»C'est la plus haute dignité dont nous disposons.

»Je suis heureux de vous faire connaître la résolution de l'Assemblée, qui, en vous conférant ce titre, nous a donné un collègue illustre, en même temps qu'elle a resserré les liens qui nous unissent au Centre Excursionista de Catalunya.

»Veuillez agréer, Monsieur le Président, l'hommage de mes sentiments respectueux et dévoués.

Le Secrétaire Général,
V. CHEVILLARD»

La fête d'inauguration qui nous réunit aujourd'hui autour du Refugi d'Ull-de-Ter, a ceci de tout-à-fait particulier, c'est que, sans distinction de race ni de nationalité; sans souci des démarcations politiques ou territoriales, un sentiment profond — qu'aucune préoccupation mesquine ne saurait amoindrir, en présence de ces belles montagnes et du spectacle grandiose qui se développe magnifiquement devant nous — unit nos cœurs et nos pensées.

Vous m'avez compris: je veux parler de l'amour sans limites que nous éprouvons tous pour nos chères Pyrénées.

Au nom du Club Alpin Français, et en mon nom personnel,

Brindo per la granda associacion del Centre Excursionista de Catalunya, et per su eminent et muy sympatich President, el senyor Cesar August Torras.

Brindo per Catalunya et per los Pirineus.

Abans d'empendre'l retorn tothom firmà'l Llibre d'Honor que guardarà les firmes dels que visitin el Xalet, estampant-hi molts la seva impressió personal, que, sense cap mena d'immodestia, podem dir era ben favorable tant pel CENTRE EXCURSIONISTA com per l'im-

portancia y gust artístic que ha presidit en la construcció del Xalet.

Després la comitiva 's dividí en tres: uns que anaren cap al Vernet, altres a Nuria per les Nou Creus, y la majoria, que retornava directament a Camprodon, ont de boca-fosc entrava acompanyada per la musica que havia sortit part defòra de la vila.

Nosaltres seguírem cap a Nuria, admirant una vegada més desde'l Cim de la Vaca les altes crestes de la Fossa del Gegant y Pic de l'Infern coronant el cercle de Carençà, ab els seus estanys que s'escorren per la llunyana gorja y l'ampla Coma de Vaca, solitaria y pregona, que sembla voler engolir-se a l'excursionista que la contempla desde l'alterosa carena; y, en fi, l'esplèndida, la soperba visió del Santuari de Nuria desde les Nous Creus, brindant-nos aculliment pera reparar les nostres forces. — J. G.

REVISTA DE REVISTES

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Març de 1909.

Excursió particular al Miracle, per Francisco Abadal; *El castell de Berga*, per X.; *Gacetilles curioses* (continuació), per J. Sarret; la ressenya d'una conferencia sobre Institucions de Dret Civil Català, per Agustí Coma; y continuació del *Calendari Folk-lòric de la Comarca de Bages.*

Butlletí del Centre Excursionista de Lleyda, número corresponent a Novembre y Desembre de 1908.

Lo Canonge poeta Guissona, per Enric Arderiu; *Del folk-lore lleydatà,* per Rafel Gras; la *Memoria del Secretari y el Discurs presidencial del curs 1908 a 1909;* y la secció de Noves.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Juny de 1909.

Excursión á Avila, per A. Moreno; *La Catedral de Avila,* per V. Lampérez y Romea; *Las custodias de plata en Castilla y León,* per J. Agapito y Revilla; *Reseña Bibliográfica* y *Noticias.*

Boletín de la Real Academia de la Historia, Juny de 1909.

La caverna de Altimira, pel Marquès de Cerralbo; *Edeba, ciudad oretana*, per E. Vasco y Gallego; *Arqueología extremeña,* per Mario Roso; *Lápidas romanas de Jerez de los Caballeros y de Morón de la Frontera,* per F. Fita; y algun altre treball històric.

Mitteilungen des D. und O. Alpenvereins, 30 de Juny y 15 de Juliol de 1909.

Tagesordnung der XL Generalversammlung des D. und O. A.-V.; Das Brandenburger Hans, per Max Ehrich; *Die Südrampe der Tanernbahn,* per Frido Kordon; *Verschiedenes;* etc.

Imer, segon trimestre de 1909.

Voyage au Thibet, per Sven Hedin; *L'île de Runö,* per E. Hemmendorff; *Notices;* etc.

Touring, Juliol de 1909.

Come si mette in valore una montagna, per L. V. Bertarelli; *Lo sport dei mesi caldi,* per Silio Carpani; *Sotto la tenda; Per il bosco e per il pascolo;* y altres articles y notes esportives.

Bollettino della Società degli Alpinisti Tridentini, Maig-Juny de 1909.

Alti valichi nel Caucaso, per V. Ronchetti; *Sul dente del Gigante,* per C. Finzi; *Le automobili nelle Giudicaire; Cronaca.*

Alpi Giulie, Maig-Juny de 1909.

Convegno annuale sul Monte Auremiano; Sul Matajur, per F. Suvich; *Il carbon fossile nelle Alpi Giulie,* per C. Hugues; y altres.

La Montagne, Juliol de 1909.

Ascensions dans les Alpes Calcaires du Fancigny et du Valais, per Robert Perret; *Deux pointes du massif des Cerces,* per R. Touchon; *Le Vallée de Chamonix,* pel Dr. Lejeune; *Chronique Alpine,* y demés acostumades sessions.

Bulletin de la Section du Sud-Ouest (Burdeus), Juliol de 1909.

Chronique de la Section; La question du Pic Schrader, per M. de Saint-Saud; *A travers la Sierra de Guara,* per L. Briet; *En montagne,* per L. Gaurier; etc.

Bulletin Pyrénéen, Juny de 1909.

Les officiers topographes aux Pyrénées, per H. Beraldi; *Les trois lacs de Cauterets,* per Paul Dive; *Études glaciaires dans les Pyrénées,* per L. Gaurier; *Sis jours dans le Haut Aragon,* per F. Faurens; *Mémoire pour une nouvelle carte terrestre et stellaire,* per de Salignac-Fénelon; *Chronique des Sociétés;* etc.

Havem rebut també durant el mes les següents revistes: *Butlletí de la Institució Catalana d'Historia Natural, Revista Musical Catalana* y *Memorias de la Real Academia de Ciencias,* de Barcelona; *Revista Montserratina;*

Revista de Menorca; Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana, de Palma de Mallorca; *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana,* de íd.; *Boletín de la Real Sociedad Geográfica,* de Madrid; *Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón,* de Tortosa; *Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales,* de Zaragoza; *Bulletin Hispanique,* de Burdeus; *Revue des Langues Romanes,* de Montpeller; *Revue Catalane,* de Perpinyà; *Bulletin de Dialectologie Romane,* de Brusseles; *Bulletin de la Société Ramond,* de Bagnères-de-Bigorre; els de la *Société Languedocienne de Géographie,* de Montpeller, y de la *Société d'Études Scientifiques,* d'Angers; *O Instituto,* de Coimbra; la revista de la *Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap,* de Leiden, y altres. — E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

JULIOL DE 1909

EXCURSIONS

A LA SERRA DEL MONTNEGRE. — El dia 4 d'aquest mes nostres benvolguts consocis senyors Bombach, Girona, Roig (Joan y Gabriel) y Santamaria realisaren aqueixa excursió ab intent d'anar a veure sortir el sol desde'l cim d'aquella alterosa montanya, fent l'ascensió durant la nit, a fi d'esquivar els rigors de l'actual temporada estiuenca. A tal objecte sortiren de nostra ciutat en el darrer tren del dia 3, dirigint-se vers Mataró y Arenys de Mar, desde ont enfilaren serres amunt fins a l'esmentat cim del Montnegre (760 m. d'alt.), que assoliren al començar a clarejar el nou dia, presenciant el bell espectacle d'hermosa sortida de sol y fent el descens vers Gualba y Sant Celoni, desde ont retornaren a Barcelona.

DE LA VALL DEL TER A LA DEL TEC. — A l'objecte de conèixer l'aspecte d'una bella encontrada pirenenca en plena primavera de montanya, el dia 12 sortiren cap a Ripoll y Ribes nostres companys senyors Barrie, Puntas y Planas (R. y J.), dirigint-se cap al Santuari de Nuria, ont arribaven a entrada de fosc. L'endemà, per la Coma de les Mulleres, guanyaren l'alterós coll de Nou Creus (2.800 m. d'alt.), admirant el magnífic panorama que l'envolta y sos bells encontorns, rublerts encara d'extenses congestes. Pel caire de la serra y collets vehins varen baixar als estanys de Carençà, algun d'ells completament glaçat, y, seguint l'hermosíssima ribera y pintoresques gorges, arribaren a Thués, anant a fer nit a Olette, en la propia vall de la Tet.

El dia 14 se dirigiren a Cornellà del Conflent y Vernet-les-Bains, presenciant una curiosa professó cívica en celebració y commemorança de la festa nacional francesa de la presa de La Bastilla. Aquella mateixa tarda pujaren al Xalet-refugi dels Cortalets, passant pel coll de la Truja y embos-

cat abetar y clotada de Balatj. També allí celebraven la diada, disparant al fer-se fosc unes quantes fusades que devien ser vistes y contestades desde'ls pobles vehins.

A punta de dia de l'endemà feren l'ascensió a La Pica (2.785 m. d'altitut) pel ben cuidat camí de la Font de la Perdiu, retornant els germans Planas cap al Xalet del Canigó, mentres els senyors Barrie y Puntas se dirigien vers la vall de Cadí y de La Llipodera, pujant al Pla Guillem, ont restaren perduts cosa de dugues hores a conseqüencia d'atapahida boirada que's desfeu en una forta tempesta d'aigua, llamps y trons que'ls impossibilitava de fer-se càrrec de la veritable direcció que devien empendre per dirigir-se a les valls del Tec. Passada la tempesta, y degudament orientats, varen poder arribar a la carretera que baixa de La Preste, entrant a Prats de Molló a quarts de vuit del vespre.

Al dia següent, darrer de l'excursió, se dirigiren a Camprodon, atravessant la serra pel Coll d'Ares, y per Sant Joan de les Abadesses retornaren a nostra capital ben satisfets de les impressions rebudes durant els cinc dies d'excursió montanyenca, fins incloent-hi la clàssica y aparatosa tempesta de mitja tarda.

AL XALET-REFUGI D'ULL DE TER. — Ab motiu de l'inauguració del mateix, y de la que ja parlem degudament en altre lloc d'aquest mateix número, foren varies les excursions realisades per aquells indrets el dia 25 d'aquest més, en que va celebrar-se dita festa inaugural. Entre elles devem citar la de nostres companys senyors Girona y Llagostera, Santamaria y Vidal y Riba, que, sortint de Ribes a quarts de tres de la matinada del citat dia, se dirigiren vers Fustanyà y Serrat, fent les ascensions als cims de Balandrau, Font-lletera, Catllar y Pastuira, de més de 2.600 m. d'alt., y separats per obertes collades, baixant pel coll de la Marrana cap a Ull de Ter, y retornant per Tirapits y cims de la Vaca y Nou Creus cap a Nuria, Queralps y Ribes, ont tornaven a entrar a quarts de dugues de la següent matinada, després de més de setze hores de marxa, quasi sempre fòra de camí.

CONFERENCIA

LES VALLS D'ANSÓ Y D'HECHO. — El dia 2 de Juliol va tenir lloc la darrera sessió d'aquest curs, que, com totes les demés, va veure-s força concorreguda. En ella nostre bon amic y company D. Juli Soler y Santaló va llegir un treball ressenyant les seves darreres excursions pels alts Pireneus d'Aragó, descrivint detingudament les valls d'Ansó y d'Hecho, ab llurs belleses naturals, típiques costums y joyes arqueològiques y arquitectòniques, que'n fan un país altament interessant. No afegim una paraula més, perquè nostres llegidors podran assaborir degudament el treball del senyor Soler, que publicarem a no tardar. Durant la sessió no cal dir que's projectaren gran nombre de clixés fotogràfics obtinguts pel propri conferenciant.

NOVES

Cursa montanyenca. — Pera'l dia 29 d'aquest mes d'Agost el Sindicat d'Iniciativa de Vernet-les-Bains ha organisat una cursa o campionat de velocitat y resistencia, comptant ab la cooperació del Touring Club de França, de la Secció del Canigó del Club Alpí Francès y del nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, qual president forma part de la presidencia d'honor y del corresponent Jurat. La cursa serà internacional, pera guies y aficionats, havent-se de fer a peu el recorregut: Vernet-les-Bains, Sahorra, Py, Coll y Portella de Mantet, Xalet-refugi d'Ull de Ter y retorn pel mateix camí. La distribució de premis, consistents en metàlic y medalles, tindrà lloc l'endemà al Casino de Vernet, a les cinc de la tarda.

En un dels números vinents parlarem d'aquesta festa esportiva, que promet ser ben interessant y que no dubtem se veurà molt concorreguda.

A continuació publiquem el Reglament que ha de regir pera dita cursa:

«1.° Le Syndicat de Vernet-les-Bains organise une épreuve de marche en montagne qui prendra le nom de *Championat d'Endurance de 1909* et aura lieu le 29 août 1909.

»2.° Le parcours est ainsi fixé: Vernet-les-Bains, Sahorre, Py, Col de Mantet, Porteille de Mantet (frontière), Châlet-refuge d'Ull de Ter et retour à Vernet par le même itinéraire.

»La seule obligation imposée aux concurrents, quant au parcours, est de passer par les points sus-indiqués. En dehors de cette obligation, ils sont libres de leur itinéraire.

»3.° Les concurrents seront divisés en deux groupes: Guides et Amateurs. Chaque groupe aura son classement et ses prix spéciaux.

»4.° Nul n'est admis à concourir s'il n'est âgé au moins de 18 ans.

»5.° Les postes de contrôle d'examen physiologique seront établis aux points fixant l'itinéraire, et portés à l'article 2.°

»Des contrôles volants seront échelonnés sur tout le parcours, pour la surveillance des concurrents.

»6.° Un temps de dix minutes sera neutralisé à Py et au Col de Mantet pour les formalités de contrôle et d'examen de l'état physiologique des concurrents; à Sahorre et à la Porteille de Mantet un temps de deux minutes sera neutralisé pour le contrôle; au Châlet-refuge d'Ull de Ter, un arrêt d'une heure trente sera imposé à chaque concurrent.

»Tout concurrent qui se présentera à un contrôle dans un état de fatigue physiologique caractérisée, devra, sur l'ordre du chef de contrôle du poste, s'arrêter, sous peine de disqualification.

»7.° Tous les concurrents porteront, de manière apparente, un brassard: rouge pour les guides, jaune pour les amateurs, avec leur numéro de départ attribué par le sort. Ce brassard leur sera fourni.

»8.° Tous les concurrents seront porteurs d'un carnet qui leur sera délivré au départ et sur lequel les divers contrôles inscriront leurs observations. Ils remettront ce carnet à l'arrivée au Presidentt du Jury, sous peine de disqualification.

»9.° Le départ sera donné de deux minutes en deux minutes devant le Casino de Vernet-les-Bains, le 29 août, à quatre heures du matin pour les amateurs, à quatre heures trente pour les guides. L'ordre de départ sera tiré au sort. Le départ et l'arrivée devront se faire obligatoirement par la porte d'entrée au Parc, entre le lavoir public et l'écurie de l'Etablissement.

»10. Le Jury rendra des arrêts, dont il ne pourra être fait appel.

Il décernera les prix, médailles, diplomes, etc., et les titres de Champion.

»En cas d'ex œquo, il statuera immédiatement sur la décision à prendre: partage ou nouvelle épreuve.

»11. Les entraineurs sont rigoureusement interdits.

»12. Les demandes d'inscription pour prendre part au Championnat d'Endurance de 1909 doivent être adressées à M. Llaurens, Secrétaire du Syndicat d'Initiative de Vernet-les-Bains, ou au Président du Syndicat, avant le vingt-cinq août.

Elles doivent indiquer les nom, prénoms, profession, âge, adresse du concurrent et la catégorie dans laquelle il désire concourir.

»13. Le Syndicat d'Initiative se réserve le droit de supprimer la course si le nombre des partants n'est pas de cinq au minimum dans chaque catégorie, comme aussi de renvoyer la course en cas de mauvais temps.

»14. Tout concurrent qui n'aura pas effectué le parcours en moins de onze heures (déduction faite du temps neutralisé) sera disqualifié.

Une prime de dix francs sera attribuée à tout concurrent-guide, une prime en nature à tout concurrent-amateur, qui ne s'étant pas classé pour l'obtention d'un prix, aura cependant accompli le parcours total en moins d'onze heures.

»15. La distribution des prix se fera le 30 août, à cinq heures du soir, au Casino.

»16. Le Syndicat d'Initiative de Vernet-les-Bains décline toute responsabilité au sujet des accidents qui pourraient se produire pendant la course »

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE JULIOL

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0° Y AL NIVELL DEL MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
15°.23	14°.26	30°.1 (dies 18 y 19)	1°.5 (dia 12)	766'4 mm.	767'7 mm.

ESTAT DEL CEL			
Dies serens . . 7		Dies de pluja. . . . 9	
» nuvulosos. 12		» de neu 1	
» coberts. . 12		» de rosada . . . 3	

TOTAL DE PLUJA MENSUAL:	33.4 mm.
» DE NEU »	No s'ha apreciat.

VENTS DOMINANTS	
8 MATÍ	8 TARDA
NE.	NE. - Calmes

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona.— Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24.— Telefon 115

Any XIX Barcelona, Setembre de 1909 Núm. 176

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

NOSTRA PROTESTA

El munt de fets vandàlics y criminosos esdevinguts en nostra ciutat y altres parts de la nostra terra en els darrers jorns de Juliol prop-passat, han omplert de dol el cor de totes les persones honrades.

El Centre Excursionista de Catalunya, fortment indignat, fa oir per son medi oficial de publicació, aquest Butlletí, sa veu de ferma protesta contra aitals aveniments, que repelleix ab totes ses forces.

Nostre Centre, constituit sols pera contribuir a la cultura de nostre poble, a l'avenç de nostra civilisació, aimant fondament nostra terra y íntimament compenetrat ab sa vida y ses necessitats, es desitjós com nul altre de l'assoliment de la perfecció y felicitat de la nostra patria.

Si tot d'una 'l moviment escelerat y sa sobtada aparició 'ns deixà atuhits d'estupor, son caràcter repugnant feu enrajolar de vergonya nostres galtes y ferí ab crudel punyida nostres cors, qui ben tost s'aixecaren irats contra aquells enemics miserables y covards.

El Centre Excursionista de Catalunya's dol

fondament de la forta sotragada que nostra terra ha soferta, dels atentats contra les persones vivents y d'aquelles qui, reposant ja en llurs sepulcres, la mort havia fetes mereixedores del més sagrat respecte, jamay violat, adhuc entre'ls pobles més selvatges; se dol dels atentats contra la proprietat; de les destruccions de tantes obres d'art en pintura y esculptura y de la perdua irreparable d'arxius històrics y biblioteques; y d'aquestes perdues se'n plany més quan les dites destruccions van especialment y directa contra l'obra moral y material del CENTRE, car aquest «té per objecte recórrer les comarques de Catalunya a fi de regonèixer, estudiar y conservar tot lo que hi ofereixen de notable la naturalesa, l'historia, l'art y la literatura en totes llurs manifestacions, aixís com la llengua, les tradicions, les costums de sos habitants», etc., etc. [1]; a més se'n dol, car perjudiquen en primer lloc al pobre, al desvalgut: aquells a qui dits procediments han estat presentats hipòcritament y falsa com adreçats pera assolir llur redempció.

N'es passada la tempesta... La lliçó es estada ben dura y l'experiencia, a tant car preu adquirida, nos ha d'acoblar tots enfront de l'enemic comú. Cal, doncs, que tots y quiscun de nosaltres treballem individualment y colectiva pera esborrar la taca vergonyosa llençada damunt nostra terra, y a fi d'evitar que fets tant repulsius tornin en nostra ciutat ni en nostra Catalunya.

La Junta Directiva

1) Article 1.er del Reglament.

OSCA

EXCURSIÓ ARTÍSTICA PER LA CIUTAT

(Continuació)

AL *Cosso*, centre del actual moviment ciutadà, com al *Cosso* de Çaragoça o bé'l *Cosso* de Barbastre, res hi tenim de fer. Es a la part alta o sobirana, hont radicava la vella ciutat y en lo més alterós d'ella, ahont s'hi alça sa fastuosa Catedral. Pugem-hi y comencem ab ella nostra visita artística[1].

Està edificada en una gran plaça enfront de les Cases Consistorials. Se començà per los volts del any 1300, finint-se en 1515. Remata son frontispici, en linia horitzontal, interrompuda per quatre alts pinàculs. Al atri, catorze estatues afilerades representen a onze dels apòstols, Sant Joan Bautista, Sant Llorenç y Sant Vicents. Vuit figures que hi han al arch més proper a la porta són de profetes; les del segon orde representen dèu angels; lo tercer, catorze verges, y lo quart, setze sants màrtirs, qual identificació no es gens fàcil. De les del tercer orde n'hi falta una, que no hi mancava en 1844, a judicar de la làmina d'en Parcerisa. Los antiquaris hi tindran que veure en aquest furt. Damunt la llinda de la porta, ahont no hi poden faltar les barres reyals aragoneses, està la Verge Maria ab lo nin Jesús al braç dessota dosser; a la seva dreta hi han los tres reys seguint a l'estrella, y a sa esquerra la Madalena y Jesús que li apareix vestit d'hortolà. Es obra del biscahí Joan Otlózaga.

La nau recorda la de totes les principals catedrals aragoneses, ab sos nervis dels archs entrelligats combinant creus y altres dibuixos per l'interior de les voltes. La planta té forma de creu, ab lo chor al mitg. De ses tres naus, la central té major alçada. En son espayós presbiteri, l'atenció se concentra desseguida en lo gran retaule d'alabastre, obra del valencià Damià Forment (fet del 1520 al 1533). Lo constructor hi esculpí sa testa y la de sa muller, a

1) Molt tenim que agrahir, en nostra visita a Osca, a la valiosíssima ajuda que'ns prestaren lo zelós prelat Ilm. senyor Dr. Marian Supervía y son erudit germà, lo canonge Dr. Miquel Supervía. Lo derrer, entusiasta cultivador de la fotografia, que ha posat a contribució de ses aficions arqueològiques, féu esdevenir doblement profitosa nostra labor. Rebin desde aquí les més grans mercès, com també les havem de fer extensives a D. Joaquim Monràs, delegat del CENTRE EXCURSIONISTA, qui personalment nos acompanyà en molts llochs.

Catedral d'Osca: Frontispici

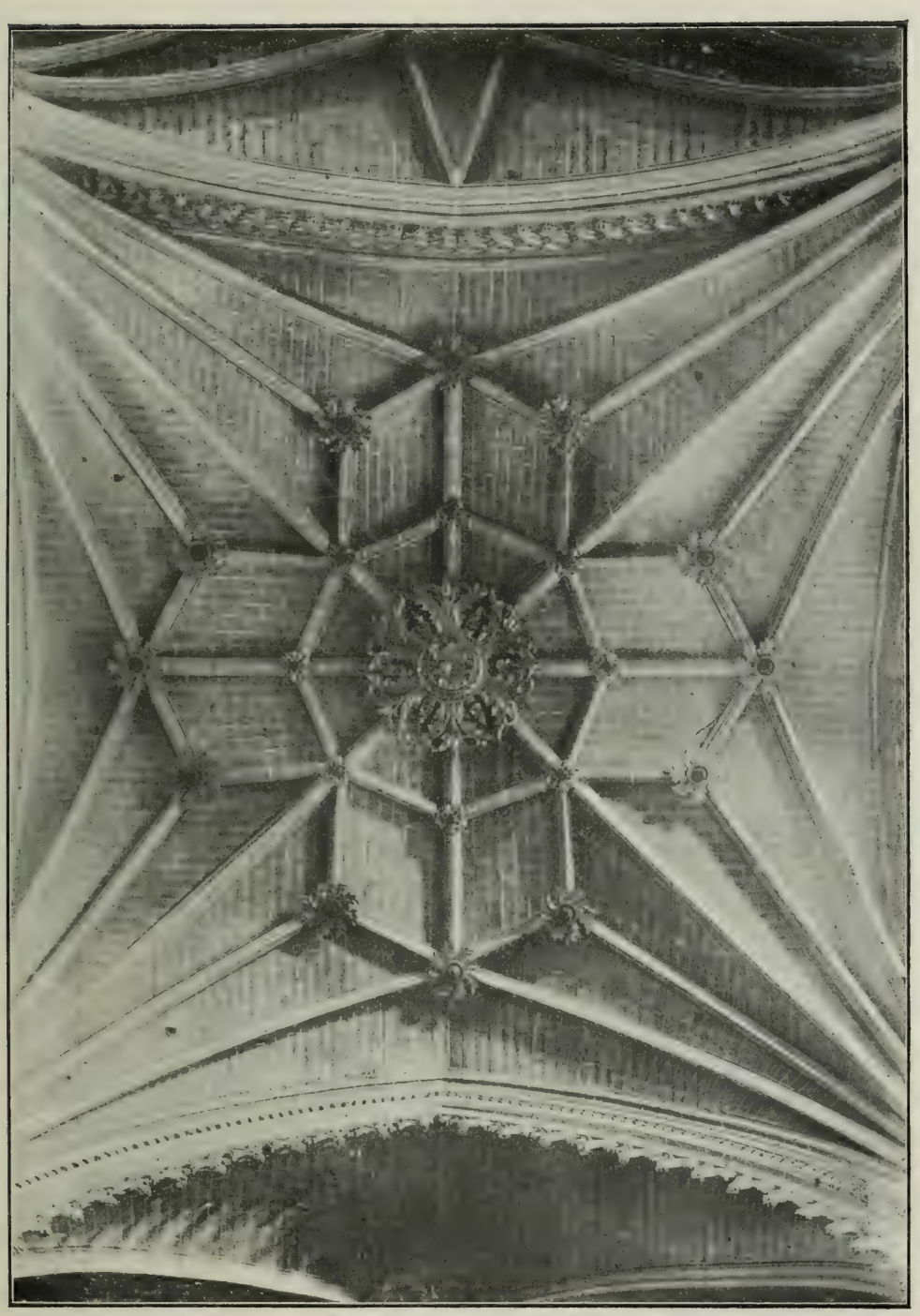

Clixé de Miquel Supervía

CATEDRAL D'OSCA: NERVIS DE LES VOLTES

semblança del que feu en lo retaule del Pilar de Çaragoça. En los diferents compartiments d'aquesta obra hi ha representada la passió

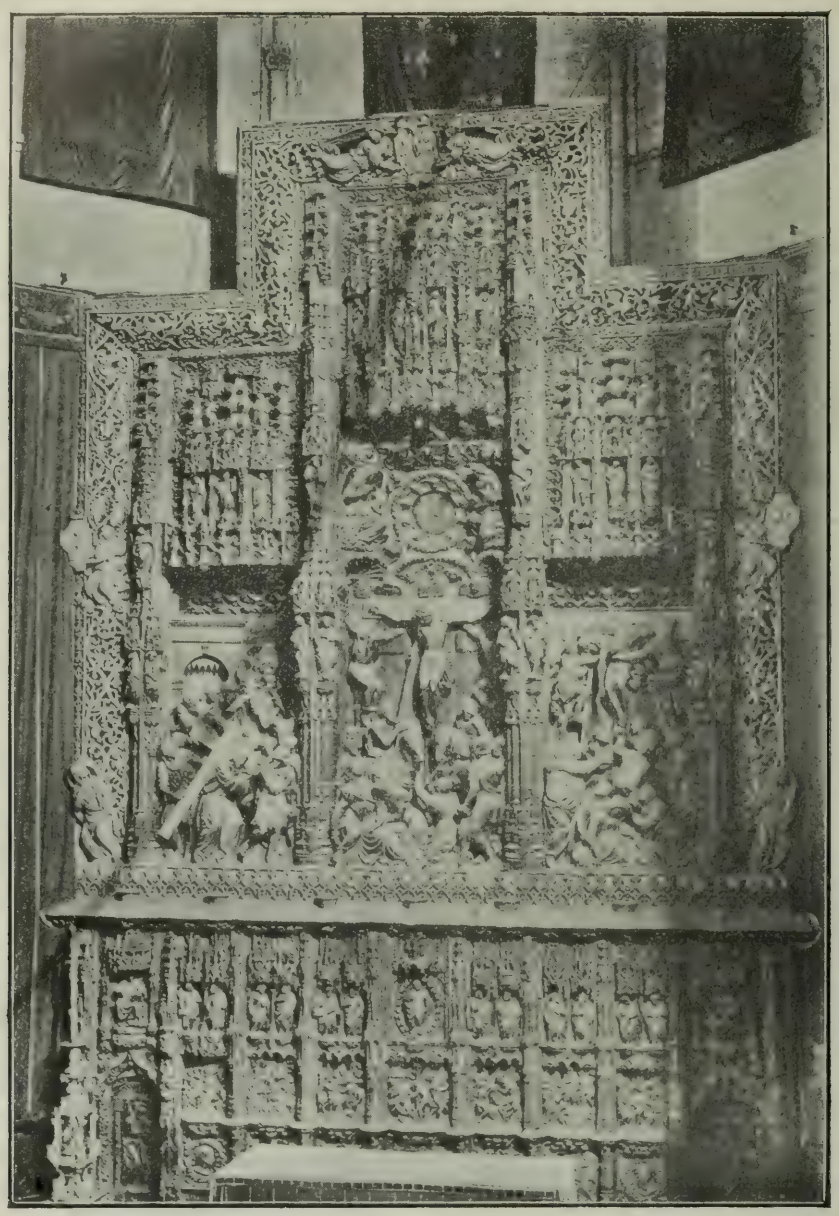

Clixé de Miquel Supervía

CATEDRAL D'OSCA: ALTAR FET PER EN FORMENT

del Senyor: domina, per sa grandiositat, lo compartiment central, ab Jesucrist clavat en la creu.

Son claustre, alt y ben proporcionat, té una bella porta romànica, que acusarà lo segle XIII y que lo comunica ab la iglesia.

Molt podriem dir d'aquest edifici si tinguessim intenció de

descriure-l, puix tot té interès: l'absis ab sos enlayrats pinàculs, lo campanar, que, de quadrat y feixuch, passa a vuytavat. Nos deturarem en alguns retaules interessants que curosament s'hi conserven.

Lo hu d'ells, petit y complet com si s'acabés de fer, està en una capelleta tancada, que existeix junt al mur, al extrem de la nau en la part del Evangeli. Representa la coronació de Maria Santíssima; es obra del segle XV y porta la inscripció mitg catalana, *Aquest retaulo pintó pere çuera pintor*.

L'altre retaule es un frontal del segle XIV, que, a més de resultar una pintura de mèrit, té l'especial interès de portar involucrats recorts de Catalunya. Està en la sagristía de la Catedral, y sols se sab que de les golfes fou trasportat ahont ara està. Al centre hi han dos sants de dificultosa identificació: lo hu porta una creu en la mà y l'altre una soca d'arbre. Entre 'ls dos sants, en un cercle, està Jesús en creu

Clixé de Miquel Supervía

CATEDRAL D'OSCA

DETALL DEL ALTAR MAJOR AB LA EFIGIE D'EN FORMENT

ab les dues Maries. A la dreta y esquerra, en dos compartiments, s'hi figuren passatges de les sues vides. La seva major particulari-

CATEDRAL D'OSCA: PORTA INTERIOR DEL CLAUSTRE

tat està en los vuyt escuts distribuits en la orla o march del frontal, dels quals los quatre centrals, formant creu, tenen dos quarters, l'esquerre ab les barres reyals d'Aragó y lo de la dreta ab lo taulell dels escachs, distintiu dels comtes d'Urgell. Dels quatre escuts pintats en los ànguls, sols dos són sencers, y aquests mostren un castell.

Teniem al nostre davant una prova de la munificencia del comte d'Urgell Jaume I, fill segon del rey d'Aragó Anfós y de Teresa d'Entença, senyora d'Antillón, sa primera muller. L'haver rebuts del seus progenitors, no sols lo comtat d'Urgell en 1328, sinó

Palau del Bisbe: Porta interior

que també les grans possessions a Aragó pertanyents a sa mare com a senyora d'Entença y Antillón[1] y son casament ab la infanta Elio-

1) Lo rey d'Aragó Jaume II, al adquirir, en 1314, lo comtat d'Urgell, lo donà a son fill segon Anfós casant-lo ab Teresa d'Entença, poderosa senyora aragonesa, la que, ab les baronies d'Antillón y Alcolea, hi possehia molts llochs y castells del Somontano, Sobrarbe y Ribagorça, com eren Antillón, Las Cellas, Ponça, Artesona, Graus, Set-Castells o Secastilla, Aviçanda, Puy de Cinca, Clamosa, Sant Mitier o Samitier, Marcat, Solana, Alerse, Cutia, Abiego, Alco-

nor de Castella (1329), germana del rey Alfonso XI, li donà molta preponderancia, especialment en lo reyalme d'Aragó. Bé's mostrà, quan Pere *lo Cerimoniós* li tregué son ofici de procurador general dels regnes, promoguent la fundació de la cèlebre *Unión*, que fou jurada de quasi tots los magnats aragonesos, exceptades les ciutats d'Osca, Daroca, Calatayut y Terol. Lo bisbe d'Osca, dels més afec-

LES CASES CONSISTORIALS, OBRADES EN 1578

tats a la Unió, estava en gran contacte ab lo Comte d'Urgell. Morí aquest a Barcelona al que's creu emmetzinat (1347). No podem dubtar de que lo frontal fou donat per l'infant d'Aragó y comte d'Urgell Jaume y sa muller Elionor de Castella, a alguna iglesia del bisbat d'Osca, tal vegada a la de Montaragón, en los dèu anys qui van del 1337 al 1347[1].

letge, Huesso, Rafols, Castellfolit, Quatro-Casados, La Gruesa, lo castell de Barbastro, etc.

1) Segons lo testament del comte d'Urgell Ermengol de Cabrera, l'infant de la casa d'Aragó qui obtingués lo comtat d'Urgell, devia usar per armes los escachs d'or y negre peculiars d'aquells comtes, ab exclusió d'altra senyal. Axís ho feu l'infant Anfós abans d'esser rey d'Aragó (1314-1327), y també, en sos primers temps de possehir lo Comtat, l'infant Jaume (1328-1337?). Prò més avant alternà les barres reyals ab los escachs, segons se veu en lo frontal

Vistes, en la Catedral, tres arquetes gòtiques esmaltades molt interessants, acompanyats del canonge Dr. Supervía, recorreguérem minuciosament lo palau bisbal, admirant-ne certs artesonats gòtichs, una preciosa trona d'iglesia de gust moçàrabe y l'interessant porta romànica, avuy inutilisada, en la galeria d'un pati.

Les Cases Consistorials, construides enfront de la Catedral,

UNA CAMBRA DEL ANTICH PALAU REYAL

constituexen un típich exemplar del Renaxement aragonès. Mostren la data del 1578, en los medallons que ornamenten l'ampla y monumental escala, ahont tampoch hi falten les barres roges dels nostres reys combinades ab escuts d'Osca y d'Aragó. Lo majestuós frontispici, ab ses torres enlayrades a cada extrem, vol recordar los temps de la lluyta entre les municipalitats y lo feudalisme, tant viva en aquelles terres, y que no s'havia del tot extingit quan començà la construcció de dit palau.

En una secció d'aquest edifici hi ha instalat un petit museu

d'Osca. D'altra part pertanyía a sa muller Elionor l'emblema del castell. — (Diego de Monfar: *Historia de los Condes de Urgel*, v. II, planes 71 y 126.)

de pintures y d'antiguitats, remarcable per alguns retaules locals dels segles XV y XVI.

Lo vell palau dels reys d'Aragó, que tantes vegades habitaren (puix abans del segle XV, quasi tots freqüentaven la ciutat d'Osca y alguns hi feren llarga estada)[1], està convertit en Institut Provincial. Conserva dugues velles cambres romàniques, segurament del segle XIII, prou visitades dels forasters: en la una hi han depositats molts llibres, conexent-se per «cambra de la reyna Peronella»; y a l'altra s'hi devalla per estreta escala en tant que sembla una carcer mitjeval, d'alt sostre, volta de canó y murs ennegrits. Porta lo gràfich nom de *la Campana*, per suposar-se que allí s'hi executaren als nobles bullanguers, als qui feu matar lo rey Ramir per rahons d'estat. Lo edifici antich fou cedit en 1611, per lo Rey d'Espanya, a la vella Universitat d'Osca, creada en 1354.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

(Continuarà)

CAMPEONAT DE RESISTENCIA VERNET-ULL DE TER

PER encàrrec del nostre benvolgut president senyor Torras, que per les seves ocupacions se veya privat d'assistir-hi, vaig anar a Ull de Ter per representar el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA en les carreres a peu que'l diumenge dia 29 d'Agost havien de fer-se entre 'l Vernet y Ull de Ter. Vaig sortir de Camprodon, ab la meva esposa, la tarda del dissabte dia 28, arribant, passades les vuit del vespre, a Ull de Ter, després d'un viatge bellíssim, fet en sa darrera part a la claror de la lluna, que 'ns mostrava fantàsticament els encisats recons de Morens. Com sento en extrem la boniquesa dels espectacles de la naturalesa, soc propens a deixarme portar cap al lirisme, que si bé serveix per exteriorisar lo que en veritat se sent, es rebut com a fals y pueril per qui ho llegeix. Aixís es que deixaré a un costat admiracions y descripcions y referiré tant sols fets concrets, relatius a la tasca que allí 'ns portava.

A les dèu del vespre arribaren al Xalet M. Edmond Boixó, organisador y comissari general de la cursa, ab l'Enric Delsény,

1) En 1268, Constança de Sicilia, muller del primogènit Pere d'Aragó, passà en lo palau reyal d'Osca, del 12 de Maig al 20 de Novembre.

representant del batlle del Vernet, y un altre qual nom no recordo, excelents persones, que després varen resultar impreuables companys de viatge.

La cursa havia de fer-se del Vernet a Ull de Ter y viceversa, en un màximum de temps d'onze hores, descomptades les parades obligatories que devien fer-se en els *contrôles* y en Ull de Ter. Devien marxar a les quatre del matí y parar-se dèu minuts en el *contrôle* de Py y en el del Coll de Mantet, tant a l'anada com a la tornada, a més de tres hores de repòs en el Xalet d'Ull de Ter.

La llargaria del trajecte era de 27 kilòmetres y la diferencia d'altura dels dos extrems era de 1.700 metres, a lo qual tenia d'afegir-s'hi 800 metres per l'altura que 's perdia en les baixades del Vernet a Sahorre, del Coll de Mantet a la coma del mateix nom y de la Portella de Mantet al Pla Gran de Morens.

Hi havia vuit inscrits de la categoria de guies y cap *amateur*. Dels vuit inscrits, quatre eren catalans d'Espanya y quatre catalans de França. El primer en arribar a Ull de Ter va ser el català d'Espanya Ventura, de Tortellà, que va venir en 3 hores 55 minuts, en magnífic estat. An aquest corresponia 'l premi de 100 francs del CENTRE EXCURSIONISTA. El segon va ser en Calvet, de Py, que va gastar en el viatge 4 hores y 6 minuts. Aquest venia en mal estat: gelat de mans, 160 pulsacions ab intermitencies, y suors fredes. Aixís ho vaig fer constar en el seu carnet; més com al cap d'una mitja hora ja havia retornat a l'estat normal, vaig permetre que acabés la cursa, tenint en compte que la davallada no era tant dolenta pel cor. Tots els demés arribaren frescos y trempats, menos en Jaume Bertran (a) *Baster*, de Camprodon, home d'alguns anys, al qual una colla d'entrebancs llargs d'explicar varen deixarlo de tant mal humor que no volgué retornar al Vernet, anantse'n directament a casa seva desde 'l Xalet.

Abans de dinar, y fins tot dinant, varem anar donant la sortida als set concurrents que restaven, marxant nosaltres al cap de poca estona en la mateixa direcció. Formaven la nostra comitiva sis viatgers: els tres francesos abans anomenats, la meva esposa, el meu fill Frederic, de 15 anys, que aquell matí mateix havia vingut a peu desde Camprodon, y jo. Abans de seguir avant he de dir que en el Xalet s'hi vivia confortablement, ab bon foc a la xemeneya, molta roba al llit y abundant menjar ben cuinat. Tots quedàrem contents de la nostra estada en dit lloc.

Férem tots a peu el trajecte fins al Vernet, anant tant sols la meva esposa en cavalleria de Mantet a Py.

Y, ja en aquest poble, no poguerem obtenir matxo per ella, perquè 'l vell marxaire Boixó s'entoçudí en no voler que 'n lloguessim un que 'ns oferien a molt més alt preu de lo acostumat. Per no fer-lo enfadar vaig permetre que la meva fadigada muller fes a peu els 9 kilòmetres que hi ha de Py al Vernet. Vaig passar per això, perquè vaig compendre l'estat d'esperit del senyor Boixó: l'antic corredor de montanyes no podia permetre de cap manera que 's passés dels preus moderats a que fins ara s'estava acostumat.

Arribàrem prop de les onze de la nit al Vernet, aont forem carinyosament rebuts y se'ns va atendre en tot lo que necessitavem y sense cap estipendi.

A les nou del vespre del dia vinent, 30 d'Agost, tingué lloc la repartició de premis en el Casino del Vernet, baix la presidencia de M. C. Soullier, en sa qualitat de vice-president del Club Alpí de França. Al costat d'ell hi havien M. Edmond Boixó, M. Mercader, batlle del Vernet, el Dr. Pagès, president del Sindicat d'iniciativa del Vernet, diferents membres del Comitè de Festes y jo, com a delegat del CENTRE EXCURSIONISTA. L'elegant multitut dels banyistes omplia la sala, moltes dames lluhien belles *toilettes* clares, els corredors ocupaven un banc reservat per ells, y la bona orquesta del Vernet obria la festa ab un airós pas doble. Ab breus mots M. Soullier donà començament a l'acte, parlant després l'alcalde M. Mercader, el qual excusà a diverses personalitats invitades que no hi van poder assistir, entre elles el prefecte dels Pireneus Orientals; agrahí a la meva esposa la seva vinguda a través de les montanyes, y saludà coralment al meu fill Frederic per haver vingut a peu en un sol dia de Camprodon al Vernet, donant la volta per Ull de Ter.

Parlà desseguida llargament el senyor Boixó, fent consideracions sobre 'l resultat de la correguda, y al parlar ab accents vibrants y convençuts dels encants de la montanya, el vell enamorat del Canigó provocà un veritable entusiasme. Me tocà parlar allavors, y ho faig en català, fent-los avinent que, posseint una llengua comú, es tonto que 'ns parlem en cap altra. Els dic que ells y nosaltres som en realitat un mateix poble y que, encara que vicissituts del món ens han partit en dos, nosaltres sempre serem germans. El títol de *Cursa internacional* no resulta exacte, perquè sols hi prenien part catalans, uns d'una banda de les Alberes y altres de l'altra banda. Els dic que al venir el dia abans d'Ull de Ter vaig fer-me càrrec, a costa de les meves cames, de lo llarg y

difícil del trajecte, lo qual feya que 'm felicités de que aquest fos fet en tant breu temps per catalans, els quals en això mostraren, no tant sols una gran potencia física, sinó també una voluntat d'acer. Al finir el meu curt parlament tocà la música la Marxa Reyal, seguida de la Marsellesa, escoltades a peu dret per tots els presents, y començà la repartició de premis.

Primer premi. — Els 100 francs del CENTRE EXCURSIONISTA y una medalla d'argent del Club Alpí: Esteve Calvet. Anar y tornar en 7 hores 50.

Segon premi. — 75 francs y medalla de plata del Touring Club: Ventura, de Tortellà. Anada y tornada en 8 hores.

Tercer premi. — 50 francs y medalla de bronzo del Club Alpí: Pacou. Anada y tornada en 8 hores 26.

Quart premi. — 50 francs y medalla de bronzo del Touring-Club: Vila. Anada y tornada, 8 hores 27.

Cinquè premi. — 50 francs, sense medalla: Larrieu. Anada y tornada, 8 hores 30.

Sisè premi. — 30 francs, sense medalla: Bohère. Anada y tornada, 8 hores 32.

Setè premi. — 25 francs, sense medalla: Roca. Anada y tornada, 8 hores 35 minuts.

Pera compendre 'l valor d'aquestes xifres s'ha de saber que la duració d'un viatge senzill, o siga d'anada tant sols del Vernet a Ull de Ter, es estimada en set hores pels turistes ordinaris, y en sis hores pels bons marxaires entrenats. Y encara a Ull de Ter vaig poder endevinar certes coses que 'm fan creure que aquells homes encara podien donar més admirables resultats. Després de la repartició dels premis, va ballar-se fins a la una de la matinada.

L'endemà partírem en direcció a Perpinyà, enduent-nos-en un viu agrahiment per les mil desinteressades atencions y per les moltes delicadeses que ab nosaltres tingueren, lo que no puc menys de fer-ho remarcar aquí, ja que no eren del tot dirigides a nosaltres, sinó al CENTRE EXCURSIONISTA, que jo representava.

Tot el temps que en el Vernet estiguerem, el senyor Boixó, el Dr. Pagès y l'administrador Kiechle van acompanyar-nos: sempre menjàrem en la seva taula, esplèndidament servida, y ens donaren les millors habitacions de l'Hôtel de Portugal.

JOSEP ARMANGUÉ

SENYORIU DE LA VESCOMTAL FAMILIA MIRÓ

(Continuació)

CASTELLS DE NAVÉS

En aquesta comarca eren molts els cavallers que hi havien construit el seu castell y el temple al sol de la torra. Sols parlaré d'aquells dels quals n'he trobades noticies en aquest arxiu. Incidentalment ja he dit quelcom dels de Preixana, Pujol, Aubareda. Aquest, ab tota sa batllia, era, al sigle XVII, de l'universitat literaria de Solsona[1]; Meda, que suposo seria lo que avui es nomenat La-Mora, y el d'Escoza o Escocia; y ab la data de l'any XVII del rei Lluís, 9 de les calendes de Desembre (1125), trobo la venda d'un alou situat «in castrum ualle lordensis. in loco ubi dicunt uentolsa. afrontaciones autem sunt. a parte orientis. in antigues. De meridie. in collo sancti trémiri. De occiduo in terreres. de parte uero circi. in petra colobrera»[2]. Com se veu en aquest document, a més del pago de Valldelort, hi havia'l castell del mateix nom, que suposo estaria situat al lloc ont avui hi ha l'iglesia parroquial de la La-Valldora. Els noms d'Antigues, Terrers y Ventolsa subsisteixen encara, y aquest, que avui es anomenat Ventolda, es al nord de Besora, y encara conserva la capella romànica baix l'invocació de Sant Miquel.

BESORA

Altre dels castells de la comarca de Navés es el de Besora. Està, com indica'l nom, situat entre dos aigues, de manera que l'una vessant de teulada porta l'aigua al Cardener y l'altra a l'Aigadora. Al cim de l'estratègic turó, que domina tota la plana dels Lacetans y deixa explaiar la vista fins al Montseny y Montserrat, s'alça encara soperba la torra-castell de molt primitiva construcció, últim refugi de la casa senyorial del mateix nom, que tant intervingué en tots els actes de la nostra terra.

La primera noticia que n'he trobada es de l'any XXVII del rei Lotari (982), segons la qual na Blanchuza vengué per quatre sous

1) Arxiu de l'Universitat literaria de Solsona, existent en l'arxiu parroquial de la mateixa ciutat.

2) Lloc citat, plec de Valldelort.

tres «sortes» de terra situades al comtat d'Urgell, «in apendicio de chastro besora in locum que uocant anseresa», ab lo que's veu que a la desena centuria ja estava construit aquest castell, y era en els seus termes el lloc d'Aubareda, que també fou un castell, ab iglesia sufragania d'Olius baix l'invocació de Santa Fe.

Al sigle XI n'era senyor un tal Pere, casat ab Berenguera, que's

Castell de Besora

titula a sí mateix «petrus seniori besora et coniux mea Domna berenguera». En 1128, al 8 calendes de Març de l'any XX del rei Lluís, establiren ab llurs fills un mas ab ses cases, casals, horts, llinars, canamars, terres, vinyes y boscos, que posseíen per «lexiu» de Rodolf Cornet. Confrontava ab Sant Cerni, Carabacuda, Puigdendac y Cigalers. L'establí al cens anual de dos sexters de cibada, tres eimines d'ordi, una de forment, a la mesura corrent en la llur honor, y dotze diners per qüestia.

Suposo seria fill de l'anterior en Pere de Besora, qui otorgà testament en 1166, per quan aquest sols tenia un fill llegítim y aquell molts fills y filles, lo que prova serien dos persones distintes. En aquest testament se donà a sí mateix a l'hospital de Jerusalem ab el castell y vila de Castelló, ab els seus termes, que posseía en propi alou, volent que'l seu fill Pere 'l tingués durant sa vida,

essent home «manibus propiis» dels hospitalers, el qual, mort aquell, podien posseir-ho sòlidament, en propi alou; en tenedor de lo qual els donà 'l mas Codina. Deixà 'l castell de Besora, y demés honors, al seu fill Pere, cridant a la successió a altres germans del testador, si moria sense fills, y, si aquests eren exorcs, a Berenguer de Montclar y a sa muller Dolça. Llegà a l'Hospital de Jerusalem tota l'honor que posseía desde 'l Segre fins a Calassans, en penyora dels centcinquanta morabatins que'ls devia, volent que s'ho cobressin dels explets, y continuessin retenint-ho fins y a tant que'l seu fill s'hagués armat cavaller, a qual estat, si no arribava mai, disposà quedés dels hospitalers. Deixà 'l seu fill y bens baix la custodia de l'Hospital de Jerusalem, Ramon Folch de Cardona, Berenguer de Callers, Ramon Torroge, Arnau d'Anglesola, Ramon de Casserres y Bertran de Montclar.

El jove Pere de Besora ja era mort en 1195, en qual data Guillem Arnau de Besora, sa germana Sibila y llur tia Sanxa, en esmena dels torts y qüestions mogudes per aquell contra l'iglesia de Solsona, li donaren un mas, perquè Déu, Santa Maria y 'ls canonges perdonessin l'ànima de llur pare d'aquells. Donaren el mas ab el delme de tot lo delmable, censos, usatges, guaita, obra, jova tragí, forces, toltes, acaptes y «pregerias cum districtis et mandamentis». Suscriuen, entre altres, Ramon de Navades, Bernat de Tarascó y Bernat de Corbera, tots de cases de cavallers de l'encontrada.

En Guillem Arnau de Besora y en Guillem de Callers havien tingudes llargues qüestions, fins a arribar a defensar quiscun dret ab les armes, pels masos de Viladenguanta, Montanyà y Serra, del terme de Besora, fins que en 1222, al 12 de Janer, celebraren cort en presencia de Guillem de Bellver, Guillem de Merola, Guillem d'Apià, Pere Jordana, Pere, clergue de Castelló, Pere de Marsinyac y molts altres, en la qual vingueren a bona pau y concordia y a ferm passament, que no'n pogués esdevenir altra baralla ni contenció entre ells, acceptant el juí d'en Berenguer de Vilasseca, jutge elegit per les parts. En ell fallà que rebi quiscú 'ls censos que rebia dels referits masos; que en G. A. de Besora rebi de quiscun dels habitants una jova y una batuda cada any; que hi tingui guaites, obres, tragins y cavalcades; que en G. de Callers no tingui res d'això, y en G. A. de Besora tampoc guaita a Montanyà. Si abdós volien fer en els predits masos qüesties, bovatge, emprius o qualsevols altres serveis y plècits, que puguen fer-ho moderadament, rebent aquest dues parts y una aquell, essent els batlles de l'un y l'altre 'ls executors. En cas de malignitat y desavinensa, se com-

prometen a posar-ho en mans de dos amigables composadors.

Guillem Arnau de Besora, en 1211, emmullerà ab na Raimonda de Peramola, a qui 'l seu germà Berenguer donà per exovar tres mil cinccents sous barcelonesos, al qual afegí d'esponsalici en Besora mil setcents cinquanta, assegurats ab el castell de Besora.

Aquest senyor seria home de vida molt desarreglada, segons se desprèn dels quantiosos deutes que tenia y de la manera de parlar en el seu testament, y, segons el document que m'ocupa, fòra de l'hereu, el germà Bernat y les germanes Elisenda y Anglesa, els demés fills eren illegítims. El seu fill voldria corregir-lo, de lo que s'originarien les desavinencies existentes entre pare y fill, fins que en 1262, al 5 de les idus de Juliol, el bisbe de Vich Bernat, en Peramola y 'ls cavallers Arnau y Berenguer de Joval, nomenats amigables composadors, fixaren lo que'l pare podia gastar a ses lliures voluntats, y les propietats que ja desde aleshores havia d'heredar el seu fill y la manera com havien de pagar els deutes.

Ja vell en Guillem Arnau de Besora, y minada la seva existencia per greu enfermetat, otorga testament al 2 de les calendes d'Agost. Institueix hereu al seu fill Berenguer; llega al seu fill Bernat, per herencia y llegitima, lo que posseía a Esplugues de Francolí, y als altres fills Elisenda, Veyan, Esteve, Ramonet, Maria y Joan fa diferents llegats en metàlic. A Català del mas Dez-Feu deixa cent cinquanta sous malguresos en restitució de la captura del seu pare al castell de Besora. En aquest mas hi hauria hagut l'antiga parroquia de Feu, qual situació no he pogut trobar. Són marmessors els cavallers Arnau y Berenguer de Joval, Berenguer de Sant Jus, y Arnau, escuder de Solsona.

Al 4 de les idus de Setembre ja era mort, en qual data Fra Bernat de Besora, monjo d'Escarpi, ab aprovació del seu abat A., per ell y per les seves germanes Elisenda y Anglesa, monges del monestir de Sant Hilari de Lleida, firmà àpoca al seu germà Berenguer y als marmessors del seu pare d'haver rebut cent seixanta morabatins legals, de bon or y de creu, y el llegat d'Esplugues de Francolí, renunciant a qualsevols altres drets que poguessin tenir als béns de llur difunt pare. N'Anglesa no era nomenada en el testament.

En Berenguer de Besora fou l'últim hereu de la casa senyorial antiga d'aquest nom. En el seu testament, del 14 de Maig de 1273, va disposar que'l castell de Besora y els feus de Vallelort y Cleriana fossin venuts a qualsevol, ja parent, ja particular, y que de lo tret fossin donats ab el seu cos cent morabatins al monestir de Santa

Maria de Poblet, repartits en la següent forma: dèu a l'enfermeria dels pobres, dèu a la dels monjos, dèu a la dels frares del mateix monestir, altres tants a l'obra, cinc a la sagristia, cinc al vestiari, y els cinquanta restants a la taula del convent pera que preguessin per la seva ànima. Feu també importants llegats a l'obra del convent de Frares Predicadors que s'havia de construir a la Seu d'Urgell, al de Frares Predicadors de «Ledi», al de Fra Menors de Lleyda, al de les Minoresses, al de frares nomenats de Santa Maria, als frares de la Penitencia de la mateixa ciutat y al monestir del Pedregal. Feu llegats a Santa Maria de Solsona y a Sant Cerni de Besora, en qual iglesia funda una capellania y una llantia perpetua. Deixà a Berenguer de Peramola 'l feu d'Uluges que tenia per Galcerant d'Uluges, a Berenguer de Joval el feu de Riner, y el de Navahes a Arnau de Joval, y cent sous als germans espuris, que eren G. de Vediano, Ramon, Nina de Comabella, Maria y Seana. A un seu fill espuri, doscents, y a na Maria, ab els fills espuris que tenia d'ella, tres cents[1].

A sota'l castell, vers a mitg-dia, hi ha l'iglesia parroquial de Sant Cerni y rectoria de Besora. El primitiu patró va esser Sant Pere, qual taula romànica 's conserva encara. Essent massa xica l'antiga iglesia y per quant amenaçava ruina, el rector Pere Joan Condó feu construir l'actual, que, començada'l 2 d'Abril de 1651, fou benehida, començant-s'hi a celebrar el 2 de Maig de 1655. Costà la mà d'obra trescentes lliures. Del 1684 al 1688 fou construit l'altar major per l'esculptor de Solsona Joan Balius, pel preu de siscentes lliures, y daurat al mateix any per Joan Andreu, daurador de Sant Llorenç de Morunys.

Hi ha en aquesta iglesia una hermosa creu processonal, de gust gòtic, obra de l'any 1631, de la qual diu el contracte de la mateixa: «Pera la chreu de argent sobradeurada la qual esta feta ab lanterna de masonaria amb los apostols y auengellistas Christo y Maria ab los minons que aporten las ensinnias de la pasio ab sos pillas y pillastras la qual ha feta pasar m.° pera farel argenter la qual pesa tota yunta setsa march sinch honsas tres argensos..... que a raho de 7 liuras 4 sous lo march y marquada de barcelona ual sent y denou liuras deset sous y quatre..... Emes antrat en deurar dita chreu a raho de vn trenti en cada march que ual lor sinquantra

1) Totes aquestes noticies són extretes de documents originals del Arx. Epal. de Solsona, plec de Besora, sense numeració.

quatra liuras nou sous..... Emes per las mans de dita chreu a raho de trenta realls per march ual quoranta nou liuras deu sous..... pasat per mi pau matas argenter y cerntras (?) de la cyutat de Barcelona a 2 de octubra 1631 per pasar sis sous..... tota junta plata or y mans bordo pintar caxa suma tot dossentas vyntivuit liuras catorce sous y quatre »[1].

En l'arxiu d'aquesta parroquia hi ha una consueta y aranzel parroquial del sigle XIV, que's conserva original en pergamí, el qual es curiosíssim per mostrar les retribucions dels pàrrocos en lo que avui s'anomena dret d'estola, y les costums religioses d'aquell temps. Es com segueix:

Aquesta es la dodalia de la esglesia de besora = Com la dodalia qui ordinada ere antiguament entre lo Rector de bessora zaentras. Elos promens del dit loch qui passats son. Eaades uiuen. Nos puxe trobar per mi rector deios scrit. Ne los promens deios scrits. Zoes lo rector que deu auer. Neli pertany de babtisme. De parteres, de nupcies. De sepultures de capdals. Ho de persones lexes. Ne dalbats. Ne de nouenes. Ne de penitencies. Testaments. Dauentaris. Ne daltres scriptures publiques. Ne de misses ques façen dir dins lesglesia de sent serni de bessora. Ne de translacions de ossa. Ne lescola que deu auer per portar la creu als corsors. Ne als albats. Ne que deu auer per los seyns asonar. Ne lo senyor elo rector com (apar) texen blat ne los altres drets. Ne la sagristia e lo rector de que an apartir.

Hon com jo p. de terres Rector de bessora de present trobar no pusque nuyla scriptura publica ne priuada ne nuyla dodalia ne ordonacio de les cosses desus dites. He enterrogats los promens del Castell de bessora qui de present uiuen de les cosses desus dites. Com an vsat en lur temps. Ne vist vsar. Ne ho an dat. Ne vist donar. Als rectors predecessors meus quondam les cosses desus dites. Zo son En Guillem zescases. Ramon et bernat forns. Jacme Cabrit. Guillem farrera. Guillem zauila de uiladenguanta. Guillem codol. Cardona esteue. Berenguer zaperela. Agremunt de torre canuda. Bernat de muntanya. Bernat de les planes. Ceruero de socarats tots paroquians de sent serni de besora. Hon an Respost cascu en periyl de lur anima que els diran ueritat de zo que cascu na vist dar. Ne nan osat dar ne vist vsar. Ne an hoyt dir ques deu dar deles cosses desus espresades he scrites alus predecessors.

Primerament digueren del babtisme que deu auer lo rector per son dret de cascun infant ho infanta qui enla dita esglesia se bateyon tres diners entre ciri e sal.

Item una fogaza per onferta. Ela capida deu esser del sagrista.

Item si alcun xristia o xristiana fora la parroquia se bateyara dins lesglesia de bessora deu esser la capida del Rector.

1) Arx. parroq. de Besora.

Item de partera deu auer lo rector un palm dublat de canela ho dos diners.

Item vna canada de vinum.

Item vna bona fogaza de pa de forment.

Item de Nupcies deu auer lo rector de Cascun paroquia ho paroquiana el faent les nupcies vn Carter de moltó.

Item entre lo rector elescola IIII. fogazes de pa de forment.

Item miya onza de salsa.

Item tres diners per carnsalada.

Item vn quarter de vinum.

Item deuen auferir entre lo noui e la nouia ab les arres tres fogazes de pa.

Item los Ciris son del Rector ho deuen dar entre abdos v. diners.

Item si alcun paroquia ho paroquiana exira fora del Castell per matrimoni deu dar al Rector aytant com siles nupcies si fayen dins lo loch de bessora. Elo rector es tengut de fer e de dar licencia aqualque rector que uuyle fer les nupcies efer albara si demanat lies per la part.

Item de sepultura dalbat deu auer lo rector — III. diners e canela a la creu.

Item alescola per la creu aportar — dos diners.

Empero entensi albat en tro a VII. ans Epasat lo .VII.en an deusen fer cors esies hereu deu ne auer lo rector XXI com dun capdal. E si es lex deu pagar — XII diners per treytures.

Item per sepultura de Capdal Deu auer lo Rector entre treytures, he nouena, e testament feyt en public..... VIII sol (?) e migt Elo rector es tengut IX. dies defer comemoracio en la missa per anima del defunch o defunta per nouena.

Item deu auer lescola per la creu aportar — IIII. diners.

Item per los senys asonar — .II. diners.

Item deu auer lo rector si misa se dira ala sepultura[1] per cascuna persona de parentiu que sira ala misa ab capero vestit o ab la capa el cap vna escudela de farina per onferta Ela onferena de totes caneles e tortes ciris brandons que dins les glesia entren per seruey dela sepultura.

Item ala nouena deuen onferir — IX. enforzons de pa et IX. dines (?) de vinum E .IX. pals de candela Etotes aqueles qui present seran ala nouena ne tenran Candeles enzeses se deuen ouferir e son del Rector.

Esi preueres asepultura ho anouena seran per mises acelebrar lo defunt deu dar acascuna missa prou candeles.

Item si hom ho ffembra lex mora dins la paroquia deu dar al rector per treytures — XII. diners.

Empero si misa si dira ala sepultura Deu auer lo rector son salari o caritat per la misa en altra manera non es tengut de dir missa.

1) Ab lletra més moderna hi ha sobreposat «hi nouena».

Item si alcun cors mora dins la paroquia qui sera estrayn Deu auer daquell lo rector son dret segons lo poder oles facultats del defunt Esies hom ho ffembra viandan qui dins la parroquia muyre tot zo deu auer daquell o daquella que dels altres desus scrits.

Item si alcun hom ho fembra qui sera paroquia de sent serni mora fora la parochia Deu auer lo rector tot son dret saul de Testament si el donchs lo testament noha pres o feyt en publich.

Item si alcun hom ofembra Eligira sepultura en altra parochia deu dar al Rector tot son dret axi com siel feye la sepultura he nouena.

JOAN SERRA Y VILARÓ, PBRE.

(Seguirà)

APLEC DE BALLS POPULARS DEL PALLARS

(Acabament)

BALL PLA

Es un dels balls més populars en tots els pobles del Pallars, Castellbò, Urgell y Cerdanya. En aquest últim punt se'l coneix ab el nom de *ball sardà*, nom que crec el millor, perquè tots els balls plans y sardans tenen el mateix ritme y derivaran d'un sol ball molt antic; sinó que unes vegades hi introduirien modificacions els músics dolents sense adonar-s'en, que després se perpetuarien, y altres, ab la mania de fer-hi variacions per no repetir sempre lo mateix, han acabat per originar-ne una pila.

Però no tant sols el mateix ritme'l distingeix, sinó que tots els balls indicats consten de les dugues parts: començament de ball pla y caiguda.

Aquest ball té diferents noms:

Ballet de Déu, per lo decent que es y perquè en molts pobles el primer ball pla que's balla, el senyor rector hi passa al davant.

Ball enrobat, perquè'l ballaven ab bones robes, es a dir, vestits de festa.

Ball sardà, perquè antigament diu que'l ballaven els sards. Era una dança d'homes sols, en venjança de que les dònes, soles també, ballaven la sardana. Després va ser comú per abdós sexes.

Ball de palau, perquè's ballava pels casals rics o palaus.

Ball pla va ser el nom que va rebre quan se va generalisar y el ballava tothom a la plaça.

Ball rodó. Se'l va denominar aixís perquè's balla tot rodant la plaça.

El primer ball que's dóna'l primer dia de festa major es el *ball de l'alcalde* després del del senyor rector; l'alcalde balla sol un ball pla, y no s'hi pot ficar ningú que no sigui convidat per ell. Abans el ballaven les autoritats y portaven unes barretines llargues fins de nou pams (com encara s'en troba alguna pel Pallars). S'hi repiquen castanyoles, y també hi ha la costum de *galejar*, o sigui d'enjegar trets ab escopetes a cada cop de punt, mentres els que ballen criden: «Alça, Maria, que'm xafes! — Volta-la, Gironi! — Visca la Mare de Déu! — Ay que t'atrapo!», etc., tot fent petar els dits.

Desseguida ve'l ball del provehidor, o sigui'l *proboydó* (un ball pla). El *provehidor* es un traginer que, segons l'importancia del poble, fa pastar dos o tres sacs de farina, fent-ne coques, y fa dur tres o quatre càrregues de vi dos o tres dies abans de la festa major, reunint-se en un local[1] juntament ab tots els fadrins, y tasten la coca y el vi. El fadrí major tanca'l local y's queda la clau fins el primer dia de la festa major, per quan fan els balls del senyor rector y el de la justicia, en que tots els fadrins, acompanyats del major, que va al davant, són convidats a menjar-se la coca y beure-s el vi.

Desseguida del ball del *provehidor*, que'l balla sol, galejant-lo bé, ve'l *ball dels casats* (el mateix ball pla), y després el de les *priores*, que són les noyes que's cuiden de l'altar del Roser y porten la Mare de Déu juntament ab les pabordes joves que'ls acompanyen a la processó.

Després fan l'*aplega*, començant per un cap de poble y anant de casa en casa junt amb els músics, fent una tocada a cada porta, mentres els fadrins pugen a dalt a l'hora de dinar y posen al mitg de la taula una plata tapada ab un mocador de seda en el mitg de la qual hi ha una poma o bé un carabaçó ab tot d'unces y dobletes encastades[2]. Allavores tothom tira lo que vol a la plata, lo que serveix per ajudar a pagar els gastos.

Cada ball porta *rasa* al cap d'una estona que ballen, y la música va tocant la mateixa tonada més viva. Per ballar el ball pla s'agafen per parelles, l'una darrera l'altra, podent-n'hi entrar tantes

1) D'aquest local en alguns pobles en diuen *la cambreta* y en altres *la comuna*.

2) He vist carabaçó ab 85 unces encastades, sense comptar-hi les dobletes.

com se vulgui, tenint en compte que cada parella, quan se fica a la colla, deu haver de fer passar la balladora per sota l'aixella del braç dret del ballador, cridant aquest *risto* y donant-li un giravolt.

La primera part se passeja rodant la plaça, y la caiguda's balla marcant ab els peus el ritme; quan arriba la rasa's balla la primera vegada en totes les parts, passejant-la en la primera part y ballant-la en la caiguda, tenint compte de fer el *risto* a l'acabament de cada caiguda. En havent acabat se balla un punt de *jota*.

Vegi-s a continuació una mostra d'algun d'aquests balls:

BALL PLA

Alegre

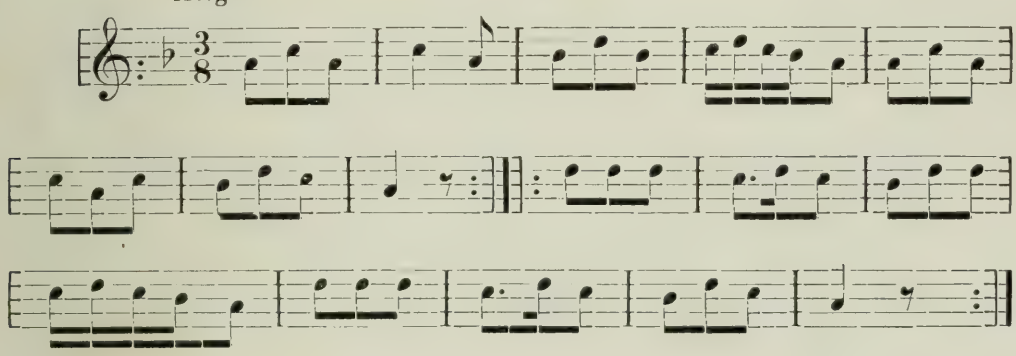

BALL SARDÁ

Viu

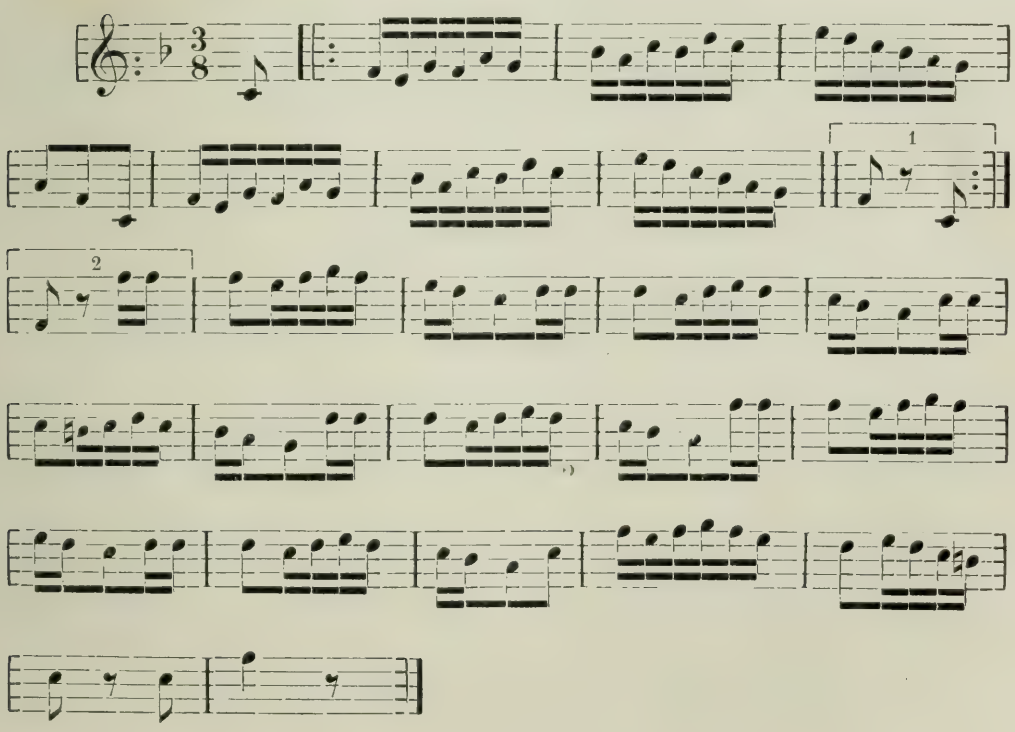

BALL RODÓ

Viu

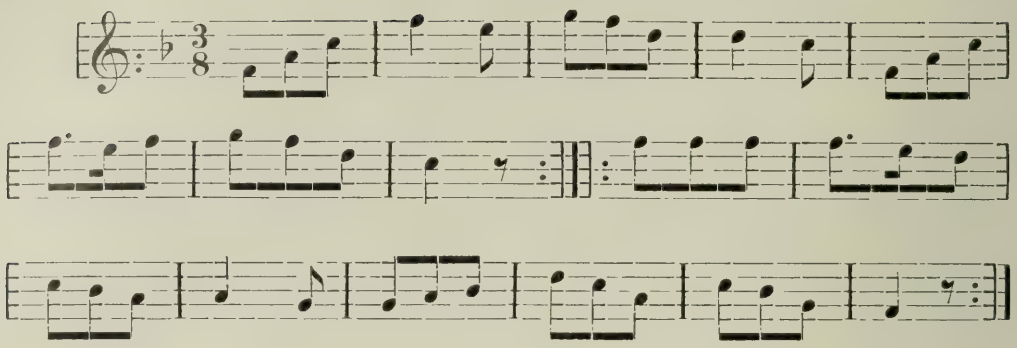

BALL ENROBAT

Viu

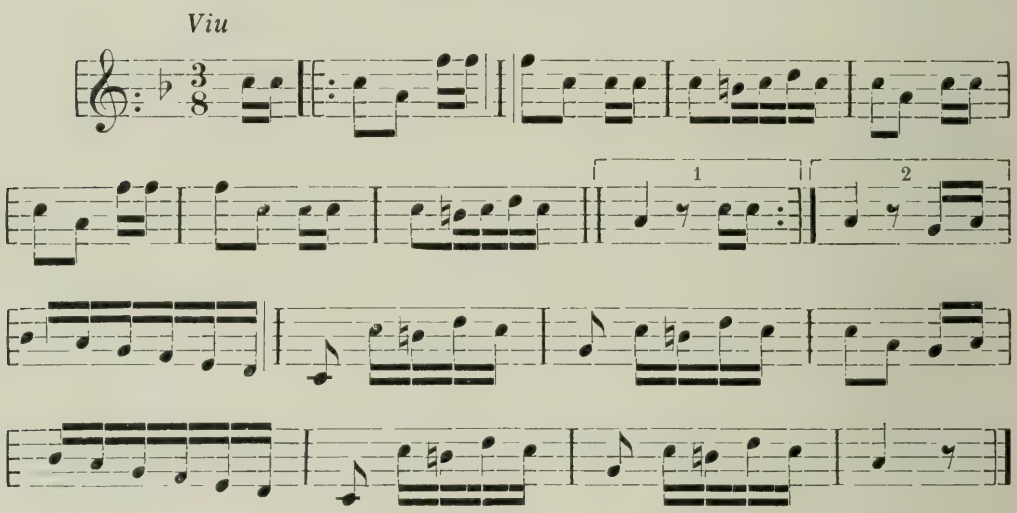

RASA FINAL

Molt viu y alegre

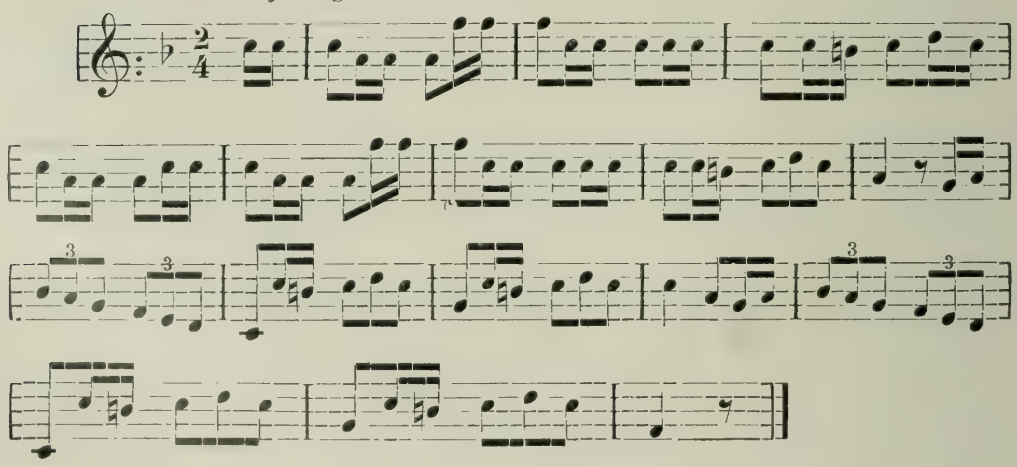

L'ESQUERRANA INDIOT

Temps de marxa

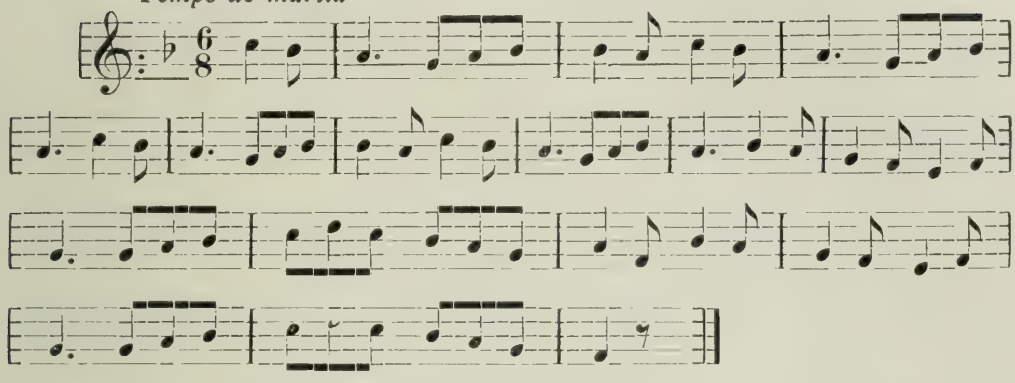

El ball de l'Indiot s'havia ballat molt abans pels pobles del Pallars, Castellbò, Seu d'Urgell y Solsona.

Per ballar-lo 's posen les parelles de balladors y balladores a dos de fons, formant una rotllana que quedarà oberta per un costat; el que va al davant formarà 'l cap, o sigui la primera parella; totes les parelles portaran un mocador que'l sostindran la balladora per un cap y el ballador per l'altre. Comença la música a tocar la primera part, que'ls balladors ballaran sense moure-s del lloc, girant-se 'l ballador cap a l'esquerra y la balladora cap a la dreta, fins a la caiguda; a l'arribar-hi, la parella del davant aixecarà 'ls braços ab el mocador enlaire, formant un pont; allavores totes les parelles passaran per sota 'l pont, agafant el ballador a la balladora ab el braç dret per la cintura, sense deixar anar el mocador, y d'aquesta manera aniran saltant y voltant la plaça, seguint el compàs de la música, fins a tornar a sentir el començament. Allavores tornaran a fer lo mateix, y al sentir la caiguda, la mateixa parella que ha fet el pont se gira de cara a les altres, passant ab el mocador fent pont per sobre de totes, seguint-la y girant-se totes y fent pont, fins que hauran girat totes, l'una darrera l'altra. Si sobra música, aniran saltant fins acabar la caiguda, procurant quedar parats al cap del punt, tornant a fer lo mateix del començament; la parella del davant fa pont, passant-hi totes per sota fins haver acabat el punt y tornant a ballar la primera part, gronxant-se sense moure-s del lloc, y la del davant va girant-se de cara a les altres, y van girant totes tal com han fet abans.

Aquest ball se balla també girant un cop la parella del cap, després la de la cua; però la majoria dels pobles la ballen com s'ha descrit anteriorment.

ENRIC VIGO

Aquí 's dóna cabuda a la memoria tal com va ser feta per son autor, treyent-ne algun número com *El Tio fresco* per considerar-ho joch y no pas ball. Per això 's transcriu literalment *La Caringosa;* però la Secció de Folk-lore fa constar que aquest ball es senzillament la corrupció del castellà *La Jerigonza del fraile,* que al peu de la lletra diu àixís:

Baile usted, y ande usted por el aire;
que esta es la jerigonza del fraile,
con su jerigonzo.
¡Ay! ¡Qué bien que la baila ese mozo!,
dicen cantando;
que á ese mozo le gusta el fandango;
dejarle solo, dejarle solo.

(Queda ballant tot sol.)

Baile usted, y ande usted por el aire,
que esta es la jerigonza del fraile,
con su jerigonzo.
¡Ay! ¡Qué bien que la baila ese mozo!,
dicen cantando;
que á ese mozo le gusta el fandango;
busque compaña.

(Busca una companya.)

Després se repeteix la primera posada, cambiant «moza» per «mozo», sent ella la que's queda sola ballant.

Aquest ball es popular a la provincia de Lleida, a la de Tarragona y fins no fóra extrany que ho fos en alguna altra banda; però no cal dir que no es pas típic català.

REVISTA DE REVISTES

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Abril de 1909.

Pràctica de les Escursions, per Josep Guitart, pbre.; *El bell parlar,* per Agustí Coma; *Gacetilles curioses,* per Joaquim Sarret; *Calendari Folk-lòric de la Comarca* y *Paremiologia comarcana.*

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Juliol de 1909.

Vasco de la Zarza, escultor, per M. Gómez-Moreno; *Las antiguas*

ferias de Medina del Campo (continuació), per C. Espejo y J. Paz; *Los Calderones y el Monasterio de Ntra. Sra. de Portacelli* (continuació), per J. Martí y Monsó; y algun altre article y notes.

La Montagne, Agost de 1909.

Aux sources du Monksou, per Nicolas de Poggenpohl; *Roc de Pellegrin*, per R. du Verger; y les acostumades y interessants seccions de Crònica Alpina, Bibliografia, Meteorologia y Crònica del Club Alpí Francès.

Bulletin de la Section du Canigou, Juny de 1909.

Voyage aux lacs suisses et italiens, per P. Dive; *La Forêt des Fanges*, per J. L. V.; *Quelques mots sur la Cartographie des Pyrénées Orientales*, per E. Vergès de Ricaudy; *Légende de tous les cols, ports et passages qui vont de France en Espagne*, per De La Blottière; *Sur la tectonique du sarces meridional des massifs du Canigou et du Puigmal*, per O. Mengel; *Chronique de la Section*.

Bulletin Pyrénéen, Juliol de 1909.

Les officiers topographes aux Pyrénées, per H. Beraldi; *Le Bassin superior du Rio Vero*, per Lucien Briet; *Le Montarto d'Aran*, per J. Bepmale; *Études glaciaires dans les Pyrénées*, per L. Gaurier; *Conayla det Meyl*, per Un abonné; *Au Pays Basque*, per X.; *Le Péguère*, per P. Dive; *Chronique*; etcètera.

Touring, Agost de 1909.

Escursione alle Isole Eolie, per L. V. Bertarelli; *Cuce climatiche in montagna*, per A. Clerici; *Le Valli Bergamasche*, per G. C. Abba; y varis altres articles y notes esportives.

Alpi Giulie, Juliol-Agost de 1909.

Salita del Tricorno, per L. Fischetti; *Il Monte Cimone e il Montosio*, per C. dott. Poliak; *Il Dobratsch*, per B.; *Gli errori del Touring*, y altres.

Mitteilungen des D. und O. Alpenvereins, 31 de Juliol y 15 de Agost de 1909.

Allein auf die Weifusies, per O. E. Meyer; *Lechtal-Wanderung*, per J. Mayr; ademés de les seves acostumades seccions.

S'han rebut, ademés, *Hojas Selectas* y *Estudis Universitaris Catalans*, de nostra capital; *Revista Montserratina*; *Revista de Menorca*; *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos*, d'Orense; *Revue Catalane*, de Perpinyà; *Spelunca*, de París; *L'Escursionista*, de Turin; *O Instituto*, de Coimbra; *San Gaku (The Japanesse Alpine Journal)*, de Yokohama, y altres. — E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

AGOST DE 1909

EXCURSIONS PELS ALTS PIRENEUS D'OSCA. DESDE CANFRANC AL MACIU DE LES TRES SORORES (MONT PERDUT) Y A GAVARNIE, realisada pel nostre company y consoci D. Juli Soler y Santaló.

Sortí dit senyor el dia 17 d'Agost de Barcelona, y per la via ferrada d'Osca se traslladà a la ciutat de Jaca, aont hi féu una curta estada, a fi d'obtindre alguns datos y fotografies dels pergamins y documents existents en son arxiu catedral. En acabat, y per la carretera, emprengué la via vers Canfranc, darrer poblat d'aquesta, y situat prop de la ratlla fronteriça, en el port anomenat lo Somport. L'endemà, y acompanyat per un guarda forestal que li fou graciosament facilitat pel seu amic l'enginyer de monts senyor Ayerbe, féu una excursió d'entrenament al feréstec y alterós cercle y estany d'Ip (2.120 m.).

El dia següent començà son itinerari traçat, pujant per la carretera del port susdit fins al lloc anomenat Los Arañones, aont s'hi comença a obrir lo que serà foradada internacional del carril transpirenenc en projecte; visità les obres importants, avuy en ple treball, de les perforadores. Seguint la carretera militar fins al fort de Coll de Ladrones, s'endinzà en l'aspre barranc d'Izas, admirant de passada 'ls encinglerats Campanales, y assolint la collada d'Izas (1.850 m.), divisoria d'aigues de les valls de Canfranc (riu Aragón) y de Tena o de Sallent (riu Gàllego). Bonic cop de vista ovirà desde aquella alterosa serralada dels macius pirenencs. Acabà la jornada baixant al pintoresc poble de Sallent, situat prop de l'aiguabarreig dels rius Gàllego y Agua Limpia.

Un curt descans hi féu en aquell lloc, visitant sa bonica vall per sa bona carretera, y fins al poble de Biescas.

El dia següent l'empleà en portar a cap la soperba ascensió al pic de Pondellos o d'Enfer (3.080 m.), ab unes sis hores de forta pujada desde Sallent; gaudint desde son cimal d'un esplèndit panorama de tota la carena pirenenca, en sa secció més enlairada; ab ses fites, el pic de Midi d'Ossau, el Balaitous, la Gran Fache, el Vignemale, el Mont Perdut, y al lluny els Posets y les Malehides, etc., etc. Allí dalt tingué, ademés, el gust d'extrènyer l'amistat personal, y de nostre CENTRE, ab l'intrèpit M. l'abbé L. Gaurier, distingit membre del C. A. F., secció de Pau, que anava acompanyat de tres dels seus compatriotes y de dos inglesos. A la baixada pernoctà nostre company a la cabana de Llana Cantal, en la regió lacustre de Piedrafita.

Un nou itinerari tingué per objectiu el recorregut de tota la canal o ribera de la Fache, fins a la collada del mateix nom (2.738 m.); d'allí, y passant per territori francès, guanyà 'l port de Marcadau (2.560 m.), que

posa en comunicació la ribera de Cauterets y la de Panticosa. Seguí'l camí de ferradura, y per l'esplèndida regió dels estanys y cascades de Bachimaña anà a fer nit al balneari de Panticosa.

Destinà un dia desde allí pera recórrer tota la feréstega vall y engorjats de l'Escalar, per aont una bona carretera condueix al poble de Panticosa.

Sortí l'endemà de Panticosa, y, arribat altra vegada al port de Marcadau, se decantà vers la dreta, visitant la curiosa regió dels estanys de Bramatuero, y pujà a sa part culminant la collada dels Batans (2.750 m.), partió d'aigues de la vall de Tena y de la de Broto.

Efectuada la dolenta baixada desde la collada, se trobà a la ribera de Cerbillonar o del riu Ara, y, seguint-la avall, anà a fer nit a la cabana del Calcilé, dessota'l Montferrat (Vignemale).

L'etapa següent sigué ben aprofitada, admirant els magnífics engorjats d'Ordisso, y més avall el de l'hospital de Bujaruelo, arribant a boca-foscant a Torla, el poblet més alt de la vall de Broto.

Després d'un curt descans en aquell pirenenc poblet, emprengué'l pas del port de Bujaruelo o de Gavarnie, y, passada sa carena, baixà a pernoctar a la cabana de Puey-Aspé, en la vessant francesa.

L'endemà, y ja en el maciu de les Tres Sorores o del Mont Perdut, pujà al coll de Sarradets, admirant de passada'ls glaciers de Gabieto y del Tallon; y féu l'imposant ascensió de la Bretxa de Roland (2.802 m.). La baixada l'efectuà per les escales de Sarradets, desde aont se presenta en tota sa magnificencia l'admirable cercle de Gavarnie, una de les meravelles dels Pireneus. Al vespre arribà al pintoresc poblet de Gavarnie.

Complert ja l'itinerari traçat en divuit dies de marxa, acabà nostre consoci la tasca que s'havia imposat de fer el recorregut de tots els Alts Pireneus d'Osca, desde la Navarra fins a Catalunya, y que començà per les valls d'Ansó y d'Hecho l'any 1907, a les quals seguí la feliç campanya de l'istiu de 1908, recorrent en vintissís dies de marxa desde Torla a Benasque.

Veritable treball d'exploració ha portat a terme en Soler, ja que aquelles admirables y sens rival regions dels Alts Pireneus de l'Aragó resten encara avuy, per dissort, desconegudes per nosaltres, y continuen essent solament l'ús-de-fruit dels nombrosos extrangers, que no's cansen, ab llur entusiasme y delit, de portar-hi allí la valenta alenada del gran excursionisme pirenenc.

EXCURSIÓ PER LES TERRES PALLARESES. — En les vacacions d'estiu, el nostre consoci D. Ceferí Rocafort efectuà noves excursions per dites terres, havent recullit importants notes de pintures murals fins ara desconegudes.

Desde Sort, per Rialp y Llavorsí, s'encaminà a Tirvia (quatre hores). Féu un recorregut per la Vallferrera y coma de Burch, pernoctant a la mateixa vila, puix Tirvia constitueix un excelent centre d'operacions pera conèixer aquelles comarques tant atractives com oblidades. El metge de dita localitat, D. Joaquim Braquer, fill y molt coneixedor del país, que'l nomenà diputat provincial, facilità al nostre amic valioses noves, entre

elles una sobre l'existencia de decorat pictòric en l'iglesia d'Estahon, que tingué ocasió de comprovar el senyor Rocafort a l'empendre l'excursió per la vehina vall y ribera de Cardós. Més no són aquestes tant sols les que trobà en dita encontrada, sinó que, al visitar els poblats que la composen, tingué ocasió d'observar nous exemplars a Esterri de Cardós y a Ginestarre, iglesies que conserven encara 'ls notables antipendis romànics, en relleu, coetanis de l'exornació pictòrica dels absis.

Aposentat a Tabascan, que apareix situat en l'aiguabarreig de les riberetes que venen del port del seu nom y del de Lladorre, va seguir les valls per aont aquelles s'escorren y remuntà cap als estanys vorejant el de Certascan, fins a la mateixa frontera, y emprengué la davallada per la comarcada dels estanys Garosos y Flamisella, vers les bordes de Noarre. L'inseguretat del temps destorbà les successives jornades, efectuant alguna que altra excursió a les serres aiguavessants d'abdós Nogueres. De Tabascan retornà per Lladorre a Ribera, en quals punts pogué disfrutar nostre company de la típica festa major. Així mateix obtingué proves fotogràfiques de llocs tant importants en el Pallars com el castell de Sort, iglesia de Vilamur, estany de Montcortés, Gerri, Pobla, Tremp y castell de Mur.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'AGOST

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0º Y AL NIVELL DEL MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
16º.1	15º.8	36º.5 (dia 15)	4º. (dia 29)	765'7 mm.	766'0 mm.

ESTAT DEL CEL			
Dies serens . .	7	Dies de pluja. . . .	7
» nuvulosos.	16	» de rosada . . .	5
» coberts. .	8		

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 88 mm.

VENTS DOMINANTS	
8 MATÍ	8 TARDA
NE.	NE.

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24. — Telefon 115

Any XIX Barcelona, Octubre de 1909 Núm. 177

Butlletí
del
Centre Excursionista de Catalunya

OSCA

EXCURSIÓ ARTÍSTICA PER LA CIUTAT

(Acabament)

Sant Pere *lo Vell* era un monument romànich del segle XII al XIII, situat dintre d'Osca, molt derrocat, que acaba de resucitar mercès a la protecció que meresqué del ilustrat historiador y estadista Anton Cánovas del Castillo, qui hi abocà 'l diner necessari a sa colossal restauració. No del tot completada, puix la bella porta principal s'ha apuntalat modernament. Interessant com aquesta, es l'altra segona porta representant l'adoració dels reys, que comunica son característich claustre ab la iglesia. L'interior, bastant desfigurat, conserva sa primitiva planta: es de tres naus.

Lo claustre es del més pur romànich, ab sepulcres dels segles XII al XV[1], a les vores: té pronunciat sabor monacal. En la seva vasta restauració se procurà copiar fidelment los vells capitells, conservant-ne lo major nombre possible y portant los altres al museu. Com a ben interessants hi anotarem los que figuren una dòna alletant dugues serpents y la lluyta del home ab la fera, que l'art romànich de tot lo món cuidà de reproduhir en sos monuments, y que tant refermada estigué en la segona sèu barcelonina, segons se pot veure en los tres plafons que's conserven davant la iglesia de Santa Clara a la porta de Sant Ibo.

Sant Pere *lo Vell* es lo santuari dels recorts històrichs: tumba del savi religiós y famós rey Ramir, salvador de la independencia aragonesa, nos ha de recordar nostre Comtat de Barcelona, en lo segle XI, y al famós abat Frotart, de Sant Pons de Tomeres,

1) Les inscripcions d'aquests sepulcres han sigut en gran part publicades per Ainsa y reproduhides per Piferrer y Quadrado.

vingut com a legat del Papa, per arreglar lo mal estat de les iglesies dels reyalmes cristians d'Espanya. Estigué diferentes vegades a

SANT PERE «LO VELL»: PORTA FORANA

Barcelona, ahont particulars li mostraren gran estima, legant-li cases y terres, prò sense arribar al extrem dels aragonesos, los qui entregaren a Sant Pons de Tomeres, la vila de Jaca, al pèndrela als sarrahins y restablir son episcopat. Les dues dominacions, la del Bisbe y del Abat, portaren dificultats a Jaca, que arreglaren lo

bisbe d'Osca, lo rey Pere d'Aragó y l'arquebisbe de Tarragona. La bona voluntat del abat Frotart li valgué que lo bisbe d'Osca li cedís lo monestir de Sant Pere *lo Vell* (1098), ahont hi establí una comunitat de monjos francesos, morint al any següent tant cèlebre

SANT PERE «LO VELL»: PORTA INTERIOR DEL CLAUSTRE

abat y que tant bé féu al comtat de Barcelona y al reyalme d'Aragó [1].

Del vast convent de Sant Francesch, qual iglesia, moderna, poca cosa diu al art, n'havem de treure a relluir una bella imatge de la Verge Maria, ab lo nin Jesús al braç, de o'50 m. d'altura, ab cenefa de metall y l'inscripció: *Ave Maria Gracia Plena*. La guarden les monges dins sa clausura. Es obra segurament del segle XIV.

Entre les parroquies d'Osca devem mentar en la de Sant Llorens, un barroch, prò esbelt campanar. Fou reconstruida en 1608, conservant detalls gòtichs, com dotze pedestals sostinguts per los dotze signes del zodíach. Los seus dos reliquiaris d'argent de Sant

1) *Histoire Générale du Languedoc* (Tolosa, 1876), vol. III, pàg. 508.

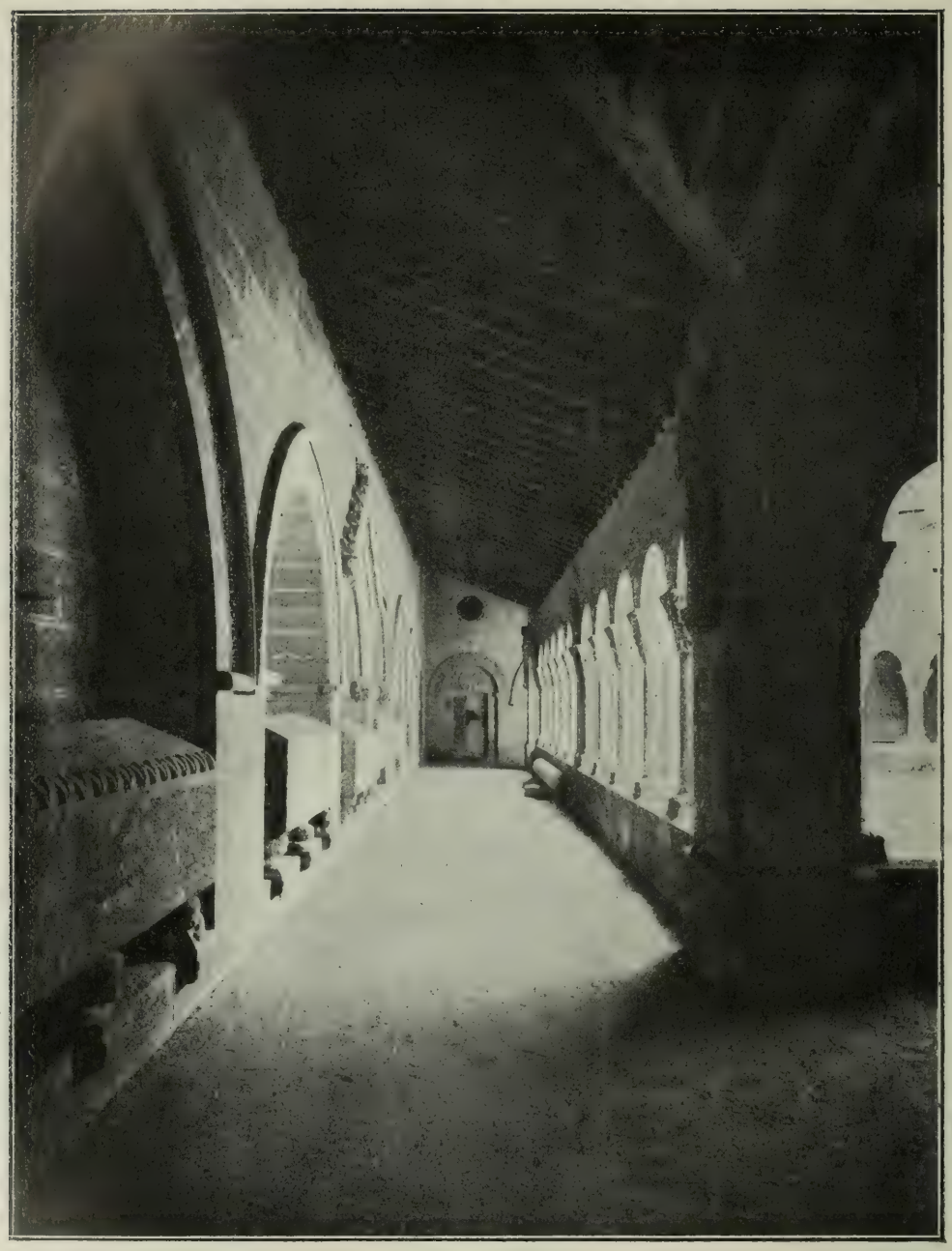

Sant Pere «lo Vell»: Lo claustre

Llorens[1] y de Sant Orenci, són obres d'orfebreria recomanables del segle XVI al XVII. Assenyaladament lo derrer, per son preciós fris, ahont en cinch alts relleus d'orfebreria se reprodueixen altres

SANT PERE «LO VELL»: CAPITELL DEL CLAUSTRE
FIGURANT LA LLUYTA DEL HOME AB LA FERA

1) Osca sosté la discussió sobre la veritable patria de Sant Llorens. Entre los escrits publicats a dit propòsit se troba la ja rara monografia d'Uztarroz, *Defensa de la patria del invencible martyr San Laurencio. Escrivela el Dr. Juan Francisco Andres de Vztarroz. A la Ciudad de Huesca;* portada gravada ab un Sant Llorens ab les parrelles y escuts d'Aragó y Osca a dreta y esquerra.

SANT FRANCESCH: IMATGE DEL SEGLE XIV

tants episodis de la vida del sant oscense, tots ells de bona composició y esmerada factura.

Si desitgem visitar més monuments notables d'Osca, comencem a sortir cap a les afòres, vers l'Isuela. Allí, a prop d'una bella salzareda, nos deturarem en la interessant iglesia de *las Miguelas*, com se designa vulgarment a una antigua parroquia dedicada a Sant Miquel, des que's convertí en convent de monges carmelitanes en 1623. En la vella acta de fundació del 1110, les *trenta passes* o *sagrera*, usualment donada entorn de les iglesies, les consagrà personalment lo rey d'Aragó, qui, en presencia del bisbe, de la cort y dels ciutadans que alabaven a Déu y al Sant Arcàngel, baixà del cavall y, caminant, designà l'espay sagrat.

La iglesia de Sant Miquel, barreja de romànich y gòtich, obrada en lo segle XIII, té un feixuch y quadrat cloquer, indicat per la veu popular com a torra dels murs de la ciutat.

De Sant Miquel fem via a una plana ahont se suposa tinguda

SANT LLORENS: RELIQUIARI DE SANT ORENCI

OBRA DEL SEGLE XVI AL XVII

la batalla d'Alcoraz (1096), qual conseqüencia fou la rendició d'Osca als cristians. Una tradició posterior pretén que en aquella batalla (a igual que a Barcelona en 987, al recobrar-la d'Almançor) Sant Jordi hi aparegué combatint. Per çò se li alçà una capella, qual construcció present s'atraçarà al segle XIV o XV. Una inscripció del fris explica'l fet.

Al bell mitg d'altra plana està la iglesia de la Mare de Déu de

Iglesia del monastir de Sant Miquel

Mare de Déu de Salas: Aspecte general del temple

Capella de Sant Jordi a Alcoraz

OBRA DEL SEGLE XIV O XV

Salas, o per altre nom «de la Huerta», qual portalada bizantina del segle XIII, mostra sis archs en gradació, ab capitells uniformes. L'interior es modern. Al desaparèixer lo vell temple se perdria també un inapreciable treball d'orfebreria catalana, ço es, un tríptich de plata donat per Pere *lo Cerimoniós*. Que era obra de nostra terra, ho mostrava l'inscripció feta gravar en català per dit monarca, no obstant de destinar-la a un lloch del Aragó[1].

La iglesia de la Mare de Déu de Salas se composa de dos parts, pertanyents a dos istils prou diferents. Lo més antich lo constitueix lo cos principal de la iglesia y lo cloquer. Aquest derrer, fexuch y quadrat, es parió del de Sant Miquel, si bé més senzill. En cambi, lo frontispici es remarcable, tant per sa riquesa com per presentar la barreja del romànich y gòtich, tant característica en algunes iglesies d'Osca. La riquesa dels calats que formen les sues set arcuacions, se combina prou bé ab lo gran diàmetre del rosetó, que malhauradament trenca en sa part inferior una petita teulada afegida posteriorment per mà barruera, al erigir-se lo més modern edifici.

La segona obra, construida en lo segle XVI, es altre exemplar de les construccions aragoneses de rajola, que tant abunden.

Un recort històrich de Salas nos surt al pas. Uns estatuts del gremi dels sabaters que allí s'instalaren en la Edat Mitjana. Pertanyen al any 1333 y comensen: *Esta es la carta de la confratría de los Çapateros de la Ciudat Duesca feyta a honor de la benauenturada sancta Ana madre de la virgen santa Maria madre del nuestro sennor Jhesu xpto. et del altar de la dita santa Anna construido et hedificado a reuerencia daquella en la Ecclesia de santa Maria de salas por la muyt alta e poderosa sennora donna leonor por la gracia de dios Reyna Daragon et sennora nuestra en la forma que se sigue*, etc.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

Clixés de JULI SOLER Y SANTALÓ

---

1) Piferrer y Quadrado la copíen íntegrament: segons deya, lo Rey lo feu fer «en esmene e satisfació de cert nombre de lantes dargent, les quals, lo dit Senyor feu pendre de la dita esgleya per mans del gobernador Daragó, per gran necessitat de la guerra de Castella, com no agués de que pagar los soldats», etc.

LA CLAUSURA DEL REFUGI-GUARDAT D'ULL DE TER

Quin Setembre més dolent pera l'excursionista! Pluges cada dia; boires y neus a montanya; a Camprodon divuit dies seguits de ploure a una hora o altra, al matí o a la tarda.

Al mitg-dia del 17 d'aquest mes rebérem un aereograma d'Ull de Ter, trasmès pels coloms missatgers, anunciant que hi havia 13 centímetres de neu y que la nevada arribava fins al Pla dels Hospitalets. Estava determinada la clausura del Refugi-guardat pera'l dia 18, y voliem ser-hi. Quina ocasió més propicia la de trobar nevada la montanya!

Determinàrem marxar aquell mateix dia, si bé'l temps no's presentava gens favorable.

A les dugues de la tarda sortírem cap a Set Cases en una tartana. El camí es molt dolent pera la circulació rodada, y ho era molt més després de tants dies de pluges. Els de Set Cases l'acaben de malmetre etzibant grosses pedres al mitg del pas ab tota la mala intenció imaginable. Ab aquestes condicions no cal dir que'l viatge fou una sagsegada continua. Més amunt de Vilallonga'l cel se cobrí negrament y els núvols ens deixaren anar un desfet d'aigua, lo qual ens féu témer que'ns privaria de tirar endavant l'excursió. A l'arribar a Set Cases havia parat de ploure, tirava la tramontana, y dret al nord s'entreveya, a l'horitzó, algun ull de blau.

Decidírem empendre la marxa a peu. No podiem perdre temps perquè eren ja les quatre de la tarda, y, per molt que'ns afanyessim, teniem d'arribar fosc al Xalet.

El temps anava aguantant-se. Remontàrem la pedregosa vall de Querlat; els bells saltants d'aigua de Sagalisans anaven plens y rumbosos, oferint festosos cayents. El Gra de Fajol, sempre atrayent y hermós de colorit y de ratlles, presentava esplèndit cop de vista, destacant-se ses angulositats, penyals y estimballs entre enjogaçades boires. Penetràrem en l'incomparable Estret de Murens; les ombres del cayent de la tarda y de les grisenques y esquinsades nuvolades li donaven un aspecte altament misteriós.

A la Font del Sauc un petit ruixim desprès de les bromes, acompanyat d'un griso fredorós, ens féu escursar el petit descans que hi férem. Guanyàrem la pujada dels Hospitalets, y dalt del Pla vegerem ja la silueta ombrosa del Xalet confonent sa entonació ab la dels grenys rocosos de l'aresta del puig dels Lladres.

Atravessàrem la rivera de La Portella y emprenguerem l'ascens a Ull de Ter per la pujada dels Recons, esplèndit trajecte de bellesa y poesia. Les ombres de la nit avançaven y les immenses tarteres, els gegantescs davassalls de roques y els entercs penyals de Gra de Fajol oferien fantàstic y tenebrós aspecte. Bufava freda tramontana que'ns llençava la neu dels cims a la cara, ferint-nos la pell com fiblades fetes per puntetes d'agulla. Ben aviat trepitjàrem neu, y a poc més de les set arribavem al Xalet-refugi, ben fosc ja del tot.

La tramontana netejà de núvols tota la volta del cel y escombrà bona part de la neu; la temperatura baixà a la nit sota zero, y el vent impetuós, bufant ab gran terratrèmol, feia un soroll esgarrifós. Que bé s'estava en el menjador del Xalet, ab bon foc a la llar y davant d'un bon sopar que'ns féu servir en Rigart, el simpàtic administrador del Refugi!

Al voltant del foc s'hi acoblaren els fusters y paletes, quatre o cinc en junt, que acabaven de donar les últimes mans a les obres del Xalet. Y era curiós d'observar que aquella bona gent, algun dels quals era ja'l tercer any que treballava en el Xalet, s'havien anat enamorant tant dels encisos de la bella naturalesa, que llurs converses requeyen en botànica y mineralogia popular; tots coneixien herbes y plantes de propietats exquisides y especials, moltes d'elles curatives; sabien els indrets aont se trobaven; eren coneixedors de les flors més rares y xamoses, de pedres y minerals bells o rics; referien excursions a tal o qual cim o indret, en moments de descans de la feina efectuades, y comentaven intents de cacera als isarts y a les perdius blanques.

L'endemà al mitg-dia poguerem observar que a l'anar dret avall, dret a vila, dret a la vulgaritat de la vida, aquells bons fills del treball marxaven concirosos, no sabien acabar de despedir-se d'aquells llocs idealisadors y preuats y la recansa y un prematur anyorament se marcava en llurs semblants.

Molt bé passàrem la nit al Xalet. L'endemà al matí el cel estava ras y serè, els horitzons eren claríssims y les llunyanes montanyes de la Garrotxa se dibuixaven molt netament. Feya fret; el vent havia parat; els sots y la gran bassa d'aigua de prop del Xalet tenien una bona gruixa de glaç y la neu emmantellava encara tots els cims y altes cayents.

Volguerem aprofitar el dematí pera fer una bella excursió. Pujàrem al coll de la Marrana, y per damunt de la neu y de la grossa tartera escalàrem el puig de Bastiments (2.881 m. d'altitut). El panorama era esplèndit per la claredat del dia y la netedat dels

horitzons. Puigmal, Canigó, Costabona, pics de l'Infern y de la Vaca, Gra de Fajol, la serra del Catllar, pic de la Dòna, en una paraula, tots els cims de la carena y de les més altes ramificacions estaven blancs de neu, com blanques també, y d'una blancor pura y relluenta, restaven les vessants encarades al nord; la Coma de Bassibés y la Coma Mitjana'n tenien una espessa gruixa.

De Bastiments baixàrem a l'Esquena d'Ase, seguírem l'enasprada cresta, creuàrem el coll de la Geganta (2.633 m. d'alt.), atravessàrem el pla d'Umbriaga, aont hi havia ben bé un pam de neu, y assolírem el pic de la Dòna (2.714 m. d'alt.). Bellíssim y extens punt de vista. Retornàrem al coll de la Geganta, baixàrem per les aspres Xemeneyes, deixant de banda la gelada font de la Perdiu, a poc més d'un grau de temperatura, revoltàrem per dessobre'l Clot de la Regalissia y férem el retorn a Ull de Ter.

El dinar estava a punt. Finit aquest, procedírem a l'acte de la clausura, deixant obert l'edifici acabat de construir, que quedarà utilisable tot l'any pera excursionistes y vianants.

Bé'n podem estar contents de l'èxit obtingut per nostre primer Refugi de Montanya. Ab tot y les circumstancies desconsoladores que ha atravessat la nostra terra, que han fet minvar enguany arreu y notablement el contingent excursionista, el Xalet ha estat força y relativament concorregut. El tracte que s'hi ha donat ha sigut elogiat per tothom. Ni una sola queixa ha vingut fins a nosaltres, y l'administrador senyor Rigart ha rebut mostres de consideració molt expressives de part d'alguns dels excursionistes que han utilisat el Refugi. El lloc d'emplaçament ha sigut elogiat per tothom, pels serveys que ve destinat a prestar als aimadors de les montanyes. Nostres vehins de les vessants oposades de Pireneu han utilisat, en gran nombre, els avantatges del Refugi, y bé's pot senyalar que sols hostes de la part de França y algun excursionista inglès pernoctaren en el mes de Juliol en el Refugi, després del dia de sa inauguració. En el mes d'Agost foren ja de tots indrets els assistents, y es pot gaire bé dir que a fi d'Agost terminà la temporada, per quant la persistencia del mal temps en la primera quinzena de Setembre impossibilità les excursions a montanya. Entre'ls visitants al Xalet devem mentar al doctor Mengel, director de l'Observatori Meteorològic y magnètic de Perpinyà, qui deixà escrites en el llibre d'honor del Refugi frases encomiàstiques referents al mateix y a l'obra de nostre CENTRE EXCURSIONISTA.

Tenim ademés motius fundats pera esperar que entitats excursionistes franceses ens ajudaran en la tasca de fer viables les comu-

nicacions ab el Xalet; que serà un fet la construcció d'un camí que uneixi'l Xalet d'Ull de Ter ab el del Canigó; que quedarà convenientment arreglat el del Vernet a la Portella de Mantet, y que M. Carbonell, proprietari de l'establiment de La Preste, té'l propòsit de construir un bon camí de ferradura del propi establiment al nostre Refugi. Si's consegueix millorar el camí que del Xalet va a l'establiment de Thués, arreglant un bon passant per les gorges de Querançà; si's construeix el camí projectat desde Ribes per les gorges del Freser, y si's porta a cap, per últim, el camí forestal a l'alta vall del Ter, quedarà arrodonida l'obra del CENTRE EXCURSIONISTA, y el Refugi d'Ull de Ter complirà plenament el seu objecte de facilitar les excursions a les altes y interessants montanyes que l'envolten, a les amagades y precioses valls, als estanys de Querançà, als de les comes de l'Infern y de Bassibés y a tantes altres preciositats amagades en aquelles altes y apartades serralades.

Terminat el Refugi-guardat y l'altre edifici isolat, destinat a quadres pera les cavalleries en la part baixa, y a Refugi obert tot l'any en la part alta, falten ara alguns detalls a realisar y especialment el montatge de l'observatori meteorològic y astronòmic, que tant d'interès y utilitat té d'oferir a tots els homes de ciencia y a tots els aimants de la cultura de nostra terra.

A força de treball y d'entusiasme, y mercès al bon concurs material dels socis del CENTRE y d'entitats y persones de tot Catalunya afectes a la nostra obra civilisadora, no'ns han mancat recursos, fins avuy, pera portar a cap la construcció de l'edifici y el seu amoblament y utillatge; hem d'esperar, doncs, que, pera rematar els treballs, cobrir les atencions descobertes y montar l'observatori científic, no'ns tenen tampoc de mancar els auxilis materials pecuniaris convenients, y que l'estiu vinent podrem mostrar a les societats germanes federades de l'altra vessant del Pireneu el termini total de la nostra obra, que galantment vingueren a principis d'aquest estiu a inaugurar.

Fem, doncs, una crida potent a totes les persones de bona voluntat, y tinguem plena confiança de que nostres veus no han d'esser desateses. — C. A. T.

SENYORIU DE LA VESCOMTAL FAMILIA MIRÓ

(Continuació)

Item si alcun cors pasant per los termens de bessora per soterar en altre loch Deu auer lo rector lo prat e treytures Empero que el sie present al cors com sie dins son terme ab son scola ab la creu e ab lo ssalispas equel aconpanyo aytant com son terme tenra equell absoluere.

Item ssi alcuna translacio se fara dalcuna ossa qui dins la paroquia sie deu auer lo rector son salari per la missa si senidiu Epartalo deu auer XII. diners per treytures.

Item si la ossa hies aportada daltre loch Deu auer lo rector ses treytures e son salari per la missa sin diu.

Item si ossa es treyta del dit fossar de sent serni odaltre loch dins la paroquia hi es portada en altre loch Deu auer lo rector XII. diners per Cascun hom ho fembra Esies albat — VI. diners.

Item de penitencies deuen dar de Cascun alberch al Rector Cascun an — XII. diners o vna punya de fforment.

Item deuen aportar vna onferta.

Item vn palm de canela Elo Rector es tengut de dir vna missa per les animes de tots los benfeytors daquell alberch he absoluere tots en lo sementiri Elo rector deulos certifficar lo dia que per els cantara e sihison si no el deu fer son officii.

Item lo dia de nadal si misa del gal si diu e les matines deuen ouferir tots los pastors de cascun loch hon bestiar menut aye Ela misa maior deuen onferre totes les dones de cascun alberch.

Item lo delme deles oliues es entre lo rector ela sagristia mig per mig saul de muntanya e de sent quiro[1] qui es entre lo rector eles esglesies.

Item ffa lo mas Canut per cascuna festa annal elo dia de sent serni vna onferta de pa al rector eels mateys deuenla onferir.

Item parteixen lo Rector ab lo senyor lo delme del blat ede myll ha .v. e a IIII. zo es que lo rector pren .v. parts Elo senyor la .IIII.arta part.

Item ha lo delme lo rector en tot loch que sie quartal de senyor.

Item parteixen lo senyor elo rector. La venema Canem e Li. he safra mig per mig.

1) Se refereix a la de Sant Quirse, situada a una hora vers sol-ixent de Besora. Avui es exacrada.

Item parteixen lo Carnalatge e formatges, e lana, pols, e poles de poli ede uedels. lo senyor les dues parts elo rector la terça part Saul empero dels mases den codol eden steue qui es mig per migt.

Item lo delme de sent quiro zoes de blat de venema de myll de Canem de li de pols de lana de cabrits e daltres drets son entre lo Rector E sent quiro ha del blat lo rector .V. parts e sent quiro .IIII. de venema ede tot lalre mig per mig.

Item descriptures se deu dar al rector segons la ualor dela cosa Elo trebayl que lo rector naura apenre ea fer en publich.

Item deu auer lo rector el dia de sent serni — XII. diners del encenayll per la misa.

Item deu auer lo rector per cascuna festa de sent marti de sent esteue de sent quiro de santa Maria macdalena e de santa cilia[1] — XII. diners per la misa.

Item dela quadra de santa cicilia de terrers partexen lo rector de bessora ab los senyors dela quadra blat e miyll. a. v. ho a.IIII.tre zoes lo rector .V. parts elos senyors abdos .IIII. parts. Item la uenema miyt per mygt Item canem e li a. v. e a. IIII. Item lo safra a mig per mitg. Item tot lo carnalatge e lana. partexen los senyors. les dues parts elo rector la terza part.

Aci comenze la dodalia o ordinacio de zo que la sagristia de bessora pren en los masos del dit Castell de lum de recinta dencenayll e daltres drets que li pertagnen dins lo castell ne la sagristia que es tenguda de fer.

Primerament deuen esser de la sagristia. totes capides dels infants ho infantes que dins lesglesia de sent serni sien bateyats que sie de paroquia de sent serni de bessora.

Item de nupcies deu auer la sagristia per les sposaylles dencener.
Item lo dia que les nupcies si faran deu auer la sagristia dencenayll.

Item Deu auer la sagristia dalbat qui sie soterat dins lo sementiri de bessora — IIII. diners per prat.
Item Deu auer la sagristia de cors de Capdal par prat — XII. diners.
Item si hom ho fembra lex mor dins lo loch ho terme de bessora ees aqui soterat deu auer la sagristia per prat — XII. diners.
Item si alcun cors de persona stranya es soterat dins lo sementiri de sent serni o en altre loch dins lo terme de bessora. Deu auer la sagristia — XII. diners per prat ho segons les facultats ho poder del defunt.

1) Aquests són titulars de capelles ermitanes de la parroquia.

Item si negun paroquia ho paroquiana del dit loch eligira sa sepultura en altre loch fora la paroquia de bessora. Deu dar a la sagristia—XII. diners per prat.

A continuació porta lo que pagava a la sagristia quiscun mas per llum, recinta y encenall, anomenant els següents, que suposo serien tots els que constituíen la parroquia: Les Cases, Torrents, Fons, Besora, Cabrit, Ventolrà, Ferrera, Casaguamira, Còdol, Còdol del Castell, Teleuda, Castell de Besora, Vila, Esteve, La Perela, Torre Canuda, Muntanyà, Casa Muntanera, Plans, La Serra, Socarrats y Codinassa. Aquest, a més, havia de tenir:

Vna lantia a sent serni dauent ede quaresma per dos ortals qui son ala porta de Casa del dit mas.

Item lencenyal del dia de sent serni es tot de la sagristia. saul XII. diners que ha lo rector per la misa elo sagrista deu fer la prouisio al rector e atots preueres e scolans que amisa seran aquell dia.

. . . . . .

Item lo sagrista (?) Deu dar totes Caneles necessaries ales mises que dins lesglesia se cantaran axi en festes sollempnes eals diumenges e dies feriats eno feriats e fer recinta e dar Caneles lo dia de santa Maria canalie e fer ciris e uestiments calzes canedeles ensens elos seyns tenir en condret etotes altres coses que ala dita sglesia necessaries seran eles haye abaminar (?) e tenir en condret.

Item deu dar lo sagrista al rector si continua residencia fara tots los dies..... braza de Canela per obs de mises eper les lanties aencenre.

Quod est actum vicessima nona die mensis julii Anno (Anat.) Domini M. CCC. sexagessimo nono.

OSSEA

A uns dos kilòmetres al nord de Navés hi ha'l gran mas de can Feliu, ab l'hermosa capella de Santa Maria d'Ossea, que moltes iglesies parroquials envejarien. Al temps vell havia estada parroquia[1], y en nostres dies era sufragania de Linya, que suprimí'l bisbe Riu en 1897, quan l'arreglo parroquial de la diòcesi de Solsona. L'actual temple y ben esculpturat retaule es obra de l'any 1799[2]. De l'avior d'aquesta iglesia poden donar bona mostra la

1) Documents particulars de Can Feliu.
2) Id. íd.

Santa Maria y càlzer que'l bisbe Morgades se n'emportà al seu Museu de Vich, quan sa visita pastoral, de tristes recordances pera la diòcesi de Solsona, que la deixà nua d'obres d'art antigues.

En aquest lloc estava situat el castell d'Orsera, qual nom ha quedat trasmudat en Ossea. L'única noticia que n'he trobada es de l'any 1163, en qual data l'opulent cavaller Pere de Vilaró va donarlo a l'iglesia de Solsona en el seu testament, otorgat el 5 de les idus de Novembre de l'any XXVII del rei Lluís *el Jove*[1].

TARASCÓ

Altre dels castells d'alguna importancia, al temps de la reconquesta, en els plans de Navés, fou el de Tarascó. A uns dos kilòmetres de Navés, vers a sol-ponent, hi ha encara la masoveria d'aquest nom. Al seu costat mateix s'alça un turó sobre 'l qual era edificada la torra y castell, y encara avuy pot veure-s algun troç de paret y distingir-se'l fosso que'l circuía al sol de vall del mateix.

Aquestes terres eren també de la familia Miró, a la qual ho vengué na Guilla, filla de Suniari de Malanyeu, anomenat també Guillem levita, en 1044. La venda consistí en un alou al lloc anomenat les Corts, — del qual resta memoria en el mas del mateix nom, — junt ab la parroquia de Sant Martí de Tarascó y les iglesies de Sant Cerní de Ginebrós y Sant Miquel de Marsinyac[2]

1) Arx. Epal. de Solsona, plec de Besora.

2) «In nomine domini ego Guilla vinditor sum uobis emtoribus meis Mironi prolis suniario. et uxore tue ermesindis. per hanc scripturam uindicionis mee uindo uobis alodem meum ipsum quem comparauit suniario genitori meo de malangeg que uocant Guillem leuita. Id sunt terrist et uineis. chasas cum soolis et chasalibus. ortalibus et arboribus pomiferis uel impomiferis. et molinar .I. et medietate de alio. et ipso puig et capud aquis de ipsos mulinars. et eorum decursibus et pertinenciis. Similiter et ipsa parroquia de sancti martini cum suis terminis quos iam preteritos abuit. cum ipsa ecclesia Sancti saturnini. qui est in genebros. Et ipsa ecclesia Sancti michaelis que uocant de marcingango. cum ipsas decimas et oblaciones qui inde exire debent cum ipsum censum et omnem funcionem. Et hec omnia. est in comitatum orgellitense in apendicio ualle lortensis. Et aduenit mihi hec omnia per scripturam donacionis de supradicto suniario genitori meo. Et abet affrontaciones iam prelibatum alodem qui est in locum ubi dicunt cortes. qui fuerunt de loponi. qui est condam. De parte aquilonis. in saxum magnum. et in terras de spedal qui iam fuit. seu in ipso torrente qui discurrit de ipsos cherols usque in odera; et de meridie. in fonte bullidura. Et de occiduo in riuo de odera. De parte uero circi in uinea rrossell. infra istas affrontaciones includunt hec omnia supradicta. Et ipsa parrochia. de sancti martini cum ecclesia Sancti

La familia senyorial d'aquest castell tingué alguna importancia als sigles XIe y XIIe, puix l'he trobada moltes vegades suscrivint documents al costat dels comtes d'Urgell; més, a la vinenta centuria, anà minvant la seva influencia de tal manera que, en 1201, Arnau de Tarascó, després de lluitar ab Arnau d'Altarriba, no sé per quins motius, vingueren a bona pau y concordia, posant aquell en poder d'aquest el seu cos y la seva honor y en la seva guarda y batllia, ab el cens d'una perna quiscun any.

A uns tres kilòmetres de Tarascó, vers al NE., hi ha les ruines del castell del Pujol, conegut avui ab el nom de Pujol-Melós, y tota la fàbrica del temple exacrat de Sant Andreu. El noble cavaller senyor d'aquest castell, «Dominus Arnaldus de podiolo miles»,

Saturnini qui est in genebros affrontant de parte orientis in parrochia*: Et sancti michahelis de marcingango cum illorum decimas et primiciis et oblacionibus et ipsum censum et omnem funccionem. qui inde exire debet. Hec omnia cum ipso genebros. abet affrontaciones de parte orientis in parrochia de ipsa sillua. De meridie in silua seminada. uel parrochia de cleriana. de occiduo in parrocia de besora. siue in terrers. et ascendit in curte sancti petri. siue ingelangano. De parte uero circi in paarochia de galten. siue in monte busine. Qantum istas affrontaciones includunt de supradictum alodem terras et uineas. chasas et casalibus et ortalibus. et arboribus cum ipso puig et ipsos molendins et mulinars cum capud aquis et eorum decursibus. Et parrochia sancti martini. cum ecclesia sancti Saturnini et sancti michahelis cum illorum decimas et oblaciones cum censum et omnem funcionem qui inde exire bebet sic uindo uobis totum ab integrum Quantum ibid(em) abeo uel abere debeo. per ullasque uoces. cum exiis. et regresiis earum et omnem illorum pertinenciis. Et accepi de uos precium Solidos mille ualentem xx vncias. et ego de ipse eosque recepi. Et pace factum est. Quem uero hec omnia que uobis uindo. de meo iure in uestro dominio trado ad proprium ad omnia quecumque uolueritis facere. donandi uidendi comitandi. liberam abeatis. in dei nomine potestatem. Quod si ego uinditor aut ulus omo Comes uicarius uilicus auctor procurator uel hii qui regia iusione petent uel requirent. aut aliqua aposita persona qui contra hanc ista karta uindicionis uenerit ad inrumpendum aut ego ipse uenero. non hoc ualeam aut aliquis ualeat uindicare quod requirit set componam aut componat uobis in duplo ista hec omnia superius scripta cum omnem illorum inmelioracionem quantum ad eodem tepore fuerit inmelioratum et in antea ista scriptura infringere non permittat set in omnibus plenissimam obtineat suum roborem. Facta est ista karta uindicionis xiiii° kalendas nouember anno xiiii renanta Aianrici rege Sig✠num Gilla qui ista karta rogauit scribere et testes tradidit ad roborandum Sig✠num Gilelm esclua Sig✠num Dalmaç gisad Sig✠num bernard bono filio Sig✠num Ermengod gisad =RADVLFVS presbiter rogatus scripsit et ✠ die et anno quod supra».

Arx. Epal. de Solsona, plec de Valldelort.

*) En aquest troç se veu clarament que l'escriptor va errar-se, y trenca 'l sentit pera posar-hi lo que s'havia descuidat. Ho copío com està en el document.

posseía en 1289, en lliure y franc alou, el castell de Tarascó, qui al 4 de les idus de Janer hi va establir en enfiteusis a Guillem, fill de Berenguera de Soldevila, ab la prestació de la quarta part dels explets de blat, venema, olives, aglans, ametlles, canem y lli, y el delme y primicia de blat, venema, canem y lli pera Sant Martí de Tarascó, dintre qual parroquia estava aquest castell. Li dóna a més el senyor un hort y una «barchera», per lo qual haurà de fer-li'l cens d'un parell de gallines. Tindrà de treballar-ho tot a ús de la terra y no podrà llevar cap explet sense que hi sia'l senyor o el seu nunci, al qual, sempre que hi vaja, haurà de donar estàtica a ses propies messions d'aquest. Podrà tallar bigues y fustes pera la conservació de les cases actuals y per si vol construir-ne de noves. L'enfranqueix d'exorquia, intestia y cugucia, per tot lo que li paga en Soldevila cinccents sous barcelonesos de tern.

Passats sis anys, cambiaren aquest contracte pel cens anual de dos sexters de forment, dos d'ordi y altres tants de civada, a la mesura de Cardona[1], una perna de carn salada de porc, equivalenta al preu de tres sous barcelonesos de tern, y un parell de gallines. Es reserva, en ell, el dret de remensa en les persones presentes y venidores, l'exorquia, cugucia y tots els altres usos que qualsevol senyor té en els homes propis y solius, exceptada l'intestia, de la qual l'enfranqueix pera sempre[2].

Dos anys més tart el referit cavaller, ab sa esposa Guillema, vengué, pel preu de mil quatrecents trenta sous barcelonesos de tern, en lliure y franc alou, an en Guillem, fill de Berenguer d'Altarriba, aquest castell ab totes les seves pertinencies, emprius, jurisdiccions, homes, fembres, intesties, exorquies, cugucies, terços, lluismes, reemcions, justicia de moneda y de sang, «et cum inuencionibus auri uel argenti uel cuiusque modi metalli vel monete cuiusque modi sit», lo que sembla indicar que's creien que hi havia metalls per aquelles encontrades; puix mai en cap dels molts documents que he llegits per l'estil havia trobada aquesta frase, que, a no ser aixís, significaria lo mateix que l'usual «de abyso usque in cœlum»[3].

En 1404 n'era senyora na Elisenda, muller del mercader de Cardona Pere Zacort, qui'l vengué «cum fortitudine fortaliciis

1) Això y el suscriure, com a testimoni, un tal Calabuig, nom d'un mas vehí al Pujol de Planés, me fa dubtar si l'Arnau de Pujol es senyor d'aquest lloc del Pujol-Melós.

2) Arx. Epal. de Solsona, secció de papers, plec de Besora.

3) Lloc citat.

hospicio : : : : : furnis er casalibus», a Pere Prestador, sacrista del monestir de Solsona y administrador de la Pabordria, en l'espiritual y temporal, pel preu de vuitcents sous barcelonesos de tern. Tal volta aquella senyora seria filla de la noble familia d'Altarriba, que en aquells temps residia a Cardona, y, com hem vist, era senyora de Tarascó. Aquesta va nomenar procurador al mercader de Solsona Jaume Zavila, pera que donés la corporal possessió al monestir de Solsona. En 1406, al 30 de Juny, se constituí aquest ab en Pere de Torrent, prior del monestir de Cornellà, y administrador de la Pabordria de Solsona, per autoritat apostolical, davant de les portes del castell de Tarascó, y tenint per la mà al dit Torrent, va dir en alta veu: «Jo Jacme çauila, Axi com a procurador dels honrats en P. çacort, e madona Elic. muyler sua..... met é pos uos Reuerent en .P. deç torrent, administrador desus dit, ela Esglea e Pebordria de solsona, elos vostres succehidors, en les dites Esglea e Pebordria ara e en per tots temps en vera tenedeo e corporall possessió e proprietat dels dits Monestir Esglea e Pebordria de tot aquest Castell de Tarascho ab homes e fembres, e ab totes rendes, drets, termens, e pertinencies daquell segons que myls e pus copiosament es estat venut als dits Esglea Monestir e Pebordria de Solsona..... e en la carta de venda..... feyta largament se conte. Et en senyal de vera e liurada possessio de totes aquestes coses met vos dit Reuerent en .P. deç torrent..... dins lo Castell de Tarascho». Dient aquestes paraules va fer-lo entrar dintre'l castell, aont entrats, digué'l nou possessor: «E jo reeb possessio e git ne vos». Y encontinent va gitar-lo del castell. Va cridar al prevere de Solsona Bartomeu Cirera, a qui féu pujar al cim de la torra, aont aquest va sonar un corn, y, després d'alguna pausa, va clamar en alta veu diferentes vegades: «Tarascho per la Esglea de solsona e per lo senyor pabordre daquela». Acte seguit en Pere Deç-Torrent va destituir al batlle, va nombrar-ne de nou, y va gitar an en Jaume Ça-Vila del terme, y rebé homenatge dels homes de Tarascó, que regonegueren esser de remensa[1].

Poso tant detallada aquesta presa de possessió per donar a conèixer les costums d'aquella època.

No molt lluny del castell de Tarascó, a uns doscents metres vers solponent, poden esser visitades encara les ruines de l'antic

1) Tot lo que he referit de Tarascó es tret de l'Arx. Epal. de Solsona, plec de Besora, secció de pergamins.

temple parroquial de Sant Martí de Tarascó. Aquesta parroquia tenia de sufragànies les de Sant Cerni de Ginebrós y Sant Miquel de Marsinyac, ab les quals, com consta en l'anterior document que transcric, fou venuda, en 1044, a Miró Sunyer.

A una mitja hora de Tarascó hi havia'l mas de Montanyà (patria de l'hèroe del Bruc y canonge de la sèu de Manresa, Ramon Montanyà), que anava enriquint-se cada dia més y més, degut als fèrtils plans en mitg dels quals està assentada la gran pagesia; mentres que Tarascó, perdut el seu objecte com a fortalesa, havia passat a ser una pobra masoveria.

MONTANYÁ DE NAVÉS

En el terme del mas Montanyà hi havia, en 1302, una capella baix l'invocació de Santa Maria y Sant Esteve. Al 4 de les calendes de Juliol del mateix any, en Ferrari Graell de Borredà va donar a la referida capella y al prevere Guillem de Besora'l mas de Montanyà, ab la condició que aquest havia de dar el quart de tots els explets a l'esmentada capella, a la qual donà també una feixa, que confrontava a solixent ab Aubareda, y ab Montanyà per les altres parts. En 1540 ja era arruinat el lloc ont estava situada aquesta capella, «attenta dirruicione loci vbi dicta capella nunc sita est», qual situació no he pogut trobar, y en Pere Montanyà, del mas d'aquest nom, va demanar al bisbe d'Urgell que li permetés trasladar-la al costat de casa seva, lo que li fou concedit per Joan Pasqual, vicari general del bisbe Urries, ab data del 22 de Novembre. Al mateix temps estava també ensorrada l'iglesia de Sant Martí de Tarascó, y aquest bisbe disposà que totes les servituts de misses que de temps antic el rector de Besora estava obligat a celebrar en aquesta iglesia, per sí o pels seus vicaris, les celebrés en la de Sant Esteve de Montanyà, baix pena de cinquanta ducats. Concedí també a Joan Montanyà que hi trasladés la campana de Sant Martí y que en sa iglesia pogués fer carner pera tots els de dit mas; no

volent que per aquest servei, ni per la traslació del carner y campana, se'n seguís cap perjudici al rector de Besora o successors en llurs drets parroquials y emoluments[1]. Cinc anys després ja era construida la nova iglesia de Montanyà, que al 15 de Maig fou solemnement consagrada pel bisbe de Cirene Pere Gan, mestre en

1) «Franciscvs de vrries dei et apostolice Sedis gracia vrgellensis Epus. Dilectis nobis in chisto vniuersis et singulis presbyteris curatis et non curatis per ciuitatem et diocesim vrgellensem constitutis ad quos spectet Salutem in domino Noueritis quia ex informacione nobis ministrata notorie constitit et constat Ecclesiam sub inuocatione sancti martini infra parrochiam sancti Saturnini de Besora nostre vrgellensis diocesis fore ac esse dirutam ac quasi omnino demolitam ac mansum qui circa dictam ecclesiam erat fore ac esse per dominum directum amortizatum nullumque ibidem esse alium populum Et constat mansum dictum de tarasco nunc sic amortizatum possideri per Joannem muntanya mansi de muntanya prefate parrochie de Besora et sic nullius alterius interesse Pro tanto viso consensu venerabilis petri col... ies rectoris dicte parrochialis ecclesie de besora aut per venerabilem Joannem camps presbyterum eius procuratorem etc..... prouidimus disposuimus et dispensamus prout prouidemus disponimus et dispensamus seruitutem missarum celebrandarum que antiquitis fieri solebat in dicta dirupta ecclesia Sancti Martini transferri in ecclesiam Santi Estephani de muntanya Mandando prefato rectori de besora suisque successoribus et vicariis sub pena obediencie et quinquaginta ducatorum Quatenus prefatam seruitutem que antiquitus fieri solebat in dicta ecclesia Sancti Martini de cetero faciat ac faciant in dicta ecclesia Sancti Stephani de muntanya et non alibi dando licenciam cum presentibus prefato Joanni muntanya quod campanam que est in dicta ecclesia Sancti Martini transfferat ad dictam ecclesiam Santi Stephani et ibi eam ponat et posita..... ueat et conseruet suis propriis expensis Necnon dando licenciam dicto Joanni muntanya quod in dicta ecclesia Sancti Stephini(car)nerium faciat in quo ipse suiqui successores ac omnes dicti mansi de muntanya si uelint sepeliantur sic tamen quod per dictum ser(uicium) ac campane translacionem ac carnerium et sepulturam inde faciendam nullum fiat preiudicium dicto rectori de besora neque suis successoribus ecclesieque prefate parrochiali in suis iuribus parroquialibus et emolumentis. Dat. in castro nostro Sanahugie die decima nonis marcii Anno anatiuitate domini Millesimo Quingentesimo Quadragesimo Quinto.»

Segueix a continuació, ab distint caràcter de lletra:

«Constitutus personaliter reuerendisimus frater Petrus gan magister in sacra Theologia in ecclesia Sancti Stephani incorporata intus domum Petri muntanya parrochie Sancti Saturnini de besora diocessis urgellensis dei gracia Episcopus et apostolice sedis gracia cirenensis Episcopus necnon venerabilis Petrus colones presbiter ac Rector uillasique et Joannes Comabella agricola parroquie Sancti Jacobi de codonyet et ffrancischus Vantoldra agricola dicte parroquie et ego Antonius torrentaller presbiter oc Rector ecclesie Sancte Margarite de naues dicte diocessis urgellensis et multi alii quorum nominadimitto breviatatis causa die uidelicet jouis titulata decima quinta maii anno Millesimo Quingentesimo Quadragesimo Quinto per supra scriptum dominum Episcopum fuit consecrata suprascripta ecclesia Sancti Stephani dicte domus

Sagrada Teologia, acompanyat de Pere Colomer, rector de Besora, Francesc Pelós, prevere de Vilaseca, y Anton Torrentaller, rector de Navés, y multitut de poble[1].

En el mateix any, 1545, Pere Montanyà féu un llegat en el seu testament pera'l retaule faedor en aquesta capella[2].

Encara que'l transcrit document de l'any 1044, que'ns parla de la parroquia de Sant Martí, no'ns digui que aquesta es la de Tarascó, pot deduir-se per les confrontacions que senyala a solixent ab la parroquia de La Selva; a mitg-dia ab Seubassembrada y Clariana; a solponent ab les parroquies de Besora y Terrers, y puja vers a Sant Pere y Aguilenyà; y al nord ab la parroquia de Galtén y montanyes de Busa.

De la parroquia de Galtén no he pogut trobar la seva situació, ni cap record, y la de Terrers estava situada a uns quatre kilòmetres de Besora, vers al NO., de qual temple romanen encara les parets en ruines. Tenia per titular a Santa Cecilia y era parroquia encara en 1265, en qual data'l cavaller A. de Joval vengué al cavaller Br. de Besora tot lo que justament e injusta posseía «in tota parrochia et termino sancte cecilie de terrers». A últims del sigle XVII encara s'hi celebrava, y conten els del país — crec que sense fonament — que hi havia hagut un convent, quals frares foren assessinats.

JOAN SERRA Y VILARÓ, PBRE.

(Acabarà)

de muntanya de quibus omnibus ego dictus Antonius Torrentaller cum presentibus manu propria fidem in dubium facio et ego Petrus colomes rector supradictus appono sig✠num suprascripta sunt uera.»

1) Aquestes noticies, com també'l transcrit document, són tretes de cartes originals en pergamí existents en el mas de Montanyà.

2) Arx. Epal. de Solsona, secció de papers, plec de Besora.

REVISTA DE REVISTES

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Maig de 1909.

Pràctica de les Excursions, per Josep Guitart; *Calendari Folk-lòric de la Comarca*; *Gacetilles curioses*, per Joaquim Sarret; *Cançonística popular* y *Paremiològia comarcana*. Comença després com a folletí la publicació de *Sumari dels Privilegis de Manresa*, per J. Sarret y Arbós.

Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa, Maig-Agost de 1909.

¡26-31 julio 1909!; Herrerías y Villaricos, per M. R. de Berlanga; *Descobriment de pintures romàniques en el Bisbat de Vich*, per Josep Gudiol; *Bibliografía;* y varies Comunicacions.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Agost de 1909.

La Universidad de Valladolid, per C. Moral; *Los Calderones y el Monasterio de Nuestra Señora de Portaceli* (continuació), per J. Martí y Monsó; *Una excursión artística á Compostela*, per A. Díaz; y algun altre treball.

Touring, Setembre de 1909.

Escursione alle Isole Eolie, per L. V. Bertarelli; *Divagazioni sul Montenegro*, per P. Piola; *Il primo turismo*, per A. Mori; *La ferrovia del avenire*, per F. Tujani; y altres.

L'Escursionista, Setembre de 1909.

Visita di monumenti ai Salbertrand ed all'impianto idro-elettrico di Chiomonte, per R. Brayda; *L'«Impianto» di Chiomonte*, per E. Barraja; *Punta Tersiva*, per A. Toro; *Gite individuali.*

Mitteilungen des D. und O. Alpenvereins, 31 d'Agost y 15 de Setembre de 1909.

Lechtal-Wanderung, per J. Mayr; *Der Hochtansing im oberen Eunstale*, per J. Draxler; *Verschiedenes;* etc.

The Alpine Journal, Agost de 1909.

The midde age of a mountaineer, per C. Schucter; *Mountainering on ski*, per E. Russell Clarke; *Climbing on Lliwedd*, per A. W. Andrews; *New Expeditions; Alpine Notes;* etc.

Bulletin Pyrénéen, Agost de 1909.

Un officier géodésien aux Pyrénées, per H. Beraldi; *Etudes glaciaires dans les Pyrénées*, per L. Gaurier; *Itineraires de Sallent à Bujaruelo*, per M. H.; y la *Chronique des Sociétés.*

Havem rebut també durant el mes *O Instituto*, de Coimbra; *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, de Leiden; *Revue Catalane*, de Perpinyà; *Boletín de la Sociedad Geográfica*, de Madrid; *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos*, d'Orense; *Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón*, de Tortosa; *Revista de Menorca; Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, de Palma; y altres de nostra capital. — E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

SETEMBRE DE 1909

SOCIS ENTRATS DURANT EL DARRER TRIMESTRE

SOCIS RESIDENTS: D. Isidro Mas y Serracant. — D. Marian de Vilar y Fontcuberta. — D. Pau Thalmann. — D. Lluís Puigdomenech. — D. Eduard Rifà. — D. Rafel Guardia y Gresa. — D. Gonçal Comella y Marsal. — D. Marian Ros y Soler. — D. Isidoro Pons y Bofill. — D.ª Joaquima Pons y Bofill. — D.ª Mercè Pons y Bofill. — D. Francisco de Moxó y de Sentmenat.

SOCIS DELEGATS: D.ª Lilla Viles y Wyman, a Boston.

EXCURSIONS COLECTIVES

AL MONTSENY. — Continuant la serie d'excursions curtes proposades per la Secció d'Esports de Montanya, el dia 7, en el darrer tren, sortiren cap a l'estació de Balenyà·ls seus socis senyors Barnola, Coll, Llongueras y Santamaria, continuant en carruatge fins al Brull, ont se quedà'l primer de dits senyors, emprenent els demés la pujada vers el cim de Matagalls. La nit no's presentava pas del tot bé; la boira s'havia anat ensenyorint de la montanya, envolquellant als excursionistes, cobrint tot el terrer y l'espay, y permetent-los tant sols contemplar de tant en tant, y entremig de seguit llampegueig, fantàstiques y amenaçadores nuvolades. A quarts d'una de la matinada, y acompanyats d'algun que altre ruixat, arribaren a la Font de la Pomereta, acampant improvisadament entre boixos y brancatge.

Abans de trencar la nova aubada continuaren la marxa, dirigint-se directament vers Sant Andreu de La Castanya, ja que'l Matagalls continuava rodejat d'espessa boirada. Allí's reuniren novament ab el senyor Barnola y senyoretes Joaquima y Mercè Pons, acompanyats de ses respectives families, que hi pujaren desde'l Brull, retornant el mateix dia a Barcelona.

L'objecte principal d'aquesta sortida, apart l'intent de realisar ascensions nocturnes, era'l de posar-se d'acord ab D.ª Maria Bofill, viuda de Pons, propietaria de la casa de Sant Andreu de La Castanya, pera habilitar part de la mateixa com a refugi pera la pràctica dels esports d'hivern al Montseny, inaugurats ab tant bell èxit durant la passada hivernada. En altre lloc d'aquest numero parlem d'aquesta interessant qüestió.

A SANT LLORENÇ DEL MUNT. — El dia 25, en el darrer tren, sortiren cap a Tarrassa nostres consocis senyors Bombach, Coll y Serra, Berennes, Llongueras, Roig (Joan y Gabriel) y Santamaria, que, junt ab quatre bons amics d'aquella població, emprengueren l'ascensió a la montanya de Sant

Llorenç. Es d'advertir que a darrers d'Agost s'havia realisat ja altra excursió a dita serra junt ab diferents socis del «Centre Excursionista del Vallès», de Sabadell.

Nostres amics sortiren de Tarrassa al punt de la una de la matinada, y encara fosquejava quan arribaren al bell cim d'aquella alterosa montanya (1.120 ms. sobre 'l nivell del mar). Del cim se dirigiren vers les coves del Drac y Simanya, y, voltejant el Montcau, davallaren a la nova carretera de Mura, dirigint-se vers Tarrassa, desde ont retornaren a nostra ciutat en el tren que a les cinc de la tarda surt d'aquella població.

La Secció d'Esports de Montanya té organisada pera'l dia 2 del vinent Octubre una excursió *record* als cims del Montseny. Ne parlarem en el pròxim número.

EXCURSIONS INDIVIDUALS

A més de les que ja havem donat compte en els números anteriors, se n'han realisat moltes y ben importants durant la passada estiuada. Entre elles se 'ns ha donat noticia de les següents:

AL SPITZBERG. — Durant el passat mes de Juliol els nostres benvolguts consocis D. Rosendo Serra y D. Lluís Llagostera efectuaren un viatge a l'anomenat *país del sol de mitja nit,* o siga les regions més septentrionals de la Noruega y les viles de Spiztberg, terres totes que per llur elevada latitut geogràfica beneficíen d'un sol que no 's pon may en les cinc o sis setmanes que precedeixen y segueixen el solstici d'istiu.

Sortiren de Barcelona 'l 25 de Juny, y, després de breus estades a París, Luxemburg, Aquisgran y Colonia, s'embarcaren a Hamburg el 8 de Juliol. Desde aquesta data fins el 30 del mateix mes, que tornaren a posar peu a terra en l'esmentat port, anaren recorrent l'accidentada y hermosíssima costa noruega, visitant els cèlebres fiords d'incomparable bellesa, y admirant les abundoses cascades, les gegantines geleres, les cales misterioses y els esculls feréstecs que, alternant ab illes de rialler aspecte, fan d'aquella costa una de les més originals y pintoresques del món. Feren diferentes escales, detenint-se especialment a Bergen, Trondhjem, Tromsö y altres poblacions d'aspecte sumament típic y fins exòtic als ulls de meridionals, y continuaren alguna excursió a l'interior del país quan l'itinerari del vapor ho permetia. Desde 'l cap Nord, punt el més septentrional d'Europa, feren rumbo a l'arxipèlac del Spitzberg, illes que fins fa pocs anys sols eren freqüentades a l'istiu per pescadors y balleners y pels exploradors que les prenien com a punt de sortida pera internar-se en el casquet polar. Quatre dies durà la navegació per aquelles mars desolades, creuant-se sovint ab colossals icebergs que anaven a la deriva y ab alguna ballena que fugia espaordida de la proximitat de la nau. Anaven internant-se per un verdader laberinte d'estrets y canals compresos entre illes solitaries y cantelludes montanyes cobertes arreu d'immenses geleres, y desembarcaren al Bell Sund o estret de la Cam-

pana, y a la Badia de l'Advent, aprop dels 80° de latitut, que marcà la més alta del viatge.

Ja de retorn, esmersàren quasi tot l'Agost visitant part d'Alemanya y les principals ciutats de l'Holanda y Bèlgica.

Segurament en algunes vetlles del pròxim hivern tindrem ocasió de sentir en el local del CENTRE les ressenyes y descripcions dels nostres companys, y, com anaven proveits d'un bon aparell fotogràfic, podrem veure en projecció 'ls punts principals de tant interessant viatge.

A ANDORRA Y ASCENSIÓ A PEYRAFORCA. — Els dies 4, 5, 6, 7 y 8 del passat Setembre 'ls senyors Riera y Colom, Romà Pujol y Rigol y Font efectuaren aquesta interessant excursió pirenenca.

El primer dia sortiren de Bagà abans de trenc d'auba dret a la vall de Greixa, y, faldejant l'enasprat Moixaró, arribaren, després d'una bona marxa, al lloc anomenat Hospitalet, quan tot just les primeres llums del sol ixent rosaven els cimals de les vehines serres.

Després d'un petit descans, emprengueren la forta pujada que mena dret a Coll de Jou, y, atravessant la forta serralada que separa 'l Bergadà de la Cerdanya, baixaren dret a la magnífica plana ceretana, fent la descensió per entremitg dels boscos que encara guarda aquesta regió, tot donant una ullada a la grandiosa carcassa del Cadí, que aixeca per aquest cantó son llom, trencat per característiques canals de verticals escorralls, la canal del Vert, la del Crestall y altres, que tant belles emocions han proporcionat als excursionistes que les han visitades.

En la Font Lletera hi esmorzaren, y poc després, per Urus, Alp, Das, Escadars y per les hermoses carreteres que lliguen els poblets de la Cerdanya, arribaren a Bourg-Madame abans de les dotze.

Després de dinar, y passant per Puigcerdà, anaren seguint la carretera, vorejada per envellutats prats, a qual peu hi remoreja 'l Carol, que havia de menar-los al rònec poblet del mateix nom, coronat per alterosos cimals, y en qual lloc hi feren nit; una nit de tramontana udoladora.

A l'endemà emprengueren la pujada dret a la vall de Campcardós, y abans de deixar la vall per qual fons hi salta 'l riu Carol, donaren una ullada al Puigmorens, per quals entranyes hi furguen una munió de treballadors obrint-hi la foradada, el *tinel* que diuen la gent del país, per ont hi ha de córrer el transpirenenc.

Resseguint la vall de Campcardós, per demés feréstega y de bells recons emboscats, anaren avençant tenint a l'enfront la remarcable silueta del Peyraforca, encesa pels primers tocs del sol ixent, que projectava sos raigs a travers d'una atmòsfera puríssima.

El guia que prengueren a Carol havia assegurat a nostres companys que al cim de Peyraforca no hi havia pujat may ningú, més un cert vaquer de Porta que menava un bon remat de vaques, els assegurà que pujarien a Peyraforca, y tingué raó, perquè en menys de set quarts pujaren al cim

del *punxó,* que diuen ells, y que ja havia sigut petjat anteriorment per altres companys del CENTRE.

Aquesta ascensió es altament emocionant, perquè s'ha de fer veritable escalada, grimpant més d'una canal quasi vertical; y, finalment, a l'arribar al peu del *punxó* s'ha de guanyar aquest fent continues contraccions, pujant per entre les desigualtats que presenta 'l rocam en una pendent que no tindrà menys de 80° y voltada arreu d'engolidors precipicis.

El cim d'aquesta punxaguda montanya presenta un desigual planet d'un parell de metres quadrats y rodejat d'aplomats estimballs. Particularment el que mira pel cantó de Puigpadrós té alguns centenars de metres, causant un grandiós efecte l'estimbar-hi algun roc, que queda fet pols a l'arribar a la pregonesa de la vall. Arriba aquest cim a uns 2.700 m., y, encara que no té molts llunyans punts de vista a causa d'estar voltat de cimals alterosos, produeix, per efecte de sa agudesa, l'ilusió de que s'estigui sospès en l'espay.

Feta la descensió per la Portella Blanca d'Andorra y faldejant el repeu de l'enlairat Puig Negre, sortiren a la Portella de Joan Antoni, de desde ont anaren a la regió lacustre del Cercle dels Pessons y naixement del riu Valira, y, seguint curs avall d'aquest riu, anaren a fer nit a Soldeu.

L'endemà, y seguint el curs del riu Valira, que s'esmuny pel fons d'hermosa vall rodejada d'alterosos cims de retallada silueta, seguiren pel camí de matxos, atravessant per entre 'ls nombrosos poblets escampats a lo llarg del curs del Valira: Encamp, Ordino, Meritxell, Les Escaldes, Andorra la Vella, Sant Julià, arribant a la Sèu a entrada de fosc, desde aont l'endemà, en l'automòbil que porta a Calaf, se dirigiren a dita població pera agafar el tren que'ls havia de retornar a Barcelona.

Per manca d'espay no parlem d'alguna altra de les nombroses excursions realisades durant l'estiu per diferents companys y de diversos viatges efectuats per l'extranger.

Entre les primeres recordem les dels senyors Amat, Santamaria y Valls per Camprodon, Prats de Molló, Arles, Amelie-les-Bains, Perpinyà, Canet, Vilafranca, Vernet y Canigó; la dels senyors Parés y Rius y Matas per les valls d'Aran y Venasc; l'efectuada pels companys senyors Romaní y Puget per diferentes comarques pirenenques; la del senyor Gaza per les regions del mitg-dia de França, etc.; y entre 'ls segons recordem els dels senyors Alfons Par, per Escocia; César A. Tell, per Alemanya; y Baltà de Cela, per Dinamarca, Bèlgica y Escandinavia.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

Durant els mesos d'Agost y part de Setembre aquesta Secció va veure-s honrada ab la visita de la professora senyora Lilla Viles Wyman, de Boston (U. S. A.), que vingué expressament a fer-nos una visita pera estudiar nostres dances populars catalanes y mallorquines, y no cal dir que la

Secció de Folk-lore va fer tot lo que va poder perquè dita professora trobés totes les facilitats possibles pera 'l millor èxit del seu estudi en aqueixa capital; de manera que's donaren en aqueix CENTRE diverses sessions de dances populars catalanes, les quals executà l'agrupació «La Dança», que dirigeix nostre consoci senyor Guasch, a més d'altres varies que organisà aquestà Secció en altres llocs d'aqueixa capital, y d'haver-li facilitat desde aquí tot quant sigué possible perquè l'estada que féu a Mallorca fos profitosa pera 'l seu estudi. L'impressió que li produiren les nostres dances bé prou ben expressat ho deixà en un article que escrigué expressament pera la publicació *Feminal,* en el qual demostrà lo molt agrahida que restà an aquesta Secció de Folk-lore y lo molt que li complagueren nostres dances. Dita senyora acceptà ab molt de gust nostra proposta d'esser a Boston (U. S. A.) el nostre soci delegat.

NOVES

El Congrés Pireneísta de Bagnères-de-Bigorre. — Tal com haviem anunciat, el dia primer d'Agost prop passat va tenir lloc el citat Congrés de la Federació de Societats Pireneístes, baix la presidencia de M. Fortassin, alcalde de Bagnères, y actuant de secretari M. Labadie.

Després d'aprovar-se l'acta de la sessió anterior y de designar-se Burdeus com a lloc de reunió del nou Congrés que se celebrarà 'l Març vinent, MM. Le Bondidier y Meillon feren diferentes mocions referents a la designació de guies y servey d'informacions sobre l'estat de la neu a montanya. M. Belloc, delegat de la direcció Central del C. A. F., proposà, y aixís va acceptar-se, que totes les fotografies documentaries portin la data de la seva obtenció. M. de Saint-Saud féu una crida per pendre part en la suscripció al monument al Comte Russell, y, després de rebutjar-se per inútil una proposició sobre l'establiment d'un servey d'hotels afillats per les societats franceses pertanyents a la Federació, van donar-se per acabades les tasques del present Congrés.

El mateix dia va reunir-se la Comissió de Toponimia y Topografia Pirenenques, baix la presidencia de nostre distingit consoci 'l comte de Saint-Saud y assistencia, entre altres, de MM. Belloc, Gaidoz, Maury, Meillon, Nogués, Marchand, De Roquette-Buisson, Reverdy, Sansot y capità Seauve; donant-se compte de varies excuses per no assistencia, entre elles les de nostres companys senyors Torras y Casas-Carbó. Se donà compte de diferentes obres sobre toponimia y de treballs topogràfics y geodèsics realisats per individuus de la Comissió. A proposta del president se prega a tots els pireneístes que al fer les observacions baromètriques se faci ab tot mètode y precisió, enviant-les, si's vol, a la Comissió pera calcular-les uniformement y poder utilisar-les pera'ls treballs topogràfics. M. Meillon notificà la

confecció d'un glosari topogràfic de la Bigorre com ensaig y contribució al glosari pirenenc acordat pel Congrés de Tolosa, examinant escrupulosament més d'un centenar de noms d'aquella regió. S'entaulà discussió sobre ells, adoptant-se després gran nombre dels mateixos, y variant l'ortografia d'altres.

A les dugues hores d'oberta va aixecar-se la sessió.

Esports d'hivern a Catalunya. — Després de l'èxit de la passada temporada, la Secció d'Esports de Montanya del nostre CENTRE ha vingut treballant y preocupant-se pera la vinenta. A dit fi té'l projecte d'organisar diferentes excursions y sortides pera la pràctica dels esports hivernencs, que seran coronades per la realisació d'un gran concurs de luges y skis, quals treballs preliminars estan ja molt avençats. L'animació y entusiasme que regna entre nostres companys es gran, essent molts els que's preparen pera concórrer a dits actes, equipant-se convenientment y esperant ab ansia les primeres nevades. El nostre Xalet-refugi d'Ull de Ter y el Santuari de Nuria, ont sembla podrà comptar-se ab l'habilitació d'un segur refugi, segons les gestions fetes prop del senyor administrador del mateix, l'actiu y simpàtic mossèn Eudald, seran, junt ab les poblacions de Ribes y Hostal de La Molina, punts a propòsit y preferits pera la mellor comoditat y èxit de dites sortides.

Al Montseny, y degut a l'amabilitat y complacencia de la senyora viuda Pons, podrà comptar-se ab l'habilitació d'un refugi a la casa de Sant Andreu de La Castanya. Mercès a l'entusiasme ab que dita idea fou rebuda per dita senyora y per ses simpàtiques filles Mercè y Joaquima, socis de la nostra Secció d'Esports de Montanya, s'arribà a un perfecte acord ab la Junta de la mateixa, y molt properament se començaran les obres, que quedaran acabades abans dels rigors del vinent hivern. Actualment també s'estan fent gestions pera conseguir l'habilitació de part del Santuari de Sant Segimon.

Tot això, y l'entusiasme que regna entre nostres socis de l'esmentada Secció, a la qual recentment hi han ingressat bon nombre de companys, responen de l'èxit de la vinenta temporada. El grupo de senyoretes inscrites a la mateixa ha ofert animosament la seva cooperació, contribuint aixís a l'implantació dels esports d'hivern a nostra terra, en tant bona hora iniciada l'any passat pel nostre CENTRE EXCURSIONISTA.

Hi ha també l'intent d'assistir als grans concursos de 1910 que'l Club Alpí Francès ha organisat a Cauterets y Eaux-Bonnes.

QUART CONCURS INTERNACIONAL DE SKI. — Se celebrarà, com ja varem indicar temps endarrera, a Cauterets y Eaux-Bonnes durant els dies 25 a 29 de Janer del proper any 1910. La Companyia dels Ferro-carrils del Midi té acordat ja una rebaixa individual del 50 per 100 a tots els socis del Club Alpí Francès, a tot inscrit pera dit Concurs y a totes les societats excursionistes, a més d'uns bitllets reduits pera tots els demés concurrents.

Se té ja noticia de que hi concorreran equips suecs, noruecs, italians, austriacs y francesos, realisant-se ab dit motiu diversos actes, festes y excursions.

El Comitè Central Organisador està format pels senyors Cuénot, Duregne, Fayon, Meynot, Falisse, Cazenave, Cadart, Arné, Saint-Saud, Camboué, Berdon, Benezech, Le Bondidier y Gaurier. Hi han, ademés, Comitès locals a Eaux-Bonnes y a Cauterets, y altres de propaganda en diferentes poblacions. Igualment està format el Gran Comitè Patronal y el Comitè d'Honor. Del primer ne formen part, entre altres, els ministres de Guerra, Justicia y Treballs públics de França; els embaixadors d'Italia, Espanya, Suiça, Austria, Suecia y Noruega; els prefectes dels Alts y Baixos Pireneus; els presidents dels Clubs Alpins de França, Suiça y Italia y el del nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA; y dels segons, els senyors senadors y diputats francesos dels districtes pirenencs; els presidents dels Ski-Clubs y societats esportives dels Pireneus; els de les Seccions pireneístes del C. A. F.; y nostre company D. Manuel Tey, en representació de la Secció d'Esports de Montanya del CENTRE.

En un dels vinents números donarem compte del programa detallat.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE SETEMBRE

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0° Y AL NIVELL DEL MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
11°.45	11°.85	26°.1 (dia 20)	4°. (dia 28)	766'3 mm.	766'5 mm.

ESTAT DEL CEL			
Dies serens . .	3	Dies de pluja. . . .	18
» nuvulosos.	9	» de rosada . . .	9
» coberts. .	14	» calamarça . . .	1

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 89'1 mm.

VENTS DOMINANTS	
8 MATÍ	8 TARDA
Calmes	Id.

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona.—Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24.—Telefon 115

Any XIX Barcelona, Novembre de 1909 Núm. 178

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

LES VALLS D'ANSÓ Y D'HECHO

(PIRENEUS D'OSCA)

Me trobava a Jaca la primavera de 1907, ab el propòsit de continuar ma tasca ab el recorregut de les valls y serralades que constitueixen la zona pirenenca de l'alt Aragó; tasca, en veritat, ben migrada, si 's considera que'ls 137 kilòmetres que en línia recta hi ha aproximadament desde'l límit E. de la vall de Benasque, que es la més oriental de la regió aragonesa, y confrontant ab Catalunya, fins als confins de la d'Ansó, en l'extrem oposat, vers a l'O., y que es vehina de la Navarra, no es una distancia gran, geogràficament considerada, encara que representi la tercera part de l'istme pirenenc. Emperò la constitució geognòstica d'aquelles valls que abracen la secció de màxima elevació de tota la carena, aixís com els intrincats relleus y talls que elles ofereixen, y de ben diferent aspecte dels de la secció dels Pireneus catalans y vascs, dificultant el seu recorregut, allarguen considerablement aquella distancia, contribuint-hi en gran manera les dolentes comunicacions, en especial les de vall a vall, pels pasos o ports que les reclouen.

Malgrat aquestes dificultats y fins perills, al veritable montanyenc quantes agradoses sorpreses se li ofereixen allí, ab aquells esplèndits quadros d'una naturalesa aspra y selvatge, que fan contrastar idílics reconets, aont l'ànima s'abandona a una plaenta fruició!

Acabat el meu treball a Jaca, sortia vers Ansó per la carretera de l'Estat y de tercer ordre, que ab 113 kilòmetres condueix a la capital navarresa, y que desde Jaca va baixant per l'aixamplada vall que, regada pel riu Aragon, ne diuen la Canal de Berdun. El cotxe-diligencia ont jo anava 'm portà als 28 kilòmetres dessota la vila de Berdun y en l'entreforc de la carretera de la vall d'Ansó.

Allí vaig deixar el cotxe, y l'endemà, ab un carret, vaig dirigir-me per aquesta carretera, y recorrent 23 kilòmetres m'havia de conduir al terme del meu viatge. Planejant per l'ampla vall, anàrem vorejant els vinyats y oliverars, fins a esser envistes del poble de Biniés, a uns 2 kilòmetres de Berdun. Allí s'emprèn sobtada baixada de perillosos revolts en cerca del riu Veral, que's presenta davant vers al N. en mitg de planer areny de conreus, y tancat l'horitzó, al fons, per un estret engorjat, que es l'anomenada foz[1] de Biniés. Per dessobre de les serres que'l formen treuen llurs blanques testes els cims dels ports d'Ansó.

Ab un kilòmetre forem al pont de Biniés, y, atravessat, ens trobàrem a la vorera dreta del Veral, que no haviem de deixar fins al terme de la jornada.

Davant nostre se'ns havia reclòs la vista: sols una escletxa en les penyes ens indicava l'indret per ont s'endinza la carretera, per la que bé pot dir-sen porta natural, ab que la vall d'Ansó es delimitada topogràficament pel S.

La foz de Biniés me l'havien ponderat en gran manera 'ls meus amics de Jaca per sa feréstega bellesa, però 'l meu parer es que, sense tenir la grandiositat dels imposants congostos del riu Éssera al Run y a Olvena, y fins la dels nostres Tres Ponts, Collegats y Sopeira, es la foz de Biniés un interessant exemplar de gorges, y que no fa al costat d'aquelles un paper gens desairat.

Passats els 3 kilòmetres per ont la carretera segueix dessobre'l Veral, y oberta en els cingles que, surplombats, se van arrestellant com fulls de llibre, els horitzons s'obren, y la carretera puja fortament per les vessants de la serra de Fórcala, ensems que'l riu s'enfondeix, restant invisible en llur llit solcat. El paisatge, encara que no li sobra la vegetació, presenta bonics punts de vista, per la vall y vers el fons, ab les montanyes nevades dels ports.

Una bona baixada 'ns portà altra vegada aprop del riu Veral, que atravessàrem pel pont de Santa Orosia, trobant als pocs minuts la barriada del mateix nom. La carretera va guanyant el desnivell de la vall y vora del riu, atravessant-se a la poca estona 'l petit congost anomenat d'Ornat, aont s'oviren els esqueys que s'encastellen dessobre l'escorrancat barranc. Al sortir d'aquesta nova tanca, la decoració cambía per complet, presentant-se'ns les montanyes de banda y banda encatifades per bons prats y sembrats, y

1) *Foz* o *hoz* equival a congost.

clapejades per espesses abetoses, y apareixent, ab un poc més de pujar, la vila d'Ansó.

Bonica situació té 'l cap de la vall, encimbellat el seu poblat en els espadats cayents dessobre 'l riu Veral, y per la part oposada esgraonant-se en la vessant del barranc de la Fuente de Garcés, que davalla de l'emboscada serra de Valdespetal. La carretera acaba dessota 'l poblat, quedant-hi una costa a fer pera assolir el primer

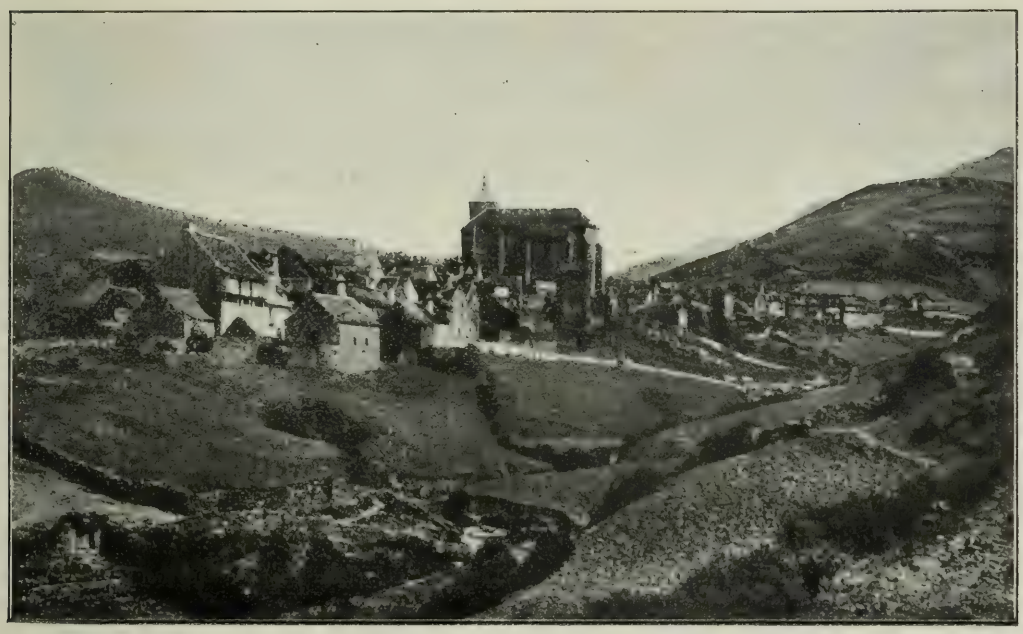

LA VILA D'ANSÓ: VISTA DESDE LA CARRETERA

carrer d'ell. No 's comprèn com quedaren malament per tant poca cosa, ja que ab un curt desenrotllament podien haver-se evitat els ansotans tenir de transbordar llurs mercaderies a bast, y sobre tot en dies de mal temps, a les portes de casa seva.

Aixís, doncs, el meu tartaner y jo 'ns varem carregar l'equipatge y amunt per aquella pujada, ens entaforàrem pel primer carrer que's troba, no recordo de quin nom, y que bé podia esser el del Malpas.

No s'esborrarà ja més del meu record la primera impressió que vaig rebre d'aquella entrada a boca-foscant d'un dia rúfol y trist, que semblava d'hivern més que de primavera, per aquells carrerons costaruts y estrets que apareixien com goles de llop; debades el meu esguard cercava ací d'allí algun perfil delicat, com una barbacana airosa, una obertura ben siluetada, més sols me

topava ab botarudes parets sense arreboçar, finestres y portals frets y feixucs, per aont, envolquellades en les tenebres de la nit, s'hi vesllumaven línies humanes encara més feixugues, y embotides en aquella tant típica indumentaria que fan per això d'aquesta vall una de les curiositats més grosses del Pireneu aragonès.

A tomballons per dessobre d'aquells informes còdols punxaguts, preguntant preguntant, férem cap a la plaça. Allí vaig posar en joc les valioses recomanacions que portava del meu distingit amic el senyor Gaston de Jaca, emparentat allí ab lo milloret de la vila. Allavores començà a aclarir-se, ja que no 'l jorn, puix era negra nit, ma pensa, ab la franca rebuda que'm feren els senyors d'Ornat, el secretari de l'Ajuntament, senyor Garcia, y altres personalitats del país, a qui tot remerciant-los coralment llurs oferiments, fets ab la noble franquesa que tant bé 'ls escau an aquells ferms montanyesos, m'els contemplava encuriosit, tot afermant-me de que la meva estada allí no havia d'esser viatge perdut.

La vall d'Ansó, o conca del riu Veral, topogràficament considerada, es una de les més extenses del Pireneu aragonès, y de contorns molts irregulars. Confronta pel N. ab França, departament dels Baixos Pireneus, vall d'Aspe, termes de Lescun y d'Urdós; a l'E., ab sa vehina vall, també aragonesa, d'Hecho; al S., ab la conca del riu Aragon, y territori anomenat de Cinco Villas; y pel ponent, ab la vall del Roncal, la primera pertanyent a Navarra, provincia de Pamplona.

Situats en el cim de la Tabla de los Tres Reyes, lloc aont s'hi reuneixen els tres termes d'Ansó, Isaba (Roncal) y Lescun (França), la línia frontera francesa va seguint vers a llevant, y a gran alçaria, pels pics d'Ansabera y de Linza Petragema. D'allí torç vers a l'E.SE., y va sostenint-se pels monts de L'Acherito, Las Foyas, El Palo, y per las Fajas de los Anollos y pic de Mira Anton s'enllaça ab la serralada de Bernera, que la separa de la vall d'Aragüés.

La frontera de Navarra comença en la susdita Tabla de los Tres Reyes, y va aliniant-se vers al S. per les collades y puntes de Maz, Ezcaurri, Idoya, Calveira, serres Lleoná y Fórcala, y ab algunes sinuositats va conservant altures poc inferiors, per la serra de Fago, fins a caure dessobre 'l terme de Villareal.

La separació de la vall d'Ansó de la d'Hecho 's fa per una ramificació que, partint vers al S. del maciu de Petragema, forma les escorxades carenes de Petraficha, Tortiella, Picoya y Peñaforca, per abaixar-se en les serres de Valdespetal y de Terís, quedant aquestes darreres, y per un avenç al S. anomenat la Punta del

Sueño, y mitjansant la pregona osca de l'achar d'Ornat, que atravessa 'l riu Veral, enllaçades ab la serra Fórcala, y delimitant pel mitg-dia la frontera d'aquesta comarca.

Malgrat presentar-se la topografia d'Ansó com una vall reclosa, formant una conca de recepció, que es la del riu Veral, ha de considerar-se com pertanyents a dita vall, y sols administrativament, algunes seccions de son territori fòra d'aquesta conca. Tals són: primer, la secció compresa desde 'ls pics de Petragema, L'Acherito, El Palo y las Fajas de los Anollos, que reclouen la ribera de Guarrinza, que si bé 's consideren com pertanyents a Ansó, topogràficament formen part de la vall d'Hecho o del riu Subordan. Pel contrari, al S. d'Ansó, o baixa ribera del Veral, desde l'achar d'Ornat, fins a les serres de Fórcala y de Sueño, si bé integren la topografia d'Ansó, pertanyent a Hecho, tal vegada en compensació de l'anterior regió dita, que ho es dels ansotans.

Altra zona hi ha que's troba en igual situació, y es el petit poblet de Fago, tancat per les serres de Fórcala a l'E. y la frontera de Navarra a l'O., y qual riu d'aquell nom va a desaiguar directament a l'Aragon, sense esser tributari del Veral. Aquesta petita vall de Fago es considerada políticament com d'Ansó.

Y, per fi, en aquesta secció de Pireneus s'hi observa, si bé en una petita part, la defectuosa delimitació de la frontera internacional. Aquesta anomalia es el troç de frontera al NE. d'Ansó, y compresa entre 'ls pics d'Espelunguera y els cayents septentrionals de la carena de Bernera, quals vessants llencen ses aigues al riu d'Urdós, o sia en territori francès, trobant-se la ratlla d'Espanya avençada dins d'aquest, y traçada per una linia convencional que acaba al Somport o port de Canfranc.

L'éix principal de la vall d'Ansó, orientat sensiblement de N. a S., està format pel curs del riu Veral, que pren son nom en l'unió de les dugues branques anomenades riu de Petragema y el de les Tacheras o de Petraficha, que tenen abdós llurs origens en la carena septentrional. El Veral es de curs constant, y va a desaiguar al riu Aragon (Ebro), més avall de Berdun.

El territori d'aquesta vall té una longitut de 25 kilòmetres, ab una amplaria mitja d'uns 7'5; resultant una extensió superficial d'uns 188 kilòmetres quadrats. Son terrer es tot ell montanyós, y fins en els arenys del riu s'hi troben encinglerats que formen els anomenats *achares* (bretxes o portells). Les serres de la vall rematen en pics que arriben prop dels 2 400 metres.

Ofereix aquest país llocs molt pintorescos, realçats per boscu-

ries de pins, abets y faigs; y algun enlairat ras de bons aglebats, aont, aixís com en els cims, s'hi conserven durant l'istiu amples congestes de neu.

El clima, com d'això se'n desprèn, es molt fret a l'hivern, sense arribar als rigors siberians de les altres valls aragoneses de més al llevant, puix la zona pirenenca en aquesta vall comença a abaixar-se vers l'extrem de la cordillera al golf Cantàbric. D'això, y afegit a l'influencia de les corrents aeries procedents de l'Atlàntic, ne resulta una benignitat relativa en les estacions. Tal no vol dir que a l'hivern no hi sovintegin els jorns d'*ausin* (torb), que'ls impossibilita fins de sortir de casa.

L'agricultura es limitada pel consum, y encara reduida, en les poques terres conreables, als cereals, llegums, patates y poca hortaliça. Més, en cambi, representa una riquesa notable pel país la cria del bestiar de llana, mantingut en els magnífics pasturatges dels anomenats ports d'Ansó y esplèndit pla d'Aguatuerta. Se calcula la riquesa pecuaria de la vall en 44.000 caps de llana, 2.120 de vacú, 720 eugues y cavalls y 4.500 cabres. Ademés, l'extensió dels herbats permeten als ansotans arrendar llurs montanyes als forasters, arribant-se a reunir en tot el territori de la vall fins a 60.000 caps de bestiar.

A l'hivern, quan les montanyes estan cobertes de neu, porten els remats a terra baixa d'Aragó, arrendant-hi les montanyes; allí crien les ovelles, venent-se la cria abans de tornar al seu país, que es per la Santa Creu de Maig. Ademés, abans de la temporada d'istiu, xollen el bestiar, venent-se'n la llana, que es molt apreciada pels compradors forasters.

L'industria hi es rudimentaria, y se redueix al treballat de les llanes y llins del país, pera la confecció de panyos y bayetes que formen l'indumentaria especial dels seus pobladors. Hi ha en son territori mines actualment denunciades, però no explotades, y són de coure, y de terra pera la fabricació de porcelana. D'aquestes darreres diuen que la primera vaixella que s'usà en el palau reyal de Madrid fou feta ab aquell material.

La vall d'Ansó posseeix dos nuclis de població, que són la vila del mateix nom y el poble de Fago (aquest té unes 420 ànimes), y en son territori, com en totes les comarques dels alts Pireneus, no s'hi veuen cases isolades: sols alguna borda inhabitada la major part de l'any, y que'ls serveix pera encorralar el bestiar quan fa mal temps, y de dipòsits pels forratges.

Donada una idea general d'aquesta vall, passem a recórrer son

cap y casal, la vila d'Ansó, aont me trobava delicadament atès per aquells bons montanyesos, y dels quals no'n puc conservar més que agrahiment.

La vila d'Ansó, situada a 890 metres d'altitut, conté unes 1.450 ànimes; té jutjat municipal, y depèn del d'instrucció de Jaca, aixís com del districte electoral d'aquesta ciutat. Hi ha escola

Carrer del Veral, a la vila d'Ansó

completa, y com a línia fronteriça es residencia d'un capità de carrabiners, quefe de quatre seccions del cos, corresponents dugues an aquesta vila y les altres dugues, una a Fago y l'altra a Berdun. Té una duana subalterna.

L'aspecte de la població es el d'una vila montanyenca; les cases són de feixuga construcció y d'un sol pis, cobertes per teulats de lloses y de gran pendent, per ont hi sobressurten colossals xemeneyes cilíndriques. La plaça major, de bona capacitat, té en un costat la casa-ajuntament, ab els baixos ab porxades, y una font pública al mitg d'ella. El carrer anomenat del Veral ostenta encara una antiga torra, restos de les antigues fortificacions de la vila.

L'iglesia parroquial, baix el patronat de Sant Pere, es un bon edifici d'una sola nau, de 40 metres de longitut per 15 d'amplaria.

El creuer mideix uns 30 metres. Les voltes de fàbrica gòtica presenten els consabuts aristons en forma estrellada, tant comuns a les iglesies d'Aragó. No 's veu en aquest temple cap detall artístic, y el portal va soplujat per un atri quadrat tancat per una reixa. En la sagristia s'hi guarda una creu processonal de plata daurada, obra del renaixement. Aquesta parroquia havia tingut en altres temps molta importancia, y corresponent a la que tingué la vila, puix en un document que s'hi conserva del rey en Jaume I, hi consta que hi havia allí capítol de rector y racioners, y que en 1590 constava aquest de 63 prebendats, als quals el pontífex Gregori XIV els concedí 'l privilegi de patrimonialitat. Avuy queda reduida sa comunitat a un rector, el simpàtic mossèn Escartin, y de dos coadjutors. Pertany aquesta parroquia al bisbat de Jaca.

Aquesta vall, y a despit de les corrents de l'igualitari cosmopolitisme, es sens dubte la vall pirenenca de l'Aragó que ha guardat més les costums y tradicions de l'avior. L'ansotà, criat en aquella naturalesa aspra y allunyat dels centres de civilisació, presenta 'l seu temperament de ferm montanyenc, avesat a totes les fadigues y penalitats; y, per sa repugnancia a barrejar sa sang ab la del foraster, ha conservat son físic castiç. Es alt y esquerdalenc, no essenthi escasses allí les talles de 1'80 mts. y fins de 1'90; fort y valent, y com no, si ha sigut aquell país, fins que les disposicions arancelaries ho han impossibilitat, un dels países clàssics del contrabando, més no del contrabando de paquetaire solitari, que fuig a salt de mata, sinó del de colla, armats ab trabucs, fent cara als carrabiners y fins a la tropa, que'l govern tingué d'enviar-hi en vistes de les escomeses que sofrien els del resguard, y que devegades els tocava la part dolenta. Llarga seria la ressenya que's podria fer dels incidents d'aquella penada caça d'homes, en aquells temps del gran contrabando, y que'm relataren ab pintoresca frase aquells ferrenys minyons, tots a l'entorn del *fogaril* (llar de foc), y asseguts en la típica *cadiera* (escon). Epopeyes dignes de mellor causa.

De tot això no se'n vulgui deduir dolents instints en ells, res més equivocat: l'ansotà, apart de sa valentia, que'l fa esser devegades impulsiu, sobre tot tractant-se de faldilles, es senzill y de nobles sentiments com bon pirenenc, y el foraster que recorre son país pot anar ben tranquil per sa persona y per sa butxaca.

Y del sexe dèbil què'n direm? Lo primer, y a boca plena, es que en cap lloc pot usar-se aquest mot de dèbil més irònicament que tractant-se de les ansotanes. Elles són els escarraços de la feina: allí se les troba llaurant, segant, traginant y fins esporgant

arbres, embotides per aquella feixuga indumentaria en que les faldilles soles els pesen 5 kilos. Al cap-vespre dels jorns feiners se troben a reraçaga de llurs petits burrets, carregades ab l'arada al coll, com Crist al Calvari. Y a les festes, quan se'n reuneixen algunes y agafen pel seu compte algun galan, ja queda ell ben posat entre riotes y gatzara.

Aquest vigor de raça forma en les dònes un extrany contrast ab ses cares, generalment de faccions fines y expressives. Es la vall aragonesa en que se n'hi veuen més de boniques, y sembla mentida que d'aquell conjunt de rustiquesa 'n puguin sortir aitals delicadeses. D'aixerides y desinvoltes, ho poden dir els minyons bearnesos de Monleon, aont hi van elles a l'hivern pera dedicar-se a fer espardenyes. Als banys de Panticosa han arribat a monopolisar el servey de cambreres, d'aont ne treuen bones propines, y fins en nostra capital se les pot trobar, ab els paquetets de tè, essent l'admiració de la badoqueria barcelonina.

Més en lo que's veu l'aferrament dels ansotans a ses velles consuetuts es en sa indumentaria. Ab quin desdeny parlen de les antiestètiques calces llargues y de la desairada boina! Ab veritable orgull van ells ab llur calça curta, lluint llurs esbeltes proporcions, ab llur ampla faixa artísticament mitg caiguda, y coberta llur testa pel capellet rodó y colocat graciosament de gairell, que deixa al descobert en un dels polsos el floc llampant del mocador de seda.

Y les dònes, cobertes ab aquelles fundes de llana y demés peces, totes aquestes folgades y feixugues, y que les joves, sobre tot, semblen portar com si fossin de fina batista. Es clar que per l'aimant a lo típic y aficionat a la cambra fotogràfica no es cosa de despreciar aquest capítol; però en aquell país, y en especial les dònes, no 's presten gens a esser subjecte de *pose*. Ja vaig notar jo, al fer algun detall de carrer en que intervinguessin figures, ab la llestesa que se n'apartaven del davant totes elles. La causa de semblant procedir m'ho explicà una bufona ansotana, contant-me que anys endarrera hi anaren allí una colla de *señores de Madrid* (entengui-s *chicos de la prensa* ilustrada), y obtingueren una colecció de tipus d'aquell país, prometent-los enviar-los la seva obra.—*Pero ¿sabe V., señor,* — me deya ma interlocutora, indignada, — *lo que nos mandaron? Pues nuestros retratos en las cajas de cerillas, y todas salimos feas.*

El trajo dels homes es de panyo negre, compost d'ermilla y calça curta, aquesta oberta pels costats en sa part inferior, y de la qual pengen dos cordonets capsats de color carmesí. Dessota

l'ermilla s'hi posen un cosset o *almilla* blanc de llana, ab brodats de colors al pit, cólzers y punys, que deixa al descobert la blanca camisa ab botonadura de metall. Les pantorrilles les porten cobertes per les *calcillas,* sense peus y ab unes trabes, a fi d'evitar que s'els enfilin; són de color blau clar pels joves; dessobre de les *calcillas* hi porten els *peales,* de llana fosca. Els homes casats, o que no volen presumir, se posen solament els *peales,* que són més llargs y que'ls tapen tota la cama. La faixa ampla es de llana blanca, y devegades de color. El barretet rodó es de feltre negre, ab guardes pel vent de seda carmesí.

Antigament calçaven abarques, més avuy les han substituit generalment per les espardenyes. Pels dies de festa, a l'anar a l'iglesia, y en les solemnitats (bateigs, casaments, enterraments, etcètera), se cobreixen ab una mena de gambeto ab mànegues, de panyo negre, anomenat *enguarina.*

L'indumentaria de les dònes es un bon xic complicada. El trajo dels jorns feiners està compost d'unes faldilles y cos, tot d'una peça, y sense mànegues, que'n diuen *basquiña;* es de bayeta verda, filada y teixida al país, y de gran gruixaria; va atabellada, y a l'indret del pit, que no 'l marquen ab cap estrenyement, el tabellat es menut, deixant la forma aproximada del tornejat del cos y espatlla, y arribant dessota les aixelles. A fi de que no 'ls caigui, va sostinguda la *basquiña* per dos tires travesseres dessobre 'ls muscles. Les mànegues són postices y molt ajustades, arribant-los sols fins als cólzers; són de panyo blau o negre, y van aparellades per una cingla d'estam de color vermell o negre, que, una vegada posades aquelles, els queda aquesta atravessada per l'espatlla. Dels cólzers als muscles els resta la camisa al descobert, que se l'estarrufen formant abultats bollos y ben riçats. El coll de la camisa acaba en una alta golilla o *gorguera* emmidonada.

Pera sortir al carrer se cobreixen el cap ab un mocador de cotó o de seda, de llampant color, y senzillament doblegat, anomenat *panizuelo.*

Més lo que constitueix una veritable obra en l'habillament de l'ansotana es el pentinat, que'n diuen de *martillo,* consistint en partir el cabell en dos cuots, que se'ls envenen ab una cinta de cotó negre, y per dessobre altra de vermella, que'n diuen *trenzadera,* y se'ls subjecten a l'entorn del cap donant voltes, en sentit contrari un de l'altre.

Pera anar a l'iglesia, y els dies festers, se posen dessobre la *basquiña* unes altres faldilles paregudes, que són el *saigüelo,* de

plecs més amples que aquella. El *saigüelo* es de panyo negre enribetat inferiorment de color blanc pera les viudes, y vermèll pera les donzelles y casades. El cap y espatlles, y dessobre del *panizuelo*, se'l tapen ab un troç de bayeta d'igual classe y color de la *basquiña*, que'n diuen *bancal*, colocant-se'l com una mantellina, y quedant ab la cara tapada, deixant-hi sols visible 'ls ulls y nas, si es una viuda, y ja més descoberta si es en cas contrari. En les classes acomodades, el bancal es de baieta blanca, ab cenefes brodades de seda, y ab una petita borla o *floco* que'ls cau sobre 'l nas.

Per fi, en el trajo de gran cerimonia s'hi afegeixen dessobre altra peça llarga anomenada *saya*, de panyo negre també, atabellada y ab gires verdes (si no es cas de dol), y se l'arremanguen de davant, subjectant-la per darrera. Aquestes *sayas* porten mànegues negres, y obertes al llarg fins als cólzers, ab llaços en les munyeques, de seda de color negre o violeta, segons siga dol o no.

El davantal es de rica seda endomassada, de fondo blanc y ab serrell. El calçat, en altres temps consistia en *peales* de llana blanca, y abarques lligades ab uns cordons de llana torçuda, que'n deyen *abarqueras*. Avuy han substituit aquest primitiu calçat per les sabates negres.

Acaba de completar aquest complicat habillament, en les grans festes, l'anomenat *sofocante*, o siga una gran llaçada de seda de colors abigarrats que's coloquen sobre 'l pit. En aquest lloc es aont hi exhibeixen les joyes del nuviatge, com són grans medallons pendents de llargues soguilles, pilariques de plata, y escapularis brodats de diferentes formes. Les arracades no hi poden mancar, y solen veure's-en de més d'un pam de llargaria, ab pedres; y pera que no se'ls esquinsi 'l polpell de l'orella se les subjecten ab un cordó que passa al voltant d'aquesta [1].

La vestimenta de les criatures es semblant. Fins a l'edat de cinc anys els fan portar unes gorretes en forma de gorra-frigia, anomenades de *periquillo*. A les festes els posen el *saigüelo* vermell

1) Com a prova de la sumptuositat ab que's provehia 'l guarda-robes de la nuvia, ensems que de la riquesa que de temps antics gaudia aquell país, vegis-s en què consisteix la provisió de roba d'una promesa rica d'Ansó: 8 *basquiñas*, 4 o 5 *saigüelos*, 2 *sayas* ab gires verdes, y 2 ab les gires negres; 5 mantellines, 6 o 7 davantals de diferents colors, 4 parells de mànegues, 3 dotzenes de camises ab gorguera, a més de la corresponent roba interior. Y, pera acabar de donar-se compte del gasto que representa aquest repuesto, s'ha de fer constar que una *basquiña* costa 8 duros, un *saigüelo* 6 duros, la *saya* 9 o 10 duros; pagant-se en el país la baieta a 14 rals la vara.

fins als dotze anys; passada aquesta edat, ja comencen a dur la *basquiña* verda.

Essent els ansotans tant fidels guardadors de les velles costums, no hi pot mancar originalitat en els detalls de les llurs cerimonies. Aixís s'observa que tots els assistents a un bateig, inclosos el capellà y escolà, són convidats després de l'acte a casa dels pares del batejat. En la cap-vuitada, la mare fa la presentació del seu infantó, dient-se'n d'aquest fet el *saca-manetas* de casa fulano. Això ve de que als infants, al naixer, els enfaixen tot el cos, deixant-los les mans dins de la faixada, y fins el jorn del bateig no 'ls treuen aquelles a part de fòra.

En els enterraments, quan la comunitat se troba aplegada, junt ab els assistents, a casa del difunt, y abans del rés acostumat, la persona més allegada del difunt, y que ha d'esser del mateix sexe d'aquest, entrega una vela a cada sacerdot, y posa una llaçada de seda (o bé senzillament una tovallola en les classes pobres) dessobre la creu parroquial, y diu *desquite*. Aquesta llaçada pot tornar-la a adquirir la casa mitjansant el pagament a la parroquia de 2'50 ptes.; y si no 's pronuncía l'abans dita paraula al posar la llaçada, allavores no té dret la casa o recobrar-la.

En la conducció del cadavre al cementiri sols hi assisteixen les dònes de la casa interessada, les de la familia y les vehines. Els homes més allegats no van a l'enterrament, sols en el cas d'esser fills del difunt. El seguici porta veles enceses donades per la casa, y distingint-se 'l cap del dol en la major mida d'aquelles.

Una vegada fet l'enterrament, y després del funeral, van els homes a la casa y en fila d'un a un, y resen per l'ànima del mort; acabat aquest acte, ho repeteixen les dònes soles. Aquests resos queden acabats el mateix jorn del funeral, si 'l difunt es solter; però, si es casat, tornen les dònes a la casa nou dies seguits a resar-hi; aixís com també a l'iglesia cada tarda de la novena. Passada aquesta, s'hi fan celebrar una missa que se'n diu de *coda*, y que's repeteix cada cap d'any, en les classes acomodades.

El rigor del dol exigeix que no 's dongui hostatge a ningú a casa del difunt: allí s'hi tanquen portes y finestres, y fins se deixa d'encendre-hi foc. El dol en les viudes es rigorosíssim, a l'extrem de permanèixer tancades tot el primer any, y donant-se 'l cas de no assistir l'interessada a sa propia germana en els darrers moments d'una mortal malaltia.

Aquells montanyesos, mancats de divertiments en aquell país arreconat, y en el qual el llarg hivern, ab el dolent temps, els im-

COSTUMS D'ANSÓ

Clixé de J. Soler

MATRIMONI RICH AB TRAJO DE BODA

COSTUMS D'ANSÓ

Clixé de J. Soler

CASADA AB TRAJO DE CARRER

pideix d'exteriorisar llur satisfacció, per una bona venda de bestiar, o en diades assenyalades, les aprofiten aquestes, celebrant-les ab força gatzara. En el romiatge de l'ermita de la Verge de Puyeta, patrona de la vall, y distant una hora de la vila, hi assisteix tota la gent de la comarca; acabada la solemne festa religiosa, hi fan un àpat, que es de suposar no deu esser menys solemnial. Aquest darrer el paga la germandat de la Verge, assistinti-hi 'ls confrares, els quals tenen el dret de portar-hi en llur companyia solament un noy petit, siga fill, parent o conegut; més aquests no poden asseure-s al costat dels grans, y ho fan, pera gaudir del menjar, tots ajeguts a sota la taula, aont llurs allegats els van donant les tallades com a gocets.

Els jorns de major animació en el país són quan al mes de Maig, y després de set mesos d'absencia, tornen de França les noyes espardenyeres, fent-hi cap també allí 'ls pastors, que ab els remats pujen als ports: allavores tot es alegria, y les jotes y rondalles se succeixen de seguit, afegint-hi alguna *novillada* a la plaça, aont s'hi veu de lo que es capaç la... diguem-ne valentia dels ansotans.

JULI SOLER Y SANTALÓ

(Acabarà)

SENYORIU DE LA VESCOMTAL FAMILIA MIRÓ

(Acabament)

Encara que lo que avui constitueix la parroquia de La Selva no sia a solixent de Tarascó, ja hi es respecte de les altres dues sufragànies seves, ni pot atribuir-se a Sant Martí de Les Serres, encara que aquesta tinga La Selva ben a solixent, per quant no li convenen les demés confrontacions, y ademés que Sant Martí de Les Serres, ab la parroquia de Sant Climent de La Selva, les iglesies de Sant Cerni de Grau, Sant Martí de Gissers y Santes Creus d'Aguilenyà eren del comte d'Urgell y de Provença Ermengol, segons ell mateix se titula, qui, en 1088, va fer-ne donació a l'iglesia de Santa Maria de Solsona, juntes ab la de Sant Salvador de Toló, situada al terme del castell de Toló, en el lloc anomenat Coll de Falcó[1].

1) «In dei domine ego Ermengaudus dei nutu consul urgellitanus necne prouincialis. et coniux mea Adelaidis. et filius meus cognomine Ermengaudus.

De Sant Martí de Les Serres conten per allà, equivocadament, que havia estat la primitiva parroquia de La Selva y que, més tard, al sigle XVII, a instancies dels propietaris de la vall de Sant Llei, la trasladaren al lloc actual; més, com pot veure-s en l'adjunt document, existien totes dues al sigle XII, y en l'arxiu de La Selva's troben documents anteriors a la construcció de l'actual temple y casa rectoral de La Selva, en els quals a les dues iglesies se dóna'l títol de parroquies. Tant la de Sant Martí com la de Sant Climens foren reconstruides de nova planta a mitjans del sigle XVII pel rector Mossèn Postils. De l'antiga de Sant Climens no'n quedà ni rastre: de la de Sant Martí resten les parets formant part de la pagesia que hi ha al costat de la nova capella.

Aquesta comarca, que comprèn la part nord dintre'ls límits assenyalats a la de Navés al sigle XI, comprenent les rectories de Pea, Cases de Posada, Busa y La Selva, havia constituit, fins no fa molts anys, el districte municipal de Castelló, prenent el nom del puig aont hi ha les ruines del castell d'aquest nom, ab una capella

Per hanc scripturam donacionis nostre pariter donamus ecclesie sancte marie celsone. illam nostram ecclesiam dedicatam in honore sancti Saluatoris. que est sita infra terminos de nostro castro uocitato tolonio. in loco quem uocant collum de falcone. Et aduenit nobis per successionem parentorum nostrorum seu per omnes uoces. Prefatam ecclesiam et cum omnibus alodiis que habet hodie uel in antea deo auxiliante habebit infra terminos predicti castri toloni. uel in omni nostro comitatu. simul cum cimiteriis. et primitiis. et oblacionibus. et cum omnibus sibi causis pertinentibus. donamus predicte ecclesie sancte marie celsone. propter remedium animarum nostrarum. parentorumque nostrorum. Et ad hoc donum addimus pretaxate ecclesie. in comitatum urgelli. in ualle lordensi. ecclesiam sancti saturnini de gradu. et ecclesiam sancti Martini de Gissers. et ecclesiam sancte crucis de guilannano. et ecclesiam sancti Martini de ipsis serris. et ecclesiam sancti clementis de silua. Has omnes cum decimis et primitiis atque oblacionibus. ac cimiteriis. et cum omnibus pertinentibus sibi causis. sic donamus prefate ecclesie Sancte marie celsone, et eius canonice cum exiis et regressiis et pertinenciis cunctis que habent uel habebunt. Sicut superius scriptum est. de nostro iure. in dominium et potestatem tradimus prefate ecclesie. et eius canonice. ad habendum uel possidendum omni tempore. Sane si nos. aut posteritas nostra. aut aliquis homo uel femina nobili aut uili persona. qui contra hanc largitionis cartam. uenerimus. uel uenerit pro inrumpendo. non hoc ualeamus uel ualeat uindicare. sed pro solo conatu. in quadruplum componamus uel componat. cum incremento totius meliorationis. Et in antea hec donatio tandiu inconuulsa permaneat. usquequo finis cui ueniat. Et addimus ad hoc donum. in ualle lordensi. ipsum mansum qui fuit de sidela. simul cum ipsis alodiis qui ad ipsum mansum pertinent. et cum omni seruitio et censu quod nos habemus in ipso manso uel in omnibus modis habere debemus. = Facta carta donationis XVI. kalendas octobris. anno xxviiii. Philippi regis. annoque ab incarnatione domini nostri

romànica, baix l'invocació de Santa Maria, que havia estada parroquia. Com ja hem vist, aquest castell y vila fou donat als hospitalers, en 1166, per Pere de Besora. Es de doldre que la molta documentació d'aquest municipi fou cremada dèu o dotze anys ha, y per gent ilustrada, o que almanco té obligació de ser-ho. Se conservava en la rectoria de La Selva, y, per dues caixetes plenes de documents que romanen encara, se veu que hauria donat molta llum sobre la guerra dels Set-anys y la de l'Independencia, per haver establert l'escola de cadets en aquelles montanyes encastellades el general Lacy.

CAPELLA DE SANT LLEI

Com pot veure-s en els documents referits, estava sembrada de capelles aquesta comarca, a més de moltes altres que no esmento per no haver-ne trobat datos històrics. Gairebé en la major part d'elles s'hi conserven retaules pintats per en Josep Fretó, a mitjans del sigle XVII, y taules gòtiques en algunes. Durant la segona meitat del sigle XIX varem tenir la desgracia d'hostatjar en aquesta terra un dolent pintor, anomenat Canudes, natural de Casserres[1], que va tenir la mala pensada d'empastifar-los tots, repintant-los ab mals colors, sense

ihesu xristi .i. lxxxviii. ERMENGAVDVS COMES ✠ Adalaidis comitissa ✠ Nos qui hanc cartam per signum crucis firmauimus. et antea scribere mandauimus. et postea testibus subter notatis firmare rogauimus. Ego Ermengaudus filius iam dicti consulis Ermengaudi cognominis mei. filiusque lucie comitisse. simul dono hoc donum suprascrictum et confirmo eum per signum hoc ✠ et simili modo confirmo omnia dona que ab ineunte etate usque in presens fecit ei prefatus pater meus. = Sig ✠ num Ramon ermengod. = Sig ✠ num Guilelmi ermengaudi. = Sig ✠ num Miró mironi. = Petrus mironi. = Sig ✠ num Andreu mir. = Sig ✠ num Remon guilelm. = Sig ✠ num... dalmaz. = Sig ✠ num Arnal dalmaz. = Petrus (sacer)dos qui hanc cartam scripsi iussus. et hoc signum ✠ impressi deuotus. in die et anno notatis superius.»

Arx. Epal. de Solsona, plec de Selva.

1) Arx. parral. de Besora.

ombres ni molla d'àrt, resseguint els vells perfils, resultant la major part no tant solament indignes d'adornar un temple, sinó fins la més humil arcova, de tal manera que en alguns llocs el bisbe Riu manà ab decret de santa visita que fossin retirats del culte.

SANT PERE DE GRAU D'ESCALES

En aquesta comarca s'estan destruint les ruines de l'antig cenobi de Sant Pere de Grau d'Escales, que es llàstima que, avui que tot resucita a casa nostra, no s'hi facin almenys les obres necessaries, no ja per la completa restauració, sinó al manco pera que no acabin d'enrunar-se. Consisteix en una creu en forma de tau, ab tres absis al travesser, essent major la central, y una cúpula vuitavada al centre. L'absis de la part nord ja està ensorrada, y en la nau que forma'l pal de la creu ja hi ha dos grans portells en els murs, y la volta no tardarà molt a caure, si continua sense coberta y sense cap reparació. Aquesta part del temple, ja de temps immemorial, està fòra del culte, ab una paret que'l separa del reste. No sé quant, en lloc de tenir els altars en les absis, habillaren solament per iglesia'l travesser de la creu, fent el presbiteri en la part nord del mateix. Ara està tota exacrada desde fa una vintena d'anys.

S'equivoca clarament el pare Villanueva[1] colocant el monestir de Sant Pere d'Escales aprop d'Isona, per confondre'l «pavo Lordense» (Valldelort) ab el lloc de Llordà, vehí d'aquella vila. Aquest monestir no era altre que'l de Sant Pere de Grau d'Escales, com se prova ab la carta d'erecció de l'iglesia de canonges en monestir de l'ordre de Sant Benet, feta en 960 pel bisbe d'Urgell Wisadus, citada pel mateix autor[2]. Diu: «Et ego Wisadus Episcopus consentio atque trado ad proefatum locum Sancti Petri ipsa Ecclesia Sancti Mametis qui est in ipsa rocha cum ipsas mansiones et terras et vineas..... Et ego Francemirus probyter dono..... ipsas mansiones quo habeo in illa currize et ipsa ecclesia Sancta Eulalia..... dono atque trado domum Sancti Petri in illa tentellagine uno domo.....». L'iglesia de Sant Mamet, avui en ruines, estava al cim d'una de les encinglerades montanyes que encerclen la vall, aont està'l temple vers a mitg-dia, y encara porta'l nom de montanya de Sant Mamet. La Corriu, Santa Eulalia — de Valldora — y Tentellatge, són altres tants noms de parroquies vehines de Sant

1) *Viage literario*, volum XII, pàg. 30.
2) Lloc y volum citats, pàg. 227.

Pere. Es veu que'l P. Villanueva no havia viatjat gaire per aquest país, ni se n'havia informat, puix d'altra manera hauria posat «currize» y «tentelagine» ab lletra majuscula, segons la seva costum de corretgir ortogràficament els documents antigs, si hagués sapigut que eren noms de castells y parroquies, y, sabent això, no hauria sofert l'equivocació de situar aquest monestir a Isona, encara que s'hi trobessin el comte Borrell y el bisbe Wisadus quan els visità Francemir, pera que's dignessin erigir el monestir de Sant Pere.

JOAN SERRA Y VILARÓ, PBRE.

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

ANY 1909

Entre les moltes obres que, donades per llurs autors, han vingut a augmentar durant l'anyada que acabem la nostra Biblioteca, devem fer especial menció d'alguna d'elles pel seu valor intrínsec y per la seva importancia ab relació a les tasques propies de l'excursionisme català. Vegi-s a continuació unes quantes notes bibliogràfiques sobre les mateixes.

Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona, año VI, 1907.

Publicat pel nostre Excm. Ajuntament, ha aparegut el volum VI d'aquesta interessant colecció, que molt ens convenia y que honra en gran manera a nostra terra. Es aquesta obra un veritable anuari estadístic de la nostra capital, ab datos ben complets referents a la seva població, natalitat, casaments y defuncions; notes electorals; observacions meteorològiques y climatològiques en general; estadística dels serveis referents a vigilancia y seguretat, incendis, ensenyança, beneficencia, sanitat, justicia, urbanisació y obres, abastos, cementiris, etc.; a més d'un nomenclator y breu estudi de totes les nostres entitats culturals, y serveis referents a l'industria y comerç de Barcelona, constituint tot plegat una veritable ressenya y guia monumental de la ciutat, inclosa en un volum molt ben presentat, compost de més de 650 planes y diversos gravats, que diu molt en favor de la secció d'estadística del nostre municipi y del seu quefe, D. Manuel Escudé Bartrolí, que està al seu davant.

Conté, ademés, aquest volum, una ressenya dels principals projectes d'obres municipals y operacions financieres y uns datos biogràfics dels tres catalans ilustres Bartomeu Robert, Francisco Pi y Margall y Jacinto Verdaguer.

Anuari del «Institut d'Estudis Catalans», any 1907.

Després de la publicació de les obres *Les Pintures Murals catalanes*, fasc. I, *Les Monedes Catalanes*, vol. I, y *Documents per l'Historia de la Cultura Mig-eval catalana*, vol. I, l'«Institut d'Estudis Catalans» ens ha ofert el seu primer Anuari, que correspon a l'any 1907 y que es una bona mostra de lo que es y pot ser en lo successiu aquesta publicació. Després de donar compte de l'objecte y reglament d'aquesta institució cultural y dels seus propòsits en l'avenir, se publiquen en aquest volum, que consta de més de 500 planes, diferents treballs corresponents a les quatre diverses seccions en que actualment està dividida dita entitat, creada baix els auspicis y patronatge de la Diputació Provincial de Barcelona. Heus-aquí l'enumeració de dits treballs: Secció Arqueològica: *El necrologi de l'iglesia de Roda*, per Josep Gudiol; *Les influences de l'art oriental et les goths dans le Midi de la France*, per J. A. Brutails; *Origens del Renaixement barceloní*, per R. Casellas; *Quelques vases ibériques inédits*, per P. París; *I paliotti dipinti dei Musei di Vich e di Barcelona*, per A. Muñoz; *Les iglesies romàniques ab cobertes de fusta de les valls de Bohí y Aran*, per J. Puig y Cadafalch. — Secció Històrica: *Les historiens du Roussillon*, per J. Calmette; *Inventario de los bienes muebles de Alfonso V de Aragón*, per E. Gonzalez Huertebise; *Nota de geografia històrica*, per J. Miret y Sans; *Episodios de la Historia de las relaciones entre Aragón y Túnez*, per A. Gimenez Soler; *Atenes en temps dels Catalans*, per A. Rubió y Lluch. — Secció Jurídica: *De les investigacions respecte'l Dret de Catalunya y reintegració de ses fonts*, per Guillem M.ª de Brocà, insertant a continuació les *Ordinacions fetes en Corts* y la *Traça de classificació dels Usatges y idea de la potestat; Traducció dels Usatges, Constitucions de Catalunya* y *Les Costums de Pere Albert*, per Josep Gudiol; *Costums jurídiques de la ratlla d'Aragó*, per Guillem M.ª de Brocà. — Secció literaria: *La «Letra de Reyals Costums» del Petrarca*, per E. Moliné y Brasés; *Sobre problemes de l'actual català literari*, per P. Fabra; *Un nou viatge a Terra Santa en català*, per J. Pijoan; *Inventaris inèdits de l'Ordre del Temple a Catalunya*, per J. Rubió, R. d'Alòs y F. Martorell; *Dos músics cinccentistes catalans*, per F. Pedrell; y *Riambau de Vaqueres*, per J. Massó y Torrents.

Ab aquesta sola enumeració pot ja fer-se càrrec d'aquest primer Anuari. Res més podem dir, perquè allargariem massa la present nota. Sols farem constar que dit volum acaba ab unes notes cròniques dels principals treballs realisats darrerament a Catalunya per entitats y particulars ab relació a les tasques y finalitat de l'«Institut d'Estudis Catalans».

L'Arquitectura romànica a Catalunya, volum I.

Elegantment editat per l'«Institut d'Estudis Catalans», y constituint un treball tipogràfic de veritable valua, havem rebut el primer volum d'aquesta notable obra dels senyors Puig y Cadafalch, Falguera y Goday y Casals,

que ve a augmentar la notable colecció fins avui publicada per aquella meritíssima entitat.

S'estudíen en aquest volum l'arquitectura romana y la cristiana pre-romànica en totes ses vicissituts y més notables manifestacions, desde son concepte general fins a l'estudi detallat dels més importants monuments d'aqueixes èpoques. Temples romans com els de Tarragona, Vich, Barcelona y Empuries; iglesies bisantines y vissigòtiques; monuments funeraris y commemoratius; circs y teatres romans; ponts y termes; construccions civils; y fins mers fragments decoratuis, són ressenyats y estudiats ab amor; junt ab un tractat dels diversos ordres arquitectònics, dels materials constructius usats y altres materies diverses que avaloren aquesta obra d'estudi y consulta, qual continuació es ja esperada ab ansia per tots aquells que han vist y conegut el volum de que ara·ns ocupem. Consta aquest de 470 planes, ab un Index bibliogràfic y altre d'analític que facilita en gran el maneig d'aquesta obra, enriquida també ab gran nombre de làmines y gravats.

Notes històriques del Bisbat de Barcelona, MOSSÈN JOSEP MAS.

Han aparegut y havem rebut durant aquest any els volums III y IV d'aquesta obra, que ab tant de carinyo ve publicant l'erudit historiaire Mossèn Mas, arxiver de la sèu barcelonina.

En aquests volums se contenen els següents treballs: *La parroquia de Sant Feliu d'Alella, L'iglesia parroquial de Llerona, Renuncia del Castell de Sant Salvador de Cabrera del Penadès, La consagració de l'iglesia de Santa Maria de Piera* y *El Palau del rei en Jaume I, La creu del Mont Cabrer, La capella de Sant Sebastià de Sant Genís de Vilassar* y *Taula del Cartulari de Sant Cugat del Vallès,* que ocupa tot el volum quart. Tots aquests treballs, fets a plena conciencia y ab minuciositat de detalls, van acompanyats de diversos gravats y de la reproducció de documents y cites autèntiques, que es lo que més avaloren sempre aquesta mena de treballs d'indagació històrica.

Guia de Barcelona.

A principis d'any va aparèixer aquesta guia, formant un elegant volum de 464 planes, de la colecció «Enciclopedia Artística». L'obra està esmeradament presentada, y son contingut es una descripció completa de la nostra ciutat, ab ressenya de tots sos monuments y edificis més notables, ab datos ben curiosos y complets respecte la seva historia y vicissituts. La Barcelona arqueològica y la Barcelona moderna estan estudiades y descrites per igual, fent remarcar les seves belleses monumentals y el seu progressiu avenç en totes les seves manifestacions, tant de la seva vida material com dins l'esfera d'intensa cultura que va distingint a nostra terra.

Es una obra altament recomanable, d'alta utilitat pràctica y molt convenient pera tots els que vulguen ben conèixer la nostra capital.

Catàleg del Museu Artístic-Arqueològic Santacana a Martorell.

Desde ja fa molts anys tot excursionista que visitava Martorell se complavia y tenia veritable interès en conèixer el Museu que en sa propia casa havia anat formant ab tota cura y amor el senyor Santacana, gran aimador de nostra terra.

Avuy dia'l nostre consoci D. Francisco Santacana y Romeu, descendent directe y continuador de l'obra del fundador de dit Museu, ha fet una tasca altament meritoria al publicar el Catàleg del mateix, contribuint aixís a difundir entre aficionats y inteligents el coneixement de tot lo que en sa casa s'atresora com a reliquies del passat de nostra terra. Forma aquesta obra un volum elegant y esmeradament imprès ab gran nombre de fotogravats y tricromies, y text català y francès, constituint un resum gràfic ben artístic d'aquelles importants coleccions entre les quals sobressurten per sa riquesa y varietat el gran nombre de rajoles y capitells que en ell hi figuren.

REVISTA DE REVISTES

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Setembre 1909.

Santiago de Peñalba, per M. Gómez Moreno; *Una excursión artística á Compostela,* per A. Diaz; y *Los Calderones y el monasterio de Nuestra Señora de Portaceli,* per J. Martí y Monsó.

Alpi Giulie, Setembre-Octubre de 1909.

Sulla Creta Granziaria, per R. Timeus; *Salita del Gran Veneziano,* per Coretti; *La nuova strada delle Dolomiti,* per A. Tosti; *XL Congresso degli alpinisti italiani,* per A. Tribel; *Estetica e viabilità nel territorio di Trieste,* per L. Fischetti; *Grotta sul monte Camus di Pirino,* per E. Boegan; *La grotta di Trebiciano,* per E. Boegan; *Cronaca Alpina;* etc.

Touring, Octubre de 1909.

Ferrovia del Appennino Centrale, per L. V. Bertarelli; *Ottobrata,* per Silio Carpani; *Al Polo Artico,* per C. Roncagli; *Dalla Rosetta al Mulaz,* per P. L. Rambaldi; *Contro l'emigrazione delle nostre opere d'arte,* per J. Bonardi; *Montecassino,* per Bergeret; y algun altre treball junt ab curiosa y important informació gràfica sobre esport y excursionisme.

La Montagne, Setembre de 1909.

Dans les Carpates, per L. Borelli; *Aux sources du Monksou,* per Nicolas de Poggenpohl; *Deux ascensions dans le Groupe du Plan,* per E. Fontaine; *Bibliographie; Chronique du C. A. F.; Chronique Alpine.*

Bulletin Pyrénéen; Setembre de 1909.

Un officier géodésien aux Pyrénées, per H. Beraldi; *Études glaciaires dans les Pyrénées,* per L. Gaurier; *Les Forteresses des Pyrénées,* per Ardouin Dumaget; *Une promenade au Pic Mourgat,* per R. Croste; *Chronique* y *Bibliographie.*

Hem rebut també'l *Bulletin annuel de la Société des Excursionistes Marseillais;* el del *Club Alpin de Crimée et du Caucase; L'Escursionista,* de Turin; *Boletín de la Real Academia de la Historia,* y el de la *Real Sociedad Geográfica,* de Madrid; *Boletín de la Comisión de Monumentos,* d'Orense; *Revista de Menorca; Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana,* de Palma; *Revista Montserratina; Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana; Hojas Selectas; Revista Musical Catalana,* y *Memorias de la Academia de Ciencias,* de Barcelona. — E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

OCTUBRE 1909

EXCURSIÓ AL MONTSENY. — El dia 2 d'aquest mes, en el tren de les set de la tarda, sortiren cap a l'estació de Balenyà 'ls nostres companys Barenne, Roig (Joan y Gabriel) y Santamaria, de la Secció d'Esports de Montanya del nostre CENTRE.

Després de curta estada al confortable hostal de câl Orri, al punt mateix de mitja nit sortiren nostres consocis vers El Brull y Font de la Pomereta, quals trajectes feren respectivament en 1 hora 27 minuts y 1 hora 8 minuts. A un quart de quatre reemprengueren la caminada, y, passant pel Pla dels Cincs-sons, arribaren al cim de Matagalls al punt de les cinc y vint minuts.

A la mitja hora llarga de descans davallaren cap a la Font de l'Obi o del Mut, arribant a l'ermita de Sant Marsal abans de dos quarts de vuit. A un quart en punt de dèu sortiren vers la Font de Briansó, estant tres hores y quart per fer dit recorregut, y als tres quarts emprengueren de nou la caminada vers el cim de Les Agudes, que assoliren a tres quarts de dugues d'aquella tarda. A les dugues deixaren dit cim; a la mitja hora eren al Turó de l'Home; ab menos d'altra hora arribaven a les anomenades Roques de Santa Elena; ab 35 minuts més eren a la Font d'en Carbonell; y a un quart de sis entraven a Gualba, molt satisfets d'aquesta sortida, propia per un bon entrenament, fent en una sola excursió y sol dia la travessia del Montseny passant per sos tres cims més enlairats, turons de Matagalls, de Les Agudes y de l'Home, a 1.700 metres d'altitut aproximadament. En el darrer tren d'aquell mateix dia sortiren de Gualba cap a nostra capital.

EXCURSIÓ PARTICULAR AL PIC DE PEGUERA (2.252 m.). — Trobant-se d'estada a Cauterets nostre consoci Lluís Santasusana, va tenir ocasió de fer ab nostre amic y company el comte de Saint-Saud y la seva familia una ascensió al pic Peguera, la montanya a quals peus se troba aquella alegra població. L'excursió no oferí cap dificultat. Nostres consocis seguiren l'itinerari vers els establiments de la Raillère y vall de Geret, arribant als tres quarts d'hora a la cascada de Cerisey, deixant allí 'l camí del pont d'Espanya per agafar-ne un altre a l'esquerra, atravessant el riu. El camí que aquí comença, construit per l'administració de boscos, es verdaderament esplèndit, d'uns dos metres d'amplada, sense pedres, en pendent suau y entremitg de bosc y de vegetació exuberant. A les dugues hores s'arriba a la terraça dita de la Laoune (1.800 m.), aont hi han interessants treballs de fàbrica pera la contenció de terres y aigues que abans queien als establiments de la Raillère, situats 700 metres avall. En mitja hora més se guanya el coll del Peguera (2.000 m.), aont s'acaba 'l camí *forestier*. Aquell dia hi havia les boires a la plana (la *mer de nuages* dels francesos), bonic espectacle, però que impedí la vista de la riallera vall de Cauterets a vol d'aucell, que s'ovira allí als peus en un desnivell casi vertical de més de 1.000 metres. Al cap d'una altra bona hora, y per un bon camí de ferradura, s'arriba al cim.

L'espectacle desde dalt del pic, per la seva alçada (2.252 m.), es força interessant, dominant-se per complet tota la comarca: la vall de Lutour ab l'Ardiden, la de Gaube ab son llac, y per fons l'enasprada penya del Vignemale, ab son *glacier* als peus; més a l'O., la vall y port de Marcadau, y al lluny l'alta serra del pic de l'Infern, la Fache, Cambalis, etc.; més aprop, el Barbat dessobre la vall de Cambasque, y, per fi, al N., La Monne, el Caralicos y Viscos. Arracerats en lo que podien, dinaren nostres companys, y ab la sobrietat de la montanya alçaren el vas per la prosperitat de la França, de Catalunya, del Club Alpí y del CENTRE EXCURSIONISTA. En menos de tres hores tornaren a ser abaix, completament satisfets del passeig realisat. Nostre company Santasusana 'ns prega que desde aquest lloc repetim a M. Saint-Saud y a la seva familia les seves mercès per les atencions que varen tenir ab ell, ab lo que complim de bon grat.

NOVES

Pera 'l dia 5 de Novembre està senyalada la solemne Sessió Inaugural de Curs del nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

Pera les vinentes festes de Tots Sants hi han organisades dugues excursions ben interessants, una al Xalet-refugi d'Ull de Ter y altra cap als cims de Pedraforca. Abdugues prometen veure-s molt concorregudes.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

La direcció d'aquesta ESTACIÓ se complau en posar en coneixement dels senyors socis del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA y llegidors del BUTLLETÍ, que l'ESTACIÓ METEOROLOGICA DE VIELLA ha sigut completada augmentant el seu material d'observacions amb els aparells següents.

Un PSICROMETRE, construit per la casa C. T. CASELLA, LONDON, y comprovat pel THE NATIONAL PHYSICAL LABORATORY.

Uns TERMÒMETRE y BAROMETRE registradors, sortits de la fàbrica J. RICHARD, PARÍS.

Els datos que d'aquests aparells se n'obtinguin vindran insertats desde 'l corrent mes en aquest Resum, solament les mitges mensuals de l'humitat relativa y tensió del vapor proporcionades per l'PSICROMETRE.

La manca d'espay en la present publicació 'ns priva d'exposar els estats de les observacions diaries, aixís com els TERMOGRAMES y BAROGRAMES obtinguts pels registradors.

Les persones que vulguen examinar aquests estats y gràfics, els trobaran exposats en la taula d'observacions d'aquesta ESTACIÓ, en l'estatge del CENTRE.

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'OCTUBRE

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0° Y AL NIVELL DEL MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
8°.47	9°.82	25°.6 (dies 11-12)	0°5. (dia 15)	767'54 mm.	767'28 mm.

ESTAT DEL CEL			
Dies serens . .	8	Dies de pluja. . . .	11
» nuvulosos.	12	» de rosada . . .	12
» coberts . .	10	» de gebra . . .	2

HUMITAT RELATIVA: MITGES MENSUALS		VENTS DOMINANTS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
80'09	83'93	Calmes	NE-ENE

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 64'1 mm.

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona. — Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24. — Telefon 115

QUART CONCURS INTERNACIONAL DE SKI

EAUX-BONNES-CAUTERETS

PROGRAMA

DIVENDRES 21 JANER. — Arribada a Pau, recepció y instalació a Eaux-Bonnes.

DISSABTE 22. — A les vuit del matí: Curses de fons militars internacionals per equips; mínimum, 30 kms.

A les nou: Concurs de figures, lleugeresa y estils.

A dos quarts de dugues: Cursa de velocitat, nacional.

A les tres: Cursa de jòves.

Al cap-vespre: Recepció al Casino.

DIUMENGE 23. — A dos quarts de nou: Cursa de fons de guies, guardes forestals y duaners.

A les dèu: Cursa de dames.

A les dugues: Salts civils y militars internacionals.

A la nit: Balls y festes diverses.

DILLUNS 24. — A dos quarts de nou: Cursa de fons per les societats afillades al Clup Alpí Francès.

A les dugues: Retorn a Pau, banquet, distribució de recompenses y festes.

DIMARS 25. — A les vuit del matí: Sortida en tren especial vers Cauterets. Recepció oficial.

A les dugues: Curses de bobs y luges, y concurs de patinatge.

Al vespre: Recepció oficial a l'Ajuntament.

DIMECRES 26. — A les vuit: Cursa de fons nacional.

A les dèu: Cursa de dames.

A les dugues: Cursa militar internacional de velocitat.

Al vespre: Festa de nit al patinatge y gran ball al Casino.

DIJOUS 27. — A les vuit: Cursa de fons pera guies, forestals y duaners.

A dos quarts de dèu: Cursa de lleugeresa, figures y estil.

A les dugues: Proves de salts internacionals.

Al vespre: Banquet.

DIVENDRES 28. — A les vuit: Cursa de jòves.

A les dèu: Cursa de skis lligats.

A les dugues: Distribució de premis.

DISSABTE 29 y DIUMENGE 30. — Excursió a Gavarnie o a Bagnères-de-Bigorre y gran aplec esportiu a Payolles.

Els que vulguin adherir-se a dit Concurs o desitgin més detalls, poden dirigir-se al Secretariat General del Comitè Organisador, Rue du 14 Juillet, 43, Pau; o bé al Club Alpí Francès, Rue du Bac, 30, París.

Any XIX Barcelona, Desembre de 1909 Núm. 179

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

LES VALLS D'ANSÓ Y D'HECHO

(PIRENEUS D'OSCA)

(Acabament)

Trascorreguts alguns dies que vaig passar a la capital de la vall d'Ansó, recullint alguns datos y fotografies d'aquella típica comarca, vaig pendre comiat dels que se m'havien fet tant servicials y amables amics, remerciant-los de tot cor les atencions que'm guardaren, y vaig sortir un matí d'Ansó acompanyat d'un traginer y del capataç de monts, que graciosament me posava a mes ordres el meu distingit amic senyor Ayerbe, enginyer quefe del districte, ab el plan de permanèixer alguns dies a la montanya excursionejant per la part alta de la vall, pels anomenats ports d'Ansó y baixar després a visitar els pobles de la vall d'Hecho.

Emprenguerem la marxa pel camí de ferradura que condueix al port, y que segueix vora amunt del riu Veral. El paisatge ensems que va cobrint-se de vegetació de boixos y arbres, van extrenyent-se 'ls horitzonts, quedant prompte tancats vers al N. per l'ampla barrera que constitueix l'achar Mayor. Poc més de mitja hora 'ns costà arribar al pont de Zabalcotx, per ont creuàrem el Veral a sa vorera dreta, y passant als pocs minuts per la casa de la Clica. Anavem acostant-nos a l'achar, tenint davant l'abrupta muralla que'l forma, ab les imposants penyes d'Alano a la dreta, y el blanquinós grop dels cingles d'Ezcaurri a l'oposada.

Ab tres quarts de marxa ens endinzàrem en el congost, que també se'n diu del Castell, per trobar-se en son fons els enderrocs de l'antic fort que manà construir Felip V, aixís com altres fortificacions en aquesta frontera de l'Aragó, y pera defensar les valls de les incursions dels hugonots francesos. El camí va pujant suaument pel fons de l'engorjat y prop del riu, que se'l veu saltar pels

còdols fresosament, y dominat per les vessants ben cobertes de xamoses fagedes. Prop d'una hora dura aquest hermosíssim trajecte, aont en el fort de l'istiu y al mitg-dia no s'hi té calor, major-

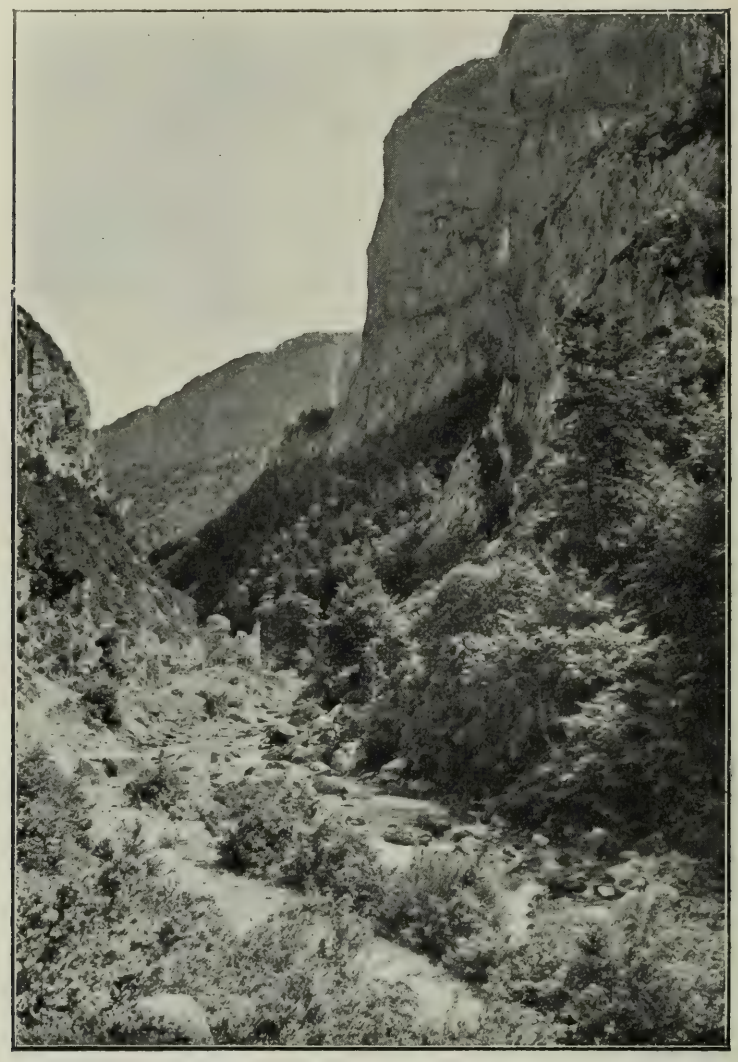

ANSÓ: L'ACHAR MAYOR

ment ab l'ajuda de la fresquíssima aigua de la font del Castell, situada a pocs passos dessota 'l camí.

Passat l'achar del Castell, les montanyes se van obrint, ovirant-se al darrer terme de l'enfront les serres de la ratlla fronteriça, o sien les dels ports de Petragema. Deixades enrera les penyes de l'Isabela y de Trasveral, arribàrem, a l'hora y mitja d'haver sortir d'Ansó, a la casa-caserna de carrabiners de Zuriza. Està

situada a 1.186 m. d'alt., en suau vessant tapiçada d'envellutats prats y espessos boscos de faigs, y es un lloc excelent pera un sanatori. En el bon edifici construit per l'Estat y habitat per la secció avençada del resguard, s'hi pot obtindre allotjament, portant-s'hi 'ls queviures.

D'allí, y passant per la collada de l'Arguibela, s'atravessa en direcció O. la frontera de la vall d'Ansó ab Navarra, y ab una hora 's baixa a Isaba, primer poble de la vall del Roncal.

A poc tret de la casa de Zuriza té lloc l'aiguabarreig de les dugues branques del riu Veral, una procedent de l'E., y anomenada de les Taxeres, y l'altra del N., que es la de Petragema. Seguírem per aquesta darrera sa vorera amunt, atravessant la corrent envistes de Zuriza, y seguint el camí per les Traviesas o reclosa y emboscada ribera. No tardàrem en tornar a passar a gual el riu, y més d'una vegada. Atravessat el barranc de la Moeta, descançàrem una estona en la font dels Clérigos pera agafar delit pera la pujada del Cerrillar, que se'ns presentava enfront. Als nostres peus teniem altre aiguabarreig del Veral, ab el barranc de Linza-Maz, y que davalla aquest de dessota l'enasprat pic del mateix nom.

Emprenguérem la pujada susdita, trobant aviat, y amagat dins d'espesses boscuries, un orri o formatgeria, y després la cabana de Linza-Maz. Desde allí ja s'ovira, al NE., la fonda clotada que va ascendint fins a la serra, y aont s'assenyala la depressió del coll o cap del port. Aquesta costa, que se l'anomena de les Fajas[1], es sobtada y està al redós de la serra frontera de Linza-Maz. Poc més d'una hora y mitja hi tardàrem per guanyar-la, fins a trepitjar les tarteres y congestes ab que termina 'l cap del port de Petragema (altitut 2.376 m.). Haviem estat unes tres hores y mitja desde Ansó, comptant les aturades.

Aquest port, anomenat també d'Ansó, es el camí menys dolent pera anar desde aquesta vall a França. D'allí, en dugues hores d'aspra baixada, se va al poble de Lescun. Bonic panorama 's gaudeix desde allí, y vers la carena fronteriça, ovirant-se tota aquesta fins al pic de la Tabla de los Tres Reyes y port d'Ansabera; més enllà, en ample horitzó, s'esfumen les terres y montanyes de la vall del Roncal y demés de Navarra.

Jo volia atravessar aquest port, baixant per la vessant francesa, pera tornar a repassar la frontera y tornar a entrar a la vall d'Ansó pel port anomenat de L'acherito. Però 'ls meus dubtes, que al

1) *Faja* equival a vessant redreçada.

sortir d'Ansó vaig exposar al guia, referents a la possibilitat de poder passar ab seguritat una cavalleria per aquest port, en l'estació primerenca, van veure-s, per dissort, confirmats a la vista d'una pala de neu glaçada, que s'extenia per la sobtada canal, y que si bé pera la gent de peu y ab bon calçat no ofereix cap dificultat, pel matxo era cosa de no provar-ho; però 'l traginer no 's donà per entès, malgrat les meves advertencies de convençut, puix ja 'm veya al pobre animal a rodolons per aquella pendent llisa, y esbocinat en la tartera d'abaix. Malgrat això, el temerari Joan de Xera, fent honor a la toçuderia de raça de bon aragonès y agravat d'ansotà, anà baixant el matxo, y jo agafant-lo per la cua. Aixís, y per miracle, poguérem arribar a uns vint metres avall, y en un petit replanet. Allí sí que'l porfiat tingué de rendir-se a la realitat, y a ma resolta ordre de no passar endavant, en vista de que la pendent que'n seguia era del tot impracticable.

Tornàrem, doncs, a pujar, y a la veritat encara avuy no sé com poguerem treure-n viu l'animal d'allí. A ben segur que aquella pobra bestia encara té 'l susto a sobre, y més segur encara 'l seu amo sa toçuderia.

Pera acabar de fer agradosa nostra retirada, forem festejats ab un temporal de pedra y aigua, que'ns obligà a refugiar-nos y pernoctar a la cabana de Linza-Maz, aont arribàrem a boca-foscant y fets unes figures de brollador. Per sort hi trobàrem allí un poc de llenya pera aixugar-nos degudament y combatre 'ls rigors d'aquella nit freda y desapacible.

L'endemà tornàrem a la casa de Zuriza, y, després d'una curta aturada, férem via pel barranc de les Taxeres, el major afluent del riu Veral. El bon camí de ferradura va seguint prop de l'engorjada corrent, ombrejat per xamoses boscuries, y sempre dominat per l'alta y encinglerada carena d'Alano. Després d'atravessar el saltador barranc varies vegades, ab una hora arribàrem a un orri de bestiar *muñidero,* com ne diuen en el país. Desde aquell lloc enlairat poden contemplar-se 'ls mogots blanquinosos d'Alano en tota llur extensió, fins a tancar la vall vers a llevant, ab els cims de Peña-Forca y port de Petraficha, aquest aont ens dirigiem. Bona pujada 'ns calia fer pera assolir-lo, y per entre 'ls macius de Xipeta y el de Quimboa, trepitjant sempre aglebats.

Una hora y mitja, o sien unes tres hores desde Zuriza, varem emplear-hi per guanyar la collada o cap del port de Petraficha (2.250 metres d'altitut). Aquesta collada està situada en la carena que, destacant-se de la serra frontera, corre de N. a S. sensible-

ment, y es la separació topogràfica de les valls d'Ansó y d'Hecho.

Passada, doncs, aquella, deixavem ja la conca del riu Veral y entravem en els aiguavessos del Subordan, o riu de la vall d'Hecho. Però, com he remarcat al parlar de la topografia d'Ansó, l'alta vall d'Hecho, topogràficament considerada, y per una extranya

Panorama desde la collada de Petraficha

delimitació de comarques, pertany administrativament a la vall d'Ansó.

Extens panorama's domina desde'l port de Petraficha vers la ratlla de França y la ribera de Guarrinza o alta vall del Subordan.

La vall d'Hecho propiament dita està constituida per la conca hidrogràfica del riu Subordan y sos afluents. Situat al pic de les Arrallas, que confronta ab Petragema (Ansó), d'allí's troba la linia fronteriça ab França, y segueix vers al SE. per L'acherito, El Palo y les Fajas de los Anollos, fins al cim d'Espelunguera o l'Escaled, aont la serralada cau sobtadament, per extendre-s per la planera comarcada rocosa de Cousia o de Peñarroya, abocada vers al N. El límit meridional d'aquesta la forma una alta crestallera que hi corre de SE. a NO., y que es la de Bernera, divisoria pel S.

de la vall d'Aragüés, y contrafort del pic de Bisaurin, maciu culminant en aquesta secció del Pireneu (2.670 m.).

L'escorxada serra de Bernera s'enllaça per la Portaza ab els rojos cayents de l'alt mont anomenat de Secús.

Segueix aquesta alineació cap al NO. pels pics d'Añetera y Marca Anton, fins a trobar els esperons de l'enciglerat Castillo-Achert, que, com proa d'enorme vaixell, avença al N. y obliga a la ribera del Subordan a fer una marcada inflexió, qual convexitat està dirigida vers al N.

Del Castillo-Achert ja la divisoria 's dirigeix sensiblement al S., pels alterosos cims d'Agüerri y puntes de Maito y de Ramírez, separant vers al llevant, y mitjançant la carena del Foraton que's desprèn del Bisaurin, la vall d'Aragüés.

Aquesta divisoria desde aquell indret va abaixant-se en direcció meridional, fins a la serra Piétrola, que ja correspon a la baixa vall d'Hecho.

Pel ponent està delimitada la conca del Subordan, y, per consegüent, queda separada de la vall d'Ansó per la llarga alineació que, destacant-se de l'agrupament de Petragema, se dirigeix al S. per les escorxades carenes d'Aciotello, Quimboa, Xipeta, y ab l'esquenall del port de Petraficha, creuant-se allí ab la muralla d'Alano y de Peña Forca. Segueix aquella per la collada d'Asun, ab la llarga serra de Lenito fins a les puntes de Biniés y de Santa Engracia, en que llurs vessants cauen a la conca del riu Aragon.

El riu Subordan, que recull totes les aigues de la vall d'Hecho, surt dessota de la serra de Bernera, en l'extrem NE. d'aquella, y sa emergencia 's fa per les capdaloses fonts anomenades la Fontaza[1]. A poc de format el riu es reforçat pel barranc de Secús, y per sa vorera esquerra, fins molt més avall, no torna a rebre nous afluents importants per aquesta vorera: tals són els barrancs de l'Espata, el d'Agüerri y algun altre.

Per la vorera oposada o dreta, y a l'indret de la Casa de la Mina, aflueixen al Subordan el riuet de L'acherito, engroixit per l'aplegament de les aigues en tot l'amfiteatre montanyós dels ports de Petraficha, L'acherito y el Palo; més avall de son curs, y prop de Siresa, li dóna tribut la llarga torrentera que davalla de la

1) Segons l'enginyer D. L. Mallada, aquesta corrent procedeix en part de la descarga de l'estany d'Estanés, fent-se la comunicació soterraniament, puix aquell estany no presenta sobreixidor visible. — Mallada: *Provincia de Huesca.*

collada d'Asun, recollint totes les precipitacions atmosfèriques caigudes entre les serres de Valdepestal y de Lenito.

Segueix el Subordan en son començ la direcció NO., y pel ras d'Agua Tuerta atravessa l'achar del mateix nom; més enllà segueix per la planera ribera de Guarrinza fins a la Casa de la Mina, desde aont torç sa primera direcció y continua vers al SO., entaforat en els congostos d'Oza y del Castell, fins a sortir-ne més enllà en la vall de Santa Ana, seguint desde allí per oberta ribera, fins a desaiguar al riu Aragon, prop del vehinat del Pont de la Reyna, y en la carretera de Jaca a Sangüesa (Navarra).

Es aquest riu de corrent constant, y en ses riberes de la part baixa dóna vida a bones planes de conreus, que constitueixen el principal element de producció de la vall d'Hecho. La longitut d'aquesta vall es de poc més de 21 kilòmetres, y sa extensió superficial, comptant-hi la part alta de Guarrinza y Agua Tuerta, d'uns 195 kilòmetres quadrats.

La riquesa principal d'aquesta comarca està avuy, per dissort, encara pera explotar, y està constituida pels magnifics boscos d'Oza y del Castell, aont se troben en aquelles ombrívoles ubagues soperbs exemplars d'abets y faigs. Més lo escabrós del terrer y l'apatia propia de nostre país, fan que sien aquests verges d'explotació, essent aquells llocs una de les meravelles dels Pireneus aragonesos.

Apart d'això, els medis de vida de que disposa aquesta vall són escassos; puix, molt reduida sa riquesa pecuaria en raó de no posseir la regió dels alts pasturatges que li pertanyerien en dret, però que ho són d'Ansó, queden reduits sos recursos als conreus en sa regió baixa, que ab prou feines els abasten pera 'l consum.

Res hi ha que dir respecte de les industries tant d'extracció com manufactureres, perquè són allí desconegudes del tot.

La baixada del port de Petraficha, molt dolenta per lo pedregosa y dreta en sa part superior, se fa per un terrer cobert de curiosos conglomerats de colors. Més avall ja va fent-se aquella més planera y trobant els aglebats. Allí férem coneixença ab dos aixerits pastorets o *repatanes*, com els diuen, que com experts cicerones ens mostraren a l'enfront la llarga serralada del port de L'acherito, y que per sota de sa collada 's veia relluir l'aigua del barranquet o sobreixidor del petit estany d'aquell nom. Més a la dreta les crestalleres del port del Palo, per aont, aixís com pel anterior, ab quatre o cinc hores, y per dolenta davallada, se va a Lescun, primer poble francès. Formant socolada en les vessants del Palo,

se distingien també les olles rocoses anomenades gràficament Las Foyas (Las Hoyas).

Continuàrem baixant pels pasturatges del Saucar, entrant en un bosc clar d'abets, passat el qual apareix ja de sobte, y a vol d'aucell, la ribera de Guarrinza o del Subordan, reclosa vers al SE. per l'alta serralada, coronada per l'encinglerat Castillo-Achert y l'achar d'Agua Tuerta.

Dugues hores tardàrem desde 'l coll de Petraficha per posarnos al nivell de la susdita ribera, y, passant per una palanca 'l riu Subordan, a sa vorera esquerra, al caure la tarda arribavem al nostre nou hostatge, l'anomenada Casa de la Mina d'Hecho.

Aquesta està formada per un pobre edifici d'un sol pis y construit al llarg del camí de la ribera, prop del riu, y fou destinat en un temps pera 'ls minaires dels meners de l'encontrada. Avuy, y després d'alguns anys de parats els treballs, serveix de refugi pels vianants dels ports y pastors, admetent-hi hostes en les no gaire netes habitacions. Malgrat aquest defecte, presta bons serveys a l'hivern, y pot pendre-s com a excelent centre d'excursions.

El jorn següent férem la visita a l'alta vall y fonts del riu Subordan y a l'anomenat pla d'Agua Tuerta, lloc aquest que me l'havien encomiat els de Jaca.

A les cinc del matí sortia ab el feliç Joan de Xera, y anàrem remontant la planera ribera de Guarrinza, per entre 'ls hermosos prats que encatifen ses voreres, y tenint enfront vells boscos d'abets. Els pasturatges que van vorejant en llarg troç el riu, són propietat mancomunada de les valls d'Ansó y d'Hecho. Més d'una hora y mitja dura aquesta primera part del camí, que es un deliciós passeig, fins arribar a la palanca dita dels Chitanos. En aquest indret l'oberta ribera 's converteix en un engorjat pel fons del qual se veu estimbar el riu d'una terraça superior, y en llargues cascades al llarg dels cingles. El camí segueix, després d'atravessat el riu, per la forta pujada de l'achar d'Agua Tuerta, per entre grossos penyals y ab marrades molt sobtades, fins al cap de la costa, que es precís pera guanyar la terraça susdita. Mitja hora llarga 'ns calgué pera assolir-la. Allí un se troba de sobte davant de l'anomenat ras d'Agua Tuerta[1]. Agradosa sorpresa, en efecte, produeix la vista

1) Es curiós fer constar l'antiguitat del mot Agua Tuerta, puix en un privilegi del comte d'Aragó Galindo Aznar, al monastir de Sant Pere de Siresa, diu aquest sobirà: «... concedo Ecclesiæ Sirasensi, totum quod habeo de Xabierre Gayo usque ad loqum qui dicitur aqua torta...» Any 905. — Briz: *Historia de San Juan de la Peña*.

d'aquell hermós pla, perfectament nivellat y cobert de tupida herba. Està orientat en sa màxima longitut de NO. a SE. y l'enclouen pel N. y E. la serralada fronteriça; pel S. y O., els pics d'Añetera y de Marca Anton. En darrer terme queda tancat per la carena rocosa de les Sarrallas y de Bernera, allavores encara plena de congestes.

Té aquest enlairat pla més d'una hora d'extensió, y per sa

Lo ras d'Agua Tuerta

configuració topogràfica té l'aspecte d'un llit d'antic estany, avuy dessecat, y qual sobreixidor deuria esser el susdit achar. El ras d'Agua Tuerta es freqüentat al bon temps per milers de caps de bestiar, arribant a comptar-s'hi, escampats en ell, fins a vint *cubilares* o cabanes de remat, y pot competir, en realitat, ab els millors alts pasturatges dels Pireneus, com el pla de Beret a la Vall d'Aran, per exemple. Per efecte de sa respectable elevació de 1.800 m., se veu sovint a l'estiu envolquellat per la boira, y aixís diuen al país: «Que cosa es gloria ver Agua Tuerta sin boira».

El riu Subordan atravessa de part a part aquest pla, formant-

hi per son escàs desnivell enxarcaments que, mitg coberts pels llargs herbatges, hi fan allí un dolent passatge.

Vorejant el pla per la dreta, ab una hora ben completa arribàrem al seu extrem SE., y dessota la muralla de Bernera. Allí varem anar en cerca de la Fontaza, aont haviem pensat fer el nostre repas. Ab poca estona de caminar hi forem. Es aquell lloc el naixe-

L'ESTANY D'ESTANÉS

ment del riu Subordan, que surt de grossos forats oberts en la susdita muralla, y ab un capdal de més de dues moles d'aigua fredíssima.

En havent dinat continuàrem nostra marxa vers al SE., pujant suaument a una planera collada que tanca 'l pla d'Agua Tuerta per aquell indret, ab pocs minuts més passàrem per la cabana del Chorró; d'allí, atravessant un petit barranquet que condueix l'aigua vers territori francès, y pujant pels aglebats y tarteres, ab una hora 'ns trobàrem envistes del gran estany d'Estanés[1]. Desde

1) Aquest estany es el que en alguns mapes francesos consta ab el nom equivocat d'Estaens.

aquell lloc l'oviravem al fons de la rocosa comarca anomenada de Peñarroya o Cousia, y emplaçat a 1.745 m. d'altitut. Es de forma ovolada y mideix sa superficie unes 29 hectàries. Les aigues que en ell s'hi recullen, provinents de les innombrables fontetes de sos encontorns, no tenen sobreixidor visible.

El territori d'aquest estany es espanyol, passant la ratlla fronteriça a poca distancia d'ell y vers al N.[1]. Aquesta circumstancia fa que sia molt concorregut a l'istiu pels turistes de Laruns y d'Eaux-Bonnes, anant-hi a fer llurs passejades y a pescar-hi les truites.

Desde dessobre l'estany s'ovira un bonic cop de vista vers les montanyes de Laruns y bon troç dels Pireneus, entre 'ls quals hi sobressurten la piràmide trencada del pic de Midi d'Ossau y el formidable Balaïtous. Al fons de la vall propera 's distingeixen els revols de la carretera que baixa del Somport o port de Canfranc, y abans d'arribar a Urdós.

El retorn el férem pel mateix camí d'anada, arribant a fer nit altra vegada a la Casa de la Mina d'Hecho.

La jornada següent vaig emplear-la dirigint-me a la part baixa de la vall d'Hecho, a fi de conèixer llurs poblats, ja que la zona alta me era coneguda pels itineraris precedents. Per això, sortint de la Casa de la Mina, vaig seguir un caminet de ferradura per la vorera esquerra del Subordan, y als pocs minuts deixàrem a l'altre costat del riu la casa-refugi de carrabiners d'Hecho: es un bon edifici de pedra, de grans proporcions y fet a tot gasto. Passat aquest, ens endinzàrem pel pregon congost anomenat d'Oza; el lloc no pot esser més pintoresc: exuberants boscos de faigs y abets que pugen atapaits per les vessants de banda y banda de riu, fins a guanyar els encinglerats cims, dominats per les descarnades agulles de la Penya Forca; aixís va baixant el camí, soplujat per la volta del fullatge, que's va fent més espès a l'atravessar l'ombrívol barranc de l'Espata, a l'hora y mitja d'haver sortit de la Casa de la Mina.

Sense sortir del bosc s'emprèn la pujada del castell, y a la poca estona, y en un espadat penyal dessobre 'l riu, s'hi troben els enderrocs del Castell vell d'Hecho. Hermós conjunt se gaudeix desde

1) Aquesta petita comarca de Peñarroya, aont està situat aquest estany, y delimitat al S. per les vessants septentrionals de la carena de Bernera, y que no pertany, com s'ha dit, a la conca hidrogràfica del Subordan, sinó al riu d'Urdós (França), fou en altre temps una regió indivisa entre Espanya y França, fins que fa alguns anys ens va esser adjudicada agregant-la a l'administració de la vall d'Ansó, tal vegada en raó de que la capital d'aquesta vall tenia domini sobre ella desde antic.

allí, vers la ribera avall, ab el riu Subordan, formant brillant cinta de plata, envoltat per les boscuries atapaídes y lluint aquestes sa rica gamma de verts, el fons queda reclòs per altíssim engorjat.

Una curta baixada 'ns conduí al pont de Chil, per aont atravessàrem el riu a sa vorera dreta, y, seguint el camí que prop de la

EL CONGOST D'OZA O DEL CASTELL D'HECHO

corrent va encaixonat per llarga paret, emprenguérem aviat la pujada del Castell, que'ns costà més de tres quarts d'hora llargs. Al cap d'aquesta 'ns topàrem ab les parets del que fou Castell d'Hecho, y que, com son parió el d'Ansó, se construí a començaments del sigle XVIII. Actualment sols queda d'aquesta construcció la torra y els montants de la porta que barra 'l camí. El riu, en aquest indret, resta ben amagat, al fons de l'estret y pregon engorjat anomenat la Boca del Infierno.

Passat el Castell, la ribera s'obre de sobte en l'ampla vall de Santa Ana, y el riu s'extén en extès areny, els boscos s'acaben, y ab ells la part més pintoresca de la vall d'Hecho. Llarga baixada per bon camí, a troços empedrat, y que va al redós de les vessants

de la Peña Forca, ens portà ab unes dues hores de marxa a Siresa, el primer poblet que's troba baixant dels ports, y pertanyent a la vall d'Hecho.

Les 55 cases que composen aquest, estan emplaçades al peu de la simètrica montanya de Sant Tidoro, no lluny del riu, y presen-

El poble de Siresa

ten una construcció del tot igual a les d'Ansó. Siresa té 362 habitants.

Sa iglesia parroquial mereix que'n diguem quelcom de sa antiquíssima fàbrica y de son origen històric. Sant Pere de Siresa es una gran construcció de carreus, d'una sola nau d'uns 11 metres d'amplaria per 30, desde la porta fins a l'absis; y son creuer ne mideix 25 de llargaria. La coberta es de volta de canó, en una alçaria de 16 metres. Y son reduit portal de mitg punt està orientat, y ostenta en sa llinda 'l monograma de Crist, únic motiu ornamental en tota la construcció, puix les cornises, aixís com els guardapols y impostes, estan sols acusades ab senzills bisells o arcs formats per lloses de cantell.

En el costat de mig-dia s'hi obre altra porta de moderna construcció y que ostenta en sa llinda la següent inscripció: «Regia

SIRESA: INTERIOR DE L'IGLESIA DE SANT PERE

S. Petri de Siresa Ecclesia Collegiata Regum Aragonum Capella Regia.»

En sa part exterior dreta s'hi veuen els antics sepulcres dels abats, avuy buits y gairebé destruits. L'absis ab ses absidioles presenta un interessant conjunt, per sa feixuga y severa edificació. Son interior sols conserva del seu passat de grandesa cinc altars, tres d'ells d'istil gòtic, y dedicats, un a Sant Esteve, l'altre a Sant Joan y el darrer a Sant Jaume, y semblen esser obra del segle XV;

els altres dos restants són de l'època de transició, ab requadros del renaixement y ab els entaulaments gòtics.

Se guarda en l'espayosa sagristia, o millor sala capitular, una creu processonal de plata daurada y cristall, de bona factura del renaixement.

Segons diu un autor, aquest temple era sumptuosíssim, y els espayosos aposents y dependencies de l'adjunt monestir arribaren a formar un poblat, d'aont s'en formà 'l poble de Siresa, que comptava 70 vehins[1]. Quan fou visitat aquest cenobi per Sant Eulogi, bisbe de Córdova, en l'any 840, diu aquest que la comunitat se composava de cent monjos, y allí hi acudien multitut de romers pera adorar les venerandes reliquies que s'hi guardaven, deixant-hi quantioses almoines en mans del prebendat que tenia 'l títol d'almoiner.

Aquesta iglesia es lo únic que queda del que fou monestir Sirasiense, y que alguns autors el suposen del temps dels gots, y altres li assignen sa fundació durant el regnat del primer comte d'Aragó Aznar, a darrers del sigle VIII.

Emperò lo que pot assegurar-se ab certesa es que en temps dels comtes d'Aragó ja existia aquest cenobi y quee ra molt afavorit ab donacions y privilegis per aquells monarques, segons consta en una escriptura del comte Galindo del sigle IX, y altres documents dels sigles IX y X existents en l'arxiu de la catedral d'Osca.

Allí s'hi establí l'ordre benedictina, essent Oboni[2] el seu primer abat, y sa iglesia fou consagrada per Sisebut, bisbe d'Urgell, en 835. Aquest monestir fou la segona residencia dels bisbes d'Osca-Jaca[3], quan aquestes sèus eren en poder dels sarrahins, y fins en els primers temps de la reconquesta de Jaca encara un dels seus bisbes, Ferriolus, se firmava «Episcopus in Sancto Petro et in Jacca». En el concili Jacetà de 1063, y al fixar-se la sèu en aquella ciutat, a ella hi fou anexionat Sant Pere de Siresa ab tots els seus drets y pertenencies, y sobrevenint-hi per aquest fet la seva decadencia.

1) Larripa: *Corona Real del Pirineo.*

2) A l'instauració del monestir de la O (Ribagorça), en l'any 835, hi assistiren, entre altres, y foren sos primers monjos, l'abat Oboni y sos companys vinguts de Siresa, essent allavores abat d'aquest darrer monestir Odoari, el mateix que després fou visitat per Sant Eulogi. — P. R. de Huesca: *Teatro histórico de las iglesias de Aragón.*

3) La primera sigué 'l monestir de Sassave, situat a la vall vehina de Borau.

Malgrat això, encara continuaren els reys d'Aragó beneficiant ab privilegis aquest monestir, y d'una manera especial el rey Anfós *el Batallador*, que, en sa carta de donacions als canonges que en aquell temps hi residien, hi fa constar l'iglesia del monestir de «...Sancti Petri de Siresa, ubi fuit natus, et canonicis ibi Deo servientibus». Aquest capítol de canonges a que's refereix l'anterior document, y que substituiren als monjos benets, hi permanesqueren allí fins 1252, en qual any, feta la nova erecció y desmembració de rendes, tingueren d'abandonar-lo per manca de medis. En aquest any fou visitat aquest monestir pel bisbe d'Osca Canellas, parent del rey en Jaume I, y, trobant-lo en un estat d'extrema pobresa, ordenà que hi hagués allí tretze clergues permanents, cinc pera vicaris de les iglesies d'Etyo (Hecho), Escavós (Escagüés), Urdós (Urdués), Biesa y la casa dels frares, y li concedí la meitat de les dècimes y treballs que posseía desde la Foz, en la vall d'Etyo, fins als cims dels Pireneus, y rendes en Embun y altres llocs[1].

Confiada aquesta iglesia al clero secular, fou erigida en capella reyal pel rey don Joan II en 1460, en atenció d'haver-se criat allí 'ls fills dels reys d'Aragó.

En 1622, quan per ordres del rey don Felip IV s'empadronaren totes les iglesies d'Espanya, tant catedrals com colegials, ho fou Sant Pere de Siresa ab el títol de reyal colegiata.

Com se pot veure avuy, aquest edifici no perpetuarà son passat gloriós; de la restauració del temps de don Ramiro I y de son fill Sancho, res se'n conserva, a no ser els basaments dels murs, que mideixen més de 3 metres de gruixaria, y sa actual comunitat ha quedat reduhida solament a l'amable rector Mossèn Larripa, el qual, ab tot y son bon zel y voluntat, no serà prou pera impedir el probable enderrocament d'aquell venerable monument de l'historia d'Aragó.

Sortint de Siresa, y ab poc més de mitja hora, per un bon y planer camí, y vorejant els camps, se va al cap de la vall, o sia la vila d'Hecho.

Aquesta està emplaçada a la vorera dreta del riu Subordan, a 860 m. d'altitut, y en una aixamplada vall plena de conreus, que per son aspecte no sembla pas una encontrada pirenenca, ben al contrari de sa vehina Ansó.

Sols l'aspecte de son caseriu es bon xic semblant a aquella. Encara s'hi poden veure en sos carrers costaruts algunes velles

1) P. R. de Huesca: *Teatro histórico de las iglesias de Aragón.*

La vila d'Hecho

construccions, com per exemple l'anomenada del Caballero.

L'iglesia parroquial es de fàbrica moderna, en la qual aprofitaren elements d'anterior construcció, puix l'antiga iglesia fou cremada pels francesos l'any 1809, aixís com tots sos preuats ornaments. En aquest estat permanesqué fins el 1829, en que's reedificà

LA PLAÇA MAYOR D'HECHO

a despeses dels feligresos, y s'acabà el 1833. En aquells temps se li agregaren els cinc altars procedents del suprimit convent d'Embun.

Compta Hecho ab 1.406 ànimes, posseeix jutjat municipal y escola completa, y una duana subalterna, ab la corresponent secció del resguard.

Hecho y Siresa són els únics poblats de la vall, y estan en comunicació ab Jaca y demés territori aragonès per medi d'una bona carretera que baixa per la ribera del Subordan y, atravessant el petit achar de Patraco, passa aprop dels pobles d'Embun y Javierregay; y ab 24 kilòmetres condueix al Pont de la Reyna, aont entreforca ab la carretera que va de Jaca a Sangüesa y Pamplona.

Hecho y Ansó, caps y casals de llurs valls respectives, disten sols quatre hores curtes, y passant el camí de ferradura per les collades de Santa Maria y de Terís. Malgrat aquesta poca distancia

que les separa, s'hi observa remarcable diferencia entre elles, en especial en el caràcter y costums de llurs habitants. Ansó es poble essencialment montanyenc, de pastors y remaders, ric y bon administrador de sos interessos y fidel guardador de les rancies consuetuts. Hecho, per trobar-se mancat de sa major riquesa, que són els pasturatges dels ports, que, com hem dit, pertanyen a Ansó, ha de concretar-se als conreus de sa terra baixa, que difícilment li donen pel consum. Els seus moradors no han volgut seguir als ansotans en son tradicionalisme, en termes que han abolit el típic trajo que en altres temps portaven, y gairebé igual al de sos vehins y encara més ric. Avui el viatger que transiti per aquella vall no hi veurà una chesa ab *basquiña* y *saigüelo*.

En lo que han sigut conservadors aquests dos pobles, malgrat son contacte ab les terres baixes, es ab sa parla, que si bé ofereix alguns giros especials, en el fons pot considerar-se comú a les dugues valls.

El trascendental fet que s'obrà a darrers del sigle XV, ab l'unió de les corones d'Aragó y Castella, portà temps a venir, per conseqüencia, la castellanisació de la primera, y ab això la destrucció lenta dels dialectes pirenencs, que s'extenien desde la Catalunya fins a les terres vasques, y que oferien totes les modalitats propies de la respectiva influencia en raó de sa major o menor proximitat a una o a altra. Avui s'hi troben encara vius aquests dialectes en moltes d'aquelles arreconades comarques, y en major o menor grau, puix si bé en algunes, com en les de Canfranc, Tena y Broto, l'obra invasora ha sigut més completa, en altres, com a les de Gistain y Bielsa, aquesta no ha pogut acabar d'abatre sa força.

Y es tant més d'anotar aquest efecte quan de les valls d'Hecho y d'Ansó 's tracta, per haver restat aquestes avuy isolades llingüísticament per ses vehines les abans esmentades de Canfranc, Tena y Broto, y per les de terra baixa, ja castellanisades del tot.

Aquí, doncs, torna a aparèixer de sobte la transició que s'observa, seguint les comarques pirenenques de l'Aragó, desde Benasque a Bielsa, per aont se va fent veure l'influencia de la potenta llengua catalana y fins en la proximitat de les terres de llengua vasca.

Seria, doncs, un ben interessant treball, y encara avuy per fer, un estudi de filologia comparada de les valls de l'Alt Pireneu d'Aragó, y en el qual no hi podria mancar un capítol dedicat al dialecte cheso o de les valls d'Hecho y d'Ansó.

Y, pera terminar aquestes deficients notes, me resta fer remarcar lo interessants y dignes d'esser visitades que són aquestes

dugues comarques, els extrems florons de l'antiga corona dels comtes d'Aragó y breçol del nou reyalme. En elles l'home de ciencia hi trobarà temes dignes d'estudi, el filòlec y folk-lorista hi té allí bona tasca a fer, y, per fi, el modest viatger podrà satisfer sa curiositat en aquelles típiques valls, dignes graons de la soperba carcassa pirenenca, que per nosaltres, montanyencs ben convençuts, ha d'esser y es nostre gran amor.

JULI SOLER Y SANTALÓ

Juliol de 1907 Clixés de l'autor

LA DIADA DELS IGNOCENTS A GÒSOL

Les males costums introduides pel paganisme posaren tant fondes arrels, que, malgrat les centuries transcorregudes de benèfica influencia cristiana, algunes d'elles han arribat fins als nostres dies, més o menys modificades es veritat, emperò reveladores del seu antic origen.

Si anem reculant segle darrera segle, trobarem la gènesi del carnestoltes en les bacanals y saturnals de Grecia y Roma y en les lupercals que tenien lloc en el mes de Janer.

Lo mateix podem dir de la festa dels bojos y dels ignocents que durant l'Edat Mitjana se celebraven dintre de les iglesies desde Nadal a Reis, cometent-se ab tal motiu veritables impietats, en repetides ocasions anatematisades pels Sants Pares y concilis. Ab tot y això, no va conseguir-se arrencar-les de cop y volta, sinó que anaven desapareixent a poc a poc, y actualment se troben allunyats dels temples els actes impropis, o millor dit indignes, de la casa de Déu.

En aitals festes dels bojos se capgirava tot: qui 's disfreçava de rey o de qualsevol dignitat eclesiàstica, com de papa o de bisbe, y, revestint-se ab els hàbits pontificals, donava la benedicció, mentres els acompanyants realisaven accions que de cap de les maneres podien aprovar-se.

No manca qui pretén excusar aquells actes tant fòra de raó, ab la necessitat d'esbarjo que de tant en tant sent la flaca naturalesa humana; més, en aquells períodes d'esclavatge en l'antiguetat y de vassallatge en l'època feudal, permetent que's barregés una mica

d'alegria, encara que de poca durada, en mitg de la trista situació en que'l poble's troba sotsmès.

Entre nosaltres avuy no són més que senzilles ignocentades lo que's practica'l 28 de Desembre. Pobles hi ha en que'ls fadrins se possessionen de l'Ajuntament y fan com qui exerceix autoritat en aquella diada, o, si arriben a entrar a l'iglesia, se contenten en tocar a morts y als cinc minuts a bateig, a ofici o a missa resada; més la cosa no passa d'aquí.

No sempre ha sigut igual, puix fins a mitjans del passat segle s'ha vingut celebrant aquella festa en algunes localitats en forma molt reprobable y que'ns hem d'alegrar de que hagi decaigut completament. En prova d'això, publiquem l'adjunt document, transcrit de la consueta que's guarda en la rectoria de Gòsol, qual contingut no té punt ni coma despreciable, per qual motiu el donem íntegre pera que no perdi tant sols el regust local d'època en que està concebut. El nomenat escrit o protesta es com segueix:

SEÑORS RECTORS DE GÒSOL VENIDERS

Per amor de Déu los encomano! y que per això ho noto per lo bon regimen de mos veniders Rors. de Gosol, que no posian ni permetian costums, que en son principi tingan visos de rediculisar las cosas santas; pues sabran que eixos costums no costan res de posarlos, y com regularment estos sempre se aumentan, y se adulteran ab lo temps, més de lo que se comensan aixís es, y a mi indigne Ror. de Gosol, me ha succeit que pera estirpar uns costums del tot indignes segons mon pobre judici, que se practicaba en lo dia dels sants Innocens en la iglesia parroquial de Gosol, me vegí lligat y conduit vilment desde la porta rectoral a casa dit del Cintet; essent Regidor Francisco de Paula Molins Sabaté, dit del Metge de Gosol, que presidí la meva presa essent Batlle Climent Joseph Martí dit Patot de Gosol, me lligà Joseph Cams dit hereu Gabriel de Gosol, essent companys Joseph Sabrià, també Regidó dit Rabadà, Joseph Cardona, dit Tona, Joseph Tandri, dit Tanet, Isidro Cardona dit Isidro del Lluís. Me tingueren incomunicat y pres en dita casa Cintet, unes 27 horas, no me maltractaren, estos eran Nacionals y tenien las armas. Això succehí lo dia vintivuit del mes de Desembre del any mil vuitcens cincuanta cuotre. Essent President del Ministeri en Madrit, D. Baldomero Espartero. Lo Poble en general se me mostrà del tot favorito y això conto me salvà la vida.

Alabat sie sempre Deu. Lo costum en dit dia era, en la vigilia de ell completas cantadas y en lo dit dia misa cantada, esto es, la major, y venia tota la fadrinalla a las ditas funcions, nombrantse entre ells ajuntament, estos portaban sos barrets y los penjaban als marlets del banch del Ajunta-

ment Real, al que ells se posaban, luego habia un titulat mostasà ó porgué ab una gran barra de uns 8 palms. un Jutge y Notari vestits estrambòticament, lo Notari portaba una gran baña per ploma, luego habia un hermità ab unas alforges tant debant, tant al detràs, ab sas cocas que arreplegan per las casas, luego un Escolà ab un sarró y asperges de una cua de matxo, ó bou, luego un fadrí, dit vicari, se posaba un sobre pallís, o roquet, y est be o mal, si sabia de llegir cantaba al cor posantse antes sa sotana, que deyan que los Rectors passats los deixaban, y est, per mes aprobi anaba funcionant en la iglesia aixís vestit, y per fora portan un barret de capellà y sotana feya lo ademan de confesar, luego havia molts altres fadrins que portaban un correja entravessada en las espatllas, y un gran manat de cordills, y estos se anomenaban mocerdillos, y ab tots eixos *chismes*, o enredos anaban a oferir, debent lo Rector presentarlos la Vera Creu y en esta acasió cada un feya sas accions, ó gestos pera fer riurer als circunstants.

CEFERÍ ROCAFORT

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

ANY 1909

(Continuació)

Meteorologia Catalana, per R. PATXOT.

Aquesta branca interessantíssima de la nostra ciencia, cada dia més conreuada, ha rebut nous impulsos durant aquest any, degut principalment als treballs y publicacions dels observatoris y estacions de Tortosa, el Tibidabo y Sant Feliu de Guíxols, dirigits respectivament pel P. Ricart Cirera y pels senyors Comas y Solà y Patxot y Jubert.

D'aquest darrer rebérem a primers d'any la seva obra *Meteorologia de Sant Feliu de Guíxols*, resultat de les observacions practicades durant els anys de 1896 al 1905. En ella, y després d'unes curtes notes referents a l'Observatori del senyor Patxot, s'inserten tots els resums mensuals y anyals de les diverses observacions meteorològiques de Sant Feliu, com són: pressions baromètriques, temperatures, pluviòmetre, anemòmetre, observacions solars y atmosfèriques, psicrometria, etc., que van seguides d'una segona part, en la que van destriant-se tots els resultats obtinguts, fent un detingut estudi de tots els elements meteorològics. Acaba l'obra ab un estudi de Pluviometria Catalana, que conté una serie de taules ab observacions preses en diferentes encontrades de nostra terra.

Tot plegat es una obra que 'ns revela una volta més el carinyo y els coneixements del senyor Patxot, a qui tant deu la ciencia y la nostra terra.

Els manresans al Bruch.

Publicada baix la firma de D. Francisco de P. Solà Montaña, ha aparegut aquesta obra en reivindicació de la personalitat y gloria d'en Maurici Carrió, capdill de l'heroica jornada del Bruch l'any vuit. Formen dita obra una serie de relacions, notes, documents y articles referents a dit fet y a dita figura, cuidadosament recullides y comentades per l'autor.

Les discussions hagudes desde temps respecte les personalitats dels capdills d'aquella jornada, les rivalitats entre diferentes poblacions que han reivindicat pera elles la gloria principal, y els estudis fets per diversos historiaires respecte 'l particular, fan interessant dit tema, que es tractat ab tota conciencia y cura per l'autor de dita obra, conseguint posar de relleu la figura de l'hèroe manresà y la seva intervenció en l'heroica acció del Bruch, objectiu de la mateixa.

Nomenclátor histórico de las iglesias, santuarios y capillas de la provincia y obispado de Gerona.

L'infadigable y erudit historiaire D. Francisco Monsalvatje y Fossas ha publicat el volum tercer d'aquesta serie, XVIIe de la seva notable colecció, que en res desmereix dels anteriors. En ell s'hi continua l'inventariressènya de totes les iglesies, temples, santuaris, ermites y capelles que estan escampades per totes les comarques gironines, seguint el plan y l'ordre establert en els volums que 'l precediren. Completen l'obra gran nombre de transcripcions de documents històrics y de làmines reproduint els monuments, construccions y imatges anotats en ella.

L'esforç que ve fent el senyor Monsalvatje es ben notable y digne de lloança; les seves obres tindran de ser consultades per tot aquell que pretengui conèixer o tractar tot lo que de remarcable guarda del passat aquell troç de terra catalana.

Geografia General de Catalunya.

En el nombre d'Octubre de 1907 donavem compte de la propera publicació d'una *Geografia General de Catalunya,* fent notar la trascendencia d'aquesta obra y felicitant a son director, nostre bon amic y company D. Francesc Carreras y Candi, per son lloable intent, tot esperant el compliment y realisació de sos bons propòsits. En els dos anys transcorreguts desde aquella data han anat apareixent periòdicament, y per entregues, fins a més d'un centenar de quaderns, tenint totalment acabat lo referent a la provincia de Barcelona, per D. Cels Gomis; y de la seva part general, la descripció física, per D. Lluís Marian Vidal; Geologia, per mossèn Norbert Font y Sagué; Flora, per Joan Cadevall; Fauna, per diferents socis de l'«Institució Catalana d'Historia Natural»; Ressenya mineral, per Lluís M. Vidal; Espeleologia, per mossèn Marian Faura; Etnologia, per S. Sanpere y Miquel; y Comerç y Industria, per Frederic Rahola y Trèmols. Actualment venen publicant-se alternativament Agricultura, per J. Maspons y Camarasa; la ciutat de Barcelona, pel senyor Carreras y

Candi; y lo referent a les tres provincies de Lleida, Tarragona y Gerona, pels senyors Ceferí Rocafort, Morera y Llauradó, y Joaquim Botet y Sisó, respectivament.

En general, l'obra respon a les nostres esperances, y, apart d'algunes deficiencies que poden observar-se, ve a omplir un buit y una necessitat que fa temps se sentia a nostra terra. Llàstima que les condicions materials no responen a les exigencies dels nostres dies y a l'avenç y pulcritut a que 'ns tenen acostumats avuy dia alguns treballs de lo que ja hem anomenat Art del Llibre.

Però lo més sensible es que, malgrat el gran nombre de plans y mapes que s'hi acompanyen, el mapa de Catalunya que tots desitgem resta encara per fer. Les publicacions del senyor Chías y Carbó no poden ser més deficients, y no sols no corretgeixen errors d'altres, sinó que mantenen y resuciten faltes y equivocacions ja subsanats per altres autors en anteriors publicacions, y això sí que no pot pas disculpar-se baix cap forma ni pretext.

Vagin per endavant aquestes observacions, fetes sens ànim de molestar a ningú, mentres esperem l'acabament d'aquesta, de totes maneres, notable y recomanable publicació.

També havem rebut varies altres obres y fullets de qual contingut no podem ocupar-nos-en per manca material d'espay en aquestes planes. Entre altres, recordem en aquest moment: *Le cavità soterranee,* d'Eugeni Boegan; *Le quaternaire dans les Pyrénées,* per M. Chevalier; varies ressenyes d'excursions, per M. Le Bondidier y altres; *Rumania y Bulgaria,* per J. de La Llave; *Asia,* per A. Victory; *Observacions solars,* pel P. Balcells; *Crustacis fòssils de Catalunya,* per mossèn Faura; *La aljama de Vich,* per J. Sarret y Arbós; la *Crónica de la Fiesta del Arbol de 1908,* per S. Pérez Argemí; la *Memoria del I. de E. C. fins al 31 Desembre de 1908;* diverses cançons populars catalanes de les publicades per l'Aureli Capmany; els quaderns apareguts del *Diccionari de la llengua catalana,* editat pels senyors Salvat y C.ª; *Estudio de Hidrología subterránea en Villena,* per Lluís Marian Vidal; *El Diluvi Bíblic segons la Geologia,* per mossèn Norbert Font y Sagué; *Mullerament del Infant En Pere ab Madona Constança de Sicilia,* per Daniel Girona y Llagostera; y diferentes publicacions del «Instituto Geográfico y Estadístico».

REVISTA DE REVISTES

Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, Juny-Juliol de 1909.

Sobre fotografia, extracte de la conferencia de D. Adolf Mas; *Calendari Folk-lòric de la Comarca* y *Cançonística Popular Comarcana.* Com a folletí inserta la continuació de *Sumari dels Privilegis de Manresa,* per J. Sarret.

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Octubre de 1909.

Excursión á Segovia y La Granja, per J. Martí y Monsó; *El Real Sitio de San Ildefonso comparado con Versalles*, per Francisco Sabadell; *Impresiones segovianas*, per R. G. Durán; *La Granja*, per L. Pérez Rubín; *Un libro notable*, per J. Agapito y Revilla.

Touring, Novembre de 1909.

La Ferrovia dell' Appennino Centrale, per L. V. Bertarelli; *Ultimo turismo*, per Silio Carpani; *Comunicazioni nell' Africa Equatoriale*, per A. Cipolla; y altres diversos treballs y notes esportives, junt ab gran aplec de fotogravats.

Alpi Giulie, Novembre-Desembre de 1909.

Atraverso le Alpi Giulie, pel prof. B.; *Alpinismo d'oggi ed alpinismo d'un tempo*, per L. Fischetti; *La grotta di Trebiciano*, per E. Boegan; *Cronaca Alpina* y *Bibliografia*.

Bulletin de la Section du Canigou, Setembre de 1909.

Saint Martin du Canigou, per J. d'Elne; *Deux journées en haute montagne*, per A. Barren; *Signal de Campcardos*, per P. Auriol; *Ascension du Canigou en Aereo*, per D. Amans; *Le chemin de fer de Villefranche a Bourg-Madame*, per J. Bigot; *Légende de tous les cols, ports et passages qui vont de France en Espagne*, per De La Blottière, y anotat per E. Vergès de Ricaudy; *Inauguration du Chalet refugi d'Ull de Ter*, per E. Boixo; *Chronique*, etc.

Bulletin Pyrénéen, Octubre de 1909.

Un officier géodésien aux Pyrénées, per H. Beraldi; *Études glaciaires dans les Pyrénées*, per L. Gaurier; *Excursion dans le massif du Canigou*, per X; *Un coucher de soleil au pic du Midi de Bigorre*, per W. Vinson; *Necrologie*.

La Montagne, Novembre de 1909.

L'attribution des noms nouveaux en haute montagne y *Esquisse orographique des Aiguilles de Chamonix*, per H. Vallot; *A propos du chemin de fer du Mont Blanc*, per A. Couvreux; *Deux ascensions dans le groupe du Plan*, per J. E. Kern; *Neiges d'antan*, per Fontan de Négrin; *Chonique alpine*, etc., etc.

Mitteilungen des D. und O. Alpenvereins, 31 d'Octubre y 15 de Novembre de 1909.

Eine Grivolaüberschreitung mit Aufstieg über den Nordgrat, per X.; *Bodennebel, auf den Höhen schön*, per R. Smsrczka; *Bericht über die 40 Generalversammlung des D. und O. A-V.*, en 11 de Setembre de 1909; *Verschiedenes*, etc.

Portem també rebudes durant aquest mes les següents publicacions, ab les quals tenim establert cambi: *Imer*, de Stockholm; *Foldrajzi Közlemenyek*, de Budapest; *Tijdschrift van het Koninklijk nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, de Leiden; *O Instituto*, de Coimbra; *Bulletin Hispanique*, de Burdeus; *Revue Catalane*, de Perpinyà; *Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales*, de Zaragoza; *Boletín de la Comisión de Monumentos*, de Orense; *Cultura Española*, *Boletín* y *Revista de la Real Sociedad Geográfica*, y *Boletín de la Real Academia de la Historia*, de Madrid; *Revista de Menorca*, de Mahó; *Hojas Selectas*, de Barcelona, y alguna altra. — E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

NOVEMBRE DE 1909

EXCURSIONS

A BAGÁ, FONTS DEL BASTARENY, GRESOLET, GÒSOL Y SALDES. — Ab el primer tren de la tarda del dia 30 del darrer mes sortiren per la ferrada via del Nord, en direcció a Manresa, nostres companys senyors Barenne, Barnola (R. G. y M.), Creus, Roig (Joan y Gabriel) y Santamaria, ab l'intent d'escalar una volta més l'enlairat cim del Pedraforca. A les dèu de la nit sortien de Manresa, arribant a l'estació de Guardiola a les dugues de la matinada.

Ben aprop de dos quarts de cinc d'aquell matí sortiren ab un temps brúfol y amenaçador cap a la població de Bagà, desde ont, en direcció NO., remontaren la vall del Bastareny vers el molí de Cerdanyola, ont arribaren a un quart de set, seguint després cap a les fonts o Adou del Bastareny, trajecte fet en una mitja hora llarga. A dos quarts de nou reemprengueren la marxa; el temps havia anat empitjorant, cayent grans ruixades y envoltant tots aquells indrets d'espessa boirada. En cosa de mitja hora foren al pintoresc saltant de Murcarols, y en una hora més al coll de la Vena, (1.435 ms. d'alt.), seguint per aquella emboscada pendent vers el vehí coll de la Bauma, desde ont, en mitja hora, davallaren a la clotada y solitari santuari del Gresolet, al peu mateix de l'espadat Pedraforca.

En aquest modest refugi hi dinaren els nostres companys, y, després d'esperar llarga estona, tingueren de desistir de pujar al Pedraforca; més, temorosos d'una tongada del mal temps, resolgueren empendre seguidament la marxa cap a Gòsol, ont se decidiria lo que l'endemà pogués fer-se. Eren ja dos quarts tocats de quatre quan deixaven aquell feréstec lloc y, desafiant les naturals intemperies, pujaren per un d'aquells murallams, enfilant-se cap al Collell, gran collada oberta a 1.800 ms. d'altitut, entre les valls del Lavansa y les dels rius de Saldes y el Bastareny. Eren allavors dos

quarts de sis de la tarda, y, per lo tant, completament fosc; la carena estava coberta de grossa capa de neu tova y recent, y la boira continuava envolquellant tots els contorns. Ab aquestes condicions, y ben mullats per la pluja, continuaren vers el serrat de la Salve, revoltant cap al coll de Font Terrés, desde ont, en mitja hora y seguint aquella penosa y dreta baixada, davallaren a Gòsol, arribant-hi al punt de les vuit del vespre.

A l'endemà continuà la pluja y el mal temps, per lo que tingueren de desistir de fer tota ascensió, y per Saldes, Massanès y Sant Julià retornaren a l'estació de Guardiola-Bagà, fent aquest recorregut en set hores llargues, tornant l'endemà a Barcelona.

AL XALET-REFUGI D'ULL DE TER. — Durant els mateixos dies els nostres consocis senyors Brauen, Casacuberta, Farreras y Tristany feren l'ascensió vers el Xalet per l'itinerari Setcases-Murens, trobant bastanta neu pel camí y un temps dolent en extrem que sovint se desfeya en pluja, pedra y neu, sens comptar l'espessa boirada que s'havia ensenyorit de totes aquelles altures. Ab tot, portaren a cap feliçment l'ascensió, encara que ab molta cura y algun perill, retornant l'endemà a Camprodon y Barcelona. Invertiren en el trajecte sis hores y mitja al fer l'ascensió y quatre a la davallada. Aquesta es la darrera excursió feta a Ull de Ter de que tenim compte y la primera de l'actual temporada hivernenca.

SESSIÓ INAUGURAL DE CURS

El divendres dia 5 va celebrar-se la solemne sessió inaugural del present curs, baix la presidencia de D. César A. Torras, qui pujà a l'estrada junt ab els senyors representants de l'Excm. senyor Alcalde y Ajuntament de nostra ciutat y de diferentes entitats, entre les quals recordem: «Sociedad Económica de Amigos del País», «Real Academia de Ciencias y Artes», «Fomento del Trabajo Nacional», «Ateneu Barcelonès», «Iltre. Colegio Notarial», «Asociación de Arquitectos de Cataluña», «Institució Catalana d'Historia Natural», «Orfeó Català», «Sociedad Artístico-Arqueològica Barcelonesa» y «Centre Autonomista de Dependents del Comerç y de la Industria».

En dit acte'l senyor secretari primer del CENTRE, D. Pere Domenech, llegí la corresponent Memoria dels actes del curs prop-passat, y el senyor president, D. César A. Torras, un ben escrit discurs glosant les tasques de l'excursionisme en totes ses varies y diverses manifestacions, essent abdós treballs molt aplaudits per la gran concurrencia de socis que omplenava la sala de nostra aimada associació.

RESSENYES D'EXCURSIONS

El dia 12 començaren novament les sessions dedicades a ressenyar les excursions realisades individual o colectivament per socis del nostre

CENTRE y que tant concorregudes acostumen a veure-s sempre. En ella nostre company D. Josep Galbany y Parladé'ns descrigué *Una excursió a Argelia*, que fou la que aquest any mateix va organisar y dirigir nostra entitat, y de la que ja parlàrem a son degut temps. El dia 19 va continuar el senyor Galbany dita ressenya, fent en el trascurs d'abdugues conferencies una descripció completa d'aquell país baix tots sos aspectes, històric, geogràfic, pintoresc, acompanyant-hi una vistosa colecció de projeccions fotogràfiques y exposant les principals costums y característiques de la raça que pobla aquella interessant regió africana.

El dia 26 nostre president, D. César A. Torras, donà compte de diferentes excursions per ell realisades *Seguint les altes valls y serralades del Ter y del Freser*. Baix aquest tema anà descrivint un plan d'excursions que tenia per objecte seguir tota la carena pirenenca desde Ull de Ter y cim de Bastiments fins al Puigmal, passant per les serres y pics de l'Infern, de la Vaca, d'Eyna y de Finestrelles. Acabà donant igualment compte de la clausura o fi de temporada del Xalet-refugi d'Ull de Ter, de la que ja parlàrem en altre número. Acompanyà la seva disertació ab la projecció de diferentes vistes fotogràfiques obtingudes per ell mateix y pel nostre consoci senyor Cuyàs.

SECCIÓ D'ARQUITECTURA

Heus-aquí 'ls actes celebrats en lo que va de curs per aquesta secció:

Dia 17 d'Octubre: Excursió y estudi del castell de Centelles.

Dia 23 d'Octubre: Visita a la casa del senyor Comte de Güell.

Dia 6 de Novembre: Visita a la cremada iglesia de Sant Pere de les Puelles.

Dia 7 de Novembre: Visita a la Casa Provincial de Maternitat y Expòsits.

Dia 20 de Novembre: Visita a la casa en construcció de D. Pere Milà y Camps, dirigida pel senyor Gaudí.

Dia 27 de Novembre: Visita a la fàbrica de baldoses hidràuliques «Orsola, Solà y C.ª».

A més, en la tarda del dia 18, D. Pere Domenech va donar una interessant conferencia sobre'l tema *La construcció d'escenaris*, que va veure-s molt concorreguda.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

El 13 de Novembre tingué lloc l'inauguració de curs d'aquesta Secció, ab una conferencia que donà la senyoreta Manela Fina y Vergés versant sobre *Idea de l'epopeya finlandesa Kalewala y ses analogies amb la rondallística catalana*. Començà fent una descripció de la Finlandia y després donà una idea del *Kalewala*, magnífic monument popular literari finlandès, del qual ne llegí varies *runes*, fent veure l'analogia dels hèroes y narracions po-

pulars finlandeses ab nostres hèroes de les rondalles populars catalanes, qual semblança es ben evidenta. El treball, molt ben documentat, de la senyoreta Fina, sigué premiat a l'acabar la conferencia ab llargs aplaudiments, essent la conferenciant molt felicitada.

El dia 27 donà una conferencia D. Rossend Serra y Pagès sobre la *Festa del Bisbetó a Montserrat y origens de la mateixa,* que sigué ilustrada ab moltes projeccions lluminoses reproduint alguns passos de tant típica com ben poc coneguda festa. Començà fent-ne la descripció, y després, remontant-se vers son origen, explicà que era molt popular, no sols per Catalunya, sinó que també per fòra d'aquí, essent abolida més tard a causa de les burles que's feya d'eixa festa, que no era altra cosa que celebrar la diada dels estudiants, y acabà explicant-nos son origen en les saturnals romanes que Numa Pompili establí, donant un dia de llibertat als esclaus, y, per lo tant, fent notori que aqueixa festa, avuy dia sols conservada a Montserrat, té una historia de 25 centuries. A l'acabar, la senyoreta Carme Manyanet, acompanyada al piano per la professora senyoreta Carmina Duran, cantà una bellíssima cançó, *La prosa del Asa,* del segle XII, que per aital festa's cantava en algunes iglesies, essent molt aplaudides, així com el senyor Serra a l'acabar la seva notable conferencia.

NOVES

L'Inventari Gràfic de Catalunya — A poc a poc van creixent les coleccions d'imatges d'obres d'art catalanes que va aplegant la Secció d'Arquitectura del CENTRE EXCURSIONISTA, en proves fotogràfiques, postals y clixés pera la projecció, augmentant aixís en nombre y valua les reproduccions recullides per la nostra associació.

Ab tot, relativament a lo existent, manca trobar y recullir encara la reproducció gràfica d'una munió ilimitada d'edificis, esculptures, retaules, ferros forjats, objectes de ceràmica y orfebreria, etc., que es de veritable interès y importancia anar aplegant curosament. Després de les notables coleccions de postals donades a l'esmentada Secció pels senyors A. Toldrà-Viazo, Sala, Morelló y altres, han ingressat també com a donatius, una colecció de clixés diapositius del Museu Santacana de Martorell, y altra de postals referents a les excavacions y troballes arqueològiques d'Empuries.

Tot això fa esperar que, ab la cooperació constant de tots nostres consocis, s'arribarà a poder constituir un valiós arxiu de reproduccions gràfiques, base del projectat inventari, de gran utilitat pera tots els vers aimants de l'historia de l'art en nostra terra.

També hem de fer menció aquí de l'important donatiu fet al CENTRE

de la notable colecció de clixés fotogràfics obtinguts per nostre malaguanyat consoci D. Frederic Bordas en el transcurs de ses nombroses excursions per diferents indrets y comarques de Catalunya; y del de diversos diapositius pera llanterna y fotografies donades pels senyors Parés, Bosoms, Massot, Massalleras, Esquirol y altres.

Centre Excursionista del Vallès. — El dia 14 de Novembre va celebrar-se a Sabadell la solemne sessió inaugural de curs d'aquest «Centre Excursionista», pera qual acte fou cedida la presidencia a nostre company D. Josep Galbany y Parladé, que ostentava la representació oficial del nostre CENTRE. Després de llegida pel senyor secretari una detallada Memoria de les excursions y actes realisats durant la passada anyada, l'entusiasta president d'aquella novella entitat, nostre bon amic senyor Montllor, llegí son discurs inaugural, versant sobre les tasques y finalitat d'aquella entitat ab relació a l'obra general de l'excursionisme. Seguidament els senyors Colominas y Serradell, del «Club Montanyenc», y Danés, Kirchner y Vidal y Riba, del nostre CENTRE, pronunciaren diferents y entusiastes parlaments, que resumí 'l senyor Galbany al concloure aquella simpàtica festa, que va veure-s força concorreguda.

A «La Montagne». — En el darrer número rebut del simpàtic portaveu del «Club Alpí Francès» varem llegir-hi una nova que va causar-nos gran sorpresa. En ella s'afirmava que, mercès a la generositat de M. de Salignac Fenelon y ab l'apoy del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, s'havia format a Viella una estació meteorològica, de quals datos — que li eren comunicats — faria ús en lo successiu pera la seva corresponent secció de Meteorologia. La nostra sorpresa fou gran a l'enterar-nos de dit solt, com ho serà segurament a tots els nostres llegidors, que saben y els consta realment que a Viella existeix una Estació Meteorològica posada desinteressadament a disposició del CENTRE y organisada y costejada, sola, única y exclusivament per nostre consoci l'entusiasta excursionista D. Juli Soler y Santaló, baix la seva iniciativa y direcció, tal com anunciàrem en el número de Janer d'enguany d'aquest BUTLLETÍ, que desde aquesta data se complau publicant mesadament un resum de les observacions obtingudes en la mateixa. No volem regatejar ni donar mèrits a ningú, però som aimants de la veritat, y per això preguem amistosament a *La Montagne* que, posant les coses al seu lloc, rectifiqui el solt en qüestió, fent constar que es a la generositat de nostre amic l'enginyer en Juli Soler a qui 's deu l'Estació Meteorològica de Viella, primera de les estacions pirenenques organisades en nostre desvalgut país.

El II Concurs català de Luges al Montseny. — Per acord de la Secció d'Esports de Montanya del nostre CENTRE tindrà lloc aquest segon concurs durant els dies 30 y 31 de Janer proper y 1 y 2 de Febrer. A dit fi, y tal com indicavem en un de nostres darrers números, s'han fet ja

diferents treballs y tanteigs que han donat un resultat excelent y encoratjador; l'entusiasme neix entre 'ls nostres aficionats, y sols facilitats se troben pera la mellor realisació dels propòsits y iniciatives dels organisadors d'aquestes simpàtiques festes esportives, fa poc introduides a Catalunya. Aquest any el Concurs promet revestir veritable importancia, y no dubtem de que's veurà molt concorregut y animat. En ell hi haurà cursa de luges reglamentada, per aficionats, y cursa especial pera senyoretes, carreres d'obstacles y de velocitat, concurs de salts, proves d'skis y excursions varies per aquells pintorescos indrets. Pera'l millor èxit se formarà una pista a propòsit en la carena del Matagalls, y's procuraran tota mena de comoditats, principalment en lo que's refereix a hostatge, pera tots els que s'inscriguin o avisin per endavant al nostre CENTRE. En totes les poblacions vehines s'avisarà l'estada de forasters y s'habilitaran estatges confortables, y a dalt de Matagalls se montarà un campament de tendes de campanya pera resguardar-se de les possibles inclemencies del temps. Hi ha també intent d'organisar una festa nocturna a montanya y un banquet de despedida. En el número vinent publicarem el programa definitiu del Concurs y festes, itineraris per anar a Matagalls, horaris y demés datos d'utilitat pràctica pera facilitar la concurrencia al mateix. Actualment s'està procedint al tiratge d'un vistós cartell anunciador, degut al reputat artista nostre benvolgut y estimat consoci en Jaume Llongueras.

Per altra part, hem de fer constar que les obres d'habilitació del Refugi de La Castanya, a més de 1.200 ms. d'alt. y distant sols cosa d'una hora del Matagalls, estan ja terminades, havent-se habilitat un menjador, dugues cambres y una sala dormitori, que actualment estan amoblant-se y proveint de tot lo necessari. Pera contribuir a dit fi s'ha obert una suscripció que està donant bons resultats.

El dia 21 de Novembre 'ls senyors Barnola, Santamaria y Valls, de la Secció d'Esports de Montanya, anaren a La Castanya, donant les darreres disposicions, y a no tardar s'hi tornarà pera procedir a la seva completa instalació. No dubtem de que ab l'habilitació d'aquest Refugi se facilitaran les ascensions als cims del Montseny y l'assistencia a l'esmentat concurs de luges.

Errada. — En el número d'Octubre prop-passat, y en la seva plana 313, se'ns va escapar una errada que'ns apressem a rectificar, perquè cambía totalment el significat de la frase. Al donar compte d'una ascensió al pic de Peyraforca, se diu, al referir-se al mateix, *y que ja havia sigut petjat anteriorment per altres companys del* CENTRE, essent aixís que havia de dir *y que no havia sigut petjat anteriorment per altres companys del* CENTRE, ja que realment l'ascensió al difícil pic de Peyraforca, feta per nostres companys senyors Pujol, Riera y Colom y Rigol y Font, es la primera de que tenim noticia.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE NOVEMBRE

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0° Y AL NIVELL DEL MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
1°.21	2°.93	(17°.5 dia 20)	—8°. (dia 25)	766'78 mm.	766'28 mm.

ESTAT DEL CEL			
Dies serens . .	16	Dies de pluja. . . .	8
» nuvulosos.	2	» de glaçada. . .	17
» coberts . .	11	» de gebrada. . .	6
		» de rosada . . .	2

HUMITAT RELATIVA: MITGES MENSUALS		VENTS DOMINANTS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
76'76	80'80	NE-Calmes	Calmes

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 41'8 mm.

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona.— Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24. — Telefon 115

INDEX ALFABETIC

NOMS PROPRIS

(ELS NÚMEROS INDIQUEN LES PLANES)

Abadal, Ignasi, 217.
Abelló, Frederic, 121.
Aguilera, Joaquim, 153.
Agustí y Framis, Antoni, 121.
Alfonso, Francesc, 121.
Altimira, Antoni, 121.
Amat y Duran, Josep, 31, 44, 57, 88, 89, 118, 152, 154, 216, 313.
Amat y Duran, Mercè, 217.
Amat y Duran, Montserrat, 217.
Amatller, Antoni, 105, 130, 163, 212.
Amigó, Jaume, 57, 118, 152.
Arderiu, Pere, 121.
Arenas y Fraginals, Joaquim, 30.
Armangué, Josep, 238, 267.
Armangué, Martí, 118.
Armengol, Alexandre, 121.
Artigues, M., 238.

Baciana, Joaquim, 150.
Badia, N., 90.
Balcells, Lluís, 32, 44, 118, 216.
Ballès, Emilia, 30.
Baltà de Cela, Josep, 313.
Baixeras, Angel, 150.
Barba y Miracle, Alfons, 121.
Baqué y Llargués, Eduard, 30.
Barenne, Albert, 121, 310, 337, 366.
Barnadas, Angel, 30.
Barnola, Guillem de, 118, 152, 216, 310, 366, 371.
Barnola, Manuel de, 152, 217, 366.
Barnola, R. de, 152, 366.
Barrie, Antoni, 118, 249.
Belloc, M., 244.
Bernadas, Gabriel, 217.
Bertran y de Amat, Felip, 31.
Bertran y Suñol, Joan, 150, 217, 238.
Biosca y Juvé, Josep, 30.
Blanc Gaillard, Joan, 29.
Blanqué y Puig, Manuel, 29.
Blasi, Francisco, 30.
Bofill, Joan, 217.
Bofill, Maria, 117, 310.
Boixo, Edmond, 244, 264.
Bombach, Modest, 32, 57, 249, 310.
Bonet, Ciriac, 30.
Bosoms, Josep, 27, 91, 370.
Bordas, Frederic, 370.
Bordas, Salvador, 152.
Bosch, Josep M.ª, 121.
Bosch y Humet, Eusebi, 31.
Botey, Josep, 217.
Botey y Puig, Martí, 216.
Bracons, Laureà, 217.
Brangulí, E., 119.
Briet, Lucien, 31.
Broggi, Francisco, 217.
Brugarolas y Canals, Guillem, 29.
Brugarolas y Canals, Santiago, 29.
Buhigas, Julià, 217.
Bulbena y Reig, Gloria, 217.
Busquets, Guillem, 216.

Cabot Montalt, Ricard, 121.
Cabot y Ribot, Francisco, 30.
Camilleri Calduch, Antoni, 30.
Camps de Roche, Josep, 121.

Camprubí y Mallol, Francisco, 30.
Capdevila, Salvador, 30.
Capmany, Aureli, 31.
Cardellach, Enric, 59, 91.
Carreras y Candi, F., 123, 186, 219, 227, 264, 294.
Carreras y Miró, Hermenegild, 30.
Casades y Gramatxes, Pelegrí, 33, 60, 123, 155, 187, 220.
Casanovas, Esteve, 30.
Casanovas, Frederic, 30.
Casas Abarca, Pere, 150.
Casas y Ros, Joaquim, 30.
Castañs, Teresa, 30.
Castell, Josep A., 121.
Castellà y Raich, N., 154.
Castellà Rares, Josep, 30.
Castellet Pons, Pere, 30.
Castelló, Geroni, 32, 44, 89, 150.
Cervera y Astor, Leandre, 121.
Cervera y Mata, Candi, 121.
Co y de Triola, Josep M., 37, 57, 118, 121, 217.
Coll, Manuel, 30.
Coll, Eduard, 150.
Coll y Salietti, Joaquim, 29.
Coll y Serra, Lluís, 118, 216, 310.
Colom y Virgili, Ramon, 217.
Colominas y Coll, Timoteu, 29, 370.
Comas, Ramon Nonat, 155.
Comas y Solà, Josep, 154.
Comella, Gonçal, 310.
Compte, Maria de la Concepció, 186, 220.
Comte de Llar, 29, 39, 44, 57.
Corominas y Pedemonte, Frederic, 121.
Costa y Gota, Santiago, 30.
Creus, Manuel, 118, 121.
Creus, Santiago, 32, 44, 118, 366.
Crory, Guillem M.ª, 217.
Cuatrecases, Josep, 30.
Culell y Aznar, Mateu, 29.
Cussó Mollfulleda, Pere, 121.
Cuyàs y Parera, Narcís, 32, 81.

Danés y Vernedas, Joan, 1, 218, 370.
Daumas de Foxà, Alfons, 121.
Delàs, Josep M.ª, 152, 217.
Delpont, Juli, 31.
Domenech y Mansana, Josep, 216.
Domenech y Roura, Pere, 216, 367, 368.
Domingo, Domingo, 217.
Duran, Carmina, 369.

Egido, Josep, 150, 217.
Elias Juncosa, Josep, 118, 121, 156.
Escarra, J., 217.
Escofet, Joan, 217.
Escolà y Fabregat, Josep, 121.
Esquirol, J., 30, 370.
Estapé, Pau, 150, 217.
Estarellas, Jaume, 217.

Fernandez Diaz, Eduard, 121.
Ferràn, Antoni, 150.
Ferrer, Adelaida, 216, 219.
Figuerola, Josep, 30.
Fina y Vergés, Manuela, 216, 368.
Fiter y Inglès, Josep, 30.
Florensa, Adolf, 30, 216.
Florenza Martí, Joan, 121.
Fonrodona Masuet, Jaume, 121.
Font, Eduard, 121.
Font Pedrosa, Joaquim, 30.
Font y Sagué, Norbert, 31, 53.
Formiguera, Lleó, 30.
Fournier y Cuadros, Bruno, 30.
Fuster, Narcís, 238.

Gaillard, Josep, 30.
Galbany y Parladé, Josep, 150, 216, 238, 247, 368, 370.
Galceràn, Carles, 32, 118.
Gallardo, Alfons M.ª, 219.
Galmés, Llorenç, 217.
Galobart, Enriqueta, 219.
Garcia, Artur, 217.
Garcia Solé, Pere M., 150.
Gatuellas, Miquel, 33, 155, 186, 216, 219.
Gaza, Alfred, 313.
Gener, Joan, 57, 118.
Gibert, Maria, 30, 118.
Gifreda y Morros, Josep, 30.
Gil y Rius, Antoni, 121.
Giralt, Laureà, 150.
Giribet, Lluís, 150, 217.
Girona, Manuel, 217.

Girona y Llagostera, Daniel, 216, 249, 250.
Gironella Canals, Enric, 217.
Goig y Bert, Enric, 30, 31, 89, 118.
Goula y Plandiura, Frederic, 30.
Graner, Lluís, 217.
Gual, Francesc, 186.
Gual y Vazquez, Artur, 30.
Guardia y Gresa, Rafel, 310.
Guarro, Lluís, 118, 238.
Gudiol, Josep, 31, 32, 110, 137, 173, 212.
Guilera y Villareal, Josep, 30.

Haguet, M., 31.
Hebrard Castellví, Albert, 30.
Herbey, Hugo, 30.
Hernandez Gimenez, Feliu, 30.
Homar Mesquida, Gaspar, 30, 91.
Hostench Navarro, Salvi, 217.

Jené y Congost, Josep, 29.
Jenes, Joan, 30.

Kaufmann, D. O., 30.
Kirchner y Catalan, Fidenci, 32, 33, 58, 122, 216, 239, 370.

Lizaur, Damià, 30.
Lopez, Francisco, 29.
Lopez y Martin, Pelai, 30.
Lupresti y Comas, Ramon, 30.

Llagostera, Lluís, 8, 186, 196, 236, 311.
Llatas, Emili, 57, 152.
Llauradó, Bonaventura, 122.
Lleonart, Josep, 153.
Llibre, Lluís, 217.
Llongueras, Jaume, 57, 118, 216, 310.
Llucià Vidal, Albert, 30.

Maluquer, Josep, 217.
Manyanet, Carme, 369.
Marfà y Esquerra, Josep M., 29.
Margarit Calvet, Arnau, 121.
Martí Balcells, Carme, 217.
Martí, Josep, 118, 217.
Martí Ràfols, Manuel, 121.
Martín, Ricard, 30.
Martinell, Esteve, 121.
Martinez Passapera, Emili, 32.
Martorell y Tarrats, Geroni, 33, 51, 58, 81, 91, 123, 154, 216.
Mas, Adolf, 102, 126, 154, 158, 187, 217, 220.
Mas, Emili, 150, 217.
Mas, Pelai, 30.
Mas Bauzà, Ramon, 217.
Mas y Serracant, Isidre, 310.
Maspons y Anglasell, Manuel, 30.
Masriera y Vila, Frederic, 217.
Massich, Joaquim, 216.
Massó, F., 32, 90.
Massó y Torrents, Jaume, 123, 216.
Massó y Goula, Josep, 33, 59.
Massot y Palmers, Josep, 33, 58, 91, 370.
Matheu y Ferrer, Joan, 217.
Mata, Santos, 89, 118, 121.
Matas y Ramis, Enric, 30.
Matas y Ramis, Joaquim, 30.
Mercadé, Jaume, 30.
Miquel y Planas, Ramon, 216.
Mir y Rafols, Pau, 30.
Miret y Ferrer, Martí, 29.
Miret y Maymir, Manuel, 32, 41, 44, 57, 152, 216, 244.
Miró Guibernau, Josep M.ª, 30.
Mitjans, Bartomeu, 244.
Molas Vilahur, Jaume, 121.
Molera y Mata, Josep, 121.
Moncunill, Lluís, 217.
Moncunill Bancells, Rossend, 30.
Monillart, Louis, 30.
Monrabà y Soler, Francisco, 121.
Monràs, Joaquim, 255.
Monsalvatge, Francisco, 31.
Montllor, Josep, 238, 370.
Montoliu, Cebrià, 217.
Mora y Gosch, Enric, 30.
Mora y Graupera, Artur, 190, 192, 233.
Moragas, Geroni, 90.
Morató, Enric, 8.
Morell, Jaume, 118.
Morelló, Joaquim, 187, 369.
Morer, Josep, 238.
Moxó de Sentmenat, Fco. de, 310.
Mugica Leceta, Ramon, 30.

Muller, Juli, 217.

Navarro, Josep, 217.
Nicolau, Lluís, 150, 217.
Nogués, Juli, 30.
Novellas y Roig, Francisco, 53.
Nualart y Bardaji, Jaume, 121.
Nualart, Xavier, 30.

Ojeda y Mur, Josep, 217.
Oliva, Víctor, 118, 121.
Oliveda y Llopart, Alfons, 216, 244.
Olivet y Soler, Pol, 217.
Orriols y Orriols, Ferran, 121.
Ortelli, Joan, 30.

Palomba, Joan, 185.
Palomo Nogués, Antoni, 30.
Palomo Nogués, Rodolf, 30.
Paluzie, Lluís, 59, 91.
Par y Tusquets, Alfons, 313.
Par, Montserrat, 118.
Parera, Enric, 32.
Parés, Francisco Xavier, 216, 313.
Perez Amat, Josep, 121.
Pinart, Pere, 238.
Pizzala, Enric, 44, 57, 89.
Pladellorens, Antoni, 217.
Planas, J., 249.
Planas Cañameras, Ramir, 30, 249.
Planxart, Josep, 121.
Pinilla Fornells, Jesús, 30.
Pons y Bofill, Dolors, 117.
Pons y Bofill, Isidor, 310.
Pons y Bofill, Joaquima, 118, 310, 315.
Pons y Bofill, Mercè, 117, 310, 315.
Pons y Escriges, Josep, 29.
Porta y Nolla, Esteve, 30.
Portusach, Domingo, 121.
Prat de la Riba, J., 217.
Pratginestós, Josep, 121.
Prió y Llaveria, Agustí, 121.
Puget, Francisco, 118, 217.
Puget, Jacinte, 118, 313.
Puig Giralt, Ramon, 216.
Puigdomenech, Lluís, 310.
Pujol, Romà, 312, 371.
Pujol Cercós, Josep, 30.
Pujol Thomas, Pere, 217.
Puntas Teusen, Josep, 30, 58.

Queralt, Joan, 150.
Queralt y Biosca, Siro, 121.

Rahola, Sebastià, 217.
Raich, Pere, 121.
Reparaz, Gonçal, 30.
Ribera Villaró, Joan, 217.
Ribera, Enric, 32, 118.
Riera y Colom, Jaume, 32, 216, 244, 312, 371.
Rifà, Eduard, 310.
Rigol y Font, Joan, 32, 312, 371
Rius y Matas, Pere, 313.
Rivas y Bardera, Antoni, 30.
Roca, Jaume, 121.
Roca, Pilar, 220.
Roca y Umbert, Maria, 30.
Roca y Umbert, Remey, 30.
Rocafort y Samsó, Ceferí, 283, 362.
Rocamora y Pi, Lluís, 30.
Roig, Joan, 32, 42, 57, 152, 249, 310, 337, 366.
Roig, Gabriel, 32, 38, 57, 152, 249, 310, 337, 366.
Romaní, Antoni M.ª, 313.
Ros y de Puig, Ignasi de, 121.
Ros y Soler, Marian, 310.
Rosals, Joan, 216.
Ross y Bosch, Pacià, 29.
Rosselló, Manuel, 30.
Rovira, Gabriela, 122.
Rovira y Mestre, Josep, 29.
Rovira y Viga, Josep M., 30.
Rull y Ballès, Santiago, 121.
Russell-Killough, Henri, 54.

Sagarra, Maria, 30.
Sagarra, Josepa, 30.
Sagués Busquets, F., 30.
Saint-Saud, C. de, 238, 338.
Sala, J., 32, 90, 369.
Sales, Heribert, 217.
Salmurri, Joan, 216.
Salvià, Mossèn, 244.
Salvat, Lluís, 30.
Samsó Bozzo, Antoni, 30.
Santacana, Francesc, 154, 369.
Santaló y Marquès, Francisca, 30.
Santamaria Illa, Josep M., 121.
Santamaria y Armengol, Albert, 31,

44, 57, 89, 118, 152, 249, 250, 310, 310, 313, 337, 366, 371.
Santasusagna y Genovart, Josep M., 217.
Santasusana, Lluís, 338.
Schädel, Dr., 31.
Schaible, M., 32.
Schlesinger, M , 32.
Sellas, Joaquim, 30.
Serra, Josep, 30.
Serra, Modest, 122, 216.
Serra, Ignasi, 30.
Serra y Pagès, Rossend, 32, 59, 91, 122, 311, 369.
Serra y Valls, Josep M.ª, 217.
Serra y Vilaró, Joan, 24, 77, 114, 142, 183, 275, 308, 333.
Serradell, Baltasar, 370.
Servole, Andreu, 118.
Sitges, Jaume, 151.
Sivilla, Antoni, 30.
Socarrats, Daniel, 30.
Soldevila y Vidal, Alvar, 217.
Solà y Montaña, Francisco, 153.
Solé, Anita, 30.
Solé, Domingo, 30.
Solé y Lozan, Enric, 30.
Soler y Santaló, Juli, 6, 26, 36, 59, 87, 91, 187, 218, 219, 227, 250, 282, 294, 329, 360, 370.
Suñol Alcalde, Lluís, 216.
Supervia, Miquel, 255

Tarragó, Ferràn, 216.
Tatxé, Josep, 32, 89, 152.
Tell, César A., 313.
Tey y Enrich, Ramon, 32, 44, 89.
Tey y Enrich, Manuel, 32, 44, 89, 122, 216, 316.
Thalmann, Pau, 310.
Toldrà Viazo, A., 369.
Thomas, J., 244.
Torné y Pujol, Trinitat, 217.
Torner, Amadeu, 30.
Torras, César August, 59, 91, 118, 123, 124, 212, 216, 238, 298, 316, 367, 368.
Torras, Tomàs A., 217.
Torras y Buxeda, Francisco, 217.
Torras y Montserrat, Josep, 217.
Torroella, Esteve, 150.
Tristany, Adolf, 32, 89, 367.
Trullols, Josep, 121.
Turró Aymà, Alexandre, 30.
Tuyet y Bosch, Ricard, 30.
Tuyet y Comella, Josep, 30.

Valeta, Alfons, 121.
Valls, Miquel, 217.
Valls y Campaner, Lluís, 57, 118, 313, 371.
Velez y Guasch, Octavi, 30.
Ventosa, Mercè, 58.
Verdaguer y Brués, Manuel, 30.
Vergés, Josep M., 30.
Vidal, Lluís Marian, 31.
Vidal Parés, Miquel, 121.
Vidal y Riba, Eduard, 16, 29, 57, 87, 118, 120, 122, 123, 149, 185, 216, 244, 249, 250, 281, 309, 337, 366, 370.
Vidal y Riba, Maria, 30.
Vidal de Solano, Montserrat, 30.
Vigo, Enric, 33, 84, 116, 148, 279.
Vila, J., 89, 152.
Vila, Joan, 121.
Vila de Massó, Maria, 59.
Vila y Piqué, Josep, 121.
Vilar, Marian de, 310.
Vilarrubias y Valls, Vicens, 30.
Viles y Wyman, Lilla, 310, 313.
Villanueva y Mas, Pere, 217.
Vintró, Agustí M.ª, 217.
Vintró, Juli, 59, 216.
Vives, Francisco, 217.

Xicoy y Grau, Josep, 244.
Xirinachs Degà, Pere, 30.

NOMS TOPOGRAFICS *

Abella, poblat, 20.
Abeuradors, font, 242.
Agua Limpia, riu, 282.
Agua Tuerta, ras, 348.
Agudes, Les, cim, 337.
Alemanya, nació, 312, 313.
Alger, ciutat, 151.
Alp, poble, 312.
Altés, castell, 69.
Altet, castell, 19.
Amélie-les-Bains, vila, 313.
Andorra, valls, 312.
Ansó, vall, 250, 317.
Aquisgran, ciutat, 311.
Ara, riu, 283.
Aragón, riu, 88, 317.
Aran, vall, 58, 313.
Arenys de Mar, vila, 90, 249.
Ares, coll d', 152, 250.
Argelia, comarca, 150, 368.
Ariège, comarca, 58.
Arles-sur-Tec, vila, 313.

Bagà, vila, 152, 312, 366.
Balandrau, cim, 250.
Balatj, clotada, 250.
Balenyà, poble, 39, 57, 118, 310, 337.
Bassibés, coma, 3.
Bastareny, riu, 366.
Bastiments, cim, 296, 368.
Batans, coll, 283.
Batna, població, 151.
Bauma, coll, 366.
Bayell, El, estany, 7.
Bèlgica, nació, 312, 313.
Benasque, vila, 283.
Berdun, vila, 317.
Berga, ciutat, 32.
Bergadà, comarca, 58.
Bergen, vila, 311.
Besora, castell, 268.
Biescas, poble, 282.
Biniés, congost, 318.
Biskra, població, 151.
Blidah, poble, 151.
Bolquera, poble, 4.
Borrut, serra, 152.
Bourg-Madame, vila, 312.
Bramatuero, estany, 283.
Breithorn, cim, 186, 189.
Bretxa de Roland, coll, 283.
Briansó, font, 337.
Broto, vall, 283.
Brull, poble, 39, 57, 310, 337.
Bujaruelo, gorja, 283.
Bulloses, Les, pla, 5.

Cadaqués, vila, 218.
Cadí, vall, 250.
Calaf, vila, 313.
Camp de Cinc Sous, coll, 39, 57.
Camp d'en Llivi, serrat, 5.
Campcardós, vall, 312.
Campins, poble, 90.
Campllonc, pla de, 32, 39.
Camprodon, vila, 89, 152, 237, 250, 264, 313, 367.
Canet, vila, 80, 90.
Canet, platja, 313.
Canfranc, poble, 282.
Canigó, serres, 218, 250, 313.
Cardós, ribera, 284.
Carençà, ribera, 2, 249.
Carlat, vall, 89, 242, 295.
Carlit, desert y serra, 9 y 11.
Carol, riu, 312.
Castell, congost, 88, 341.
Castellà, estany, 7.
Catllar, serra, 250.
Catllaràs, pla de, 152.
Cauterets, poble, 338.
Centelles, castell, 368.
Cerdanya, comarca, 58.
Cerdanyola, riera, 152.
Cervin, mont., 192.
Ceuró, castell, 73.

* En aquest Index consten solament tots els noms topogràfics citats en aquest volum com a llocs visitats o descrits en el mateix, no constant les repeticions contingudes en un mateix solt o article.

Chamonix, poble, 190.
Cija, serra d'en, 32, 39.
Clots, pla de, 5.
Colonia, ciutat, 311.
Collell, El, collada, 366.
Coma de Vaca, fondal, 2, 89, 154.
Coma d'Urlú, planell, 15.
Coma Armada, serra, 152.
Coma Joan, cascada, 15.
Coma Miró, serrat, 5.
Comassa, estany, 6.
Constantina, població, 151.
Corbera, santuari, 32.
Cornellà del Conflent, vila, 249.
Cortal Rossa, ribera, 15.
Cortalets, xalet, 249.
Costabona, cim, 152.
Cremal, engorjat, 89.
Creus, cap, 218.
Creu de Mayans, coll, 42, 58.
Creu d'en Soler, coll, 152.
Ça-Vila, capella, 75.

Das, vila, 312.
Dinamarca, nació, 313.
Dòna, pic de la, 297.
Dorria, poble, 44, 58, 152.
Dugues, Les, estany, 7.

Empuries, ruines, 218.
Encamp, poble, 313.
Enfer, pic, 282.
Enveitg, poble, 16.
Escadars, caseriu, 312.
Escalar, engorjat, 282.
Escaldes, Les, poble, 313.
Escala, L', vila, 218.
Escocia, nació, 313.
Esplugues, barriada, 58.
Esquena d'Ase, carena, 297.
Estanés, estany, 350.
Estany, L', planell, 39.
Estela, cim d', 32.
Esterri d'Areo, poble, 284.
Eugassers, pla d', 152.
Eyna, pic, 368.

Fache, La, ribera, 282.
Feitús, ribera, 152.
Finestrelles, serra, 368.
Finlandia, país, 368.
Flamicella, estany, 284.
Fogàs, poble, 90.
Fontlletera, pic, 250.
Fontpedrosa, poble, 3.
Fontromeu, santuari, 4.
Fontviva, estany, 15.
Font Terrés, coll, 367.
Freser, riu, 1, 89, 154, 368.
Furggen, torrent, 196.
Fustanyà, poble, 250.

Gállego, riu, 250.
Gandegg, refugi, 195.
Gavarnie, poble, 283.
Geganta, coll, 297.
Geret, vall, 338.
Gerri de la Sal, vila, 284.
Ginebra, ciutat, 190.
Ginestarre, poble, 284.
Goberna, estany, 7.
Gòsol, poble, 361, 366.
Greixa, riu, 312.
Gresolet, santuari, 366.
Gualba, poble, 90, 249, 337.
Guarrinza, ribera, 88, 345.
Guillem, pla, 250.
Guilleries, comarca, 33, 58, 91.

Hamburg, ciutat, 311.
Hecho, vall, 88, 250, 317.
Holanda, nació, 312.
Home, turó del, 90, 337.
Hores, Les, pla, 5.
Hospitalets, pla, 89, 242, 295.

Infern, pics, 368.
Ip, cercle, 282.
Italia, nació, 186.
Izas, barranc, 282.

Jaca, ciutat, 88, 218, 282, 317.
Jou, coll, 312.

Kantara, El, gorges, 151.

Ladrones, coll, 282.
Lanós, vall y estany, 9, 13.
Larache, ciutat, 153.
Luxemburg, ciutat, 311.

Lladres, puig dels, 242.
Llanàs, poble, 89, 242.
Llat, estany, 6.
Llavorsí, poble, 283.
Llebres, Les, serra, 6.
Llipodera, vall, 250.
Llong, estany, 7.

Madrona, castell, 67.
Manresa, ciutat, 32, 366.
Mantet, poble, 265.
Maran, vall, 10.
Marcadau, port, 282.
Marrana, coll de la, 89, 250, 296.
Marroc, nació, 153.
Martorell, vila, 154.
Massanès, poble, 367.
Matagalls, cim, 57, 116, 337.
Mata Gallinera, serrat, 5.
Mataró, ciutat, 242.
Meritxell, santuari, 313.
Moeta, barranc, 343.
Mola, La, serra, 5.
Molina, La, vall, 41, 57, 153.
Montcau, mont, 311.
Montcortès, estany, 284.
Mongrony, serra, 152.
Montlluís, vila, 4.
Montnegre, serra, 249.
Mont Perdut, cim, 283.
Montseny, serra, 39, 57, 90, 116, 121, 122, 310, 337.
Montserrat, serra, 32.
Mulleres, Les, coma, 89, 249.
Murens, estret, 89, 242, 264, 295, 367.

Navés, castell, 138.
Negre, estany, 6.
Noruega, nació, 219.
Noucreus, serra, 89, 154, 249, 250.
Nuria, vall, 16, 89, 152, 154, 249, 250.

Odelló, poble, 4.
Olèrdola, iglesia, 153.
Olette, poble, 249.
Orri, pla del, 152.
Ordino, engorjat, 283.
Ordino, poble, 313.
Osca, ciutat, 87, 187, 221.
Ossea, capella, 301.

Ovella Morta, pla de, 43.
Oza, congost, 88, 351.

Palautordera, vila, 118.
Palau, rasos, 42.
Palma de Mallorca, ciutat, 151.
Palomera, coll, 152.
Palós, torrent de, 44.
Pampa, castell, 110.
Panticosa, poble, 283.
París, ciutat, 311.
Pas dels Lladres, coll, 152.
Pastuira, cim, 250.
Peguera, rasos, 32, 38, 122.
Peguera, pic, 338.
Perpinyà, vila, 267, 313.
Perxa, La, pla, 4.
Pessons, cercle, 313.
Pedraforca, pic, 312.
Petraficha, collada, 344.
Petragema, port, 343.
Planés, poble, 58, 152, 153.
Pobla de Segur, La, vila, 284.
Poblet, monastir, 90.
Pomereta, torrent, 39, 310, 337.
Port de la Selva, vila, 218.
Portà, poble, 15.
Porté, poble, 16.
Portella Blanca, coll, 313.
Pradella, estanys, 5.
Prats de Molló, vila, 152, 250, 313.
Preste, La, poble, 152, 250.
Puigcerdà, vila, 16, 312.
Puigmal, cim, 152, 368.
Py, poble, 265.

Queralps, poble, 250.
Querol, cim, 16.
Ques, poble, 16.

Rhumel, gorges, 151.
Rialp, poble, 283.
Ribes, vila, 1, 40, 57, 88, 90, 152, 249, 250.
Rigart, riu, 42, 152.
Ripoll, vila, 16, 88, 249.
Ripoll, portalada, 32, 93.
Riutés, poble, 16.
Roca d'Huró, cim, 32.
Roses, vila, 218.

Sabadell, ciutat, 153.
Sabassona, castell, 91.
Saldes, poble, 366.
Salines, Les, pla de, 43, 58.
Salsa, La, poblet, 66.
Saltegat, torrent, 42.
Sallent, poble, 282.
Sant Andreu de La Castanya, caseriu y refugi, 310, 315, 371.
Sant Celoni, vila, 90, 249.
Sant Feliu de Guíxols, vila, 218.
Sant Jaume de Frontanyà, poble, 152.
Sant Joan de les Abadesses, vila, 89, 238, 250.
Sant Julià d'Andorra, poble, 313.
Sant Julià de Vilatorta, poble, 91.
Sant Llehi, capella, 330.
Sant Llorenç del Munt, serra, 310.
Sant Marsal, vall, 118, 337.
Sant Pere de Casserres, monastir, 91.
Sant Pere de Grau d'Escales, cenobi, 332.
Sant Theodul, coll, 196.
Santa Elena, coll, 90.
Santa Fe, vall, 90.
Santa Florentina, castell, 77, 90.
Santes Creus, monastir, 90.
Sarradets, coll, 283.
Sarrià, vila, 153.
Sauc, font, 89, 242, 295.
Sec, estany, 6.
Serinyà, coves, 91.
Serrat, poble, 250.
Setcases, poble, 89, 242, 295, 367.
Seu d'Urgell, La, ciutat, 313.
Seva, poble, 118.
Sidi Okbà, vilatge, 151.
Siresa, poble, 88, 353.
Soldeu, poble, 313.
Solsona, vila, 17.
Somontano, comarca, 219.
Sort, vila, 280
Spitzberg, arxipèlag, 311.
Subirans, estany, 7.
Subordan, riu, 88, 346.
Suecia, nació, 186.
Suiça, nació, 219.

Tabascan, poble, 284.
Tànger, ciutat, 153.
Tarascó, castell, 302.
Tarragona, ciutat, 90.
Tarrassa, ciutat, 153, 311.
Taxeres, barranc, 344.
Tec, riu, 250.
Ter, riu, 154, 242, 368.
Tet, riu, 5, 249.
Thués, poble, 3, 249.
Timgad, ruines, 151.
Tirapits, coll, 250.
Tirvia, poble, 283.
Tolosa, ciutat, 212.
Tona, poble, 118.
Torlà, poble, 283.
Tortosa, ciutat, 90.
Toses, collada, 42, 57.
Tour de Querol, La, poble, 16.
Trebens, estany, 7.
Tremp, vila, 284.
Tres Sorores, serra, 283.
Tromsó, vila, 311.
Trondhjen, vila, 311.
Truja, coll de la, 249.

Ugern, castell, 63.
Ull de Ter, cercle, 89, 250, 296, 368.
Ull de Ter, xalet, 243, 264, 295, 367.
Urús, poble, 312.

Vaca, cim de la, 2, 250, 368.
Valira, cim, 313.
Vena, coll, 366.
Venasc, vall, 313.
Veral, riu, 318, 341.
Vernet-les-Bains, vila, 247, 249, 266, 313.
Vich, plana, 33, 91.
Viège, ribera, 193.
Viladrau, poble, 118.
Vilafranca del Conflent, vila, 3, 313.
Vilafranca del Penadès, vila, 153.
Vilallonga, poble, 89, 242, 295.
Vilamur, poble, 284.
Viver, estany, 6.

Zermatt, poble, 190.
Zmutt, vall, 193.
Zum-see, poble, 193.

TAULA GENERAL

Pàgs.

Una excursió a la regió lacustre y cim de Carlit, per *Eduard Vidal* . . 1
Senyoriu de la vescomtal familia Miró, per *Joan Serra y Vilaró*. 17, 61, 110, 138, 173, 268, 299 y 329.
Els Sports d'hivern a Catalunya 33
L'Inventari gràfic de Catalunya, per *Geroni Martorell* 45
El Castell de Santa Florentina, per *G. M* 77
Aplec de Balls populars del Pallars, per *Enric Vigo* . . . 81, 114, 142 y 275
Iconografia de la Portalada de Ripoll, per *Josep Gudiol* . . 93, 125, 157 y 197
El primer Concurs català de Luges 116
Ascensió al Breithorn de Zermat, per *Lluís Llagostera* . . . . . 189 y 227
Federació de Societats Pireneístes — Congrés de Tolosa 212
Osca.—Excursió artística per la ciutat, per *F. Carreras y Candi*. 221, 255 y 285
Inauguració del Xalet-refugi d'Ull de Ter, per *J. G* 237
Nostra Protesta, per *La Junta Directiva del Centre*. 253
Campeonat de resistencia Vernet-Ull de Ter, per *Josep Armangué* . . 264
La clausura del Refugi-guardat d'Ull de Ter, per *C. A. T*. 295
Les valls d'Ansó y d'Hecho, per *Juli Soler y Santaló*. . . . . 317 y 341
La diada dels Ignocents a Gòsol, per *Ceferí Rocafort* 360
Notes Bibliogràfiques . . . . . 333 y 362
Quart Concurs Internacional de Ski. — Programa 340
Revista de Revistes. 27, 55, 86, 119, 148, 183, 214, 247, 280, 308, 336 y 364
Notes 25, 53, 84
Secció Oficial 29
Secció Meteorològica. 34, 60, 92, 124, 156, 188, 220, 252, 284, 316, 339 y 372
Secció de Geografia Física y Geologia 52
Crònica del Centre:
— Excursions: Als Rasos de Peguera, p. 31. — A Montserrat, p. 32. — Al Montseny, p. 57. — A la vall de La Molina y Pla de Les Salines, p. 57. — A Jaca y vall d'Hecho, p. 87. — A Nuria y Serra de Noucreus, p. 88. — A Camprodon, Set Cases y Murens, p. 89. — A Camprodon, Ull de Ter y Ribes, p. 89. — Al Montseny, p. 90. — Al Castell de Santa Florentina, Canet y Arenys de Mar, p. 90. — A Santes Creus, Poblet, Tarragona y Tortosa, p. 90. — Al Montseny, p. 121. — A Argelia, p. 150. — Al Costabona, p. 152. — De Bagà a Ribes per Sant Jaume de Frontanyà y Montgrony, p. 152. — A Nuria y Puigmal, p. 152. — A Olèrdula y Vilafranca, p. 153. — A Tarrassa y Sabadell, p. 153. — A la Costa Brava catalana, p. 217. — A la serra de Montnegre, p. 249. — De la vall del Tec a la del Ter, p. 249. — Al Xalet-refugi d'Ull de Ter, p. 250. — De Canfranc al maciu de les Tres Sorores y Gavarnie, p. 282. — Per les terres

pallareses, p. 283.—Al Montseny, p. 310.—A Sant Llorenç del Munt, p. 310. —Al Spitzberg, p. 311.—A Andorra y ascensió al Pedraforca, p. 312.—A Camprodon, Prats de Molló, Arles, Amelie, Perpinyà, Vilafranca, Vernet y Canigó, p. 313.—Per les valls d'Aran y Venasc, p. 313.—Al mitg-dia de França, p. 313.—Per Escocia, p. 313.—Per Alemanya, p. 313.—Per Dinamarca, Bèlgica y Escandinavia, p. 313.—Al Montseny, p. 337.—Al pic de Peguera, p. 338.—A Bagà, Fonts del Bastareny, Gresolet, Gòsol y Saldes, p. 366.—Al Xalet-refugi d'Ull de Ter, p. 367.—Al Castell de Centelles, p. 368.

—Visites (Secció d'Arquitectura): Als tallers de cerralleria d'en Ballarin, p. 58.—A la Catedral, p. 58.—A Esplugues de Llobregat, p. 58.—A la casa del senyor Gallissà, p. 58.—A la Barcelona vella, p. 123.—Al Col·legi dels PP. Jesuites de Sarrià, p. 153.—A la Catalana del Gas, p. 153.—Al convent y iglesia dels PP. Caputxins, p. 153.—A la Casa de Convalecencia del Hospital de la Santa Creu, p. 185.—Al Observatori Meteorològic del Tibidabo, p. 185.—A la casa en construcció del senyor Milà y Camps, p. 185.—Als tallers de ceràmica del senyor Orriols, p. 185.—A la casa en construcció del senyor Vinyals, p. 185.—A la casa del senyor Comte de Güell, p. 368.—A la cremada iglesia de Sant Pere de les Puelles, p. 368.—A la Casa provincial de Maternitat y Expòsits, p. 368.—A la casa en construcció del senyor Milà y Camps, p. 368.—A la fàbrica de baldoses hidràuliques «Orsola, Solà y C.ª», p. 368.

—Sessions oficials: Junta General Ordinaria y de Seccions, p. 216.—Sessió Inaugural de Curs, p. 367.

—Conferencies: Iconografia de la Portalada de Santa Maria de Ripoll, per mossèn Josep Gudiol, p. 32.—Balls populars del Pallars, per Enric Vigo, p. 33.—Aplec de Cançons populars, per Miquel Gatuellas, p. 33.—De la Plana de Vich al Cor de Les Guilleries, per Josep Massot y Palmers, p. 33 y 91.—L'Inventari Gràfic de Catalunya, per Geroni Martorell, p. 33.—En ple Guilleries, per Josep Massot y Palmers, p. 58.—Desde'l Bergadà a la vall d'Aran, per Josep Puntas, p. 58.—Folk-lorisme igualadí, per J. Castellà y Raich, p. 58.—Ulises y Polifem en la rondallística catalana, per Mercè Ventós, p. 58.—La vida dels pastors, per Rossend Serra y Pagès, p. 59, 91 y 122.—Troballes prehistòriques a La Garrotxa, per Josep Bosoms y Managal, p. 91.—La Fotografia en colors, per Geroni Martorell, p. 91.—La ciencia espeleològica. Sota Terra, per Josep M.ª Co de Triola, p. 121.—Esports d'hivern a Catalunya, per Manuel Tey, p. 122.—El Montseny al hivern. El primer Concurs català de Luges, per Eduard Vidal, p. 122.—Les costums populars de Mongolia, per Fidenci Kirchner, p. 122.—Una excursió al Marroc, per Joaquim Aguilera, p. 153.—Els Manresans al Bruch, per Francisco Solà y Montanya, p. 153.—El Museu Santacana a Martorell, per Francesc Santacana, p. 154.—Les estructures de mahó y ferro atirantat, per Geroni Martorell, p. 154.—Aplicacions científiques del Xalet-refugi d'Ull de Ter, per Josep Comas y Solà, p. 154.—Excursions hivernenques per les valls del Ter y de Nuria, per Josep Amat y Duran, p. 154.—La Fotografia artística y pràctica, per Adolf Mas, p. 155.—Les professons de la Bona Mort y dels Enamorats, per Ramon N. Comas, p. 155.—La Patera, per J. Castellà y Raich, p. 155.—La raça gitana, per Miquel Gatuellas, p. 155 y 186.—Folk-lore alguerès, per Joan Palomba, p. 185.—Viatge a Suiça y ascensió al Breithorn, per Lluís Llagostera, p. 186.—Viatge pel Nord d'Italia, per Francesc Gual, p. 186.—Una excursió artística a la ciutat d'Osca, per Francesc Carreras y

Candi, p. 187.—Jaca y els seus encontorns, per Juli Soler y Santaló, p. 218. — La nit de Sant Joan al Canigó, per Joan Danés y Vernedas, p. 218. — Impressions d'un viatge per l'Escandinavia, per Alfons Gallardo, p. 219. — Per la comarca del Somontano, per Francesc Carreras y Candi, p. 219. — La Mitologia en les rondalles d'en Perrault, per Adelaida Ferrer, p. 219. — L'obra musical dels tzigans, per Miquel Gatuellas, p. 219. — Les valls d'Ansó y d'Hecho, per Juli Soler y Santaló, p. 250.—Una excursió a Argelia, per Josep Galbany y Parladé, p. 368.—Seguint les altes valls y serralades del Ter y del Freser, per César A. Torras, p. 368. — La construcció d'escenaris, per Pere Domenech, p. 368. — Idea de l'epopeya finlandesa *Kalewala* y ses analogies ab la rondallística catalana, per Manuela Fina, p. 368.— La festa del Bisbetó a Montserrat y origens de la mateixa, per Rossend Serra y Pagès, p. 368.
— Cursos: D'Arqueologia, per Pelegrí Casades y Gramatxes, pp. 33, 60, 92, 122, 155, 187 y 220.
— De Fotografia, per Adolf Mas, pp. 220.
Llista de socis ingressats: pp. 29, 121, 216 y 310.
NOVES: pp. 123, 155, 187, 251, 314, 338 y 369.
Avís, p. 36.
— Index alfabètic: p. 373.

GRAVATS

	Pàgs.
L'estany Llat	6
Estanys de Carlit	8
Pujant al Carlit	8
Maciu de Carlit	10
Vista desde'l cim de Carlit	11
Estany de Lanós	13
Cascada de Lanós	14
El Carlit desde la regió de Lanós	15
Un «skieur» al Montseny	37
Rasos de Peguera	38
Cursa de luges al Montseny	38
Per les boscuries de La Molina	39
Vista vers els Rasos d'Alp	40
Bosc de Saltegat y serres de Cerdanya	41
Pla d'Ovella Morta	42
Pla de Les Salines	42
Davallant del Pla de Les Salines	43
Antiga iglesia de Madrona	68
Ceuró	74
Castell de Santa Florentina	79
Interior del gran saló	80
Portalada del Monastir de Ripoll	102, 105
Detalls de la mateixa. 107, 108, 109, 126, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 158, 161, 163, 164, 170, 171, 172, 198, 199, 202, 203, 204, 205, 206, 207 y 209.	
Agrupament de corredors a la carena de Matagalls	117
Zermatt	191
El Mont Cervin	192
El Mont Rosa	193
La Dent Blanca	194
El petit Mont Cervin y coll de Sant Theodul	196
Vista general d'Osca	222
Torra y fragment del vell mur	224
Balcó plateresc al Cosso	225
Pati plateresc	226
Refugi de Sant Theodul	228
El Mont Cervin vist desde'l Breithorn	233
Liskam y Bessons desde'l Breithorn	234

Pàgs.

Refugi de La Gandegg 235
El Breithorn desde La Gandegg 236
El Xalet-refugi d'Ull de Ter 243
Catedral d'Osca: Frontispici 256
» » Volta 257
» » Altar d'en Forment. 258
» » Detall de l'altar 259
» » Porta interior del claustre 260
Osca: Palau del Bisbe 261
» Les Cases Consistorials 262
» Una cambra de l'antic Palau Reyal 263
Castell de Besora. 269
Osca: Sant Pere lo Vell, portal. 286
» » » Porta del claustre 287
» » » Lo claustre 288
» » » Capitell 289
» Sant Francesc, Imatge. 290
» Sant Llorenç, Reliquiari 291
» Monastir de Sant Miquel 292
» Mare de Déu de Salas 292
» Capella a Alcoraz. 293
Mas de Montanyà de Navés 306
La vila d'Ansó. 319
» Carrer del Veral 323
Capella de Sant Llei 331
Ansó: L'achar Mayor 342
Panorama desde la collada de Petraficha 345
Lo ras d'Agua Tuerta 349
L'estany d'Estanés 350
El congost d'Oza o del Castell d'Hecho 352
El poble de Siresa 353
Siresa: Interior de l'iglesia de Sant Pere 354
La vila d'Hecho 357
La plaça Mayor d'Hecho 358

LAMINES SOLTES

Sports d'hivern a Catalunya 44-45
Ansó: Matrimoni ric ab trajo de cerimonia 328-329
» Casada ab trajo de carrer 328-329

DP
302.
.C59
C4

Whitehill
v.19
IMS

Centre Excursionista de
Catalunya, Barcelona
Butlleti del Centre
Excursionista de
Catalunya. --

PONTIFICAL INSTITUTE
OF MEDIAEVAL STUDIES
59 QUEEN'S PARK
TORONTO 5, CANADA